

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN OG MARIUS KRISTENSEN

1929

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

G. ROSENBERG, Et Gudebillede fra Broncealderen	1
HANS ELLEKILDE, Ellekongen i Stevns	10
AUG. F. SCHMIDT, Stenkast i Danmark	40
CHR. BEHREND, Chr. Falsters Kollekt for de fattige Disciple i Ribe.....	56
MARIUS KRISTENSEN, Saksnes nordiske Person- og Stednavne	66
MARIUS KRISTENSEN, Evald Tang Kristensen	74
GUNNAR KNUDSEN, J. W. S. Johnsson. Med Biografi ved Lina Johnsson.....	77
J. W. S. JOHNSON, Om Sejrsskjorten	97
H. G. TOPSØE-JENSEN, Oehlenschlägers „Helge“	110
JOHS. PEDERSEN, Tre danske Mellempil	127
PAUL V. RUBOW, Oehlenschläger-Litteratur.....	145
AUG. F. SCHMIDT, Blusgrænser i Danmark.....	162

FRA SPROG OG LITTERATUR

Stednavne i Danelagen (<i>Gunnar Knudsen</i>)	92
Om Vokaliseringen i ældre dansk gh (<i>Marius Kristensen</i>).....	171
Georg Mohr. En dansk Matematiker og Sprogrenser fra 17. Aarhundrede (<i>Johs. Lollesgaard</i>).....	173
Frederiksborg Amts Stednavne (<i>Peter Skautrup</i>)	176
Lille Efterhøst af Jens' Sprog (<i>Holger Madsen</i>)	183
Til „Smeden og Bageren“ (<i>Hans Aage Paludan</i>).....	185

KULTUR OG FOLKEMINDER

Tre sæere Helgener (<i>F. Ohrt</i>)	86
Fester og Højtider [J. S. Møller] (<i>Jørgen Olrik</i>)	87
Pallasken i Solbjerg (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	88
H. F. Feilbergs Henvisningssedler [Hans Ellekilde] (<i>J. S. Møller</i>)	186
Fynsk Hjemstavn [H. C. Frydendahl] (<i>Henrik Ussing</i>).....	187
Overtro [E. Hoffmann-Krayer og H. Bächtold-Stäubli] (<i>Gunnar Knudsen</i>) ..	188

ET GUDEBILLEDE FRA BRONCEALDEREN

AF

G. ROSENBERG

I Sommeren 1926 fandtes ved Faardal, østlig for Viborg ved Viborg-Faarup Jernbanelinie, i Jernbanens Grusgrav en Samling Broncesager hidrørende fra yngre Bronzealder, hvoriblandt nogle figurlige Fremstillinger af mere end almindelig Interesse¹, nemlig: en lille Kvindestatuette, et slangeagtig bugtet Fantasidyr, to Dyreprotomer med Horn, og en lyreformet Sammenstilling af to lignende hornede Dyreprotomer hvorimellem en lille Fuglefigur.

Vil man prøve at forstaa saadanne Fremstillinger fra fjærne Tider, maa de søges belyste dels udenfra, ved Sammenligning med beslægtede Foreteelser fra nær og fjærn dels, og i Særdeleshed, vil man være henvist til at forklare Billederne ud fra dem selv. Spørgsmaal om Oprindelse, Indhold og Hensigten med deres Fremstilling er rejst i samme Øjeblik Sagerne, efter den lange Hviletid i Jorden, atter kommer i Menneskehaand. Var det blot Hensigten at frembringe noget som kunde glæde Øjet, kunstneriske Prydgenstande til Udsmykning, eller var det tilsigtet at meddele særlige Tanker og Forestillinger, give Udtryk for et vist Aandsindhold? Kan der tillægges Fremstillingerne en egen Værdi som betydelige Kunst, eller blev de til som anvendt Kunst? Spørgsmaalene kan kun ventes fyldestgørende besvarede hvor der udenfra til Sammenligning kan fremskaffes fornødent Materiale, og hvor samtidig de indre Kriterier giver sikre Holdepunkter for Opfattelsen. Det vil selvsagt i Almindelighed ikke være Tilfældet; men da kan det hænde at der

¹ Fundet er udførligt beskrevet af Hans Kjær i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1927, S. 242 ff., og alle dets betydeligere Sager afbildede efter Fotografier. For alle Enkeltheder Fundet vedrørende henvises til denne Afhandling. Kun de figurlige Fremstillinger vil i nærværende Artikel blive Genstand for Omtale.

gøres et nyt Fund, som er i Stand til at kaste Lys over en Række andre.

Den lille Kvindefigur er i Fig. 1—3 gengivet i fuld Størrelse. En lille Kvindeskikkelse med et uforholdsmæssigt stort Hoved er fremstillet siddende paa Hug, hvilende paa Underbenene med Sædet mod Hælene. Stillingen er naturligvis, som i andre primitive Statuer, den frontale, og kun Armene er ikke symmetrisk stillede. Ogsaa ved den tekniske Fremstilling skiller Armene sig ud. Figuren er, sammen med den firkantede Tap, der har tjent til at fastholde den i et Underlag, hulstøbt, hvorimod Armene er massive, formede som trinde, i Albuen rundt bøjede, Traade. Den højre Haand holdes ud til Siden løftet i Højde med Øjnene. Den er lukket, som om den havde fattet om en tynd Genstand af ovalt Tværnsnit. Tommelfingren vender ind mod Hovedet modstillet de andre Fingre, som paa Ydersiden er antydet ved to Furer. Den venstre Arm er bøjet i en Bue ud til Siden, og Underarmen ført ind foran Kroppen. Haanden griber nedenfra om det nøgne højre Bryst, med en Finger (Tommelen) paa dets venstre Side, og de øvrige, som dog ikke enkeltvis er angivne, paa højre Side. Brystet rager frem mellem dem som en lille, toppet rund Knop.

Ansigtet domineres af to store, rundt hvælvede, guldbelagte Øjne, fæstnede med Harpiksmasse. De er af en grotesk Virkning. Mellem dem rager frem en kort, smal og spids Næse uden Næsebor. I det vældige Underansigt, med en stor, fremstaaende Hage, er Munden antydet som en smal Fure mellem to smaa Læbefremspring. Panden er ganske lav. Ørene sidder højt paa Hovedet, som to afrundede Fremspring uden Detailler. Haaret er ved en Fure tværs over Issen delt i to Partier, hvoraf det forreste ved Afstriking synes at være betegnet som kortklippet Pandehaar, medens det bageste er samlet i en Pisk, der som et Baand uden Detailbehandling hænger ned paa Ryggen.

Halsen er kun antydet ved en svag Indsnævring. Den nøgne Overkrop er jævnt afrundet, og uden Angivelse af andre Enkeltheder end Brysterne. De nøgne, bøjede Ben er bedre formede. Den Fure, som adskiller Underben fra Laar, maa være set saaledes „in natura“, og den vanskelige Overgang fra Ben til Krop, med det af et kort Fryndseskørt dækkede Underliv, er heldigere løst end Overgangen fra Hoved til Krop.

Fryndserne er angivet ved tætstillede, indpunslede Linier, og

Baandet, hvorpaa Fryndserne foroven maa tænkes at være anbragte, er ved korte indpunslede Streger betegnet som vævet eller snoet. Om Halsen sidder en tværrislet lav Vulst, der rimeligvis skal forestille en snoet Halsring af Metal, som de kendes fra mange samtidige Fund, medens en kraftig Vulst uden Detailler om højre Haandled skal gengive en glat Ring.

Hele Figurens Overflade er efter Støbningen eftergaaet med Fil og Punsel. Tappens forreste og bageste Væg er gennemhullet til Anbringelse af en Nagle. Rester af et sort Stof, utvivlsomt en Harpiksmasse, ses paa Tappens Yderside. Lerkærnen fylder endnu Figuren indtil lidt ned i Tappen. Bag venstre Arm er Broncen gennembrudt; Væggen er her kun 1 mm tyk. Som Afbildningen viser, er Figuren fra Tappen til Issen kun 5 cm høj.

Fantasidyrets Krop er massiv støbt som en 5 mm tyk, trind Broncetraad i tre dybe, runde Bugter (Fig. 4). Foroven bagtil fortsætter det traadformede Legeme i en spiraloprullet Hale, medens det foroven fortil gaar over i et Hoved. Midt paa hver af de nedadvendte Bugter har Dyret en Fod, der griber om en kort tværstillet Rundstav, hvortil slutter sig en flad Tap med Naglehul.

Det bugtede, langstrakte og trinde Legeme fremkalder umiddelbart en Forestilling om Orm eller Slange, men Gribefødderne, hvoraf den forreste har tre Tæer eller Kløer fortil og en bagtil, og den bageste et bredere, men ikke leddelt Parti fortil og et smallere bagtil, fører Tanken hen paa Rovdyr eller Fugl, og Hovedet er formet, som Hestens Hoved i den forud gaaende Tid ofte blev gengivet, dog med den Afvigelse at Ørene, som sædvanlig havde Form af en eller to stive Tappe, her er erstattet af en bugtet Nakketop. Øjnene er angivet ved to fremstaaende Knopper og Mullen ved en lang Fure. Bagtil er Munden gennemboret, og i Hullet sidder løst et Stykke af en Broncetraad, som er afsluttet et Par Millimeter udenfor Hovedets venstre Side, medens den er afbrudt paa højre Side straks udenfor Munden, og her viser et ovalt Tværsnit 2 mm \times 1 mm. Udenpaa Kroppens venstre Side, omtrent midt mellem de to forreste Bugter, er formet en lille Øsken. Halens Spiralvinding viser en gennemoxyderet Brudflade. Den kan da maaske have været noget længere.

De to Dyreprotomer (Fig. 6—9) bestaar af paa Undersiden hulstøbte Hoveder paa baandformede, S-bøjede Halse. Mund, Øjne og Øren er angivne; paa det ene Hoved tillige tydelige Næsebor,

'og paa det andet nogle dybe Folder tværs over den brede Pande. Fra Panden udgaar, til Siderne og skraat opad to Horn, trinde Traade i Halvbueform, som mødes foroven og danner en sluttet, tilnærmelsesvis cirkelrund Kreds. Fra Hals til Mund gaar en traadformet Skraastiver. Halsen ender nedadtil i en fremstaaende Støttekant, og derunder en flad Tap med et lille Naglehul. Højden fra Tap til Isse er 9 cm.

To paa en fælles Tap symetrisk sammenstillede Dyreprotomer (Fig. 10—12) er i Hovedtrækkene overensstemmende med de sidst omtalte men lidt mindre og spinklere. Endvidere er der den Forskel at det ene Hoved ikke har Horn, medens det andet er forsynet med to, i en Bue opad og bagud rettede Horn, og maaske Ansats til endnu et Par Horn eller Takker. I den lyreformede Lysning som fremkommer ved Sammenstillingen af de to S-formet bøjede Halse, sidder forneden en lille rundstøbt Fuglefigur med opad bøjet Næb og kløftet Hale.

Hvad kan der nu ses i disse Figurer? Er det muligt ved skønsom Prøvelse af Enkeltheder at finde ind til en Helhedsopfattelse, og kan der udenfra hentes Støtte for en saadan?

Det lille Stykke Bronzebaand, som sidder paa tværs i Mulen paa det med Hestehoved udstyrede Fantasideyr, maa have en særlig Betydning. Det kan ikke være nogen Del af selve Dyret, som Tænder eller Tunge; de gengives ikke saaledes. Det er et Stykke af et Baand, hvis ene fladt tilspidsede, blank slidte Ende er stukket ind gennem et Hul i Mundvigen og ombøjet, saa at det ikke kunde glide ud igen. Paa den anden, den højre Side af Mulen er Baandet noget sværere, men afbrudt. Baandet har da været længere, men hvor langt?

I den Øsken der, som nævnt, sidder paa Dyrets Side, er der et Hul af Størrelse og Form som Baandets Tværsnit, og i samme Højde som Hullet i Mulen. Bronzebaandet kunde maaske have gaaet gennem denne Øsken. Men den sidder paa Dyrets venstre Side medens Baandet er afbrudt paa den højre. Ved nøjere Efter-syn viser det sig imidlertid at Dyrets Hoved og Forparti er bøjet netop saa meget til venstre, at Baandet har kunnet forløbe i en lige Linie fra Mulen gennem Øskenen og videre langs Dyrets venstre Side. Denne Bøjning af Dyrets Forparti ud af det lodrette Plan giver da saa stor Sikkerhed, som efter Forholdene er opnaaelig for, at Bronzebaandet skulde forestille Bidsel og Tøm-

me¹. Øskenen blev anbragt paa det Sted paa Dyret som vel nærmest kan sammenstilles med Hestens Skulder, hvor Stavtøjet og senere Mankestolen fik sin Plads, og Tømmerne samledes.

Tømmeren er da gaaet gennem Øskenen og videre forbi Dyret, men hvor langt og hvor er den endt?

Utvivlsomt er den endt i den lille Kvindefigurs oprakte højre Haand. Denne har omfattet en spinkel, oval Genstand netop af Bronzebaandets Volumen. Hvis Dyret og Kvinden tænkes anbragte paa samme vandrette Plan, vilde Tømmeren ved Haanden være hævet 1 cm højere end ved Øsken og Mule.

Under Hensyntagen ogsaa til Fundforhold, Udførelse, Patina, Tappenes Stilling paa tværs af Figurerne etc., maa de nævnte Kriterier være afgørende for Opfattelsen af Sammenspillet mellem de to Figurer. Der kan ikke være Tvivl om at vi har for os en betydende Fremstilling — en Gruppe, bestaaende af en Kvinde, der med en Tømme styrer et Fantasi-dyr.

Men den naturalistisk opfattede Kvindefigur muliggør en nærmere Bestemmelse af Gruppens Betydning. Haanden paa den venstre, bøjede Arm omfatter og kryster det højre Bryst. Meningen med denne Gestus maa være, at Haanden trykker Brystet saa Modermælken flyder, og dermed kan intet andet være udtrykt sindbilledligt end — Frugtbarhed.

Det er nu ikke troligt at man har villet fremstille et almindeligt Menneske i denne Situation, der maa være tænkt paa et overnaturligt Væsen, maaske en Guddom.

En Bekræftelse paa at det forholder sig saaledes giver en Række staaende kvindelige Broncestatuetter fra Norden, der med begge Hænder gør en lignende Gestus, som vor Figur med venstre Haand. En af disse Figurer er fremkommet i Danmark², de øvrige (7) i Sverige og Pommern³. De er bleven opfattede som Billeder af overnaturlige eller guddommelige Væsner.

Paa samme Maade fremstilledes nemlig i Babylonien Gudinden Istar, nøgen og med Hænderne pressede mod Brystet, ligesom og-

¹ Ang. tilsvarende Indretning af Tømme ved Solvognen fra Trundholm se: Nordiske Fortidsminder I, S. 305, Fig. 2, S. 306, Fig. 3 og S. 311, og „Danske Studier“ 1904 S. 65.

² Afbildet i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1871. Pl. 9, Fig. 3 og S. Müller, Oldtidens Kunst, Bronzealderen Fig. 186.

³ T. I. Arne, i Fornvännen 1909, S. 175 ff. Stockholm.

saa i Forasien den store Frugtbarhedsgudinde Astarte. Fra Troja, Cypern og Italien kendes lignende Figurer, fra Grækenland og Spanien kvindelige Idoler af særlig Form, og fra Egnene omkring nedre Donau havest Lerfigurer med lignende Armstilling som vore fra neolitisk Tid¹.

Den knæbøjede Stilling forekommer i Ægypten fra de ældste Tider. Det kan antages at dermed skulde udtrykkes det samme, som blev fremstillet i en Figur, der var opstillet i Athen foran Parthenons Nordside. Den forestillede Jordgudinden bønfaldende Zeus om Regn. Kun med den halve Krop ragede hun op over Jorden — den Jorden tilhørende². Et Seglaftryk fra Attika viser Gudinde-skikkelsen, som Statuen sandsynligvis har set ud, men opstillet paa en tohjulet Vogn paa et Underlag af Græs o. deslg.

Vor Kvindeskikkelse hører til den omtalte Række af Smaafigurer. Men hvad er Meningen med at hun styrer det mærkelige Uhyre ved en Tømme, og hvorledes er man kommen til at fremstille dette Monstrum?

To Veje kan tænkes at have ført til Udformningen af det. Gennem lang Tid var Hesten bleven anvendt som dekorativt Element, og stadig omformet i Retning af en mere ormlignende Skabning. Kroppen bliver langstrakt, bugtet, Benene skrumper ind og bliver i ornamental Fremstilling til et Par korte Bindestreger. Hovedet bliver spidst som Ormens eller Slangens, men endnu kan Manken være antydnet. Om to slangebugtede Parallellinier, der forekommer paa Bronceknive, Lerkar og Sten, og som kun fremkalder en Forestilling om Orm, men ikke har Antydning af Ben eller Manke, hører til denne Udviklingsrække er tvivlsomt; men sikkert er det, at Hestebilledet efterhaanden bliver mere ligt en Orm end en Hest³.

Fremstillinger fra Orienten, som ganske kan sidestilles vor, er mig ikke bekendt, men den babyloniske Frugtbarheds-Gudinde var ogsaa en Døds- og Underjordsguddom, og det synes som om denne Dobbeltthed i Forestillingerne langsomt har funden Vej helt her til Norden.

¹ M. Hoernes, *Urgeschichte d. bild. Kunst Wien*, 1925, S. 365, S. 285, Fig. 8 og S. 293, Fig. 5.

² A. Furtwängler, *Meisterwerke d. griechischen Plastik*, 1893, S. 257 ff.

³ Aarbg. f. nord. Oldkynd. 1920, S. 140—41, Fig. 8—11. A. P. Madsen, *Afbld. af danske Oldsager, Bronceald.* Pl. 25, Fig. 26.

Det fantastiske Dyr, som Frugtbarheds-Gudinden kører med, skulde da være et Underverdenens Uhyre med Allusion til hendes Værdighed ogsaa som Dødsgudinde. Men om Forestillinger om Underverdenens Væsner kan have bidraget til den dekorative Omformning af Hesten lader sig for nærværende ikke afgøre.

Medens Gudinden med den ene Haand trykker Brystet, styrer hun med den anden Dyret med Hestehovedet. Det maa vel betyde at hun er tænkt bevægende sig fremad trukket af Dyret, og spredende Frugtbarhed paa sin Vej. Sandsynligvis har da baade Kvindefigur og Dyr været opstillet paa et Understel med Hjul, ligesom Solskive og Hest, forbundne ved en Tømme var opstillet paa et Vognstel¹. Men i Faardalfundet er ikke bevaret kendelige Dele af Understillingen².

Det kan derfor heller ikke med fuld Sikkerhed afgøres om de Dyreprotomer i „heraldisk“ Opstilling, som Fundet indeholder, hører sammen med den kørende Gudinde i en Opstilling.

Iøjnefaldende forskellige fra det fantastiske Dyr og den naturalistisk opfattede Kvindeskikkelse, er disse halvrandt formede Dyrehoveder paa baandformede Halse udpræget dekorative Elementer, med tilstræbt Karakterisering af Ansigterne. Der kan ikke tillægges dem samme Værdi af betydende Fremstillinger som Helfigurerne, men de kan have tjent som Symboler med Tilknytning til Gudinden.

Karakteriseringen af Dyrefigurerne er saa vag, at den ikke tillader med Sikkerhed en Bestemmelse af hver enkelt Dyrs særlige Art. Men med god Udsigt til at træffe det rette kunde det antages, at Dyrenes parvise Fordeling skal forstaaes som seksuelt betonet, at der er gengivet kendte Tamdyr, og at hele Samlingen skal symbolisere Frugtbarhed.

Vi har da Billedet af en Gudinde trukket af en ormlignende Hest, og denne Gruppe er funden sammen med dekorative Opstillinger af Dyr, eventuelt Kvæg. Der maa da være en høj Grad af Sandsynlighed for, at de to Elementer i en fælles Opstilling³ har givet Udtryk for en og samme Tanke, og at Dyrefigurerne har været Trofæer paa Gudindens Vogn⁴. Saadanne Opstillinger er ikke

¹ Nord. Fortidsminder I, Pl. 37.

² Et lille Broncestykke kan være en Del af en Hjulfælg.

³ Alle Tappe bærer Spor af en sort Masse, som den der omtales ved Kvindefiguren.

⁴ Fig. 5 viser en hypotetisk Opstilling af Faardalfundets Figurer (uden Hjul-stillingen).

ualmindelige paa Bronzevogne fra den Tid. De ses f. Eks. paa en Vogn fra Strettweg i Steirmark¹, og paa en Vogn fra Burg ved Spreewald findes netop Oksehoveder paa krumme Halse og Fuglebilleder².

— Tacitus beretter³ at syv Folkeslag havde en fælles Helligdom, en hellig Lund, som laa paa en frugtbar Ø i det nordlige Hav⁴. I Lunden stod Frugtbarheds-Gudinden Nerthus' (af Tacitus kaldet „Terra mater“ = Moder Jord) med et Forhæng dækkede Vogn. En Gang om Aaret førtes Gudinden (d. v. s. Gudebilledet) paa sin Vogn, trukket af Køer og ledet af Præster, omkring i Landene til de forbundne Folk, som da lod Vaabnene hvile, og levede i Fred og festlig Glæde. Efter Rundkørslen førtes Gudinden tilbage til Lunden. Vognen og Gudinden blev badet i en Sø hvorefter Slaverne, som havde hjulpet med Arbejdet, blev druknede i Søen.

Har Tacitus været rigtig underrettet, skulde det da være bleven Skik henimod den Tid, ved Aar 100 da han skrev Germania, at lade Gudindens Vogn trække af Køer.

Vor Fremstilling kunde vel tænkes opbygget paa Forestillinger om den hellige Procession, som allerede 6—700 Aar forinden har været udformede i nærmere Tilknytning til de oprindelige, fra Orienten modtagne.

Den lille Broncestatuette skulde da være det første, og hidtil ældste Billede af en personlig Guddom fra Danmark. Thi det tør anses for sikkert, at den er fremstillet her i Norden. Klædedragt og Smykker, ja selv Pandehaaret er, som det maatte ventes at finde dem⁵, ligesom Formgivningen i Figuren har noget ejendommelig primitivt og plumpt, som ikke kendes andetsteds. Dertil kommer at de store Ørenringe, som flere af de oven omtalte Smaafigurer bærer, og som giver dem et fremmedartet Præg, ikke genfindes paa Faardalfiguren. Man har vel arbejdet sig bort fra det fremmede Element.

¹ Afbild. f. Eks. i: K. Friis Johansen, De forhist. Tider i Europa II, S. 285, Fig. 242.

² I. Undset, Jernalderens Begyndelse, Pl. 20, 8.

³ Germania, 40.

⁴ Man har villet identificere Øen med Rygen eller med Sjælland.

⁵ Trods Forskellen i Tid er der en mærkelig Overensstemmelse i Enkeltheder vedrørende Dragt, Smykker og Haarsæt med Indholdet af Egekistegraven fra Egtved, Nationalmuseets Bog, 1925, S. 12—13, Fig. 3—4.

FAARDALFUNDET

Fig. 1. 3/4.

Fig. 2.

Fig. 3.

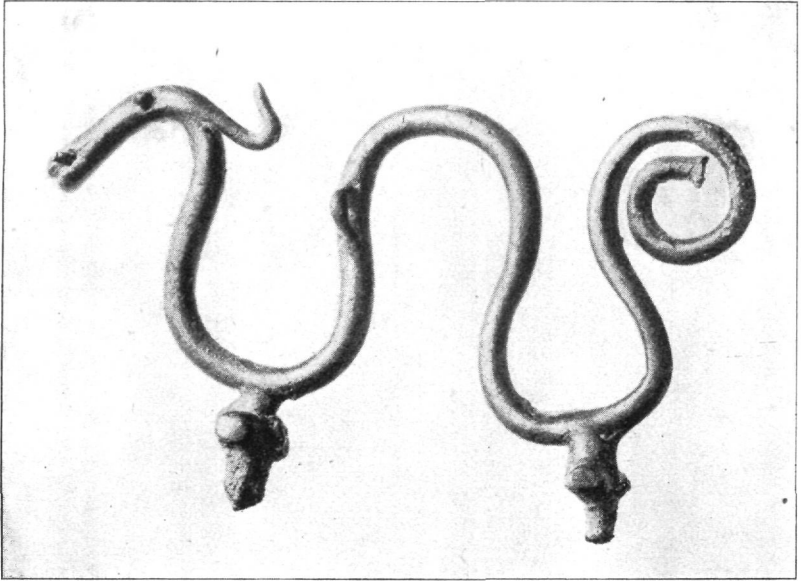

Fig. 4. $\frac{1}{1}$.

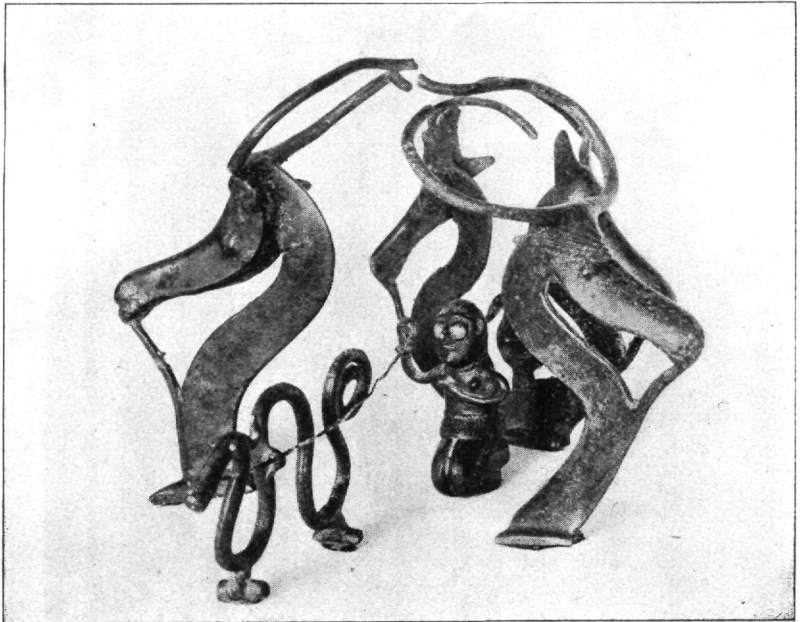

Fig. 5. $\frac{1}{2}$.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

Maa det saaledes antages at Forestillingen om en personlig Guddom allerede om Aar 600 f. Chr. F. havde taget fast Form blandt vore Forfædre, behøver dette ingenlunde at udelukke, at den gamle Tro paa, og Form for Gengivelse af Naturmagter endnu længe holdt sig uforandret ved Siden af de nye Forestillinger. Sandsynligvis omformedes Gudfremstillingerne først gennemgribende under og efter den romerske Kulturs Indflydelse.

ELLEKONGEN I STEVNS

AF

HANS ELLEKILDE

FAA danske Folkesagn er mere kendte og almenyndede Landet over end Sagnet om, at Ellekongen i Stevns ikke taaler, at nogen anden Konge, selv ikke det danske Riges Konge, betræder hans Omraade, det lille Stevns Herred, Øst for Tryggevælde Aa. Vi ved allesammen fra Heibergs Elverhøj, hvorledes Kristian den 4de som den første danske Konge forsøger det Vovestykke at drage ind i Stevns og tilintetgøre Ellekongens Magt, vise ham blot og bart som Dunst af Almuens Indbildningskraft. Men hvorledes det egentlig hænger sammen med denne ejendommelige Forestilling om Ellekongen i Stevns, derom hersker der kun vage og fejlagtige Begreber. Det er ikke at undres over, for Sagnstoffet om Ellekongen i Stevns har aldrig tidligere været samlet i sin Helhed, end mindre gjort til Genstand for en gennemgribende Undersøgelse. Thieles Danske Folkesagn I 1818 S. 81 f. og S. 183—85 indeholder kun Uddrag af det ældre Stof uden Kendskab til en af de vigtigste ældre Kilder, Byfoged Glückstadts Indberetning fra 1743 (Præstø Amts Aarb. 1918 S. 91 f.). Thorkild Gravlunds Dansk Bygd II 1922 S. 36 ff. og Herredsbogen S. 43 f. tager væsentlig kun Hensyn til Nutidsstoffet; min egen Fremstilling i Præstø Amts hist. Aarbog 1920 S. 81 f. var kun en foreløbig Skitse. Selv om Kildestoffet til denne Undersøgelse her er langt mere omfattende end i nogen af de tidligere Fremstillinger, tør jeg naturligvis ikke tro, at jeg helt har skrabet Bunden; jeg vil derfor være glad for Henvisninger til litterært Stof, som jeg maatte have overset, og jeg vil være taknemmelig for udfyldende Optegnelser af det folkelige Stof. Et Par sydøststevnske Sogne, Havnelev og Frøslev, har desværre næsten intet bidraget

til Folkemindeoptegnelsen i det sidste Aarhundrede, men ogsaa fra de fleste øvrige stevnske Sogne vil nye Optegnelser være i høj Grad af Værdi.

Det ældste litterære Vidnesbyrd om Ellekongen i Stevns jeg kender, er en Indberetning til Peder Resen af 1. Maj 1667, indsendt af Provsten i Store Hedinge, Jens Christensen Aalborg (1593—1678), hvori det hedder:

„En Herregaard ligger Norden til Kirken, kaldes i fordum tiid Kongegaarden, da en bonde boede der paa. Men Velb. Erik Walkendrop, Amptmand paa Høystrup [1555—1605], Som lod opbygge dend til sin søn V. Kristen Eriksen lood dend kalde Erikstrup. Imellem Borgegaarden og ladegaarden er en liden omfløt Høj, Meget Navnkundig, fornemlig her udi Ejnen af dend gruelig Spøgerig, Elle Kongen (eller dievlen) fordum tiid haver ladet seis, og som af gammel Mænd sigis haver haft sit Væsen i denne Høj og i de sorte Krove i dend øster ende af Koret. Høris heromkring, for Ufreds tider, og mit i Krigstider, ikke veed nu at skrivis om.“ (Rostgaard 21, 4° p. 418, sml. Afskrift ved Langebek 1742 i Ny kgl. Saml. 716 f. 4°, Udtog i Suhms Saml. I 2 S. 120, sml. Danske Sagn 1892 I Nr. 45, 1929 IIA 28 (< S. Grundtvigs Afskrift i DFS. 122) og Hofman Foundationer VIII S. 417; Navnet Kongsgaard kendes af Molbech Ungdomsvandringer i mit Fødeland 1811 S. 83).

Jens Christensen Aalborg var (se ogsaa Præstø Amts hist. Aar-bog 1913 S. 23 f.) født i Aalborg den 18. Juni 1593; han var fra 1624 til 1630 Præst i Hellested i det vestlige Stevns, og han blev den 18. Juni 1634 Sognepræst i Store Hedinge. Han havde saaledes været Præst i denne By i omtrent 33 Aar, da han 1. Maj 1667 skriver sin Indberetning til Peder Resen. Denne Indberetnings Meddelelser om Ellekongen er desværre langt fra saa klare eller saa udførlige, som vi kunde ønske det, men det fremgaar dog af Indberetningen, at Hr. Jens kender Folkeoverlevering om, 1) at Ellekongen har sin Bolig i den lille vandomflydte Høj imellem Borgegaarden og Ladegaarden paa Erikstrup, i tidligere Tid kaldet Kongegaard; 2) at Ellekongen ligeledes har sit Opholdssted i de mørke Krove i den østre Ende af Koret af Store Hedinge Kirke, det fra Grundplanen i Resens Atlas o. 1680 og fra den senere Overlevering saa velkendte „Ellekongens Kammer“; 3) at Ellekongen i særlig Grad viser sig, eller lader sig høre, naar Ufred staar for Døren, eller midt i Krigens Tid. Vi kan efter vort Kendskab til den stevnske nittenaarhundredes Overlevering tilføje: for at afværge Fjendeangreb paa Stevns. Derimod nævner Hr. Jens mærkelig nok

ikke den nu saa almenkendte Forestilling, at Ellekongen ikke taaler, at nogen anden Konge, selv ikke det danske Riges Konge, sætter sin Fod i Stevns. Vi kan næppe antage, at denne Forestilling har været ukendt i Store Hedinge i Tiden 1634—1667; i 1743 lever den i al Fald i bedste Velgaaende i Egnen omkring Store Hedinge (sml. S. 13).

Vi træffer denne Forestilling for første Gang litterært bevidnet i Peder Syvs berømte Bog *To Hundrede Udvalde Danske Viser* 1695 S. 749—750.

Peder Syv, der paa dette Tidspunkt i over 30 Aar havde været Præst i Hellested i Veststevns (1664—1702), skriver her i Antegnelsen til Kæmpevisen „Hr. Oluf han rider saa vide“ (DgF. 47 B):

„Der holdes for, og gemeen Mand troer det endnu, at her var en Ellekonge i Stevns, og at der maatte ingen anden Konning komme derind, men Christian den 4. Frederik den 3. Christian den 5. have været her nogle gange, og giort saaledis denne Meening til intet“.

Peder Syv havde ligesom sin Provst, Hr. Jens Christensen i Store Hedinge, i Maj 1667 besvaret Peder Resens Henvendelse af 2. Okt. 1666 til det „Hæderlige og meget fornemme Præsteskab i Sjælands Stift“ (trykt i Kirkehist. Saml. VII S. 166) og her givet en Beskrivelse af Hellested Sogn. I denne Beskrivelse (se Uddrag i Suhms Saml. I 2 S. 121—22, sml. Danske Sagn III Nr. 338, 846, VII 674) nævner Peder Syv mærkelig nok ikke Ellekongen, saa lidt som Elverhøj mellem Hellested og Barup med et eneste Ord. Historisk interesseret som han er, skaffer han sig Afskrift af Indberetningerne fra Stevns 1667, og han gør o. 1687 et Par Tilføjelser hertil, der viser, at han har Ellekongen i Tanke, selv om han ikke udtrykkelig nævner hans Navn. Han skriver her (Rostgaard 21, 4° p. 443, sml. Ny kgl. Saml. 716 f. 4°):

„Dronning Charlotta Amalia købte Gjordslev og Søholm Anno 1680 1685 [i Randen: item Anno 1688] Var Konning C 5. her i Stevns-herret og kom ind over Brixevad fra Tryggevelde siden, da jeg her ved Hellested Vonge-led levered Hans Maj. i egen Haand et Velkomst Vers. K. F 3. havde ogsaa været paa Gjordslev, nogle aar før hand døde [1670], mens Joachim Irgens¹ eiede det [1664—1675]. C 4. havde og i sin tid været her.“

¹ Om Joachim Irgens, Kristian den 4des tidligere Kammertjener og siden Bjergværksejer i Norge, se Museum 1894 II S. 100—111.

Hr. Peder Syvs Velkomstdigt til Kristian den 5te ved hans Besøg i Stevns ^{4/11} 1685 er heldigvis bevaret. I Antegnelserne til den lige nævnte Folkevisse: Hr. Oluf rider saa vide, skriver Peder Syv S. 750: „Til vor allernaadigste Herre Christian den 5 Der hand efter sin Nordske Rejse over Dovrefield¹ holdt sit indtog i Stevens, 4. Nov. 1685 gjorde jeg og ofverleverede dette Klinge Vers:

„Sæt Foden lykkelig paa lidet Stevens-Land
O store Konning, som dit vide Norg' i Sommer
Besaae, men nu til halv-befestet Stevnbo kommer
Fra yderst Tule hid, Guds egen salved Mand.
Det onde Herberg, hvor mand ej forlystes kand,
Hvor Dofra fordum laae hin geste-løse Jette,
Det ubesøgte Field af andre Konger, dette
Bestigde vor Monark, det vovede først hand.
Vort Stevens og hvor faa af Konger eller ingen
Var seet, (thi hver har meent, mand sad her under Vingen
Og Elvekongens Haand) nu raaber med got Skæl;
Her hen til Hekkenfeld, du Klint og Elvekonge
Med ald din Elveflok af vores Mark og Vonge,
Men Daner-Konning kom, lev sund og Sejersæl.“

Kristian den 5tes højtidelige Indtog ^{4/11} 1685 har vakt Opsigt i Stevns — det har Kristian den 4des og Frederik den 3dies flygtige og mere private Besøg ikke gjort — og Stevnbaggerne gjorde sig deres egne Tanker derom. De kom til det Resultat, at naar det dristige Indtog gik godt for Kristian den 5te, saa kom det sig af, at den kloge Hr. Peder Syv havde Krammet paa Ellekongen. Herom indberetter Byfogden i Store Hedinge Andreas Melchior Glückstadt den 27de Juli 1743:

„Og at man maa mælde den gamle Superstition, da har der været saadan Sagn, at ingen Konge har kunnet komme udi Stevns Herred over omtalte Prambroe for Ellekongen. Og skal Christian den 5te have været den første, som efter Hr. Peder Syvs, Sognepræst for Hellested, hans Anvisninger kiørte herind, og af samme Hr. Peder Syv med en Oration imodtagen, hvilken han paa ældgammel Dansk skal have fremført. Og kaldes Stædet, hvor Kongen kiørte over, Brixevad, og det af den Aarsag, at Almuen |: efter det Præjudicium, de havde om Hr. Peder Syv |: sagde, han kan brixte (ø: prygle, magte) Ellekongen. Deraf fik da Stædet sit Navn og kaldes Brixevad, endog Agrene, som støde derpaa, kaldes Brixegre indtil denne Dag.“ (Præstø Amts historiske Aarbog 1918 S. 92).

¹ Om denne Rejse ^{27/6—19/7} 1685 se Yngvar Nielsen i Vidar III 1889 S. 291—332.

Prambroen er Broen over Tryggevælde Aa, lige ved dens Udløb i Køge Bugt. Her er ogsaa efter det 19de Aarhundredes Overleveling (S. 19 ff.) Ellekongens Magt stærkest. Stevnsbaggerne hager sig fast i den Kendsgerning, at Dansk kongen ikke kom over ved Prambroen, hvor Ellekongens Magt er størst, men derimod ved Brixevad imellem Tryggevælde og Hellested, hvor Ellekongens Magt er ringere, ja saa svag, at den kloge Hr. Peder Syv i Hellested kunde brixte Ellekongen, og skaffe Dansk kongen Indpas i Stevns. Peder Syvs „olddanske Oration“, hans „Klingevers“ til Danerkongen, mundende ud i den aabenbare Bortmaning af Elvekongen og hans Elveflok af vores Mark og Vange, har Stevnsbaggerne formodentlig opfattet som en Trylleformel til at nedkæmpe Ellekongens Modstand imod at lade Rigets Konge drage ind i Stevns.

13 Aar før Byfoged Glückstadts Indberetning af ²⁷/₇ 1743 hentyder Præsten Erik Pontoppidan i sin paa Tysk skrevne Danmarksbeskrivelse *Theatrum Daniæ 1730* S. 121 til Peder Syvs Oplysninger om Ellekongen i Stevns 1695:

„In seinen Anotat. über die Dänischen Riesen-Lieder pag. 750 schreibet er: dass die Einwohner von Alters her in der Meynung gewesen, dass bey ihnen ein unterirrdischer Berg-König, sonst ein Elle-oder Elver-König genant, sich aufhielte, daher kein ander König sich unterstehen dürffte, in die Provintz Stevens hinein zu kommen. Um aber den Leuten diesen alten Wahn zu benehmen, ist König Christ. IV. zu erst dahin gereiset, und hat den Anti-König gleichsam deposediret“.

Sammenligner vi Erik Pontoppidan med hans Kilde Peder Syv 1695, ser vi, at mens Peder Syv kun meddeler, at Kristian den 4de og hans to Efterfølgere af og til har været i Stevns og derigennem har vist Uholdbarheden af Stevnsboernes Tro om Ellekongen, saa optræder Erik Pontoppidan med en i bestemte Udtryk holdt Forsikring om, at Kristian den 4de var den første Konge, der drog ind i Stevns, oven i Købet med den bevidste reformatoriske Hensigt at „betage Almuen denne gamle Indbildning og ligesom afsætte sin Modkonge.“ Hvorfra har Erik Pontoppidan denne mærkelige Viden om Kristian den 4de? Meddeler han her en faktisk Kendsgerning fra Kristian den 4des Historie, som Peder Syv er uvildende om?

Dette Spørgsmaal kan vi besvare med et afgjort Nej. Niels Slanges store Kristian den 4des Historie udkom først 1749, Kristian den 4des Kalenderoptegnelser og hans egenhændige Breve, Hoved-

kilden til vor Viden om Kristian den 4des personlige Meninger og hans Dagligliv, udkom først i det 19de Aarhundrede. Det fremgaar af disse Kalenderoptegnelser, at Kristian den 4de ret jævnlig har besøgt sin Moder Enkedronning Sofie paa Nykøbing Slot — hun dør $\frac{4}{10}$ 1631 —, og vi er vel underrettet om hans sædvanlige Rejserute. Den gaar fra Københavns Slot over Tryggevælde, hvor han plejer at overnatte, og derfra videre næste Morgen over Vindebyholdt ved Præstø Bugt til Vordingborg og Nykøbing (se Nyt hist. Tidssk. IV S. 288—301, sml. Egenhændige Breve 1626—31 S. 190, 357). Men skønt Kongens Rejserute fra Prambroen til Karise paa en Strækning af 2 Mil gaar Stevns paa en Fjerdingsvej nær, Vest for Tryggevælde Aa, saa kan vi af Kalenderoptegnelserne ikke fastslaa, at Kongen mere end een Gang har gjort en Afstikker ind i Stevns, og det paa en Tilbagerejse Nykøbing—København. Kongen skriver nemlig i sin Kalender for 1618: Jan. 23. . . . Drog jeg fra Vindebyholdt til Stevnsklint og saa derfra til Store Hedding, hvor jeg fik Mad; siden drog jeg derfra samme Dag til Kiøbenhavn“ (Nyt hist. Tidsskrift IV S. 275, sml. Magasin for Reiseiagttagelser IV S. 408, Egenhændige Breve 1589—1625 S. 130).

Vi ser, at Kristian den 4de ikke nævner Ellekongen med et eneste Ord. Han kan naturligvis godt derfor have kendt Folketroen om Ellekongen i Stevns, men havde Pontoppidan Ret i sin Opfattelse, at denne Overtro havde vakt hans Uvilje og Harme, havde han formodentlig gjort en Notits derom i sin Kalender, eller udtalt sig derom et eller andet Sted i sine mange egenhændige Breve, hvad han slet ikke gør.

Men Pontoppidan genfortæller maaske i *Theatrum Daniæ* 1730 et stevnsk Folkesagn om, at Kristian den 4de drog ind i Stevns for at afsætte Ellekongen, hvilket Sagn Peder Syv ikke kender eller i det mindste ikke nævner? Dette Spørgsmaal kan vi ligeledes besvare med et bestemt Nej. Den velunderrettede Byfoged Glückstadt meddeler 1743, at Almuen i Stevns ganske afgjort opfatter Kristian den 5te som den første danske Konge, der drog ind i Stevns. Dermed bortfalder Muligheden for, at der i Stevns 1730 kan have existeret et almindelig udbredt Folkesagn, der fortæller, at det var Kristian den 4de, der først drog ind i Stevns for at omvende Stevnsboerne fra deres hedenske Tro paa Ellekongen og afsætte sin Modkonge. Et saadant stevnsk Folkesagn vilde ogsaa først og fremmest interessere sig for Ellekongen, saaledes som Glückstadts

Folkesagn jo gør det. Pontoppidans „Sagn“ viser sin Ustevnskhed ved først og fremmest at interessere sig for Kristian den 4de.

Naar nu Pontoppidan i *Theatrum Daniæ 1730* hverken meddeler en simpel historisk Kendsgerning, ukendt for Peder Syv, om Kristian den 4des Besøg i Stevns, ej heller et ægte stevnsk Folkesagn, som Peder Syv trods 30 Aars Ophold i Stevns ikke kender, hvorledes skal vi da opfatte Pontoppidans Meddelelse? Efter min Mening bør vi opfatte den som Pontoppidans ganske uholdbare Fejlslutning paa Grundlag af de Oplysninger, hans eneste Kilde, Peder Syv 1695, frembyder. Erik Pontoppidan, der i 1730 sidder ovre i Hagenbjerg paa Als og samler Stof til sit kendte Værk *Everriculum fermenti veteris 1736* (se Danmarks Folkeminder Nr. 27), opfatter Kristian den 4de i sin egen Lignelse som kongelig „Udfejer af den gamle Surdejg“. Af Peder Syvs sundt fornuftige Betragtning, at Kristian den 4de og hans Efterfølgere ved deres gentagne Besøg i Stevns har vist Uholdbarheden af Stevnsboernes Tro (maaske ganske uden selv at vide af det), konstruerer Erik Pontoppidan, aus Innerem seines Bewusstseins, den „Kendsgerning“, at Kristian den 4de som den første danske Konge er draget ind i Stevns med det bevidste reformatoriske Formaal at gøre en Ende paa Almuens utaalelige Overtro om Ellekongen og derved ligesom afsætte sin Modkonge.

Denne udførlige Kritik af Erik Pontoppidans Meddelelse om Kristian den 4de og Ellekongen er næppe helt upaakrævet. Weinwisch 1776, Molbech 1811, Thiele 1818 og efter dem J. L. Heiberg i *Elverhøj* 1828 og hele den danske Offentlighed 1828—1929 har gladelig antaget Pontoppidans Hjørnespind for et ægte stevnsk Folkesagn, hvad det afgjort ikke er.

Morsomt nok har Pontoppidans grove Fejlopfattelse af sin Kilde Peder Syv givet Anledning til nye, fuldkommen uholdbare Fejlslutninger. I Frk. Ingeborg Simesens Skoleudgave af „*Elverhøj*“ 1928 fortælles der i Indledningen S. 9: „Da Christian IV havde overskredet Tryggvælde Aa for at gøre Ende paa denne Overtro, dannede der sig straks det nye Sagn, at Kong Christian havde afsat Ellekongen og ladet ham indemure i et Hul i Storehedinge Kirke. (Pontoppidans „*Danske Atlas*“ III S. 109)“. Slaar vi nu *Danske Atlas* efter, ser vi, at Pontoppidan 1767 gentager sin gamle Fejltagelse fra 1730 i følgende Vendinger:

„I det omliggende Stevens-Herret, hvilket, ved et løbende Vand, adskilles og gøres saa godt som til en Øe, have Indbyggerne, efter Hr. Peder Syvs Anmerkning til Kiæmpeviserne p. 750, forudm staaet i den daarlige Tanke, at hos dem regierede en saa kaldet Elve-Konge, hvilken ikke tillod at nogen anden Konge kom ind i Stevens-Herret. For at betage dem den Tanke, drog Kong Kristian IV. der ind, og satte Elve-Kongen af fra sin Myndighed“. I en Note under Teksten meddeler Pontoppidan (vistnok efter Hofmans Foundationer VIII 1762 S. 417, sml. her S. 29): „I det eene af Hedinge Kirkes ovenmeldte Taarne, er tillige med en skiult Omgang i Muren, et mørkt Kammer, kaldet Elve-Kongens Kammer, saa at den Herre er slet logeret“. (Sml. D. Atl. VI, S. 416).

Som man ser, ikke det allermindste i Danske Atlas om, at Kristian den 4de skal have indemuret Ellekongen i et Hul i Store Hedinge Kirke. Meningen er naturligvis en hel anden, en haanlig Bemærkning om den ringe Bolig, Stevnsboerne under deres „Elvekonge.“

Mulig har Frk. Simesen kendt og fejlluset et Sagn fra Lille Hedinge Kirke (trykt i Præstø Amts Aarb. 1920 S. 103, optegnet 1914 af cand. mag. Gunnar Knudsen efter Gaardejer Ole Pedersen, Lille Hedinge, f. o. 1849):

„Ellekongen var engang kommet ind i Lille Hedinge Kirketaarn, og det havde Bønderne opdaget; de laasede og satte Vagt ved Døren. Ellekongen bad dem lukke op, og bandede paa, at han ellers vilde give et Brøl, saa Taarnet faldt sammen. Men de lod sig ikke bevæge ved hans Trusler. Saa gav han et lille Brøl, saa Taarnet slog en Revne — denne Revne er at se endnu. Saa blev Bønderne bange og raabte: „Luk nu op, for nu falder det.“ Saa slap Ellekongen ud.“

Dette nydannede Sagn har til Hensigt at forklare en Ejendommelighed ved Lille Hedinge Kirketaarn, Revnen i Taarnet¹; det unge Sagn har det gængse Sagn om Ellekongens Kammer i Store Hedinge Kirke til sin naturlige Forudsætning og Baggrund; om Kristian den 4des Indemuren af Ellekongen er der naturligvis ikke et eneste Ord.

Af de senere danske Konger vides Frederik den 6te at have besøgt Stevns. Chr. Molbech fortæller i sine „Ungdomsvandringer

¹ Efter en anden Meddeleres Fortælling er Revnen i Taarnet fremkommen ved, at en Skytte har skudt paa Taarnet med et Stykke Alterbrød (1906/23: 493 Statspolitibetjent Sørensen 1922, f. i Renge); sml. Pontoppidans Theatrum Daniæ 1730 S. 122 uden udtrykkeligt Stedfæste, men snarere Karise end Lille Hedinge, Thiele I 1818 S. 83, I 1843 S. 204 (Karise), DS. VI Nr. 704—705 (Karise).

i mit Fødeland“ 1811 S. 82 i en Beskrivelse af Store Hedinge Kirke: „Efter den Tid [ø: Kristian den 5tes Indtog i Stevns Herred 1685] vides ikke af nogen dansk Konge, der har besøgt Ællekongens Kammer, før Hans Majestæt Kong Frederik den Siette, som i Aaret 1808 værdigede dette skiulte Sted sin Nærværelse.“ Jeg kender foreløbig ikke andre Vidnesbyrd om Frederik den 6tes Besøg i Ellekongens Kammer end Molbech¹, men der er naturligvis paa Forhaand ingen Grund til at tvivle paa Molbechs Velunderrettethed og Troværdighed. Derimod stiller jeg mig tvivlende over for Oplysningen om, at Kristian den 5te har besøgt Ellekongens Kammer ^{4/11} 1685 (og ^{1/10} 1688). Hans Kammertjeners tyske Dagbog er bevaret den Dag i Dag (Rostgaard 62 fol. i Universitetsbiblioteket). Vi ser deraf, at Kristian den 5te har besøgt et andet af Ellekongens Bosteder, Stevns Klint, men ikke Store Hedinge Kirke. Kammertjeneren skriver nemlig 1685 (Sml. S. 12):

Nov. 4 Ersahen(?) I M. die Guarde zu pferde bey Trywelle [ø: Tryggvælde]; blieben des nachts zu Giorsleben, und nachdem Sie mit der Königin Stevensklint besehen hätten, kehreten sie d. 5. wieder in Copenhagen.“ Og 1688 skriver vor Kammertjener: „Oct 1. I M. der König und die Königin [reisten] aber wieder zurück [von Nykøbing] und blieben die nacht zu Giorsleben; liessen eine grosse Mine zu Stevns Klint springen und kahmen den folgenden tag in Copenhagen.“

Hvorvidt de danske Konger efter Frederik den 6te har været i Stevns, ved jeg foreløbig ikke, jeg kan ikke tænke mig andet, end at baade Kristian den 8de, Frederik den 7de og Kristian den 9de maa have været i Stevns. Om vor nuværende Konge ved jeg, at han under Efteraarmanøvrene 1918 besøgte Ellehøjsgaarden i Barup, Hellested Sogn og tog den af Troldfolket i Ellehøj glemte Ølkedel i Øjesyn (udateret Avisudklip i DFS. 1906/24: 527, sml. her S. 33, Dansk Bygd II S. 38).

Forestillingen om, at Ellekongen ikke taaler Rigets retmæssige Konge i Stevns, kendes trods Frederik den 6tes Besøg i Ellekongens Kammer 1808 i det 19de Aarhundredes stevnske Overlevering,

¹ Af Hoffouerererkontorets Journal for 1808 (Rigsarkivet) S. 352 og Registeret under R fremgaar det, at Kongen den 18. Okt. foretog en Rejse til Vogns ud i Sjælland ad Køgekanten til; den 24. Okt. om Aftenen kom de Herrer af Kongens Følge, som ikke var fulgte med over Bælterne, tilbage til København. Dansk Statstidende Mandag ^{17/10} 1808 meddeler officielt: „Hs. Majestæt Kongen tiltræder i Morgen en Mynstrings Reise over Kiøge, Wordingborg og Nestved og ventes her tilbage paa Søndag.“ Sml. S. 37.

vel at mærke som ægte Folkeoverlevering, ikke bare som uægte Sagndannelse stammende fra J. L. Heibergs Elverhøj 1828.

1855 optegner en ung Hindholmelev, Lars Nielsen fra Taastrup i Hellested Sogn (Peder Syvs Kirkesogn):

„Efter gamle Folks Sigende skal Ellekongen opholde sig i de Egne af Landet, hvor den rette Landskonge endnu ikke har været. Dette skal da navnlig være Tilfældet i Stevns Herred, hvilket Beboerne der rigtignok ikke i en Henseende kan have Grund til at være vrede paa ham for, thi efter manges Sigende var det ham, der 1807 afskrækkede Engelskmændene fra at besøge denne Landsdel. Han havde nemlig stillet sig paa Vagt ved Prambroen, og forhindrede dem paa denne Maade i at komme derind.“ (Sml. Danske Sagn II A Nr. 32). Lærer J. P. Jensen i Sindbjærg paa Mors, der er født den $\frac{3}{4}$ 1851 vistnok i Varpelev Sogn, meddeler 1885 til E. T. Kristensen: „Det er almindelig gammel Tro, at Elverkongen regerer over Stevns og hverken vil taale Landskongens Nærværelse der, ej heller tillade Fjender at drage derind. Da Engelskmændene 1807 efter Kampen ved Køge oversvømmede en stor Del af Omegnen, vilde de ogsaa ind i Stevns, men da de vilde drage over Stevns Aa, kunde de ikke drive Hestene frem, og en Kanon gik endog i Stykker under Forsøget, hvorpaa Fjenden vendte om. Det var Elverkongen, der forsvarede sit Land.“ (Skattegraveren III Nr. 1125). Og Lærer P. Chr. Hansen paa Langø ved Nakskov, f. $\frac{1}{1}$ 1859 rimeligvis i Strøby Sogn, optegner o. 1884 til E. T. Kristensen: „I Stevns Herred regerer Ellekongen, og han taaler som bekendt ikke, at nogen anden Konge sætter sin Fod i Landet, hvilket imidlertid lige fuldt er sket flere Gange. Han taaler heller ingen fremmede Fjender, og i dette Punkt har han efter Sagnet haft større Magt til at sætte sin Vilje igennem, hvilket viste sig 1807, da Engelskmændene kom som Fjender her til Landet. Da de nemlig vilde ind i Stevns, og derfor skulde over Prambroen, kunde de ikke komme længere end til Midten af Broen. Her maatte de standse og vende om, og ingen vovede at gaa længere, thi en usynlig Magt ligesom drev dem tilbage. De maatte derfor nøjes med at hjemsøge Landsbyerne paa den anden Side af Aaen, som Stevnsboen siger, og her plyndrede og røvede de rask væk, hvorimod Stevns blev fuldstændig skaanet. Beboerne fra de hjemsøgte Byer flygtede derfor ogsaa over til Stevns, hvor de vidste, at de var i Sikkerhed.“ (DS. II A Nr. 33).

Det kan være ganske lærerigt til Sammenligning med denne ægte Overlevering fra det vestlige Stevns at anføre et Exempel paa uægte Overlevering. En ung Højskoleelev Frk. E. G. fra Slagelse har Sommeren 1921 været paa Besøg i Stevns, og hun meddeler 1922 til DFS: „Der er ogsaa Sagnet om Broen, der fører over til Tryggvælde Herred (!). Der siges, at her tør ingen dansk Konge

gaa over, for Elverkongen, der hersker paa den anden Side, vil ikke taale ham.“¹ (DFS. 1906/23: 522).

Denne uægte Sagnoverlevering er ligesom J. L. Heiberg med hans slette Kendskab til Stevns ægte Folkeoverlevering, sørgelig uvidende om det, som er Kærnepunktet i Stevnsboernes Tro, nemlig at Ellekongen i Stevns har Magt til at afværge Fjendernes Angreb paa Stevns. Denne Tro fik en ny kraftig Opblusning, da Englænderne i Efteraaret 1807 under deres Oversvømmelse af Sjælland, af en eller anden Grund gik udenom Stevns. Vi har ikke faa Vidnesbyrd om denne Tro, Vidnesbyrd der i Modsætning til de lige nævnte ikke meddeler noget om, at den danske Konge ikke tør betræde Stevns. Hindholmeleven Jørgen Jensen, f. i Smerup Sogn, optegner i 1855 følgende:

„I Stevns Herred kan ingen fjendtlig Krigshær komme; thi der er Ellekongen, som forsvarer det med hele sin store Hær. I Krigstid holder han stadig Vagt ved Grændserne rundt omkring, og da Engelskmændene i 1807 vilde over Prambroen og ind i Herredet, var Ellekongen parat ved Broen og — skønt usynlig til Stede, som han altid er — forhindrede han dem dog i at komme ind i Herredet.“ (DS. II Nr. 34).

Ogsaa Husmand Chr. Olsen, f. 1848 i Store Torøje, Smerup Sogn, kender Sagnet om, at Ellekongen som Skytsaand for hele Stevns Herred 1807 standser de engelske Tropper ved Prambroen og hindrer dem i at komme ind i Stevns (Præstø Aarbog 1923, S. 37).

I Lyderslev² kendes 1854 ganske samme Sagnforestilling. Den senere Kirkehistoriker Holger Rørdam, hvis Morfader W. Fr. Engelbreth paa det Tidspunkt var Præst i Lyderslev, optegner til S. Grundtvig:

¹ Sml. Søndagsbladet 1894 S. 55: „I Klinten bor Klintekongen — og det er en streng Herre; efter Sagnet tillader han ingen anden Konge at komme ind paa sine Enemærker.“ Sml. her S. 30, 32.

² I DFS. har vi dog en Optegnelse om et Par engelske Soldaters Besøg i Lyderslev Sogn. Købmand K. Olsen i Buerup optegner 1923, at hans Morfader Peder Jensen var født ¼ 1807 i Lejrstofofte, Lyderslev Sogn. „En Sommerdag, mens han var spæd, havde hans Mor taget ham med ud i Marken. Mens hun sad og malkede, saa hun pludselig nogle engelske Soldater (eller Matroser) komme ud af en nærliggende Skov og stile hen imod hende. Hun blev da saa forfærdet, at hun tog Drengen og løb alt, hvad hun kunde. Der skete dog ikke andet, end at Englænderne skiftevis satte Mælkespanden for Munden og drak den søde Mælk, som de efter Sigende skal have været meget begjærlige efter.“ (1906/23: 529).

„I Stevns Herred regerer Ellekongen. Da Englænderne i 1807 havde bemægtiget sig Sjælland, var Stevns Herred den eneste Del af Landet, som de ikke kom til, og det fordi Ellekongen stod med sit Følge paa Prambroen og jog dem tilbage.“ (DFS. XV Bl. 15).

I samme Aar 1854 optegner Jomfru Katrine Dorph paa Gjorslev til Sv. Grundtvig efter Fortælling af en gammel Kone, Karen i Magleby:

„Ja, her tør heller ingen Fjender komme i Stevns for Kongen, som har sit Kammer i Store Hedinge Kirke . . . og da Engelskmanden 1807 kom til Prambroen, kunde han ikke komme længere“. (Gamle danske Minder I 1854 Nr. 217, sml. S. 29).

Dette Sagn om, at Englænderne ikke kunde komme over Prambroen, er ikke glemt i Nutidsoverleveringen, navnlig ikke i Strøby Sogn, hvortil Prambroen jo hører. Peder Jørgen Hansen i Strøby meddeler E. T. Kristensen:

„Man siger om Ellekongen, at det var ham, vi kunde takke for, at Englænderne 1807—14 ikke kom ind i Stevns. Hvergang de kom midt ud paa Broen, stejlede Hestene, og Folkene kunde da ikke komme videre.“ (Danske Sagn III² A 12: 525 i DFS). Endnu i 1917 kan Frk. Anna Pedersen i Strøby optegne til DFS. som en almindelig kendt Forestilling: „Stevns Herred er Ellekongens Rige. Ved Prambroen holder han Vagt, og her faar ingen fjendtlig Hær Lov at komme over.“ (1906/23: 525).

Jeg gør opmærksom paa, at Sagnvidnesbyrdene om, at Ellekongen afviser Englændernes Angreb paa Stevns 1807, alle stammer fra det vestlige Stevns, fra Sognene langs Tryggvælde Aa: Strøby 1884 til 1918, Varpelev 1885, Hellested 1855, Smerup 1855 og 1923. Desuden fra Nabosognene lige øst derfor: Lyderslev 1854 og Magleby 1854. Derimod foreligger der endnu ingen Sagnvidnesbyrd fra Stevns østlige Sogne: Holtug, St. Hedinge Landsogn, Højrup, Lille Hedinge, Frøslev og Havnelev, hverken om, at Englænderne bliver standset ved Prambroen, eller om at Ellekongen under Kaperkrigen forsvarede Stevns Klint imod Englændernes Angreb. I Store Hedinge Eggen har vi derimod et beslægtet Sagn, som J. M. Thiele 1817 har optegnet efter mundtlig Overlevering:

„Nær Storeheddinge Kirkegaard findes Spoer af en Eegeskov. Det er Ellekongens Soldater, som staae her om Dagen, som vare de Træer, men om Natten ere de drabelige Kæmpere.“ (Danske Folkesagn I S. 82).

Har vi her et Sidestykke til den mønske Folketro, at Klintekongen, naar Faren truer, gør alle Stenene paa Stranden til Hestfolk, og med dem slaar Landets Fjender¹ (Thiele 1843 II S. 192), saa har vi i Strøby et halvt udvisket Sidestykke til den berømte bornholmske Tro, at de Underjordiske værner Landet (se Bornholmske Samlinger XIX S. 63 f., 78 f.). Frk. Anna Pedersen optegner nemlig 1918 til DFS. efter Meddelelse af sin Mormoder Marie Larsdatter, f. ²⁵/₁₀ 1835 i Varpelev. (Sml. S. 25):

„Tryggevælde Aa har en Gang været sejlbær for store Skibe. En gang kom der sejlene et Søøverskib, og Folkene paa Skibet kom i Kamp med de Underjordiske vistnok fra Rostedshøj.“ (1906/23: 526 Varpelev).

Et tilsvarende Sagn kendes 1859 fra Smerup. Præsten Chr. H. Brasch fra Vemmetofte Kloster fortæller i sin Bog Vemmetoftes Historie I 1859 S. 4:

Da Smerup Kirke var bleven opført, kom der et Søøverskib og lagde sig udenfor Kirken. Men saa blev der raabt ud fra Kirken mod Søøverne:

„Og hør du her, Mikkell Rødskeg,
du kommer for nær min Kirkevæg!“

Derpaa sank Søøverskibet til Bunds i Stevns Aa. (Sml. C. H. Visby Stevns i ældre og nyere Tid 1862 S. 6). En ganske nærbeslægtet Optegnelse om, hvorledes den sidste Venderskude synker lige ud for Smerup Kirkes Taarn, har Lærer J. Seidenfaden i Smerup optegnet i 1914 til DFS. som hørt i sin Barndom o. 1850 (1906/23: 528). Her lyder Verset:

„Hej du Mikkell Rødskeg!
kom ej for nær min Kirkevæg.“

Ogsaa Thorkild Gravlund har optegnet en Variant af dette Sagn, fortalt i Lund i Lyderslev Sogn: „Vikinger, som var Hedninger, sejlede ned ad Stevns Aa og vilde skyde Smerup Kirke ned. Da lød der en Røst

¹ I Pontoppidans Danske Atlas I S. 429 siges der om Møns Klint: „Svovelagtige *Ktis-Boller* Pyrites, Elle-Kongens Kugler, Belemniter Elle-Kongens Lys eller Vette-Lys, Echinter, Ætiter og deslige findes her endnu flere end ved Stevns Klint.“ Da Benævnelsen Ellekongen ikke findes paa Møn (her bruges jo altid Benævnelsen Klintekongen, sml. S. 36), saa hidrører rimeligvis Benævnelsen „Ellekongens Kugler“ om Svovlkisstumper i Bolleform fra Stevns, og antyder en Sagnforestilling om, at disse Svovlkisboller har været brugt af Ellekongen som hans Kugler i Forsvaret af Stevns. Ganske tilsvarende Forestillinger kendes fra Bornholm. (Bornholmske Samlinger XIX S. 88).

fra Taarnet, at de skulde lade Kirken staa. Og Skibet sank. (Dansk Bygd II S. 37, sml. Herredsbogen S. 44).

Der siges ikke, hvis Røsten er, men vi gætter næppe fejl ved at antage, at det maa være Ellekongen, der som Beboer af Smerup Kirkes Taarn, fra først af har afværget Kirkens og Herredets Ødelæggelse. Vi kender i al Fald fra Lille Hedinge Forestillingen om Ellekongens stærke Røst (S. 17), og vi har fra Smerups Nabosogn, Lyderslev, Sagn om, at Ellekongen opholder sig i Kirketaarnet. Holger Rørdam meddeler nemlig $\frac{4}{5}$ 1854, at Ellekongen hævner sig paa en Murmester, der under sit Arbejde i Kirketaarnet gør Nar af ham, ved at lade noget Kalk falde ned i Øjnene paa ham, saa han bliver blind deraf hele sin Levetid. (DS. II A Nr. 36).

Sagnene om Ellekongens Ophold i Store Hedinge, Lille Hedinge, Lyderslev, (Smerup) og formodentlig ogsaa andre af Stevns Kirkers Taarne, hænger efter mit Skøn sammen med, at disse Kirker i gamle Dage som Forsvarskirker har været Stevnsboernes Tilflugtssteder i Farens og Ufredens Stund. Ellekongen, Symbolet paa Stevnsboernes Forsvarsvilje og Selvhævdelsestrang, faar da uvilkaarlig Opholdssted i de stevnske Kirker, hvortil Folket med Forkærlighed søger i Nødens Stund, først og fremmest den fornemste af Herredets Forsvarskirker, Store Hedinge Kirke. (Sml. Aarb. f. nord. Oldk. 1867 S. 262—274).

J. L. Heiberg, der har digtet om Ellekongen i Stevns, i sørgelig Uvidenhed om Kærnepunktet i Stevnsboernes Tro, Ellekongens Forsvar af Stevns mod udenrigske Fjender, befinder sig ogsaa i sørgelig Uvidenhed om Ellekongens typiske Fremtrædelsesform, den ridende eller den farende Ellekonge. Hindholmeleven Jørgen Jensen fra Smerup meddeler herom 1855:

„I ældre Tider har Ellekongen ført Musik med sig overalt, hvor han har været; men i den sidste Tid har man ikke hørt noget dertil. Saaledes var der for mange Aar siden en Huskone fra min Fødeby, der gik over Engen, hvorigennem Bækken rinder, som gør Skel mellem Stevns og Faxø Herreder, med en Mølleslump paa Nakken. Da hun kom over ved den anden Side af Engen, satte hun sig ned paa en Elletrunte for at hvile; men hun havde næppe siddet der et Øjeblik, førend det begyndte at suse igennem Luften, og hun saa Engen bugnedes op og ned ligesom af hele Skarer Ryttere, der kom bagefter hverandre, og saa hørte hun, at der var Musik med. Midt iblandt alt dette blev Konen saa forfærdet, at hun segnede til Jorden og besvimeede, men siden efter, da det

onde Vejr var forbi, var hun ganske rask. Dette maa sikkert have været Ellekongen, der red med Musik i fuld Rustning.“ (Sml. DS. II A Nr. 34).

Jørgen Jensens lidt yngre Sognefælle, Husmand Chr. Olsen, f. 1848 i Store Torøje, optegner ^{11/11} 1892 til E. T. Kristensen:

„Elverkongen har efter Sagnet haft sin Færdsel i Eng- og Aadragnet fra Smerup til Prambroen ved Køge Bugt. Man har kunnet høre, at han tudede i et Horn, naar han for igennem Engen. Han havde sin Bolig i Elverhøj ved Barup.“ (Sml. Præstø Aarvog 1920 S. 102, 1923 S. 37, DS. 1929 II A Nr. 30, her S. 34).

Jørgen Jensens Højskolefælle, Lars Nielsen fra Taastrup i Hellested Sogn, meddeler ligesom Chr. Olsen, at Ellekongen farer. I Tilslutning til sin Meddelelse om, at Ellekongen standser Englænderne ved Prambroen (S. 19) skriver han:

„Men derimod kan Stevnsbønderne ikke godt lide ham formedelst den frygtelige Alarm, hvormed han farer frem paa sine Vandringer omkring i Herredet. Thi endskønt Alarmen er ledsaget af den yndigste Musik, som tænkes kan, forstyrrer han dog de Folks Nattero paa de Steder, hvor han farer frem.“ Lars Nielsen fortæller som et Eksempel herpaa, hvorledes Ellekongen omkring 1825 havde sin Vej gennem en af Taastrups Udflyttergaarde og forstyrrede herved ikke blot Folkenes, men meget mere Gæssenes Ro i Gaarden. De maatte nemlig vandre omkring i 2 til 3 Timer, efter at han var kommen derigennem, 2 og 2 følgendes ad under Raabet: Kjæk! kjæk! kjæk! Om dette skete nødtvunget eller ej, vides ikke, men nok er det, at Gæssene forglemte ikke at nikke, hvergang de kom til Portene. Manden i Gaarden var imidlertid bleven ked heraf, efter at han i lang Tid havde været Øjenvidne hertil, og han besluttede sig derfor til at finde et Middel derimod. Det lykkedes ham ogsaa ved, at han flyttede den ene Port andetsteds hen i Gaarden. (Sml. DS. II A Nr. 32).

Forestillingen om, at Ellekongen farer igennem de Gaarde, hvor de to Portrum er lige overfor hinanden, kender Jørgen Jensen fra Smerup i 1855:

„For at undgaa hans Rumstering har de Bønder maattet flytte det ene Portrum, thi saa kan Ellekongen ikke komme derigennem“. Og Thorkild Graylund kender Forestillingen fra Nutidsfortællingen i Lund, Lyderslev Sogn. Her red Ellekongen igennem Christen (An)drisens Gaard, hvor der netop var to Porte overfor hinanden (1906/23: 529, sml. Dansk Bygd II S. 37, Herredsbogen S. 43).

Naturligvis kan man næsten sige, kendes Forestillingen om Ellekongens Ridt i Hellestedes Nabosogn mod Nord, Varpelev Sogn.

Frk. Anna Pedersen i Strøby meddeler i 1917 til DFS. efter sin Mormoder (S. 22), at hendes Fader (f. ²⁶/₅ 1782) selv har hørt Ellekongen mange Gange, naar denne kom ridende op ad Varpelev Gade og gennem Sognefogdens Gaard, der havde to Porte lige for hinanden. Anna Pedersens Mormoder fortæller ligeledes efter sin Fader, at „Ellekongen har 9 gloende Hunde med sig, de er koblede sammen.“ (1906/23: 526). Dette sidste Træk genfindes ellers ikke i den kendte stevnske Overlevering bortset fra Holtug Sogn (S. 27); det maa sikkert opfattes som et Laan Vest fra, fra Forestillingen om Kong Valdemars vilde Jagt. Et andet Laan Vest fra, Slagelseegnen Forestilling om Hellig Anders Ridt, er ligeledes i Mormoderens Fortælling knyttet til Ellekongen: „Ellekongen fik Stevns paa følgende Maade. Han fik engang Lov til at faa saa meget Land, som han kunde omride paa et nattegammelt Føl. Han naaede at omride Stevns herred.“

Naar dette Laanmotiv har kunnet trænge ind i Varpelev-Overleveringen, maa Aarsagen være den, at der her i Forvejen kendtes et Ridt omkring hele Stevns, som Ellekongen foretager. Herom meddeler Lærer J. P. Jensen i Sindbjærg (S. 19):

„Ellekongen rider langs Stranden ved Køge Bugt til Stevns Aa, og derfra langs denne til Elverhøj. Ofte farer han dog andre Veje, og det er flere ældre Bønders Klage i Varpelev, at Elverkongen med sit Følge drager over deres Marker og gør stor Skade paa Kornet, der bliver som afklippet i Toppen, hvor han har faret. Man vil i en af de Gaarde, han farer forbi, flere Gange have hørt Lyden af hans Horn.“ (Skattegraveren III 1885 Nr. 1125, sml. her S. 36).

I det store Strøby Sogn Nord for Varpelev kendes ogsaa Forestillingen om Ellekongens Ridt langs Nordkysten af Stevns.

Peder Jørgen Hansen i Strøby (S. 21) meddeler til E. T. Kristensen, at Ellekongen hver Midnat kommer ridende paa en graa Ko langs med Stranden fra Prambroen til Junkerstenen paa Strøby Jærne.“ Junkerstenen er efter hans Beskrivelse en 2 Alen høj Sten, der ovenpaa ligner en Sadel. Paa Siden af den har der været 3 Trin, men det ene er slaet af. Peder Jørgen Hansen meddeler ikke det gængse Strøbynavn paa denne sadelformede Sten: „Ellekongens Ridehest“, et Navn, der forudsætter et nu glemt Sagn om, at det er paa denne Sten og ikke paa en graa Ko, at Ellekongen foretager sit natlige Ridt langs Nordkysten af Stevns. (Sml. 1906/24: 525, Østsjæll. Folkebl. d. ²⁴/₆ 1909 < DS. I Nr. 611 romantiseret). Lærer P. Chr. Hansen i Langø (S. 19) fortæller o. 1884 om „Ellekongens Ridehest“, at den engang var taget op i den Gaard, paa hvis Mark den staar, og lagt ind foran i Bagerovnen, hvor man her paa Egnen før har brugt at have en saadan langstrakt Sten liggende. Ejeren af Gaarden blev imidlertid nødsaget til at flytte Stenen ned paa sin gamle

Plads igen, da der hver evige Nat var en saadan Køren og Riden, at ingen kunde lukke et Øje. Efter at Stenen var flyttet tilbage og stillet op paa samme Maade som tidligere, var Spøgeriet forbi. Stenen staaar paa samme Plads endnu, og ingen vover at flytte den. (DS. I Nr. 611).

Jeg tolker Sagnet saaledes, at Ellekongen i Forbittrelse over at maatte undvære sin sædvanlige Ridehest til sit natlige Kystridt, hævner sig ved at ride paa Stenen inde i den Gaard, hvortil den er flyttet. Peder Jørgen Hansen fortæller, at, da den forrige Ejer flyttede Junkerstenen hjem til Gaarden, var det, ligesom noget kom kørende ind i Gaarden og gjorde et farligt Spektakkel, Kreaturerne blev syge, og alting mislykkedes, men saa snart Stenen blev sat ned paa sin gamle Plads, var alt i sin gamle Gænge igen.“ (DS. III² A 12: 525 i DFS.).

Dette Sagn er vel kendt i Strøbys Nutidsoverlevering. Frk. Anna Pedersen fortæller efter sin Farmoders Fortælling, at Junkersten (udtalt *jængørsdjen*), der skulde bruges til Ledstolpe, ret hurtigt blev flyttet tilbage igen til sin gamle Plads, thi der var aldrig Fred i Gaarden en eneste Nat, saa længe den stod der. Højskoleelev Jørgen Andersen, Strøby Grøftemark, optegner 1927, at da Stenen blev baaren hjem i Stuen, var der Uro over hele Huset, og fra Stenen hørtes der ligesom en svag Musik. Han fortæller ogsaa, at den skal have været en Konges Hest, men han husker ikke hvilken. (DFS. 1906/23: 525).

Stenen kendes ogsaa udenfor Strøby Sogn. Lærer J. P. Jensen (S. 19) fortæller o. 1885:

„Nede ved Stranden paa en der boende Gaardmands Mark, ligger en stor Kampesten, der skal have en fjern Lighed med en Hest, og denne siges bestemt at være Elverkongens Ganger. Den nuværende Ejer af Gaarden vilde en Gang trodse Folketroen og førte Stenen hjem for at bruge den et eller andet Sted, men der blev nu en ulidelig Ufærd paa Gaarden, og man fik ikke Fred, før man førte Stenen tilbage paa den forrige Plads. (Sk. III Nr. 1125). Rentier Lars Nielsen, Runebo, Store Hedinge, der har ejet Bakketoft i Holtug Sogn, fortæller 1914, at „Junkerstenen lige saa almindelig kaldes Rytterstenen, han har i alt Fæld aldrig hørt anden Benævnelser.“

I Strøbys Nabosogn mod Øst, Magleby Sogn, er Sagnet om Ellekongens Ridt endnu ikke bevidnet; derimod meddeler Frk. Emilie Mariboee paa Gjorslev 1854, at Skovfogedkone Trine kort før Julen 1853 en Aften omtrent Kl. 11 havde hørt et stærkt Hestetrav op og ned ad Holtug Gade, og at hun derved havde tænkt: Hvem mon

der dog rider her saa silde? Næste Morgen spurgte hun sine Na-boer, hvem det vel kunde være, der red saa silde? Saa sagde de til hende: „Ved du da ikke, at det er Ellekongen?“ — Flere har ogsaa set ham slaa Ild paa Vejen mellem Holtug og Gjorslev.“ (DS. II A 38).

Frk. Mariboe har ligeledes optegnet et Sagn om, at der igennem en Gaard enten i Holtug eller Sierslev i Store Hedinge Landsogn førte en Vej, og at der var en Port, som aldrig kunde staa lukket om Natten. Det saa Folk, som gik forbi, men Folk i Gaarden saa ikke, at den var aaben, men de havde hørt snakke om det. Der var en Karl i Gaarden, han vilde se, hvad det var. Saa gik han en Aften ud og stillede sig i Porten. Henad Kl. 12 sprang Porten op, og han saa noget komme op fra Stranden, der saa ud som en hel Armé. Men saa var der nogen, der sagde til ham: Staa om bag Porten, ellers gaar det dig ilde. Det gjorde han saa, og nu saa han det drage gennem Porten. Foran gik der nogle store Hunde med gloende Øjne, og de var lænkede sammen; saa kom det, der saa ud som en Armé bagefter, men der var ingen, som gjorde ham noget. (DFS. XII Bl. 470, vistnok meddelt af en Kone i Magleby, f. o. 1792).

Skønt Ellekongens Navn ikke nævnes, kan der vist næppe være Tvivl om andet, end at det maa være hans Armé og hans Hunde, som Folkefantasien her tager Sigte paa. (Sml. S. 25, Præstø Aarb. 1920 S. 98 Espehøj og Kævtehøj i Sierslev).

Følger vi nu Kysten Syd paa til Højerup med den sagnberømte Kirke yderst paa Klinten, der hver Julenat flytter sig et Hanefjed ind imod Landet¹, saa meddeler Forfatteren Thorkild Gravlund 1918 efter Fortælling af sin gamle Slægtning, Fisker Hans Gravlund i Højerup, f. o. 1842, følgende:

„Ellekongen rider, hvor Vejen har ligget, Nord for den nuværende Vej til Klinten langs en Grøftevold. Her skulde Vejen ligge ved Udskiftningen, og den kunde ligge her uden Skade langs Sognefogedens Mark. Men Sognefogeden fik Vejen lagt om, hvor den nu gaar, skønt den her skærer en Gaards Jord itu.“ (1906/23: 522, Præstø Aarb. 1920 S. 103, Dansk Bygd II S. 37, Herredsbogen S. 44).

¹ Se om dette Sagn DS. III Nr. 412, 411 (fra 1667); Winkel Horn, Peder Syv 1878 S. 36; Præstø Amts Aarbog 1918 S. 93 (1743); Weinwich 1776 S. 63; Thiele Prøver af Danske Folkesagn 1817 S. 12, Danske Folkesagn I 1818 S. 83, I 1843 S. 203; Joh. Wildt Romantiske Fortællinger 1825 S. 181; Ill. Tid. 1868—69 S. 266; Sk. III 1885 Nr. 63; Søndagsbl. 1900 S. 85; Heilskov Dansk Provinstopografi S. 294, 307.

Gravlund gør opmærksom paa, at Ellekongen i Højerup Sogn, ligesom Fynshovedmanden paa Hindsholm, rider ad de gode gamle Veje og lader haant om de nymodens Paafund. Den gamle Hans Gravlund meddeler et andet mærkeligt Træk: „De 6 Uger før Jul var det, at Ellekongen skulde regere.“ Det er et Træk, som ikke ellers kendes fra Stevns Overlevering, men som har sine Sidestykker i Falster, Lolland og Fynshoveds Overleveringer.

Fra Lille Hedinge Sogn har cand. mag. Gunnar Knudsen optegnet efter Fortælling af Bolsmand Lars Hansen, f. o. 1844, „at Ellekongen kørte igennem en Gaard Syd for Lille Hedinge Kirke“. „Hvor der var to Porte ud for hinanden, kørte Ellekongen igennem om Natten, man kunde høre ham. For han kunde ikke faa Plads til at vende i Gaarden.“ (Gaardejer Ole Pedersen f. o. 1849). Meningen med denne Optegnelse maa rimeligvis være den, at man ikke bør flytte den ene Port for at hindre Ellekongens Kørsel ind i Gaarden (jf. S. 24 Hellested, Smerup). Han skal nemlig fra først af have Lov til frit at ride og køre igennem Gaardene uden Hindringer fra Beboernes Side. Om de to sydstevniske Sogne, Frøslev og Havnelev, har haft lignende Forestillinger om Ellekongens Kørsel eller Ridt, kan jeg desværre endnu ikke oplyse, disse to Sognes Folkeoverlevering er ganske mangelfuldt bekendt.

Vi har nu gennemgaaet de stevniske Sagn om Ellekongens Virksomhed til Forsvar for Stevns og om hans og hans Følges nallige Ridt. Vi skal nu fremlægge, hvad der i Overleveringen forefindes om hans Opholdssted og Bopæl.

Allerede det ældste kendte Vidnesbyrd om Ellekongen i Stevns, Provsten Jens Christensens Indberetning til Resen af $\frac{1}{6}$ 1667, taler om hans Væsen i de sorte Kroge i den østre Ende af Koret i Store Hedinge Kirke (S. 11). Ikke meget yngre er den Grundplan af Store Hedinge Kirke, som er aftegnet i Resens Atlas Danicus, hvortil der bl. a. gives følgende Forklaring:

„4) Gang op til Hvelningen ofver Choret, hvor paa er et Firechantig Mørck Bygning med en smal muret gang omkring, som siunis at hafve været til at Fængsle Søerøffvere udi gamle Dage, hvilke ved Steffns Klindt kunde være opkomne eller der tage; men berettes, at Ele-Kongen nu der udi skulle være oc hafve sin Gang.“ (Uldall 186 II, p. 314, sml. Trap III⁴, S. 276, hvor Grundplanen er gengivet. Tegningen stammer vistnok fra Peder Andersen Claudianus, Præst i Store Hedinge 1676—90, se Præstø Aarvog 1913, S. 24 flg.).

Det næste Vidnesbyrd om Ellekongens Kammer stammer fra vor gode gamle Kending, Byfoged A. M. Glückstadt (S. 13), der 1743 meddeler:

„Ligesom nu enhver ved om Ellekongen, saa ved de og om Ellekongens Kammer at tale, som er et mørkt Kammer i Stoerehedinge Kirke, dog ikke neden i Kirken, men i en Omgang oven paa Kirkhvelvingen.“ Efter nogle snusfornuftige Indvendinger imod denne Overleverings Troværdighed tilføjer han: „Hvad da Ellekongens Kammer belanger, da tvivler man ey paa, at det jo er Munkekammeret, med hvilket Navn det ogsaa nævnes, hvor en eller to Munke fordum har logeret, thi udenfor dette Ellekongens eller Munchekammer er et Ildstæd, hvor de kunde kaage deres Mad, og Røgen kunde de udføre(?) ad Hullerne i Muren. Men fordi dette Munchekammer er mørkt i Mangel af Udsigt og Vindver, saa har vel gemene Mand kaldet dette... Ellekongens Kammer.“ (Præstø Aarboeg 1918, S. 91 f.).

Hans de Hofmans Meddelelse i *Foundationer VIII*, S. 417: „I det eene Taarn, hvor Choret er, ved dets Hvælving er inden i Muuren et mørk Kammer, som kaldes Elle Kongens Kammer“ — gaar rimeligvis tilbage til Resens Atlas Danicus. Hofman er i sin Tur Kilde for Danske Atlas 1767 III, S. 109 (her S. 17), og for Weinwich 1776, S. 44. Chr. Molbech kender naturligvis sin Pontoppidan, men han har tillige lyttet til Folkets Overlevering. Han siger 1811:

„At disse skiulte Gange længe have været bekiendte, derom vidner deels et gammelt Sagn om en Skat, som der skulde være skiult; deels den Bestemmelse, som Bønderne, der jævnlig have en egen antiquarisk Theorie for dem selv, tillægge bemældte Celle, idet de udgive den for et Væsens Bolig, som de kalder Ællekongen i Stævnsherred.“ (Ungdomsvandring 1811, S. 82, sml. her S. 18).

Thiele kender Molbech og Pontoppidan, men han har tillige ved sit Besøg i Stevns, vistnok i Maj 1817, faaet et saa stærkt Indtryk af Almuens Fortælling om Klintekongen i Stevns Klint, at han kan skrive:

„Ellekongen boer paa Klinten, men har sit Kammer i Storehedinge Kirke, hvilket findes i en Omgang i Kirkemuren.“ (Danske Folkesagn I 1818, S. 81, sml. II 1843, S. 189, I S. 205).

Gamle Karen i Magleby fortæller 1854 (sml. S. 21): „Kongen har sit Kammer i Store Hedinge Kirke, og hans Damer har man set deroppe om Natten i Haven.“ (GldM. I, Nr. 217). I Nordisk

Billedmagasin ^{11/11} 1866, Nr. 7, fortælles af unavngiven Hjemmelsmand: „Almuen kalder det „Klintekongens Kammer“, og paastaar, at ingen Konge vover at komme der.“ I Ill. Tid. 1866—67, S. 14, fortæller „V“ (o: C. H. Visby, Præst i Store Hedinge 1854—71), et skæmtende Sagn om Klintekongens Støvlesaal:

„Paa en af Bjælkerne under Taget, ligeoverfor Gavllugen, sees Levninger af en Støvlesaal; dengang Klokkerne nemlig ringede første Gang oppe ved Høirup, forskrækkedes Klintekongen, som var ved Klinten for at eftersee sine „Huler“, saaledes, at han styrtede afsted i en Fart for at komme ind i sit „Kammer.“ Af lutter Hastighed foer han ind ad Lugen med Benene først, istedetfor med Hovedet, og tog sig ikke i Agt for Bjælken. Ved denne Leilighed stødte han sin ene Støvlesaal af, som da blev hængende ved Bjælken og hænger der endnu.“

Skæmtesagnet om Klintekongens Støvlesaal kendes fra den nyeste Nutid. Statspolitibetjent Sørensen, f. i Renge, meddeler 1922:

„I Kirken har Klintekongen boet. En Gang forlod han sin Bolig saa hastigt, at han glemte sin Hæl. Denne er endnu at se: en Støvlehæl, der dog skal være anbragt af en Tømrersvend, som kendte Sagnet. Maaske der forud var et Aftryk af den.¹ (DFS. 1906/23: 493).

Muligvis hænger dette Skæmtesagn sammen med et alvorligt Sagn om Klintekongens Flugt, som J. Kornerup i 1902 fortæller:

„I gamle Dage troede man, at der i det store stille Rum ovenover Korets Hvælving boede en hedensk Aand „Ellekongen“ eller „Klintekongen“. Her var hans Kammer. Da hørte han en Søndag Morgen de Kristnes Klokke lyde fra Taarnet. For disse Toner maatte han vige. Forfærdet tog han Flugten, styrtede ud til sit Rige: den steile Klint ved det brusende Hav, og man saae ham aldrig siden.“ (Kirkehist. Saml. V 1, S. 570, jf. Aarboeg for Nord. Oldkynd. 1867 S. 273).

Det kan være tvivlsomt nok, om Kornerup her meddeler ægte Sagnoverlevering, og ikke snarere sin egen private Digtning. I alle Tilfælde residerer Klintekongen efter ægte Folkeoverlevering i Ellekongens Kammer, fuldkommen uanfægtet af Klokkeklang og Kongebesøg. Husmand Christian Olsen i Store Torøje optegner ^{11/11} 1892 til E. T. Kristensen, at „Ellekongen bor i Store Hedinge Kirke, hvor han faar sin Mad indleveret hver Nytaarsaften.“ I 1923 meddeler han, at „Ellekongen, som ogsaa kaldtes Klintekongen, boede i Store

¹ I Sierslev fortæltes 1911, at det er Fandens Hov, der er Mærker af i en af de svære Bjælker under Loftet (DFS. 1906/23: 493, Gdr. Niels Jensen f. o. 1858).

Hedinge Kirke, hvorfra han gjorde sine Udflugter.“ (Præstø Aarboeg 1920, S. 102, 1923 S. 37).

I 1907 besøger Erik Spur Store Hedinge Kirke og Klintekongens Kammer:

„Dette Navn bærer synligt Vidne om det Sagn, som i gamle Dage var gængse blandt Almuens Folk; man troede ganske sikkert, at dette Kammer ved en underjordisk Gang stod i Forbindelse med Stevns Klint, — der — som jo naturligt er — var Klintekongens egentlige Residens“¹. (Dansk Ungdom ²⁴/₈ 1907, S. 737, sml. 1911—12, S. 175.)

Sagnet om Løngangen fra Store Hedinge Kirke til Stevns Klint kendes af nogle Meddelere fra de seneste Aar.

Højskoleeleven Hans P. Larsen fra Store Hedinge Landsogn meddeler 1921: „I Store Hedinge Kirke havde Klintekongen sit Skatkammer, og fra dette Kammer førte der en Gang ud til Klinten.“ (DFS. 1906/23: 521). Højskoleelev Børge Krebs Lange fra Lyderslev meddeler 1927, at der i Stevns Klint findes en Hule, der hedder „Klintekongens Hule“, og der skal efter Sagnet findes en underjordisk Gang, der gaar fra Hulen og til Store Hedinge Kirke (1906/23: 529). Ogsaa Statspolitibetjent Sørensen fra Renge (S. 17) ved, at der skal have gaaet en Løngang fra Kirken til Erikstrup². Maaske har vi her et sidste Lævn af en Sagnforestilling om, at der skal have gaaet Løngange fra Ellekongens Kammer til den vandomflydte Høj paa Erikstrup, hvor Ellekongen i 1667 med Forkærlighed holdt til (S. 11).

Vi ser af alle disse Optegnelser, at der fører lønlige Gange fra Ellekongens Kammer i Store Hedinge Kirke til Klintekongens Hule i Stevns Klint — ja da ogsaa overjordiske Luftforbindelser. Derimod er der hverken i den ældre eller den yngre Overlevering underjordiske saa lidt som overjordiske Forbindelser mellem Ellekongens Kammer og den Elverhøj i Barup i Hellested Sogn, hvori den uægte,

¹ Peter Falk Rønne fortæller, at selve hans Majestæt Klintekongen om Vinteren, naar der bliver for koldt ude i Klintehulen, residerer i et lille Kammer i Store Hedinge Kirkes Mur. Mærkelig nok for Resten, at han kan udholde Kirkeklokkerne (Verden og Vi ²⁰/₁₂ 1912, Nr. 51, S. 15). Sml. Søndagsbladet 1900, S. 85: „Klintekongens Herredømme endte med Forskrækkelse, dengang Kirkeklokkerne begyndte at ringe i Højrup.“

² I 1895 kendes der i Store Hedinge Sagn om, at der skal have gaaet en Løngang fra Munkegangen i Kirken ud til et Kloster, der skal have ligget, hvor nu Munkegade er (DFS. 1906/23: 493 cand. mag. K. Stephensen efter sin Bedstemoder, Skrædderenke S. Hensch, f. o. 1815).

den af Heiberg affødte Overlevering med Forkærlighed anbringer Ellekongen. Dette er et ikke uvæsentlig Fingerpeg til at bestemme, hvad der er Ellekongens oprindelige Bosted (før han under Middelalderens Venderplyndringer fik sit Kammer i Store Hedinge Kirke), enten Ellehøj i Hellested Sogn eller ogsaa Klintekongens Hule i Stevns Klint. Vi skal nu se, hvad Litteratur og Overlevering meddeler om hvert af disse to Bosteder.

Det ældste mig bekendte Vidnesbyrd eller rettere Antydning om Klintekongen i Stevns Klint findes i Weinwich, Historiske Efterretninger om Stevns Herred 1776, S. 75 flg.:

Weinwich citerer den mænske Overlevering (Hofman Foundationer VIII, S. 518) at „Klinter-Kongen paa Møen foreenede sig med Klinter-Kongen paa Stevns Klint, hvilke begge ihjelslog den Søerøver Grap paa Rygen“, og tilføjer derefter: „Her findes og paa Klinter lige uden for Landsbyen Tommestrup [i Store Hedinge Landsogn] et stort Hul i Jorden, som kaldes Klinterstuen, om hvilket jeg ey tør forsikre, at føromtalte Klinter-Konge har boet der; men maaskee har tient andre til Skiul, der i de endnu upolerede Tider har opholdt sig paa dette Sted, som Søerøvere“. Thieles Vidnesbyrd om, at Ellekongen bor paa Klinter, har jeg lige nævnt (S. 29). Desværre besidder vi ikke Stevns Klints-Overlevering i Svend Grundtvigs Samlinger fra 1850erne, men fra 80ernes Optegnelser kendes Klintekongens Hule i Stevns Klint godt nok. Lærer J. P. Jensen, vistnok fra Varpelev, meddeler: „Elverkongen siges ogsaa at have sit Tilhold i en Hule i Stevns Klint, hvorfor han ogsaa, navnlig i det østlige Stevns, kaldes Klintekongen“ (Sk. III, Nr. 1125). Lærer P. Chr. Hansen, vistnok fra Strøby, optegner o. 1884: „I Stevns Klint i Nærheden af Højerup Kirke er der et Sted en Indhuling i Klinter, der kaldes Ellekongens Hus. Her udfør gik en Gang et Par unge Knægte i Vandet. Pludselig fik de Øje paa en overmaade fin Dame, der stod og saa paa dem. Af Undseelse vendte de sig et Øjeblik om, men da de igen saa imod Land, var Damen borte. Det var sikkert Ellekongens Dronning.“ (DS. II A 39). Cand. mag. Gunnar Knudsen optegner 1914 et beslægtet Sagn efter Meddelelse af Fisker Peter Hendriksen i Højerup, f. o. 1854: „To Kridtskærere stod engang og arbejdede, og de saa da en hvidklædt Jomfru staa i Klintekongens Hule. Da de kom derop, var der ingen. De var gamle Mænd, da jeg var Dreng.“ (DFS. 1906/23: 522).

Den af „Elverhøj“ betagne Højskolelærer Erik Spur besøger 1907 Stevns Klint og meddeler herom: „En af de største og dybeste Indhugninger bærer det romantiske Navn „Klintekongens Hule“, og i denne troede man, at Klintekongen i maaneklare Nætter sad og stirrede ud over det blinkende Hav.“ (Dansk Ungdom 1906—07, S. 738), Den af Heiberg ganske uanfægtede gamle Fiskermand Hans Gravlund fortæller 1918: „I Klintekongens Hule kan godt være noget Guldtøj. Hulen havde før

en lille Indgang. Nu er Indgangen bleven større, ved at her er hugget Kridt. Nedenunder Hulen har der ligget store Halle, Grønhalle, hvor der kunde græsses Faar; Stormfloden 1872 tog disse Haller.“ Den gamle Fiskermand viser desuden sin Slægtning, Thorkild Gravlund, et „Mandehoved“ i Klinten ved Klintekongens Hule, set nordfra i Klintens Profil. Derimod havde han aldrig set det Ansigt, der skal være ved Mandehoved, Stevns Klints Nordpynt. (1906/23: 522, sml. Præstø Aarboeg 1920, S. 82 og 103 og Dansk Bygd II, S. 37).

Forestillingen om, at Klintekongens Hule har været Skjulested for Sørøvere kendes ogsaa i det 19. Aarhundrede. Provst Visby i Store Hedinge meddeler 1867:

„Tæt ved Højerup Kirke ses i Fjeldvæggen en Hule, der dog nu for Størstedelen er styrtet sammen og opfyldt, men som i Følge Sagnet tidligere har været et Opholdssted for Sørøvere“ (III. Tid. 1868—69, S. 266, sml. Trap III ⁴, S. 361 og 363, maaske ligefrem efter Weinwich, S. 76).

Sagnoverleveringen om Klintekongens Hule i Stevns Klint er mager og fattig i Sammenligning med den rige Overlevering om Klintekongens Hule i Møns Klint, men den er rig og mangesidig i Sammenligning med Overleveringen om Ellekongens Ophold i Elverhøj i Hellested Sogn, naar vi da ser bort fra ganske aabenbart uægte Højskoleoptegnelser fra de sidste Aar. Peder Syv tier baade 1667 og 1695 om Ellekongen i Elverhøj, det samme gør ogsaa Hindholmeleven Lars Nielsen fra Taastrup i Hellested Sogn i 1855. I Stedet for fortæller han et Højbrudssagn af ganske sædvanlig sjællandsk Type, knyttet til denne Elverhøj (DS. I, Nr. 596). Forstkandidat Otto Bloch optegner 1865 nogle Varianter af samme Højbrudssagn (DS. I, Nr. 311) og desuden den ældste Opskrift af det i Nutidens Overlevering saa udbredte Sagn om Ølkedelen i Ellehøjsgaarden, glemt af Troldfolket: „Sig til Ade, at Dade er død“¹ (sml. her S. 18). Men om Ellekongen i Elverhøj har Bloch derimod kun den magre Underretning, at Gaardfæsterens Kone i Ellehøjsgaarden (ubetinget hans daarligste Meddeler) mener, at der „skal være en Elverkonge begravet i Højen.“ Lærer J. P. Jensen, vistnok fra Varpelev, meddeler o. 1885, at der til Elverhøj knytter sig en Del Fortællinger om Ellekongen. Han glemmer, formodent-

¹ Se DS. I 1892, Nr. 311—312, I 1928, Nr. 247, Gravlund Dansk Bygd II, S. 38 og i 7 utrykte Opskrifter i DFS.; andre Bjærgfolkesagn, se Frederiksborg Højskoles Aarsskrift 1921, S. 111, Østsjællands Aarboeg 1909, S. 90—91.

lig af gode Grunde, at meddele noget om, hvad disse Fortællinger egentlig gaar ud paa; det eneste han oplyser, er, at Elverkongen rider langs Køgebugt til Stevns Aa, derfra langs denne til Elverhøj (Sk. III Nr. 1125), Chr. Olsen i Store Torøje, Smerup Sogn, optegner 1892, at Ellekongen havde sin Færdsel i Aadraget fra Smerup til Prambroen, og at han havde sin Bolig i Elverhøj ved Barup. (Sml. S. 24).

Disse tre Opskrifter, der tilmed modsiger hinanden, er alt, hvad den ægte Nutidsoverlevering har at melde om Ellekongen i Elverhøj. Magerheden i denne Overlevering er selv efter stevnske Forhold saa paafaldende, at man bliver mistænkelig. Havde Ellekongen fra gammel Tid haft noget at gøre med Elverhøj ved Barup, saa er det underligt, at hverken Peder Syv eller de bedste Meddelere fra det 19de Aarhundrede har noget at fortælle derom; et eller andet plastisk anskueligt Træk af denne Tro burde være bevaret. Sammenhængen er da rimeligvis den, at Ellekongen i ældre Tid ikke har haft noget med Ellehøj i Barup at gøre, men at hans Ophold der i den yngre Nutidsoverlevering skyldes Indflydelse fra J. L. Heibergs Elverhøj. Heiberg har ikke kendt det allerfjærneste til den virkelige Ellehøj i Barup, end mindre til de til denne Høj knyttede typiske sjællandske Bjærgfolkesagn; hans „Elverhøj“ umiddelbart Øst for Tryggevælde Aa, har ikke Tilvær andre Steder end i Fantasiens og Digtningens Verden. Men naar Elverhøjs-Elskerne i Kristian den Fjerdes Fodspor gaar over Tryggevælde Aa til Stevns Herred, er det en psykologisk Nødvendighed for dem at overbevise sig selv om, at *her* lige Vest for Tryggevælde Aa er det lille Hus, hvor gamle Karen boede, og *hist* er den sagnberømte Elverhøj, vor store Heiberg har digtet saa betagende om. Mange Stevnsrejsende har derfor skuet den inderlig prosaiske og hverdagslige Ellehøj i Barup i Romantikkens maanestraalende Elverglans. Vi kan som typisk Udtryk for denne Tendens anføre Erik Spurs Beskrivelse af Elverhøj:

„Det er virkelig med en vis højtidelig og romantisk Følelse, at man betræder det Sted, som enhver i Middelalderen kun kom forbi med Ængstelse og hemmelig Gysen; thi dér i Krattet gemtes jo Elverkongens rige Skat, og dér frem og tilbage imellem Træerne svævede de skønne Elverpiger omkring i Maanens fortryllende Skær“. (Dansk Ungdom 1906—07, S. 740, sml. 1911—12, S. 152, Ill. Tid. 1865—66, S. 424, De tusind Hjem 1912, S. 812 flg.).

Hele denne Tendens til at stedfæste Heibergs Elverhøj i Barup har altsaa efter min Formening i den yngre Overlevering indført blodløse Skyggesagn om Ellekongen i Elverhøj. I den alleryngste Overlevering dækkes Sagndigtningens Magerhed af Heibergs farverige Kaabe, men disse vitterlige uægte Sagn, optegnet af Højskoleungdom i Vallø og Haarlev udenfor Stevns til DFS., er der ingen som helst Grund til at spille Papir og Tryksværte paa.

Resultatet af hele denne Undersøgelse er da det, at Elverhøj i Barup er Ellefolkets Bolig, men ikke Ellekongens. Hans Bolig er Ellekongens Kammer i Store Hedinge Kirke og Klintekongens Hule i Stevns Klint, i 1667 tillige den vandomflydte Høj paa Erikstrup (den ældre Kongegaard). Med Elvermøernes Dans har Ellekongen i den ægte stevnske Folkeoverlevering intet som helst at gøre; de typiske Træk i Opfattelsen af Ellekongen er jo, som vi har set, at han holder Rigets Fjender ude af Stevns (Englænderne ved Prambroen 1807); at han ikke taaler nogen fremmed Konge paa sit Omraade; at han rider, ledsaget af sin Hær eller sine Hunde, ad Aadragnet Tryggevælde Aa imod Prambroen og langs Nordkysten af Stevns, fra først af rimeligvis ogsaa fra Stevns Klint til Tryggevælde Aa Syd om eller igennem Stevns; og at han med udtalt Forkærlighed farer gennem Gaarde, hvor Portene ligger lige overfor hinanden.

Naturgrundlaget for Sagndigtningen om Ellekongen er Stormvinden, der suser frem gennem Nattens Mulm og Mørke, ikke mindst i Julens Tid („6 Uger før Jul“). Stormen opfattes som Stevnsboernes Værn, rimeligvis fordi den i gammel Tid har faaet fjendtlige Flaader, der vilde angribe Stevns, til at strande. Det stærke Vejr ved Prambroen hindrer efter Sagnet Englænderne i at trænge ind i Stevns. Rigskongen holdt sig paa Sjællandssiden af Tryggevælde Aa og gjorde kun sjældent Afstikkere ind i Stevns, hvor han intet særligt Ærinde havde.

Stevns Folketro om Ellekongen skiller sig ret stærkt ud fra den sjællandske Overlevering fra Egnen vest for Tryggevælde Aa, men den har derimod ganske nært Slægtskab med Møns og Bornholms Overlevering. Idet jeg henviser til mine Undersøgelser: „Odin-jægeren paa Møn“ (Nordiskt folkminne, Studier tillägnade C. W. v. Sydow, ²¹/₁₂ 1928, S. 85—116) og „Bornholmske Landvættesagn“ (Bornholmske Samlinger XIX 1929), skal jeg her understrege de væsentlige Ligheder og Forskelle imellem Stevns og Møns og Stevns og Bornholms Folkeoverlevering.

Mønboerne tænker sig, at der lever en Klintekonge i Dronningestolen paa Møns Klint. Klintekongen forsvarer Møn imod Fjendernes Angreb; han bringer fjendtlige Skibe til at gaa under; han øver sin overnaturlige Hær til Forsvar mod Fjendernes Angreb; han skaber Hestfolk af Strandens Sten, som Ellekongen i Stevns af Lundens Træer; han er i Krig og Fred forbundet i Ven-skab og Fællesskab med Klintekongen paa Stevns, som han ofte farer over Havet til og besøger. Ligesom Ellekongen paa Stevns rider han ud over Landet som vild Jæger igennem de Gaarde, hvis Porte er lige for hinanden. Vi kender fra det 17de Aarhundredes Overlevering, at Klintekongen bor i Kongsbjærg Sydvest for Møns Klint; men vi kender derimod ikke det mindste til, at Klintekongen har noget med Stege Kirke at gøre, der er ikke her noget „Klintekongens Kammer“. Men ligesom i Stevns har vi væsentlig en og samme Sagnskikkelse, forskellig navngivet i Øst og Vest. Paa Stevns har vi Benævnelserne Ellekongen fortrinsvis mod Vest i Tryggvældeaaens Nabobyer og Klintekongen fortrinsvis mod Øst ovre ved Stevns Klint. Paa Møn har vi i hele den østlige Del af Øen Benævnelsen Klintekongen eller Jøden af Opsal; ovre imod Grøn-sund derimod Benævnelsen Grøn eller Grønjæger. Denne Grøn skildres ridende med gyldent, selvlysende Spyd i Kampen mod sine Fjender, dræbt af disse og genoplivet til ny Kamp af sin Hustru Fane. Møn mangler ganske den typisk stevnske Forestilling, at Rigets Konge ikke tør besøge Møn; til Gengæld har Møn i alle Øens Sogne bevaret udprægede Minder om en Offerskik, der indtil videre er ukendt paa Stevns, Henlæggelsen af det sidste Neg til Klintekongen, for at hans Hest ikke skal træde den voksende Sæd ned, eller som Takoffer, fordi han rider Kongeridtet for Møn og afværger Fjendernes Angreb paa Landet. Paa Stevns har vi kun fra Varpelev Sogn en eneste Antydning af, at Ellekongen gør Skade paa Kornet, naar han med sit Følge drager over Markerne, det bliver som afklippet i Toppen, hvor han har faret (Sk. III, Nr. 1125, her S. 25).

Paa Bornholm tænker Almuen sig, at Underjordsfolket forsvarer Landet og forhindrer fremmede Erobrere i at komme i Land. Underjordsfolket styres af en Konge, der i det 17de og 18de Aarhundrede kaldes Ellekongen, i det 19de Aarhundrede derimod Underjordskongen. Denne Ellekonge eller Underjordskonge faar ligesom Klintekongen paa Møn det sidste Neg eller de sidste Straa hen-

lagt som Offer, og ligesom Ellekongen i Stevns taaler han ikke nogen anden Konge paa sit Omraade (17de og 19de Aarhundrede). Forestillingerne herom er nok saa udprægede paa Bornholm som i Stevns. I Englænderkrigens Tid er Vagtmandskabet paa Rispebjærg overbevist om, at selv vor egen Konge ikke tør sætte Foden paa Bornholm, Underjordskongen vil i saa Fald slaa ham ihjel. I Hammershuseggen fortælles der i 1860erne Sagn om en Konge, der paa Slotslyngen ved Hammershus af Underjordskongen tvinges til at vende om og forlade Landet. (Bornh. Saml. XIX S. 85 f.).

Denne stevns-bornholmske Forestilling kendes ogsaa andre Steder i Landet, fra Odsherred og fra Skelskøregnen.

Komtesse Marie Moltke paa Aagaard optegner 1854 efter Fortælling af den tidligere Ejerinde af Dragsholm, at Frederik den 6te i hendes Ungdom besøgte Dragsholm. Netop den Nat, som Kongen tilbragte der, døde der pludselig en dejlig stor Lænehund af sjælden Race. Folkene mente, at det var en Hævn af Ellekongen, der havde taget Bolig i den tæt til Gaarden stødende Elleskov, i Harme over at et andet kronet Hoved vovede at betræde hans Rige.¹ (Sml. DS. II A Nr. 35).

I Skelskør levede i det 18de Aarhundrede den Forestilling: „Ingen Konge tør fare eller kiøre over Schielschiør Broe formedelst Kong Tolv, Klinte-Kongen, som boer i Klinten uden for Byen“. (Peter Friis Edvardsen: En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstæds Tilstand 1759, S. 45, sml. Thiele I 1818, S. 77, II 1843, S. 189).

Man ser altsaa, at dette berømte Sagntræk, som har givet Anledning til Heibergs Elverhøj, ikke er saa udelukkende indskrænket til Stevns, som man vist i Almindelighed antager. Det har en videre Udbredelse. Det kendes i Udkanter af Landet som Bornholm, Odsherred, Skelskøregnen og Stevns som Følge af disse Landsdeles Fjærnhed fra Alfarvej, maaske ogsaa indeholdende Mindelser og Fingerpeg om disse Landsdeles relativt sene Uafhængighed af Daneriget.

Selv om Stevns Overlevering om Ellekongen slutter sig meget nær til Østmøns om Klintekongen og Bornholms om Ellekongen eller

¹ I Følge Hoffourerkontorets Journal fra 1808, S. 326, ved vi, at Frederik den 6te Natten mellem 5te og 6te Oktober 1808 opholdt sig paa Dragsholm, og at han Kl. 9 $\frac{1}{2}$, næste Morgen rejste videre derfra til Lerchenborg ved Kallundborg. Hans Formaal var at mønstre Tropperne i disse Egne. Marie Moltkes Meddelerinde maa være Baronesse Sophie Hedevig Adeler, f. $\frac{15}{1}$ 1795, d. $\frac{7}{4}$ 1859, se Wilhelm Lassen Norske Stamtavler, S. 54.

Underjordskongen, saa er der dog et Slægtskab til Støde imellem Ellekongen og Kong Volmer i Nord- og Sydsjælland, der aldrig er faldet de mange Digtere ind, som har digtet om Kong Valdemars vilde Jagt. Ellekongen i Stevns og Kong Volmer i Nordsjælland har det Træk fælles, at de med Forkærlighed rider gennem Gaarde med de to Porte lige overfor hinanden; Ellekongen i Stevns og Kong Volmer i Sydsjælland har det Træk fælles, at de rider deres natlige Ridt ad ganske bestemte Strøg (ad Vildbanegrøften fra Præstø Fjord til Dybsø Fjord, fra Burre til Gurre i Køng Sogn langs Vestkysten af det sydlige Sjælland). Forskellen er den, at Kong Volmer i Sydsjælland værges sine Undersaatter imod de menneskeslugende kvindelige Skovtrolde, de saakaldte Slattenlangpatter, mens Ellekongen i Stevns først og fremmest værges sine Undersaatter imod Stevnslands Fjender, dernæst imod Rigskongens Besøg, der før i Verden var mindre kærkomne, end de er nu om Dage. Kong Volmer i Sydsjælland har en mytisk Opgave at udrydde skadevoldende Trolde, Ellekongen i Stevns har derimod en national Opgave at holde uvelkomne Gæster fra Landet. Ellekongen i Stevns og Kong Volmer har et og samme Naturgrundlag, Stormen der suser hen over Landet. Stormen er baade i Stevns og Sydsjælland, Møen og Bornholm blevet opfattet som et Mennesker venligsindet Guddomsvæsen, der sørger for, at de kan bo med Tryghed og Fred i Landet.

Dette Guddomsvæsen har sikkert oprindelig ligesom i Smaaland og Nordjylland haft Navnet Odin, men denne Benævnelse, der kan genfindes i Navnet Goen paa Falster og Østlolland og „Jøden af Opsal“ paa Østmøn, er forlængst glemt i Sydsjælland og Nordsjælland. Paa Stevns og Bornholm og delvis i Odsherred er en ret gammel Benævnelse Ellekongen traadt i Stedet for Benævnelsen Odin. Med dette Navn Ellekongen betegnes den gamle Stormguddom Odin som Ellefolkets Konge. Ellefolket bør vi ikke tænke os som et ondt og skadevoldende overnaturligt Folk, nej som menneskevenlige og gavnende Væsener. Det lille stevnske og bornholmske Folk, der var saa udsat for fjendtlige Overfald, føler Trøst og Styrke i den Tanke, at Ellefolket i Gravhøjene eller i Landets Kystklipper under Førerskab af en mægtig Konge, Ellekongen, har Magt og Ævne til at værges Landet imod fjendtlig Overmagt. Det vil let ses, hvor balletromantisk og uvirkelig Heibergs Opfattelse af Elverkongen er i Sammenligning hermed. Ellekongens Væsen,

Symbolet paa Stevns Uafhængighedsfølelse og nationale Vilje har han fuldkommen miskendt. Det er paa Tide, at Ellekongen bliver kendt i sin folkelig Virkelighed og Sandhed, saa man ser Stevns og dens Folkeoverlevering ikke i Rampens Blændværks-glans, men i Dagens klare og faste Lys. Gør man det, opdager man let, at Stevns Folketro om Ellekongen, der værges Stevns imod Overmagten, er ganske nær beslægtet med den almindanske Folketro, at en overnaturlig Kæmpe (Holger Danske, for at nævne hans bedst kendte Navn) skal komme vort Fædreland til Hjælp i Undergangens Time, og at denne Rigs-kæmpe skal ævne at føre det danske Folk frem til en straalende Fremtid.

STENKAST I DANMARK

AF

AUG. F. SCHMIDT

På Højsletterne i Peru og Bolivia træffer man såkaldte Apachetas eller Stenbunker; ingen Mulæseldriver går dem forbi uden at føje en ny Sten til. Denne Skik findes i hele Verden. Kaptajn Speeke har iagttaget den i Landskabet Usui Syd for Karagwe og Sydvest for Viktoriasøen Adolf Bastian så sådanne Stenpyramider i Bjærgpasser i Birma og på Borneo, Brødrene Schlaginweit i Tibet, Michie på de mongolske Stepper, Ebbers på Sinai Halvøen. I Sveits optårnes Stene på forulykkedes Grave; det samme gøres i Venezuela¹ o. s. v.¹ Den omtalte Skik² at kaste Sten (eller Pinde) hen på et Ulykkessted er også kendt i Danmark. Den blandt Forskerne herskende Opfattelse af Skikken er, at Stenene (Pindene el. Ign.), der kastes på et Ulykkessted, er et Offer, som bringes den afdødes Sjæl — eller en Art Hædersbevisning på samme Vis, som man mange Steder hos primitive Folk ærer Gudebilleder og

¹ Oscar Peschel: Völkerkunde (Leipzig 1881), 31 f.; her i Kr. Nyrops Oversættelse, Dania VII, 231 f.

² Se nærmere, foruden Peschel, følgende: F. Liebrecht: Die geworfenen Steine (Zur Volkskunde, Heilbronn 1879, 267 ff.), Karl Haberland: Die Sitte des Steinwerfens und der Bildung von Steinhaufen (Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft 12 [1880], 289 ff.), Folmer Dyrhund: Om Stenkaste og Troshøve (Dania VII [1900], 224 ff.) med Efterskrift af Kr. Nyrop, og Bernhard Kahle: Über Steinhaufen insbesondere auf Island (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde [1902], 89 ff.), der polemiserer mod Dyrhund. I de anførte Arbejder findes en Mængde Henvisninger, ligeledes i H. F. Feilbergs Ordbog III, 553 (*stenkast*) og i hans Seddelsamling i Dansk Folkemindesamling (Stikord *sten*) Nr. 50820—40. I Hans Ellekildes utrykte Forarbejder til Nordens Gudeverden (i DFS) findes der også en hel Del Henvisninger til Literatur om Stenkast, især i Sverig, Norge og Island.

overjordiske Væsener med lignende Stenofre.¹ Offerforestillingen kan i dette Tilfælde måske også forklares som: „Sten kastes til Sten“ og jævnføres med en finsk Stendyrkelse, hvor en stor Sten hædres med Stengaver (jfr. vort Nr. 12).

Betragter man nu det danske Materiale om Stenkast, som her for første Gang fremlægges i sin Helhed, vil man se, at Forestillingen om Stenkastet som et „Offer“ ikke træder frem i den folkelige Bevidsthed. Når Junge (Nr. 1) fortæller, at Stenkast er „et Offer bragt den Dødes Gienfærd, at det ikke skulde skade den Vandrende“, er det ham selv, der ræsonnerer således, og ikke den nord-sjællandske Almue. Meget mere synes Stenkastet hos den danske Almue at have sin Forudsætning i en profylaktisk (forebyggende) Forestilling, d. v. s. Almuens Tanker går mere ud på at forklare, hvad der skete, hvis Stenkastskikken ikke overholdtes, end på at redegøre for Stenbunkens Øjemed. Forøvrigt ræsonnerer primitive Mennesker ikke over Tro og Skik. Derfor er det yderst vanskeligt rationelt at forklare Oprindelsen til en Skik som Stenkast på et Ulykkessted, især når det givne Traditionsstof intet oplyser om Skikkens Genesis.

Det eneste, vi med Sikkerhed kan sige, er, at Stenene (Pindene o. s. v.) kastedes til et Sted, hvor et Menneske ulykkeligt var kommen af Dage, hvad det danske Stof til Overflod beviser: *myrdet* (Nr. 4, 7, 8, 11, 14, 20, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39; ialt 16), *dræbt hinanden i Slagsmål* (3, 17), *Morder henrettet* (46), *Morder begravet på Gerningsstedet* (32), *Selvmoder begravet* (11), *Heks brændt, henrettet* (13, 47), *Mand nedmanet af Præst* (31), *dræbt af Lynet* (21), *Kørselsulykker* (23, 24, 25, 45), *Præst slået af Hest* (44, 48), *fuld Mand frosset ihjel, brændt* (37, 40), *Strandvasker begravet* (5, 22, 26), *ulykkelig af Dage* (1, 10); ved følgende Numre (3, 5, 14, 17, 20, 22, 26, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 39, [43]) angiver Sagnene, at den døde ligger begravet på Stedet (uviet Jord), hvortil Stenene kastes.

Nu er det et almenmenneskeligt Træk at afmærke et Ulykkessted. Den enkleste og nemmeste Form for en sådan Afmærkning er at kaste en Sten på Ulykkesstedet, og enhver, som passerede dette, følte det som en Pligt at deltage i Vedligeholdelsen af Stenhoben, der er den oprindeligste Form for et Mindesmærke. Denne Tanke finder vi et bestemt Udtryk for i Nr. 44, hvor Stendyngen af en Præst i 1683 nævnes som smidt sammen efterhånden

¹ Jfr. Eksempler hos Liebrecht, 267 ff.

til Erindring om Hanbjærgpræsten, der blev slået af sin Hest og dræbt. Ved Nr. 21 nævnes, at Dyssen blev rejst til Minde om en ung Pige, der blev dræbt af Lynet.¹ Når enhver vejfarende føjede sin Sten eller Pind til Bunken, er det tydeligt, at den stadig holdtes vedlige; Stormen splittede den ikke ad, og Lyng og Græs overgroede den ikke, undtagen hvor der sjælden kom Mennesker forbi Stedet (jfr. Nr. 25). Selvom Ulykken, der igennem Sagn var knyttet til Stenhobens Plads, ikke længer direkte huskedes, blev den dog ved at leve i Folkets Minde, om det skulde være igennem Århundreder, idet Stendyngen jo iliveholdt Traditionen.

Ifølge Folketroen antoges den ulykkelige dødes Sjæl at flakke hvileløs om på Ugeringsstedet². Foruden at afmærke dette kunde Stenkastningen også tjene som *Værn mod Genfærdet*, der holdt til på Dødsstedet, og Stendyngen til *Advarsel for andre mod Gengangeriet*. Almuen har ment at kunne *tilfredsstille Genfærdet* ved at smide en Sten hen til dets Opholdssted³. Overholdtes dette, skete der ikke den forbipasserende noget ondt. En Specifikation af, *hvorfor* man kastede Stenene, giver følgende: *ellers kom Gengangeren efter de forbipasserende, altså for at binde den dødes Genfærd* (1, 22, 29, 34, 36), *for at undgå Fortræd* (17), *for at afværge dødsvarslende Hest* (2), *for at opnå Vejlykke* (3, 5, 11, 12 [Markedlykke]), *for ikke at gå fejl* (27). Ved Nr. 13, 16, 19 (Blicher), 28 véd Hjemmelsmændene ikke, hvorfor Stenene o. s. v. dyngedes sammen.

At det var med Afsky og Fy-Råb, man smed Sten (eller Jord) til et Sted, hvor en Morder lå begravet (33, jfr. 39) eller en Heks var blevet henrettet (47) er ganske naturligt, og i sådanne Tilfælde kan det ikke have været en Offergave til Hæder for den afdøde, der blev kastet på Grav eller Dødssted. Ikke heller har det noget som helst med et Offer at gøre, når Folk smed Sten sammen til

¹ Mange Steder afmærkede man et Ulykkessted ved — i kristen Tid — at rejse et Kors. Herfra Danmark haves Oplysninger om over 30 Kors rejst på åben Mark. Om sådanne Kors se især K. C. Uldall: Granitkorset ved Astrup (Skivebogen 1928, 146 ff.). Jfr. Stenen i Ladegårdsåen rejst for Ulykke, Krigsmonumenter, Stenen for Brammingeulykken o. s. v.

² Ved flere af Kastene (11, 17, 29, 38) var det især uhyggeligt, idet der omtales særligt *Spøgeri* disse Steder.

³ Stenkastningen kan da ikke ret vel kaldes et Offer, i hvert Fald ikke, hvis man definerer Begrebet Offer som en *Gave* givet uden at vente Gengæld af nogen Art.

Skam for en Pige, der havde dræbt sit Barn (20), eller når Sten kastedes på henrettede Forbryderes Grave (27, 32, 46), på en Selvmorders Grav (11) eller hvor en fuld Mand var omkommet (37, 40). Ved Nr. 4 har Almuen helt glemt Stenkastets Betydning som Minde eller som Værn mod Genfærd. Her kastede man Stenene som Syndebod for store og små Synder, altså en *symbolsk* Stenkastning udformet under kirkelig Påvirkning. Hensmidningen af hvide Småsten i et Gravmæles „Beholder“ på Kolding Kirkegård (43) er blot *Børneovertro* (jfr. 39).

Af det ovenstående ses, at i den danske Almues Forestillinger om Stenkast får man i Virkeligheden kun Oplysninger om, hvad der sker, hvis Skikken ikke følges; derimod intet om Stenbunkens eventuelle oprindelige Betydning. At denne har gået ud på at *dække Liget (hylja hræ)* af et Menneske, der var død en voldsom Død og *ikke begravet i viet Jord*, er der megen Sandsynlighed for. *Strandvaskere* blev jo ifølge Sagnene undertiden begravet på denne Måde (jfr. 3, 5, 14, 22, 26, 46).

Stenophobningen kan også måske oprindeligt have hørt sammen med en ældgammel Skik, kendt f. Eks. hos Israelitterne, at over én, der af Samfundet var blevet dømt til Døden, rejste man en Stenhob. Hos Israelitterne førtes Synderen udenfor Byen eller Lejren. Vidnerne kastede de første Sten, hvorefter de øvrige Medlemmer af Samfundet fortsatte til Døden indtrådte. Over den dræbte rejste man en Stenhob.¹ Jfr. her Nr. 32 (Morder begravet), 46 (Morder henrettet), 13, 47 (Heks brændt, henrettet).

På samme Måde som *Stenvarder* som *Vejmærker* stadig vedligeholdes af forbipasserende i mange forskellige Lande, således kan enkelte af de danske Stenkast oprindeligt have været *Vejmærker*, hvad udenfor al Tvivl Varparne (Nr. 7 [8]) på Bornholms Højlyng — som de 21 Pilte på Bornholm² — er, hvorfor Sagnet knyttet til Varparne er sekundært. Men der er ikke Grund til at tro, at de øvrige kendte Stenkast *blot* har været *Vejmærker*. Deres *Beliggenhed* er følgende: *ved Vej* (1, 19, 21, 27, 28, 29, 31, 34, 37, 44), *på Hede* (5, 7, 8, 17, 25), *ved Markskel* (3), *ved Sagnsten på vigtigt Skel* (12), *på Eng* (36), *i Grusgrav* (20), *ved Strand* (22, 26), *ved Træer* (2), *i Skov* (10 [ved Vase], 11, 14, 15, 16, 38), *på Rettersted* (13, 27), *på Morders Grav* (33), *ved Kors* (4), *ved Kapel og Alter* (9),

¹ Johs. Pedersen: Israel 1920, 332 f.

² Nævnt i Bornh. Soc.-Dem. 10/4 1919.

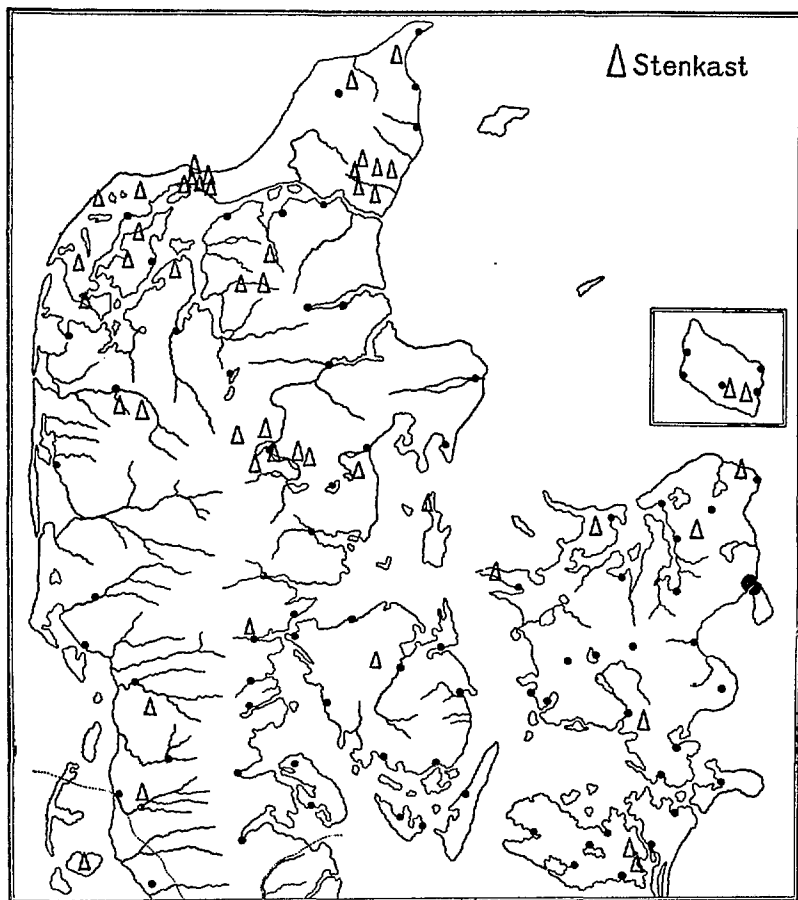
ved *hellige Kilder* (9, 30, 35), [*Grav nær Kast*] (17, 30, 35), [*på Kirkegård*] (43).

I det foranstående er formentlig medtaget de væsentligste Synspunkter, der kan være Tale om angående Stenkastskikken belyst udfra de danske Eksempler. At der ikke er fremsat noget bestemt Enderesultat, har sin Årsag i, at det danske (såvel som det udenlandske) Materiale ikke tillader at drage et sådant. Man må erindre, at i et Traditionsstof flyder Motiverne over i hinanden, hvorfor man ikke tør sige for bestemt, at Stenkast f. Eks. er en Offerskik, hvad der som nævnt foran almindelig antages. Man må tage Motiverne hver for sig og se, hvad de viser, og anstille Betragtningerne derudfra, således som det er sket i denne Indledning.

Endnu er der en Del Småtræk, som særskilt bør nævnes.

Når der ved Kastet på Mollerup Hede (Nr. 29) fortælles, at man *spyttede* i Hænderne og *korsede* sig, når man havde lagt en Sten til Bunken, er dette i god Overensstemmelse med, hvad man véd fra utallige andre Tilfælde, hvor man udførte et eller andet ubehageligt, vigtigt eller uhyggeligt; Spytning og Kors tegn hører med til de mest udbredte Beskyttelsestegn indenfor Folketroen (se Feilbergs Ordbog, Art. *kors, sten*). Kaste *tre Sten* på Dyngen (28) hører også med til gængs Folketro, hvor Tretallet havde en overmåde stor Betydning ved magiske Handlinger o. lgn. (se Feilbergs Ordbog, Art. *tre*). — Var der et Sted, hvor der f. Eks. *ikke vilde gro* noget, blev det almindeligt antaget, at et eller andet uhyggeligt havde fundet Sted på pågældende Lokalitet (Mord, Nedmaning o. l.). At Sagnet om Kræmmerens Drab (Nr. 34) på Lerkenfeldts Grund blev henlagt til et sådan lille goldt Jordstykke, er derfor lige til at forstå. Sagnet er altsaa her det sekundære. Helt isoleret er Stendyngen (41) i en Have i Linå, hvor man kastede Sten til „en Knold“, hvori en *Brand* var hensat. Stenkastningen er her profylaktisk og ikke noget Offer. Nr. 41 burde retteligst have været indført i Fortegnelsen over *Brandsten* i Danske Studier 1928, 68. Til Grenebunken (14) i Slottved Skov er foruden Skikken knyttet et meget udbredt Sagn og Eventyrmotiv („Kræmmerens Vidner“) om Fuglene, der røbede, hvem Kræmmerens Drabsmand var (se Feilbergs Ordbog, Art. *kræmmer, vidne*).

Varparne (7) på Bornholm blev endnu i 1918 *pyntede med Blomster* af de første unge Mennesker, der rev Lyng. Pyntningen af særlige Steder (hellige Kilder, Træer, Grave o. s. fr.) indgik som

et Led i al Kultus. — Når der i Indberetningen fra 1624 vedrørende Stenhoben (9) i Rø Sogn oplyses, at Kildegæsterne henstillede Kors „med Hår af Mennesker og Dyr faststukne“ på Hoben, der kaldtes Alteret, er det en Beretning blandt mange lignende fra de forskellige Lande om Ofre til et Helligsted. Alteret i Rø hidrører sikkert fra Oldtiden, idet der her åbenbart har været et hedensk Kultsted. Grunden til, at man ofrede Hår, var den, at man i det groende Hår mente at finde Livets Sæde.

Betragter man nedenstående Liste, sees det, at ved Hovedparten af Beskrivelserne findes *Benævnelser* som *Stendynge*, *Stenhob*, *Sten-*

bunke, Stendysse, medens man ved nogle Numre (1, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 36, 38) finder Benævnelser som *Stikkehob, Ris-* eller *Lyngbunke, Grenebunke, Grenkaste* o. s. v. Denne Forskel i Kaste-materialet har sin Arsag i, at man benyttede de Ingredienser at kytte med, som var for Hånden: ved en Vej, Strand, Mark, Grus-grav o. s. v. smed man en Sten; i en Skov tog man naturligvis en Gren, ved en Mose en Foldetørv, ved en Eng Hø o. s. v.¹

Særlige Navne finder man nogle få Steder: Nr. 1 (Troshøj), 4 (De døde Mænds Grave), 7 (Varparne), 8 (Aakjærka Knajt), 10, 11 (Stikhoben m. v.), 17 (Knykkestuuh), 47 (Barbaras Pold). Ved Nr. 1, 7, 17 er meddelt nogle sproglige Oplysninger. De øvrige Navne er afledte af Sagnene.

På hosfølgende Kort sees Stenkastenes Beliggenhed. Der er jo ingen Tvivl om, at der har været langt flere tidligere end de 48², som det er lykkedes at skaffe Oplysninger om. Da Folmer Dyrhund i 1900 i Dania skrev om Stenkast, nævner han kun 5 danske Eksempler, og i Listen i „Fra Dansk Folkemindesamling“ I (1908), 114 f. findes omtalt 11 Stenkast. At der allerede nu kan præsenteres en så forholdsvis lang Liste, som Tilfældet er, har sin Årsag i, at den vedholdende Folkemindesamlingsvirksomhed, der udgår fra *Dansk Folkemindesamling*, også på dette meget specielle Område har givet fortrinlige Resultater, hvilket tør anses som et smukt Bevis på, at der selv i vore Dage udmærket kan indsamles folkloristisk Materiale.

Stenkastene nævnes i den Rækkefølge, som Sognene har i Traps Danmark. Numret i skarp Parentes efter Sognnavnet er det Topografinummer, hvorunder de betræffende Sognes Folkemindeop-tegninger er at finde i DFS.

1. *Troshøj* (Frederiksborg Amt [4]) ved den gamle Frederiksborg Landevej. Junge meddeler 1798, at endnu »for et Par Aar siden fandt man et vist Sted paa den gamle Frideriksborg-Vei, hvor et Menneske ulykkeligt var kommet af Dage, en saa kaldet Tros-Høy, opdyngtet af Pinde og Steen, som Tid efter anden vare henkastede af de Forbigaaende. Unægtelig var dette et Offer, bragt den Dødes Gienfærd, at det ikke skulde skade den Vandrende“.³ Troshøjen er nu tilintetgjort.⁴ *Tros*, gammelt Brændsel, Kvas, affaldne Kviste; isl. Tros, Rietz Trås (Feilberg 2. *tros*).

¹ Se D. S. V, Nr. 1468.

² Eller 53; ved nogle Nr. nævnes 2 Dynger.

³ Joachim Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter 1798, 323, 410. H. Ellekildes Udg. 1915, 243; jfr. Dania VII, 225. ⁴ DFm. I, 114.

2. *Stendyng* (Lyng-Kronborg H., Hellebæk S. [13]) omringet af mægtige højstammede Bøge ved Hellebæk (nær Bondedammen). Der kastedes Sten til for at afværge en dødsvarslenende hvid Hest, der kaldtes for Schimmelmans Hest.¹

3. *To Stenbunker* (Holbæk A., Arts H., Refsnæs S. [301]) ved Rylleshøj ved Elverdamsgårds Markskel. På en Tur ude i Refsnæs Sogn skal ifølge Sagnet to Vandrelærere være blevet uenige og kommet i Slagsmål. På en Overkørsel til Elverdamsgårds Mark slog de hinanden ihjel og blev begravede, hvor de lå — i uviet Jord. Der blev rejst en Stenbunke over dem, og vejfarende kastede Sten til for Vejlykke. Der var Tornekraat ved Stedet. Stenbunken blev fjernet omkring 1875.²

4. *To Stendynger* (Holbæk A., Ods H., Højby S. [333]) omkring to Kors mellem Kirkeås og Kappels Klint. Korsene blev ødelagte o. 1850. Ved disse holdtes der efter Sagnet Gudstjeneste i syv År, da Kirken var i Ban, fordi Hr. Ebbes Døtre havde dræbt to adelige Junkere i Højby Kirke.³ Stenene var blevet sammenkastede af forbigående. Børn smed små Sten og voksne store Sten, fordi Børn havde små Synder og voksne store Synder.⁴

5. *Den døde Mands Grav* eller *Dødemands Grav* (Holbæk A., Samsø H., Nordby S. [355]) er to Stendynger på Nordby Hede Vest for Vejen nede tæt ved Havet. I en Optegnelse nævnes kun »en mindre Dyng Sten, der er omtrent en Alen høj«. Strandvaskere (eller en Strandvasker) skal være begravede der. »For en Menneskealder siden henlagde endnu hver Nordbyer Sten på Graven, når han gik forbi«;⁵ eller: Dyngerne skal være fremkomne ved, at vejfarende lagde Sten på Stedet for Vejlykke.⁶

6. *Stenbunke* (Præstø A., Hammer H., Mogenstrup S. [585]) på Åsen ved Mogenstrup. Besøgende lagde en Sten til Bunken.⁷

7. *Varparne* (Bornholms Sønder H., Pedersker S. [683]), tre Stenpille, bygget i Form som en Pyramide, i Lyngen ved Siegård, hvor tre Piger er blevet dræbte af tre Røvere, som var deres egne Brødre, der i mange År havde været borte fra Hjemmet og derfor ikke kendte deres Søstre (jfr. DgF. Nr. 338: Visen om Hr. Truels Døtre). »Disse Stenhobe blev indtil de sildigste Tider vedligeholdte, og det ansaas som en hellig Pligt for de første Lyngrivere, der om Sommeren kom i deres Nærhed, at oplægge de nedfaldne Sten og pryde dem med grønne Kviste — maje dem.«⁸ Sommeren 1918 fandt K. A. Petersen, Neksø, Varparne pynkede med Kviste. Vedligeholdelsen var derimod ikke, som den burde være, idet Varparne var beklageligt nedfaldne.⁹ — I Rietz' Svenskt Dialekt-Lexikon forklares Ordet *Varp* som: sammenkastet Ris- eller Stenhøj på det

¹ Vilh. Bergsøe: Gengangerfortællinger 1872, 54 ff. ² DFS. 1906/31 c.

³ Thiele¹ I, 40, jfr. 172 > Thiele² I, 191 f. Jfr. DgF. IV, Nr. 194. Dania VII, 230.

⁴ DFS. 1906/31 c. ⁵ E. T. Kr.'s utr. Saml. i DFS., D. S.² IV F 1: Dyr læge A. Pedersens Saml. ⁶ Dfm. I, 114. Samsøes Stednavne 1922, 99.

⁷ DFS. 1906/23: 2 og 1906/31 c.

⁸ J. P. Møller: Folkesagn fra Bornholm 1867, 14 ff. J. S. N. Panum: Beskrivelse over Bornholm 1830, 127. Thiele² I, 157. Skgr. IV, 223, 714.

⁹ Bornh. Soc.-Dem. 9/1, 10/4, 1/11 1919.

Sted (sædvanlig ved Vejen), hvor nogen af Våde eller ved Drab var omkommet. I Vestgötland f. Eks. findes flere Varpar.

8. *Aalkjærke Knajt* (Åker S. [684]) i den søndre Del af Plantagen på Åker Højlyng, blev rejst, hvor Kusken, der kørte de tre Piger (Nr. 7), af Røverne blev indhentet og dræbt. Han var på Flugt efter Åkirkeby til.¹

9. *Stenhob* (Bornholms Nørre H., Rø S. [664]). „En halv Fjerdingsvej Nordøst fra Kirken [o: Rø Kirke] sees Rudera af Hellig Trefoldigheds Kapell og Sønden derfor en dyb Dal med een af Folk opkastet Stenhob, hvorpaa ere mange Kors med Haar af Mennesker og Dyr faststukne, hvilket kaldes Alteret.“²

10. *Stikhoben* (Lolland, Musse H., Radsted S. [788]) i Hydeskov nær Hardenberg, er et Grenkaste, 1½ m høj, og Skovrider Bornebusch har fortalt Meddeleren Frode G. Christensen, at i de 55 År han kan erindre den, har den bevaret samme Udseende og Størrelse. Den er nærmest en Muldpynte, dækket med tørre Grene og Kviste. Det overholdes stadigt at kaste Grene på Stedet, og da Stikhoben ligger ved en nu ret ubefærdet Skovvej, er det sikkert ikke så ringe en Del af de forbi-passerende, som lægger deres „Stikke“ på, tilmed da det mest er mindre, tørre Grene og Kviste, som ikke ligger ret længe, inden de rådner. Stikhoben er så gammel, at Erindringen om dens Opståen og Grunden hertil er gået tabt. Den ligger et Sted, hvor der fra gammel Tid har været et Vadested, og da det omliggende Skovterræn i gammel Tid sikkert har været vildt og ufremkommeligt på Grund af omliggende Mose- og Sumpe- drag, har det måske været en vejfarende, som her er omkommet.³

11. *Stikkehob, Stikhoved [sdeghdwi]* (Lolland, Musse H., Toreby S. [789]) i Nærheden af Fuglsang og Sløserup Skel på Flintinge Mark ved Sønderskoven tæt ved Siden af Vaasevejen. En Mand skal være blevet myrdet der (eller en Selvmorder være begravet der). Alle, der gik forbi, brækkede en Gærdestikke af og kylte på Hoben for ikke at komme galt af Sted. Når de ikke gjorde det, var de ikke dristige ved at færdes på det Sted. Der havde i Tidens Løb samlet sig en umådelig Masse af Brændestikker. Folk sagde, at der var en Bunke omtrent så stor som et Hus. „Jeg véd bestemt, hvor den lå, og den er først forsvunden i min Tid, saa jeg véd, der var flere Læs i den“, meddelte Jørgen Mortensen, Herridslev, til E. Tang Kristensen.⁴ „Da dér huserede Troldtøj, tilkastedes Pinde og Smaakæppe for Vejlykke.“⁵ I 1850 har Folk fulgt Skikken meddeles i en Optegnelse fra 1928. Stikkehobhuset lå tæt ved Stikkehob, der også har følgende Betegnelser: *Stikkeholke, Stikkehøjen, Stikkebunken*.⁶

12. *Stenbunke* (Odense H., Vissenbjerg S. [878]) af små Sten lå omkring St. Knuds Sten på Assenbølle Mark. 1730 meddeler Eric Pon-

¹ Samme Lit. som Nr. 7.

² Indb. til Ole Worm 1624. Bornh. Saml. XIX S. 121 fig., S. 132.

³ Jyllandsposten 9/1 1926. H. F. Feilbergs Sedler (DFS.), Nr. 50824. Jfr. Friis' Udg. af Rhodes Loll.-F. Hist. I, 455.

⁴ DS.² V, A. 57: 789 (DFS.).

⁵ DFS. 1906/23: 789. ⁶ DFS. 1906/31 c: 789.

toppidan¹, at Knud den Hellige hvile på den store Sten under Flugten til Odense. De små Sten blev kastet hen til St. Knuds Sten af Folk, „som kom til Odense Marked, for derved at skaffe sig god Lykke“. 1773 meddelte også Thomas Broder Bircherod om Stenkastningen for at opnå Markedslykke. Thiele har kendt både Pontoppidan og Bircherod og gengiver da også Oplysningerne om Stenkastningen.² Sagnene om St. Knuds Sten — også Stenkast for Markedslykke — er overført på *Ventegodtstenen* „mellem Odense og Ruggård“ i en Optegnelse i DFS.³

13. *Ris- eller Lyngbunke* (Hjørring A., Horns H., Råbjerg S. [1182]) ved Brunbakke nær Komfage. Efter Sagnet er en Heks brændt der. Enhver, som gik forbi Bakken, skulde lægge en Håndfuld Ris eller Lyng ved Foden af den. En gammel troværdig Kone fortalte A. Peter Gaardboe (1825—95), at hendes Bedstemoder flere Gange havde lagt en Håndfuld Ris ved Brunbakken, og at det skete for den brændtes Skyld; „men hvad den egenlige Hensigt eller Betydning var dermed, vidste hun ikke“.⁴

14. *Grenbunke* (Hjørring A., Vennebjerg H., Sindal S. [1204]) under et stort Bøgetræ i Kræmmerdalen i Slottved Skov ved den gamle Vej, der førte fra Sindal til Astrup ved den vestlige Ende af de gamle Hulveje, som endnu kan sees. En Kræmmer skal være blevet overfaldet og dræbt der i Skoven og blevet nedgravet under det store Bøgetræ: *Kræmmerens Træ*, der blev fældet o. 1905. Idet Røveren vilde gøre det af med Kræmmeren, fløj der en Flok Krager hen over Trætoppene, og Kræmmeren råbte: „Fuglene skal være mine Vidner.“ Snart efter var han død. Mange År efter, da Folkene på Herregården Bøgsted en Aften kom ud fra Folkestuen efter Nadver, fløj en Flok Krager hen over Gården. I det samme siger en ældre Mand for sig selv: „Der fløj Kræmmerens Vidner“ [Varianten: 1) det skete, da Folk kom ud af Sindal Kirke; 2) skete under Høstarbejdet på Gården Slottved]. „Hvad mener du med det“, spurgte de andre. „Åh, ikke noget“, svarede Manden. Men Folkene havde fået Mistanke, og det førte til, at Manden kom i Forhør og måtte bekende, at det var ham, der havde dræbt Kræmmeren. Når vejfarende Folk senere kom forbi den dybe Dal, tog de en lille Gren op og lagde hen på Kræmmerens Grav under Træet.⁵

15. *Grenkaste* (Hjørring A., Dronninglund H., Dronninglund S. [1229]) fandtes der i Dronninglund Storskov endnu Spor af omkring 1851, meddelte Proprietær Didrich Loose til Lykkensprøve i Gerå (død 1854) til Tyge Becker.⁶

16. *Stendynge* (Dronninglund S. [1229]) af ene Håndsten ved Stenhule i den østre Ende af Dronninglund Skov. Enhver, der kom forbi den store Stendynge, hyttede en Sten til. „Men hvad det har at betyde, véd a ikke“, erklærede Mossi-Jens til E. T. Kristensen.⁷

¹ Theatrum Daniæ 1730, 155.

² Hist. Årb. f. Odense og Assens Amter 1926, 170 f. (med Henv.). Dania VII, 229 f. ³ Hist. Årb. f. Odense o. s. v. 1926, 172.

⁴ J. S. I. R. 3 (1870—71), 53; jfr. AnO. 1863, 28.

⁵ Chr. Munck Rømer: Sindal Sogns Historie 1926, 363. (Fot.). DFS. 1906/31c.

⁶ Orion II (1851), 312. ⁷ DS. III, Nr. 309.

17. *Knykkestuuh* eller *Knøkkerstuuh* (Dronninglund H., Hallund S. [1233]), en Foldtørvkast på den nu opdyrkede Hollensted Sønderhede; ca. 4 m i Tværmål og ca. 1½ m høj. Kastet „skæres“ af et Dige, med hvis ene Side det er sat i Flugt. Diget blev rejst o. 1850. To Hyrde drenge har her dræbt hinanden efter en Trætte om deres Mellemmad. De udåndede lidt fra hinanden, og Sagnet siger, at de blev jordede i en Fællesgrav på det Sted, hvor den ene lå, og på den andens Dødssted blev opkastet en Tue. Der var en halv Snes Alen mellem Grav og Tue. Denne Begivenhed angives at have fundet Sted o. 1750 [?]. Når der graveses Foldtørv ude i Hollensted Sønderhede, kastede Folk Tørv (en Polt) hen på Kastet; ligeledes når Tørvene kørtes hjem. Det var for at undgå de dødes Fortræd. Tørv kastedes til Stedet endnu ved År 1800, og endnu o. 1850 plantede Hyrdedrenge under deres Leg Blomster på Graven, der endnu var til Synne. Ved Knykkestuuh brændte der Lys ved Nattetide, og Hestene blev vilde, når de i Mørke kom dertil; de kastede Rytterne af der. *Knøk* er i Vendsyssel Navn på en lille Forhøjning på Marken; også: en lille Stak, et lille Læs. (Feilberg 1. *knøk*).¹

18. *To Stenkast* (Dronninglund H., Hellum S. [1234]) på Gården Sneverholts Mark. De var o. 1851 borttryddede.²

19. *Kvasbunke* (Vendsyssel [1173]) på den „jyske Aas“ på Vejen mellem Ålborg og Sæby. St. Blicher fortæller i sin Novelle: „Vinhandleren og Herremanden“ (udk. 1842), at en Bissekræmmer var fundet myndet og udplyndret på den angivne Strækning. „Der fandt de den dræbte“, sagde Skytten og pegede hen til en lille Hob Pinde, som lå tæt ved Vejen, hvorpå han sprang af, trak sin Hest med — som brugeligt er på Jagten, gik til Side, sankede seks Stykker — en for hver af de forbidragende — af de nedfaldne Trægrene og kastede dem på Hoben. „Da han havde opfyldt den fromme Pligt, hvis Betydning han ej engang selv kendte, besteg han atter sin Hest.“³

20. *Stenkast* (Thisted A. [1308]) i en Grusgrav, hvor en ung Pige i Dølgsmål havde født et Barn og dræbt det og nedgravet det på Stedet. Enhver, der gik forbi Grusgraven, kastede en Sten på Ugerningsstedet til Skam for Pigen.⁴

21. *Stendynge* (Thisted A., Vester Han H., Tømmerby S. [1318]) ikke langt fra Landevejen. „For ikke mange Aar tilbage“ blev en Tjenestepige fra Tømmerby dræbt af Lynet. På Ulykkesstedet rejstes efterhånden en lille Dysse af Sten til Minde for Pigen, der fik så brat en Død.⁵

22. *Stendynge* (Vester Han H., Lild S. [1319]) på Stranden Østen for Bulbjærg. Under Dyngen var en Havmand (o: Strandvasker) begravet. Alle, der gik forbi, skulde kaste en Sten hen på Dyngen, for ellers vilde

¹ DFS. 1906/31 c: 1233, opt. 1925 af P. M. Rørsig. Vends. Tid ^{24/12} 1925. Jyllandsposten ^{29/12} 1925. På Kjælderbakken ved Kjældsgård i Hallund S. er et andet Kast: *Kjelds Grav*, ca. 1½ m høj. Her skal Kjeld være nedmanet, men der er ingen Oplysninger om Stenkast el. lgn.

² Orion II (1851), 312. Dania VII, 224.

³ Hans Hansens Udg. af Blichers *Saml. Noveller II* (1906), 78.

⁴ DFS. 1906/23: 1308; opt. 1924. ⁵ Hist. Arb. f. Thisted Amt 1925, 103.

Havmanden komme efter dem. Kvolsgaard fortæller, at en Dag, de var en hel Hjord Børn ved Dyngen, og de havde kastet hver en Sten til, begyndte de at rage Stendyngen ned. Den blev næsten jævnet med Stranden, men så var der en af dem, der syntes at kunne lugte, at Havmanden stinkede. Så snart dette blev sagt, kunde de alle lugte noget Stank, og så kan det nok være, Børnene fik Ben at gå på.¹

23. *Stendynge* (Vester Han H., Øsløs S. [1321]) ved de dybe Hjulspor Nord for Bærkær. „En Mand fra Ski (=: Skippergade) hentede Lyng på Snekkebjærg. På Hjemvejen væltede Læsset og kvalte ham. Folk, der gik forbi Ulykkesstedet, lagde en lille Sten på det. „Ogsaa vi lagde en bette Sten te Dyngen, hver Gang vi gik forbi, aa vor Foræller saa te vos, at vi skuld gør'et“, fortalte den aldrende Erik Kristensen og hans Kone i Øsløs til N. Sodborg.² En Optegnelse i DFS. fra 1910 meddeler, at Ingeniør Stevens er forulykket der.

24. *Stenbunke* (Vester Han H., Øsløs S.) på Søndersiden af Vejle-Vasen ad Vejen mod Øsløs. På denne ret anselige Stenbunkes Sted døde (1907?) en ung Mand. Han var faldet med Vognen så uheldig, at en Forlædersknap var trængt gennem hans Tinding og havde dræbt ham. Meddelelsen, Pastor Johs. Nielsen, Skæve Præstegaard, så Kastet første Gang 1910, og da var det allerede ca. 5 Alen langt, 3—4 Alen bredt og godt 1/2 Alen højt. Vejen var ikke stærkt befærdet, hvorfor så godt som hver, der havde passeret Stedet, havde givet sit Bidrag dertil. Det lå dog udsat og o. 1914 blev det spredt ud på Vejen af en nidkær Vejmand og er ikke genopstået senere.³

25. *To Stenbunker* (Vester Han H., Øsløs S.) Nord for Vejle-Vasen inde i Heden på Steder, hvor Mennesker var kommet af Dage ved Kørselsulykker. Disse to Bunker var langt ældre end Bunken ved Vasen; kun få Mennesker passerede dem inde i Heden. De findes vist endnu, beskyttede af Lyngen.⁴

26. *Stendynge* (Thisted A., Hundborg H., Nørhå S. [1362]) omtrent midtvejs mellem Stenbjærg og Havet i æ Stød (det Sted, hvor Hesten trækker sin Ånde, før den skal til at trække videre opad Bakken). Her var begravet en ilanddrevet Mand, hvis Tro man ikke kendte, hvorfor han ikke måtte komme i kristen Jord. Forældre pålagde deres Børn, at de skulde lægge en bitte Sten på den døde Mands Grav. „Jeg har været med til det også.“ „Der dannedes så en bitte tue.“ Mange fortæller, at de har set den dødes Genfærd, men det var deres egen Skygge, de så, hvad Meddelelsen selv havde erfaret.⁵

27. *Stor Dynge Smdsten* (Thisted A., Refs H., Hurup S. [1393]) tæt ved Landevejen ved Foden af den ene Åshøj. Her skal i gammel Tid være henrettet en meget stor Forbryder, måske to, og siden tog enhver vejfarende, der kom forbi, en Sten op og kastede på Retterstedet.⁶ 1892 var Dyngen overgroet med Lyng. Kun Sagnet havde holdt sig: når de

¹ C. M. C. Kvolsgaard: Fiskerliv i Vesterhanherred 1886, 23.

² Hist. Arb. f. Thisted Amt 1925, 103. ³ Vends. Tid. 26/12 1925.

⁴ Smsts. ⁵ J. A. V, Nr. 758. ⁶ D. S. III, Nr. 310.

vejfarende kastede Sten til den, gik de ikke vild (fejl). Stendyngen kom frem igen ved Pløjning til Skovplantning.¹

28. *Stendynge* (Refs H., Lyngs S. [1401]), kaldet Kræmmermandens Høj eller æ Kræmmerdyng, var en lille flad, uregelmæssig Stendynge på Jestrups Drag umiddelbart Nord for Landevejen fra Oddesund til Thisted. En Kniplingskræmmer blev der dræbt, plyndret og begravet. I tidligere Tid kastede de vejfarende altid tre små Sten til Dyngen, hvorfor vides ikke.²

29. *Stendynge* (Thisted A., Morsø Sønder H., Mollerup S. [1415]) Nord for Sindbjerg By ved en af de gamle Købstedveje, der gik over Mollerup Hede efter Ejstrup Mark. Her er et Menneske blevet myrdet og begravet på Pladsen, „og da det ikke var rart at færdes der ved Nattetid, lagde enhver, der færdedes forbi, en Sten til Dyngen for ikke at blive fortrædiget af Gengangeren, og da der næsten ingen Sten findes i Heden, glemte de gode Vesterboer ikke at tage en Sten med i Vognen, naar de kørte hjemmefra. Den blev saa meget højtidelig lagt paa Graven, hvorefter man spyttede i Hænderne og korsede sig.“ De gående, der ikke holdt af at bære Sten ret langt, gik en anden Vej. „Nu er Dyngen omtrent forsvunden.“³

30. *Sten* (Morsø Nrh., Flade S. [1439]) blev kastet hen på „Graven“, en firkantet Ophøjning på en tre Alen i Gennemsnit, lidt Vest for Mergols hellige Kilde Nordøst for Flade Kirke imellem Kjeldbjærgets og Langbjærgets Banker. De syge, der endnu o. 1850—60 besøgte Helligkilden St. Hans Aften, lå rundt omkring Kilden. De fik 1, 2, 3 Glas Vand af Kilden af en gammel Kone, der ejede den, og for hvert Glas kastede de en Sten hen på Graven i Jesu Navn. „Alle disse Sten ligger nu neden for Kilden og i den.“⁴ Nu er Kildebesøget ophørt, og Kilde og Grav er plat forsvundne.⁵

31. *Stendysse* (Ålborg A., Kær H., Ulsted S. [1474]) Nord for Ulsted Kirke mellem Kirken og Præstegården. Præsten Jens Morsing (1586—†1599) manede en Genganger ned ved „en lille Høj med en Stendysse“ på angivne Sted. Manden, der gik igen, havde glemt noget, som han ledte efter. Efter Nedmaningen fik de Ro.⁶ I et andet Sagn⁷ maner Præsten, hvis Navn ikke nævnes, en Karl ned, der vilde kyse Præsten; Karlen gik med et Lagen over Hovedet. Enhver, der kom forbi Stedet, „hyt noget til det, en pind eller knold, hvad de kunde få fat på“. I en Optegnelse⁸ fra 1921 meddeles, at det var Pastor Kjærulf (1715—1724), der nedmanede Karlen, som vilde skræmme ham. Kirkegængere kastede Sten på Dyngen, der forsvandt ca. 1870, hver Gang de gik til Kirke.

32. *Stendynge* (Ålborg A., Gislum H., Thisted S. [1584]) på Alstrup Hede, hvor der ifølge Danske Atlas (1768) fandtes Grund af en øde Gård, „hvorpaa der for mere end hundrede Aar siden skal have boet en Bonde,

¹ Brev fra Joh. Nielsen til H. F. Feilberg af 14/2 1892.

² J. A. V, Nr. 504. DFS. 1906/31 c: 1401. ³ J. A. V, Nr. 503.

⁴ D. S. III, Nr. 1120.

⁵ Se min Afhandling i Saml. t. j. Hist. og Top. 5 Rk. I (1928), 16 ff. (med Henv.).

⁶ D. S. IV, Nr. 1009. ⁷ D. S. IV, Nr. 1152. ⁸ DFS. 1906/31 c.

som handlede med store Flokke Svin, hvilke fordærvede de omliggende Bønders Korn. Samme Mand blev til Spot af de andre kaldet Kongen i Alstrup Hede, og af en Mand i Bonderup en hellig Dag paa sin Kirkevej ihjelskudt. Morderen mistede Livet og blev jordet der paa Stedet i Heden, hvor endnu findes en stor Sten-Dynge opkastet over ham, fra hvilken Tid ingen har villet bo paa Gaarden.¹

33. *Stendynge* (Viborg A., Harre H., Durup S. [1662]) på Stejlhøje, hvor en Mand i gammel Tid blev henrettet, fordi han havde dræbt sin Nabo, en rig og skikkelig Mand. Skarnsmanden bekendte Udåden i Søvne. På hans Grav kastede Folk forhen, når de kom forbi, hver en Sten, og vendte sig derefter med Afsky bort.²

34. *Stendynge* (Viborg A., Rinds H., Vester-Bølle S. [1711]) nær en Korsvej på Lerkenfeldts Ejendom imellem Svingelbjærg og Vonsild. En Kræmmer var der bleven slået ihjæl af to Karle, som bagefter kastede hans Lig ud i Lerkenfeldt Å. Der samledes en Stendynge på Drabsstedet, idet enhver vejfarende kastede en Sten til Dyngen, ellers kom Kræmmeren efter dem. „Jeg har saa mænd ogsaa kastet min Sten til mange Gange, naar jeg er gaaet forbi.“³ Der kunde ikke gro Lyng ved Stendynge, hvor Drabet var foregået.⁴

35. *Stendynge* (Rinds H., Testrup S. [1716]) på en Grav i Markedsdalen Sydvest for Testrup Kirke. Markeds- og Kildegæsterne kastede Sten på en myrdet Mands Grav. I Nærheden af Graven var den berømte St. Søren Helligkilde.⁵

36. *Kvasbunke* (Viborg A., Hids H., Balle S. [1815]), kaldet „Den døde Mands Sted“ på Engen Mønsted Have ved Lysbro. En Jæger var der bleven skudt, efter nogles Sigende som Krybskytte, efter andres af Manden fra Lysbro, med hvis Datter han stod i Forbindelse. Enhver forbigående kylede en Pind til Stedet, ellers kom den myrdedes Genførd efter ham og gjorde ham Fortræd. Derved fremkom en Kvasbunke så stor som en Kulmile, hvoraf Levningerne først skal være blevet bortryddede, da den ny Kongevej anlagdes. Etatsråd A. Drewsen, Silkeborg, fortæller i Svend Grundtvigs Gamle danske Minder I (1854), S. 57, at en „endnu levende Mand“, der havde været i Silkeborg før 1805, kastede dengang selv en Gren på Bunken; men da han nogle År senere atter kom til Byen, havde Skikken allerede begyndt at tabe sig.⁶

37. *Stendynge* (Hids H., Kragelund S. [1818]) ved Vejen Vest for Kragelund på en tidligere Sognefoged O. C. Jensens Faders Mark. Man fandt her en Morgen en død Mand. Han var fra Klode Mølle (eller fra Skygge) og vistnok frossen ihjæl om Natten, da det var ved Vintertid. Han havde Aftenen i Forvejen siddet og sviret på Kroen i Kragelund til langt ud på Natten med andre Lovringer. De fleste Mennesker, der siden gik forbi dette Sted, lagde en Sten, og der blev på den Måde lagt over

¹ D. Atl. IV (1768), 551; smlgn. Thiele¹ I, 45 f. > Thiele² I, 165.

² J. A. V, Nr. 308. Skivebogen 1924, 69. ³ J. F. VI, Nr. 154.

⁴ J. A. V, Nr. 491—92. ⁵ Skivebogen 1923, 23 f., 1924, 69.

⁶ Dania VII. 224. Skivebogen 1924, 69 f. Thorkild Gravlund: Herredsbogen (Jylland) 1929, 45.

et Læs Sten der. Ejeren kunde ikke lide dette og splittede Dyngen ad, men Folk blev ved at lægge Sten til, og der ligger vistnok en lille Dyngte Sten endnu på Stedet.¹

38. *Grenedyngte* (Silkeborg [2059]) i Silkeborg Skov. „På Silkeborg Slot var en Gang en Herremand eller Landsdommer, hvis Kone blev Kæreste med en Tjener på Slottet. Da Herren opdagede dette, slog han Tjeneren ihjel [jfr. Nr. 36]. Efter den Tid blev det slemt med Spøgeri i Silkeborg Skove. Der var et Sted i Skoven, hvor Folk, der gik forbi, lagde en Gren. Jeg kom der en Gang i min Drengetid og så' da, at der var en Dyngte Grene på flere Læs. Det var særlig på det Sted, det spøgte.“²

39. *Stendynge* (Århus A., Ning H., Mårslet S. [2117]) på „Kællingens Grav“ mellem Testrup og Batrup. En Kvinde havde aflivet sit Barn der og hængt sig i dets Tarme. Når Meddeleeren som Barn legede der med andre Drengte, kastede de altid en Sten dertil med Råbet: „Kællingen er efter dig.“³

40. *Stendynge* (Århus A., Gern H., Linå S. [2172]) mellem Hårup og Linå, „hvor en fuld Mand døde derved, at der gik Ild i ham. Alle, der gik forbi, kastede siden en Sten på Stedet.“⁴

41. *Stendynge* (Linå S. [2172]). „Der er en knold i en mands have i Linå, så længe de kylete sten til den, skulde der aldrig blive ildebrand i Linå.“ „Så snart de begyndte at tage sten af den dyngte, blev der også ildløs.“⁵

42. *Stendysse* (Århus A., Vrads H., Tem S. [2211]), som forbigående smider Småsten til, og ingen tør tage Sten derfra.⁶

43. *Småsten* (Kolding [2254]) i en Beholder (Kasse), som udgør Foden af et Jern-Gravkors på Kolding gamle Kirkegård Vest for Krigergraven tæt op til Hækken. Korset står formodentlig ikke på sin oprindelige Plads (det står på Gangen), og Graven under det er sløjft. Det har stået på Pladsen i alt Fald siden Midten af 1860-erne. I Jernbeholderen forneden skulde man kaste Småsten, når man gik forbi. Beholderen var endnu i 1927 fyldt med små, hvide Sten. Man fortalte Småbørn, at det vilde være farligt ikke at have en lille Sten med til Graven. En ældre Mand (J. O. Brandorff) sagde, at hvis man ikke havde en Sten med til Graven, „vilde hans Moder dø inden et Aar“. En lille Pige fortalte, at hvis man ikke puttede en Sten i Korset, vilde hun „rive sin Kjole“. Det er ikke let at sige, om der endnu kastes Sten i „Beholderen“. Gravkorset er sat over Lovise Ravn, født Aagaard (Enke efter Proprietær Ravn, Ågård), født i Vejerslev 1754, død i Kolding 1817. Efter P. Eliassens Undersøgelser viser det sig, at der intet som helst mærkeligt er ved Lovise Ravns Død. P. Eliassen mener, at der må foreligge en Fejl-

¹ E. T. Kr.'s utr. Saml. i DFS. V² A 57: 1818 og Skivebogen 1924, 70. Jens Jensens Opt. 1922 (DFS 1906/46: 1818, Bl. 6).

² Fortalt af Niel Jonsen. Kragelund (E. T. Kr.'s utr. Saml. D. S. V² A 57). Jfr. Gl. d. M. I, 65—66. D. S. V, Nr. 558—63.

³ DFS. 1906/31 c: 2117. ⁴ Gl. d. M. I², 52, 55. Dania VII, 225.

⁵ D. S. III, Nr. 313. ⁶ DFS. 1906/23: 221 l.

tagelse, måske foranlediget ved den Lejlighed, som „Kassen“ under Korset gav til at anbringe Småsten.¹

44. *Stendysse* (Ringkøbing A., Ulfborg H., Vinding S. [2519]) ved Præstbjerg Vad Sydvest i Sognet og nær Landevejen fra Holstebro til Ribe. Præsten i Hanbjerg blev vist på Vej af Hr. Pastor Ib i Vinding. Hanbjergpræsten blev kastet af Hesten og dræbt Østen for Landevejen, da Hesten blev bange for „en forskrækkelig Røst i Luften“. Da Hr. Ib kom tilbage til Stedet efter at have forsøgt at fange den forskrækkede Hest, finder han Præsten fra Hanbjerg død. På Stedet blev til hans Erindring efterhånden samlet en stor Stendysse, meddeler Sognepræst Hans Christenssen Mariager i 1683 til Resen.²

45. *Stendynge* (Ulfborg H., Timring S. [2522]) på Heden lige Vest for Vejgrøften ved Frøstrup. Her blev Anders Posts Datter overkørt i 1860'erne, da man kørte om Kap fra et Marked. „Det er sket, at Stendyngen er funden spredt rundt omkring, men altid efter en Tids Forløb hobet op igen i en pæn lille Høj.“³

46. *Stenhob* (Haderslev A., Hvidding H., Spandet S. [3083]) på det gamle Rettersted Stejlager vestlig for Arnum. En Mand, der havde været i Ribe på Studehandel, blev på Hjemvejen dræbt og udplyndret Vest for Arnum, hvor der forhen var Hede. Røveren, som havde været sammen med den dræbte i Spandet Kro, vendte syv År efter tilbage. Da Smeden i Byen kendte ham, blev han overgivet til Øvrigheden og dømt til Hængning. Bagefter blev han nedgravet under Galgen på Stejlager. Siden kastede forbipasserende altid en Sten på Graven. Endnu i Begyndelsen af 19. Århundrede fandtes der på det gamle Rettersted en stor Stenhob.⁴

47. *Barbaras Pold* (Tønder A., Tønder H., Møgeltønder S. [3102]), en lille Høj, hvor en Heks, Barbara, er bleven henrettet. Højen er opstået ved, at forbigående kastede en Håndfuld Jord eller en Sten hen på Stedet, sigende: „Fy Barbara“.⁵

48. *Stenhob* (Før [3183]) mellem Witzum og Hedehusum. En katolsk Præst på Amrum gjorde en Rejse til Før med det Ønske, at han ikke måtte vende levende tilbage, hvis han ikke kunde kuldkaste Luthers Lære. Han styrtede af Hesten og brækkede Halsen ved Byen Witzum. Folk, der kom forbi Stedet, plejede at kaste en Sten til Dyngen, som samledes der. Nu er Dyngen ganske forsvunden. Den bestod af lutter små Sten, men enhver kender Historien, meddeles hos Müllenhoff i 1921.⁶ Ovennævnte Sagn er først optegnet af Fr. Mechlenburg i en Indberetning fra 1766 til Biskop Bloch i Ribe.⁷

¹ Kolding Folkeblad 14/8 1927. ² J. S. VII (1878—79), 165.

³ DFS. 1906/31 c: 2522. Fot. i DFS.

⁴ „Nordschleswig“, Beiträge zum völkischen Aufbau, 2 Jahrg., 5. u. 6. Heft, Dez. 1923, 212. Sdj. Mdskr. I (1924), 54.

⁵ Flensborg Avis 26/8 1909. Sdj. Mdskr. I (1924), 54.

⁶ Müllenhoff¹ (1845) 125, 161 > Müllenhoff² (1921), 130 f. 179.

⁷ Afskr. i E. T. Kr.'s utr. Saml. i DFS, D. S. V² A 57. Jfr. F. Liebrecht: Volkskunde 1879, 272.

CHR. FALSTERS KOLLEKT FOR DE FATTIGE DISCIPLE I RIBE

VED

CHR. BEHREND

Den lærde Rektor i Ribe, Chr. Falster (1690—1752), havde, som bekendt, i Samtiden ogsaa et betydeligt Navn som Digter, og særlig hans Satirer („Disse Tidens onde Optugtelse“, „Den utidige Rangsyge“ osv.) læstes meget og udkom i mange Oplag. Blandt hans Vers var mange Lejlighedsdigte, af hvilke flere skyldtes hans varme Interesse for hans Skole og Elever: Digt ved hans Tiltrædelse af Rektoratet 1723, Supplik (paa Vers) om Hjælp til Ribe Skoles forfaldne Bygning 1723, Ribe Skoles aarlige Taksigelsesfest 1732, Digte til Skolens Velgørere osv.

Det nedenfor meddelte Digt er ogsaa foranlediget af hans store Kærlighed til Skolen og Omsorg for dens Elever; det er en Slags versificeret Indsamling (Kollekt) til Ribe Skole, stilet til Kong Christian den Sjette, som han beder om Tilgivelse, fordi han ikke i Forvejen havde indhentet kgl. Tilladelse til denne Indsamling. Falster udtaler, at han er taknemmelig for de Gaver, der fra Ribe By er skænket Skolen, men stadig kommer der flere Disciple, som næsten alle er trængende, og han beder da om at maatte samle ind i hele Landet.

Dette Digt, der findes i det kgl. Bibliotek i en Samling Digte til Christian VI (Gl. kgl. S. Fol. 965), har sikkert ikke været trykt tidligere. Men, mærkelig nok, har enkelte Vers af Falster selv været benyttet i hans Digt til Stiftsbefalingsmand C. C. Gabel (Naadige Gavebrev med Tak tilbageleveret 1737), Følgende Vers findes begge Steder helt eller næsten enslydende 12., 13., 15., 16., 19., 20., 21., 26., 33., 35., samt Dele af Versene 3., 4., 11., 25., 31., 34., 37. Manuskriptet synes at være skrevet med Falsters egen Haand.

1. Stormægtigste Monark, Kong Christian den Siette,
Bliv ey unaadig, om Dit Øye læser dette:
Fortørnes ey, for en Supplik ey først fremkom,
Før jeg i Landet min Collect-Bog sender om.
2. Jeg veed, at ingen sig formastelig maa vove
At gjøre sligt, før hand har været først til Hove,
Før hand har Leyde af sin Konges Mayestet
Med Navnet Christian og R og hans Signet.
3. Men, Naadigste Monark, ansee mig udi Naade
Som een af det Slags Folk, der efter Landets Maade,
Naar Prædiken er deelt, gaar om i Herrens Navn
Med Kirkens Tavle¹ for en Fattig-Blokkes Gavn.
4. Jeg søger ikke mit; jeg er kun som en Jæger,
Der gjør mig Møye for det Vilt, som andre stæger:
Naar jeg forsynet seer kun mines Bord og Fad,
Da trives jeg for min Person af deres Mad.
5. Du kunde spørge mig, Stormægtigste Regenter,
Hvi jeg saa nærig er, da Riber Skoles Renter,
Som jeg udi et Vers har forhen gjort bekient,
Saa vel forbedret er paa 10 Aars Tid omtrent?
6. Ja, Milde Konge, jeg var meget uretfærdig
Imod min Gud, og ald Velsignelse u-værdig,
Imod min Næste var jeg utaknemmelig,
Om jeg fornegtede dend Gield, de har hos mig.
7. Jeg paa vor Lykke kand ey uden Glæde tænke,
Hvor Plessen, Rosenkrantz, Her Otto Krabbes Enke,
Vor Stiftsbefalingsmand, Fru Cancelli-Raad Foss
Samt Mahler, Farber² har gjort store Ting mod os.
8. Men som jeg tager af, saa voxer og tiltager
Min Skoles Ungdoms Tal, som hin Ægyptens Ager
I sine feede Aar formeeredes med Ax,
Som hin Liguster, naar den ey er under Sax.
9. Hvad meer? Min Konge veed af Skatter og af andet,
At Fattigdommens Laug det største er i Landet;
At hvor hand haver een bemidlet Herre-Boe,
Er Inderster omkring, som eyer nep en Koe.

¹ Bøsse, der under Gudstjenesten bares rundt i Kirken for at indsamle Penge.

² Ribe Skole havde bl. a. Mahlers, Farbers og Foss' Legater. Admiral og Stiftamtmand Chr. Carl Gabel havde indstiftet en „Communitets-Underholdning“ for Ribe Skole, hvorom Falster har skrevet 3 Takkedigte.

10. Saaleedes gaar det og med os ved vor Handtering:
Der findes faa af dem med Fløyl ved Studering;
Vort Silke-Huus er der, hvor Vadmels Væven gaar,
Skarlagen vi kun af det grove Uld formaar.
11. Alt godt endnu, thi her er Klæde til i Længden:
Men naar her spiises skal, og jeg beskuer Mængden,
Der overhænger mig med Esau hans Bøn:¹
Velsigne ogsaa mig, jeg er jo og din Søn,
12. Naar mine, siger jeg, saaledes mig anmoder,
Da staar jeg ligesom Andreas Petri Broder (Joh. 6.),
Jeg teller vore Brød, jeg teller vore Fisk,
Jeg ynkes, at de ey forslaar til hines Disk.
13. Idag sig een hos os til Skolegang anmelder,
Sin Nød beskriver hand og ofte Taarer felder,
Til Bogen har hand Lyst, men Medgift fattes ham,
Hand udi Skolens Boe begiærer Almiss-Nam.²
14. I Morgen kommer een bedrøved fattig Enke
Og beder, at jeg dog vil hendes Tarv betænke,
Hun et Par Sønner har, ja undertiden tre,
Som hun vil have frem, men Kosten feiler de.
15. En anden Dag da faaer jeg Brev fra en Velynder,
Der beder mig, at jeg vil være som Formynder
For det og dette Barn, af god og duelig Art,
Som har Forældre mist foruden Arve-Part.
16. Hvor skal jeg hen? Jeg ey dend Lykke har som Præsten,
At slippe med, at jeg velsigner, og for Resten
Befaler Folket Gud og lader dem gaae hjem,
Om de vil have Mad, og sørge selv for dem.
17. Derover nødes jeg at lade mange fare,
Fordi jeg dennem kand ey efter Ønske svare;
Gud veed, det gjør mig ont, at de forgæves paa
Det Yver klapper, hvor de intet Melk kand faae.
18. Vel er det sandt, som jeg tilstaar med Tak og Ære,
At mange Stæder kand hos Ribe gaae til Lære
I deres Christendom, hvad Gavnildhed angaar,
Jeg troor, at Amsterdam mod Ribe ey forslaar.
19. Til Laas for Byens Brød behøves ingen Dirke;
Det gaar fast til som i den første christne Kirke,
At en Discipel med vor Almue Felligt har:
En Ananias³ er i Ribe meget rar.

¹ 1. Mosebog 27, V. 38. ² Nam = Udlæg, Exekution. ³ se Apostl. Gern. 5, 1 flg.

20. Jeg ey alleene med Forundring seer, hvorledes
Her Bord og Dug for en Kostgænger daglig bredes
Hos Stadens Øvrighed samt en og anden Mand,
Hvis Evne er dertil, af en og anden Stand;
21. Men see, det samme skeer i Handverks Tabernakel,
Ja ofte skeer det og, at Stymper giver Stakel,
Hvorover Engl[e]ne i Himlen glæder sig
Som Ordet lyder i vort Sprog almindelig.
22. Vel er det ogsaa sandt, at ingen haver merket,
At Byen derved meer er svekket end forsterket;
Jeg tviler paa, ved det, som saa er given bort,
Min Herre Konge, at Du kommen est til Kort.
23. Men, Naadigste Monark, om jeg seer nogen drage
En Last med taalig Sind, da Skuldrene er svage,
Hvo vil sig undre, at jeg haver ondt af det,
Og søger efter, ham at giøre Byrden let?
24. Tillad mig Naadigst da, at jeg mig Frihed tager
at plukke hist og her et Ax af Landets Ager,
Og samle Forraad i min Skoles Lade ind
til Brød og Styrke for en mager slunken Kind.
25. I dette Haab jeg fra Dit Slot, min Konge, træder
Og henbegiver mig til Landets Herre-Sæder,
Til de Pallatzer, hvor der skiules Guld i Skriin,
Hvor Lo og Loft er fuld af Josephs Magazin.¹
26. Dog hvad? Hvor Rigdom er, der fanges sielden noget,
Der er Paaholdenhed gemeenlig Ladefoged,
Der ringer Klokken ey: Kom ind, som fordem Tid
Hos Abraham, men som hos Salomon: Bær hid.
27. Hvad da? skal jeg mig til den riige Mand forføye?
Ney, Lucas raader ey at komme for hans Øye,
Som seer kun paa sig selv, som giver ikkun Agt
Paa egen Vellyst og sit Legems Purpur-Pragt.
28. Jeg brender mig ey saa paa denne Verdens Nelde:
Hvad da? Jeg vil mig hos Cornelius anmælde, (Ap. G. 10.)
Udaf hvis Skorsteen jeg en Røg opstige seer
Til Himmelen med Lugt af Got, som hos ham skeer.

¹ 1. Moseb. 41.

29. I fromme Landets Børn! Min Indgang til min Meening
I kortelig har hørt. Min Text er om Forleening
Af Hielp til Olie og Meel udi vort Kruus,¹
Det er: Til Kost for et Discipel-Weysen-Huus.
30. Hvis jeg Papistisk var, da brugte jeg Exempler
Af Helgene udi de pavelige Templer
Som kraftigst Middel til at tage Eders Sind
Med en Fulgosi og Marulli² Præken ind.
31. Jeg St. Ignatium³ for Øyne satte Eder,
Der løftes op i Sky udaf sin spanske Peder,
(Ribadeneira in vita Ignat. III, 109).
Fordi hand sig antog de unges Fattigdom,
At de med Naade-Brød blev fostred op i Rom.
32. Jeg Eders Hierter med St. Thomæ Medynk rørte,
Jeg St. Franciscum og Dominicum fremførte
Samt St. Martinum og Johannem Patriarch,
Som gavmild var indtil dend sidste Skerv og Mark.
33. Pav' Alexander jeg fremstillede tillige, (Alex. V.)
Der saa gav Almiss, at hand plejede at sige:
Jeg som en Bisp var riig, som Cardinal leed Nøød,
Som Pave haver nep til sidst det tørre Brød.
34. Paa mit Register jeg forglemte ikke heller
Dend første Clemens, om hvis Rundhed mand forteller,
At for at giøre got, opskrev hand hver en Pog,
Som brødløs var i Rom, udi sin Tegne-Bog.
35. Euphemianus og hans Hustru jeg fremviiste,
Der selv ey havde Børn, men daglig andres spiiste,⁴
Ja selv for Borde gik, hvorover de til Løn
Velsignet blev med Sanct Alexius til Søn.
36. Men for at naae mit Maal og lykkelig at blive
Jeg ikke har Behov Exempler at forskrive
Fra andre Lande, fra et fremmed Pavedom,
Fra Lissabon, Pariis, fra Madrit eller Rom.

¹ 1. Kong. 17,18.

² Maaske menes: Fr. Fulgosi, Ærkebiskop i Salerno (+1541), og Marcus Marullus, der i det 16. Aarh. skrev en meget læst Bog: de religiose vivendi ratione.

³ Ignatius Loyola, Stifteren af Jesuiterordenen, hvis Liv var beskrevet af Ribadeneira (1572). I det flg. nævnes flere katolske Helgener og Paver, som har udmærket sig ved Gavmildhed: bl. a. Stifterne af Franciskaner- og Dominikanerordenen, Alexius, Søn af den rige Eufemianus, o. a.

⁴ o: bespiste.

37. Vi haver Helgene blant vore egne Stænder,
(Skjønt Paven dem ey just for Kirke-Adel kiender),
Vi haver Helgene, hvis Jertegn tienner til
Oplysning udi Got for hvem dem følge vil.
38. Vi har vor Konge-Slegt fra Landets christne Tiider,
Som haver levet for at ikke døe omsider,
Af hvilke nogle er høystsalig sovet hen
Og nogle (Gud skee Lov) tilovers er igien.
39. Hvo dem betragter, hvor de naadigst har betænket
De armes Tarv og Gavn, hvormeget de har skænket
Til Landets Skole-Børn, at jeg ey mælde skal
Om Jomfru, om Student og dem i Hospital,
40. Hvo deres Omhu for et Veysenhuus betragter,
Dend deres høye Dyd tilbørlig meere agter,
End at en Helgen i et Syghuus varter op
Og toer Fødderne paa en uværdig Krop.
41. Vi Contrafeyer og af adelige Stammer
I Landet har udi forgyldte Ære-Rammer,
Der større Helgen er end en Sanct Ursula,
Christopher, Giertrud, Kield, Medardus, Barbara.
42. Foruden dem vi har og Helgene blant dennem
Af anden Stand, naar vi Fundatzer seer igiennem,
Hvor dend og dend Person, en verdslig eller Clerk,
Har giort og i sin Grav endnu gjør Vunderværk.
43. Hvad Levninger angaar saavelsom og Mirakler
I Pavedømmet af de hellige Spektakler,
Da maa jeg spørge først, om Sagen og er klar?
Dernæst hvad Nytte Land og Røger af dem har?
44. At Cølln fremviiser de tre Østerlands Personer,
Hvoraf dend haver i sit Vaaben trende Kroner,
Hvem haver got af det? Mon disse hellige
Tre Konger Staden gjør des lykkeligere?
45. At mig udi Trident i Peders Kirke møder
Det to Aars gammel Barn, som blev ombragt af Jøder,
Som Sixtus quartus til en Helgen haver giort,
Mon det opbygge kand en Christendom ret stort?

46. At mand vil ligerviis i Nyrnbergs Helligdomme
Med en St. Povels og St. Peders Baand fremkomme
Med Annæ eene Arm, St. Hanses eene Tand,¹
Mon det gemeene Gavn derved befordres kand?
47. At Padua, Florentz og mange andre Stæder
Bevarer Helgens Been samt Lintøy eller Klæder
Og i Procession med dennem gaar omkring,
Hvis Velfærd haver Gavn af det i nogen Ting?
48. Langt fra jeg driver Spot med disse Helligheder,
Jeg ærer Levning fra St. Povel eller Peder,
(Om dend er til endnu, om det er ikke Snak)
Som Rariteter i en Herres Kunst-Gemak.
49. Jeg negter ey, at jeg gad seet af hine Penge,
Som Judas for dum tog, der kom ham til at hænge,
Af hvilke een endnu forvares skal i Rom
I Korsens Kirke som en egen Helligdom.
50. Men hvo vil negte, at dend Mynt er meget bedre
Langt meere hellig og langt meere værd at hædre,
Som gangbar er endnu hos os til hellig Brug
Fra gamle Tiider til en fattig Disk og Dug?
51. I kiære Landsmænd her kand gribe mig og svare,
At mand for Overhæng nok vores Tiid kand spare,
Da Olde-Fædrene har saaet saa rundelig,
At de Studerende har Forraad nok for sig.
52. Jeg siger ey imod: Velsignet hine være,
Som visselig opstaar til Salighed og Ære!
Men om min Nabo Brød til Fattig give vil,
Da gjør jeg vel, om jeg ham giver Suul dertil.
53. Fremdeeles I og min Ansøgning kand afviise,
Som Nabal Davids Folk og med det Svar afspiise:
Hvo er dend David? og hvorlunde skulde jeg
Ham give ubekientt mit Brød, mit Vand og Quæg.
(1. Sam. 27.).

¹ I Falsters „Den daarlige Udenlandsrejse“ lyder Vers 13 saaledes:

„Til Nørrenberg fortæller han
At have haft i Hænder
(Det han med Ed bekræfte kan)
En af St. Hanses Tænder
Samt hellig Anes Arm og Haand
Saavel som og de rare
St. Peders og St. Povels Baand,
Hvormed de bundne vare.

54. Vel sandt, I veed ey hvad vi fører i vort Vaaben,
I Fadder til mit Folk ey været har ved Daaben:
Dog trøster jeg mig ved, at der alligevel
Mod Nabal findes tør en from Abigael.
55. End ydermeere, som jeg hører mange støde
Sig paa, at hist og her Legata vorder øde,
Saa kand og mueligt sligt afvende Eder fra
Til vores Beyleri at give Eders Ja.
56. Men naar et christeligt Gemyt sig ret betænker,
At hand sin Gave Gud fornømmeligen skænker
Og ey sig selv, det er: sin egen Roos og Navn,
Saa kand hand kaste sig og sit i Herrens Favn.
57. Lad Tilsynsmanden sig imod sin Eed forbyrde,
Lad Fienden komme (som Gud naadelig forbyrde),
Lad Summen blive af en Ildebrand fortært:
Hvad eengang HERRENS er, er hannem altid kiært.
58. Der motte ogsaa dend maaskee blant Eder være,
Der kunde byde min Discipel sig at nære
Med Tryglen for en Dør, og Paahæng, naar hand seer
En fremmed Mand i By, som mange Stæder skeer.
59. Men jeg gad ikke lidt dend Barfod-Munke-Maner,
At min Discipel er en Betler-Franciscaner;
Sligt er mod Mose Lov og ey min Konge med,¹
Hand heller lister sig med Nød og Trang afsted.
60. Hand veed, at Betler-Stand og Væsen er gemeenlig,
Som Stodder-Posen selv, besudlet og ureenlig,
At Uforskammenhed er denne Herres Svend,
At onde Sæder og Gemeenskab følger dend.
61. Hvad meer? Det nesten er paa Tiden, at jeg ender
Og bryder over tvert; men see, hvad just mig hender
I dette Øjeblik, da jeg er færdig snart
Med Slutningen af min Collect-Bogs sidste Part,
62. En god Velynder en Besøgelse mig giver,
Hand seer og mærker, at jeg noget sammenskriver;
Hand gjør Undskylding for Uleilighed ved sig,
Hand frygter for, at hand til Hinder kommer mig.
63. Han spørger ad, hvormed jeg nu mit Hoved bryder,
Da Kræfterne ey min Studerings Lyst adlyder,
Da jeg var bedre tient med Sengens Roelighed
Formedelst Svaghed end med Hiernens matte Sveed?

¹ = behager ikke min Konge.

64. Jeg aabenbarer ham, at jeg er i Studering
Paa Riber Skolebørns Lyksaligheds Formeering
og at jeg er ifærd med en Afridsning til
Et Spiise-Bord for dem, om Lykken føje vil.
65. Min Meening merker hand, hand laster ei min Tegning,
men frygter, at vi ey vil finde vores Regning;
Hand spaar, at Bordet vil maaskee det Vandheld faa,
At der vil ingen Dug og Retter kommer paa.
66. Jeg svarer ham, at det er ingen Skalke-Stykke,
Som jeg studerer paa, men Faderløses Lykke,
At jeg i HERRENS Navn vil stige i min Baad
Og kaste Garnet ud, saa skaffer hand vel Raad.
67. Jeg fører hannem til Gemyt, hvad Nød mig driver,
Hvor jeg med Klynken og med Klagen plaget bliver:
Hand veed jo selv, at, hvor der mange Munke om
Et Kloster er, der er og gierne Fattigdom.
68. Jeg foreholder ham, at hvad herudi Landet
Unyttig spildes paa Posteyer eller andet,
Paa Klædning, Hund og Hest, naar det blev vel anvendt,
Da vare vi og fleer mangfoldig dermed tient.
69. Jeg regner ud for ham, at naar en halv Snees Daler
Os givet blev fra hver af Snaptings-Capitaler,
Saavel som Juni- og December-Rente-Skat,¹
Da var vort Bord med ald sin Tilbehør besat.
70. Jeg legger dette til, at dersom Ribe kunde
Forhielpes lit derved, da var det dend at unde,
Da var det et forskyldt Velgiernings Lotterie
Paa vores Side for dend staa saa trolig bi.
71. Da hand har hørt mig ud, saa slutter hand med dette:
Jeg ønsker Lykke til det Forslag at fortsætte;
Hvis jeg bemidlet var, min Part jeg gierne gav,
Jeg skulde ikke gaee unyttig i min Grav.
72. Paa samme Ønske jeg Stadfæstelse vil vente
Af dem, som haver Guds Velsignelse paa Rente,
Som elsker deres Gud og tænker paa de Smaa,
Der dem til Vidnesbyrd paa Domme-Dag skal staae.

¹ c: Hvis man, hvergang man fik Renter eller Afgifter betalt ved Terminerne, gav Skolen en Skærv. Snapping el. Snapsting kaldtes Lands- og Herredstingenes første Møder i Aaret, hvortil der ogsaa var knyttet Termins- og Renteudbetalinger og Markeder.

73. Foruden det, at Gud skal dennem selv belønne,
Skal jeg og vide med Ærbødighed at skionne
Paa hver Person og Navn, og takke dem især
Saa offentlig, som jeg anmoder dennem her.

[Nedenunder staar:]

En/ Collect-Bog/ for/ dend faderløse og fattige/ studerende Ung-
doms Beste/ i Ribe/ til/ Landets christelige Gemytter/ stiiet og for-
fattet/ af/ Christian Falster.

SAKSES NORDISKE PERSON- OG STEDNAVNE.

AF

MARIUS KRISTENSEN

SIDEN Axel Olrik behandlede spørgsmålet om de nordiske sprogr rester i Saksnes sagnkrønike, har det ikke været genstand for nogen undersøgelse, og det må dog siges at være et spørgsmål af ikke ringe vægt, da Sakse er en af vore righoldigste ældre kilder på dette område. Spørgsmålet er ingenlunde let at besvare, da det frembyder vanskeligheder i flere forskellige retninger.

For det første kan det måske nok antages, at Saksnes *latinske* retskrivning i det hele har været fast; han havde utvivlsomt gået en god skole igennem og kunde sin tids skrivebrug til bunds. At udgaverne på visse punkter har forladt denne, især ved at bruge de „ramistiske“ bogstaver *j* og *v* og de „barbariske“ tegn *æ* og *œ*, er en tvivlsom forbedring, men da man kan lade være at tage hensyn til dem, gør den heller ikke stor skade. Men de *nordiske* navnes retskrivning forholder det sig anderledes med. Her har Sakse ialfald for en del selv måttet finde sin form, og det er meget muligt, ja ligefrem sandsynligt, at han der ikke har fulgt de samme regler fra først til sidst. Jeg mener også at kunne påvise enkelte spor af en ændret gengivelsesmåde hos ham.

Angers-fragmentet, der så vidt muligt må være vort udgangspunkt, har formerne *Scioldus*, *Scioldungi* med *c*, medens udg. har *k*. Betyder dette nu, at Sakse har skrevet *c* foran *e* og *i*, og at det *k*, udg. gennemgående har, skyldes senere afskrivere, som på det punkt havde en anden retskrivning, eller endog selve den første udgiver? Hvis dette er tilfældet, må vi — som Weibull gør — læse et dansk *Asker* ud af det latinske *Ascerus*, og vi må søge et navn med *Sk* bag det latinske *Scypetorp* (Jørgen Olrik formoder *Skærup* i Hol-

mans herred, medens vi ellers må søge det tilsvarende navn på den anden side Vejle fjord: *Sæbberup* ved Løsning), og antage disse stavemåder for rester, der har fået lov at slippe gennem den senere normalisering. Men herimod taler den ting, at *Asser* er et lige så almindeligt nordisk navn som *Asker* er ukendt, og at Ruslands navn *Ruscia* dog næppe skal læses med *k*, så lidt som adskillige slaviske navne med *sc*. Der er den anden mulighed, at Sakse virkelig fra først af har tænkt, ligesom engelskmændene, at bruge *c* for *k*-lyden i alle forbindelser, men temmelig snart har opgivet det, og er gået over til at bruge *k* foran *e* og *i*, som vi f. eks. stadig finder det i *Eskillus* og en række andre navne.

Der er en anden ting i Angers-fragmentet, som kunde tyde på engelsk indflydelse, idet navnet *Sigtrygg* de to første gange det forekommer (i hovedteksten og en tilføjelse med første hånd) har været skrevet *Sictrucgi*, *Sictrucgum*, men ved radering og tilskrivning er ændret til *Sigtrugi* (vist med 1. hånd) og *Sictrugum*, og 4 sider senere står i hovedteksten uden ændring *Sigtrug*. Men *cg* er jo netop den engelske skrivemåde for *gg*. Har en sådan engelsk indflydelse på stavningen af de nordiske navne gjort sig gældende, synes den ialfald meget snart at være ophørt og vi finder ingen spor af den senere.

I de første bøger bruges ikke så helt sjældent *ph* for *f*, både i betydningen *f*, som *Phinni*, *Pheonia*, og i betydningen *v*, som *Rostiophus* (sml. senere *Gunthionus*, fejl for *Gunthiouus*) og *Rolpho* ved siden af *Rotuo*. Senere skrives *f* udelukkende, og forvekslinger med *f* viser, at det ikke er udgaven men håndskrifterne, der har haft *f*. Også her synes altså at være sket en (delvis) ændring i Saksers skrivebrug, ligesom i *Fresones*, som senere skrives *Frisones*, og *Feonia*, som senere skrives *Fionia*.

I et stykke, som må stamme fra en skriftlig kilde på nordisk sprog, Bråvalla-listen, findes der en betegnelse af den åbne *gh*-lyd, som ellers ikke findes hos Sakse. Men denne er sikkert kommet ind ved afskrivning, så den kan egentlig ikke helt skrives på Saksers regning, skønt den sikkert stammer fra hans originalhåndskrift.

Således kan altså allerede spørgsmålet om Saksers retskrivning i de nordiske navne volde vanskeligheder. Og dog er det nødvendigt, at vi prøver på at finde hans almindelige regler, da vi kun ud fra dem kan rette de talrige fejl i navnene.

For det andet må vi nemlig i mangfoldige tilfælde foretage en

rettelse i Pariserudgaven for at komme til det, Sakse har skrevet. Dette kan så meget mindre undre os, som det har vist sig nødvendigt at foretage en mængde rettelser i selve den overleverede tekst. Siden St. Stephanius begyndte, har latinkyndige folk stadig fundet flere steder, hvor en rettelse ikke blot var gavnlig, men ligefrem nødvendig og øjensynlig rigtig. Kritikken af Sakses *navne* er egentlig først begyndt i det 19. årh., men den har allerede ført til meget betydelige resultater. Det er i de fleste tilfælde let at se, hvorledes en fejl er opstået, og der er intet i vejen for, at den i enkelte tilfælde kan gå tilbage til Sakse selv. Også Angers-fragmentet har jo enkelte tydelige skrivefejl.

Men for at kunne rette fejlene, må man være på det rene med, hvorledes Sakses retskrivning var. Dette kan da også, trods det foran anførte, i det hele fastslås.

Fra sin tids latinske retskrivning har Sakse på to punkter vaklen i betegnelsen. *H* var på den tid et stumt tegn i latin, og man finder derfor ofte *h* sat foran et ord, som begynder med vokal, eller glemt i et ord, som skulde have det. Man finder *habundans* og *abundans*, *Hypocras* og *Ypocras* o. lign. I Sakses nordiske navne; ligesom i de samtidige indførsler i Lunds Liber Daticus, finder vi en sådan vaklen: *Hoddo* og *Oddo* (Odd), *Hericus* og *Ericus*, *Hesbernus* og *Esbernus*, dog ved jeg intet sikkert eksempel på udeladelse af *H* i et navn, hvor det skulde være. Og bogstaverne *i* og *y* betegnede begge *i*-lyd, uden nogen forskel. Man var tilbøjelig til at bruge *y* først i ordene, men inde i ordene var *i* nok så almindeligt. Disse to latinske ejendommeligheder kan godt stamme fra Sakses originalhåndskrift, men de kan også i afskrifter være kommet senere ind. Vi ser således, at udg. har *Skyoldus* svarende til Angers-fragmentets *Scioldus*, *Syuardo* og *Sygne* svarende til *Siwardo* og *Signe* i Kall-Rasmussens fragment, og omvendt *Gothie* svarende til *Gothye* i Kall-Rasmussens fragment. Ligeledes ser det ud til, at dette fragment har haft *Holandiam* svarende til udg. *Ølandiam*, og Lassens fragment har *haconem*, *hanafial* svarende til udg. *Haconem*, *Anafial*.

Sakse skelner skarpt mellem *th* og *t*, både i ordenes begyndelse og inde i ordene. Når Regnar lodbrogs søn *Withsercus* altid skrives således, er det mere *th* end det manglende *h* foran, der gør, at vi ikke tør rette det til *Huitsercus*, svarende til islændernes *Hvítserkr*. „Fejlen“ kan ikke stamme fra udg., næppe heller fra middelalderlige afskrivere, men går vist tilbage til Sakse selv. Me-

dens der skelnes skarpt mellem *th* og *t*, har Sakse ikke sjældent *d* svarende til isl. *ð*, især i noget fremmedartede navne som *Siuardus*, *Ethuardus*, *Syfridus*, *Edetradus*, *Adelstenus*, *Holmgardia*, *Cenogardia*, men også i *Fridleuus* er *d* eneherskende (sml. *Dagradus*, *Ingridis* o. lign. i Lunds Liber Daticus).

I begyndelsen af ord bruges næsten undtagelsesløst *W* som medlydstegn, men efter anden konsonant oftest *u* (*Wermundus*, *Wigo*, *Suarinus*, *Suibdauus*, *Sueno*). Svarende til isl. *f* foran vokaler i indlyd findes enkelte gange *ph* (se foran) eller *f* (*Refo*), men næsten altid *u* (*Øneuus* = *Onef*, *Haneuus* = *Hanef*, *Aluo* = *Alf* osv.). I andet sammensætningsleds forlyd er der vaklen *Handwanus*: *Anduanus*, *Gunwara*: *Gunuara* osv.), men det ser snarest ud, som om denne vaklen skyldes afskrivere og udgivere, og *w* har nok været det oprindelige overalt, eller måske snarere *uu*, som man i den ældste tid også kunde skrive i danske tekster.

Sakse synes ikke at have brugt de senere så almindelige betegnelser *gh* for den stemte åbne lyd og *æ* for omlydsvokalen af *a*. Der findes ingen sikre eksempler herpå, og alt tyder på, at Sakse her har brugt de latinske bogstaver *g^l* og *e*. I stedet for *y*, som jo hos ham er et *i*-tegn, bruger han *u* og et par gange efter *g* *yu* (*Guritha*: *Gyuritha*, *Gutha*: *Gyutha*). Enkelte gange bruger han også *i* el. *y* (*Thira*: *Thyra*, *Dalbia*: *-by*), men udenfor Bråvalla-listen kun i de senere bøger. Tegnet *ø* er almindeligt, men ofte bruges det latinske *o* i stedet, som *Roricus*: *Roricus*, *Øneuus*: *Onef*, *Høtherus*: *Hotherus*, *Gotricus*: *Gotricus* osv. Nogle gange synes *ø* at være urigtigt, som i *Hanøfra*, *Oströzna*, *Walögost-* (Wolgast). Da Chr. Petersen har fået trykkeriet til at lade lave de danske bogstaver *w*, *ø* (og *K?*), er der ingen grund til at tro, at brugen af *o* for *ø* skulde skyldes trykkeriet, så meget mindre, som vi i samtidige håndskrifter også finder sammenblanding af *o* og *ø*. De eneste af Saksens nordiske navne, som har et mistænkeligt *ø*, er *Hoginus* (Hogne i Hjadningesagnet, i Bråvalla-listen skrives *Hogni*) og *Høtherus*, men nogen grund til forvanskning kan ikke ses. *Sørli*, *Biørn* og sammensætninger med *-biørn* skyldes først Stephanius; Pariserudgaven har *o*. Tvelyden *ia* findes bevaret i alle navne, men i to, *Sialandia*: *Syelandia* og *Christiarnus*: *Christiernus* findes også *e*, som vist er modernisering; i *Bierggrammi* skyldes den Stephanius, både Pariserudg. og Kall-Rasmussens fragm. har *biargrammi*.

¹ Enkelte gange *ch*: *Brache*, *Buchi*, *Wecha*.

Nu kan vi ud fra dette kendskab til Saksers skrivemåde tit rette en fejl, idet vi stadig betænker, hvilke bogstavforbindelser man lettest forvekslede. Overmåde let forveksles *n* og *u*, og vi finder da også *Gunthionum* for *Gunthiouum* (Gunnþjófr), *Thorny* for *Toruy* (Torfi), *Alwina* for *Alwiua* (? *Alwiua*, Alfifa), *Elinus* for *Eliuus* (Eilifr), *Arna Lundensis* for *Arualundensis* (Arvelund i Skåne), *Guemmer* for *Gnemer* og omvendt *Swawilda* for *Suanilda*; ganske på samme måde *im* for *un* el. omvendt, som *him* for *Hun*, *Sigtim* for *Sigtun*; *in* for *m* i *Holingardia* for *Holmgardia* (Holmgård, Novgorod). Selv om antallet af små streger ikke helt dækker hinanden, er der grund til at mistænke *Sangalorum* for *Samgalorum* (sål. fragm.), *Hermuthruda* for *Herminthruda*, *Riscia* for det sædvanlige *Ruscia* og *brundelucus* for *brundelicus*, muligvis også *Thira* for det ventede *Thura* (senere *Thyra*), og der er sikkert en fejl i *hulyuimmensi*, men om det (med fragmentet) skal rettes til *huliuminensi* (med en streg for lidt) eller til *hulyuminnensi* (med en streg for meget) er umuligt at vide.

En uhyre let forståelig fejl er også *t* for *c* og omvendt. Herhen hører *Otritus* (Chr. Pedersens oversættelse *Otrick*) vist for *Othricus*, *Hugletus* for *Huglecus* (sål. fragm.), *Scaha fyrchi* for *Scaha fyrthi*, *Herletus* for *Herlecus*, *Guthstalcum* for *Guthscalum*, *Scricfinni* for *Scrithfinni*.

Lige så let forveksles *ſ* og *f*, som *Ofura* for *Øfura*, *Rostarus* for *Roftarus* (Hroptr), *Hafwar* for *Hafuar* (Hafr), *firtuallinos* for *furiwallinos* (Fyrisvold) og omvendt *Lefy* for *Læsir*. Derimod må det foregående *Leuy* beholdes; det svarer til isl. *Leifi*, søkongenavn.

Endvidere forveksling af enkelt og dobbelt *u* (*v*), som *Vagnhofthus*, *Vigletus*, *Gunuara*, *Storuercus* med enkelt, *Hwitting*, *Swibdagerus*, *Huyrwillus*, *Alwina* med dobbelt *u* mod de almindelige regler, men i god overensstemmelse med senere middelalderlig skrivning.

Det samme gælder *t* for *th* og omvendt, som *trønski*, *Slange-torp*, *Hiartuarus*, *Atislus*, *Vagnoftus*, og omvendt *Thoki*, *Thorny* (for *Torui*), *Thothni* (for *Thotni*), *Ruthar* (*Hrútr*), *Gøtharus* = *Gøtarus*). Så at sige altid findes den rigtige form også. Derimod er *Gothi* (men *Gøtenses*) og *Otho* (kejsernavnet) stavemåder, som havde latinsk hævding fra ældre tid.

Fra trykningen snarere end fra håndskrifterne stammer nogle

forvekslinger af begyndelsesbogstaver, som *Juritha* for *Guritha*, *Aithinus* for *Hithinus*, *Hotilda* for *Botilda*, formodentlig *Erandus* for *Brandus*, *Cuso* for *Guso*.

Fra trykningen stammer vel også nogle urigtige endelser som *Roarii* (Angers-fragm. *Roari*), *Arthorius* for *Arthorus*. Måske også nogle forvekslinger af *e* med *o* (*Godowinus*: *Godewinus*). Man fristes til, da *ø* ellers betegnes ved *o*, at rette *brundelucus* til *brundolicus* (Bryndøla-) og *Heuindus* til *Howindus* (*Øyvindr*), men her kan være mulighed for usikker gengivelse af fremmed udtale.

Moderniseringer finder vi rimeligvis i *Gudlandia* for *Gutlandia*, *Frøblod* for *Frøblot*, *Krage* for *Kraki*, *Wig* for *Wic* (sål. andensteds), *Suanlogha* (= *Suanloga*), *Sprageleg* for *Sprakeleg*, *Lothbrog* for *Lothbroc*. Den slags tog middelalderlige afskrivere det ikke så nøje med, og vi kan fra Stephanius anføre en del tilvækst, hvor Pariserudgaven endnu har bevaret det gamle: *Gerbiörn* osv. for *-biörn*, *Hærwig* for *Herwig* (opr. vel *Herwic*), *Walbrynda* for *Walbrunna*, *Ethascoug* for *Ethascog*.

Omflytninger er heller ikke ualmindelige, som *Axelstadia* for *Alexstadia*, *Thirgonis* for *Trigonis* el. *Trugonis* (Tryggva), *Skierum* for *Skerium*, *Mithfrithi* for *Mithfirthi*, muligvis *Wigletus* for *Wilegus*, men denne omdannelse stammer dog, ligesom *Hiarthwar*, *Hiorthwar* for *Hiarwarth*, *Hiorwarth*, måske fra Sakse selv.

Rene barbarismer findes også. Tit kan de rettes, som *Scarchdhus* til *Scarthus*, *Edebrandus* til *Edegradus* (andre gange), *Høsa Thulhim* til [*H*]øsatul, *Hun* (ved hjælp af den isl. tekst), *Otkynkarus* til *Othinkarus* (andensteds), *Dun Warthnum* til *Dunwattum* jfr. *Dunuat* lidt senere. Men der er andre, som åbenbart kræver rettelse, som *Hescaë*, *Humnehy*, *Thorwil*, *Thottus*, *Keltherus*, *Vithnus*, *Bøcherør*, *Sighninum flumen*, men hvor rettelsen — ialfald den indlysende rettelse — endnu ikke er funden.

Til sidst må vi nævne bortfald af bogstaver, som *Auilda* for *Aluilda* (sål. Angers-fragm.), *Angaterus*, *Blekygia* for *Anganterus*, *Blekyngia*, vist også *Windar* for *Owindar* (el. *Ewindar*?), *Ugarthilocus* for *Utgarthilocus*, og senere tilkomne dobbeltskrivninger som *Ulf* for *Uf*, *Dufflinam* for *Duflinam*, *Steffnica* for *Stefnica*, vist også *Offotus* for *Ofotus*, ligeså *Wittho* for *Witho* og *Wiggo*: *Wigo*.

Der er altså nok at gøre for en kritiker; det her anførte er nemlig kun et — om end fyldigt — udvalg.

For det tredje bliver så at bestemme, hvilken nordisk sprogform der ligger bagved Saksers latinske. Her må vi straks udskille Brávalla-listen, som Axel Olrik da også har givet en særlig behandling. Resten er nogenlunde ensartet, om end ingenlunde gennemført ens.

Kvindenavne lader Sakse regelret ende på *-a*, både de svagt-bøjede, som allerede havde *-a* i nordisk, og de stærktbøjede, som i samtidige kilder ofte latiniseres med *-is* (egentlig efter græsk forbillede). Vi finder altså hos Sakse ikke blot *Nanna*, *Thora*, *Ursa* (o: *Yrsa*), *Gutha* (*Gyða*), *Asa*, *Esa* (*Æsa*), *Craka*, *Imma*, *Ethla*, *Aluina*, *Sunniua*, men også *Frigga* (en enkelt gang *Frig*), *Grytha* (*Griðr*), *Sculda*, *Rinda*, *Hilda*, *Drota*, *Wecha* (*Veig*), *Thira* (*Pyri*), *Harthgrepa* (*Harðgreip*), og *Herminthruða*, *Gerutha* (*Geirþrúðr*), *Sygruitha* (*Sigþrúðr*), *Aluilda*, *Suanilda*, *Uluilda*, *Thorilda*, *Gunnilda*, *Regnilda* (*Ragnhildr*), *Syritha* (*Sigríðr*), *Ingritha*, *Ingertha*, *Frogertha*, *Lathgertha* (*Hlaðgerðr*), *Suanloga* (*Svanlaug*), *Gunwara*, *Gætware*, *Syritha* (*Sigríðr*), *Guritha* (*Gyríðr*). Undtagelser er *Gro* og den „græske“ form *Signe* (gen. *Signes*), I andre kilder er *Ingerdis*, *Gunnildis* o. lign. de almindelige. Sakse har her åbenbart gået sin egen mere latinske vej.

Mandsnavnene er mere udviklede. I de korte, usammensatte er det almindelige, at de, for så vidt de ikke gives i rent dansk form (*Dan*, *Gram*, *Rafn*, *Grep*, *Alf*, *Ulf*, *Scalk*, *Biorn*, *Thor*, *Frø*; *Roe*, *Brache* (*Bragi*), *Buchi*) får endelsen *-o*: *Biorno*, *Ringo*, *Roluo*, *Oddo*, *Aluo*, *Grimo*, *Gormo*, *Refo*, *Sueno*, *Uluo*; *Uffo*, *Ubbo*, *Helgo*, *Folco*, *Bugo*, *Colo*, *Ebbo*, *Tosto*, *Suerco* o. fl. For de svagt-bøjede er regelen næsten gennemført, undtagelser er *Humblus*, *Hiarnus*, *Hoginrus*, *Buthlus*, *Sorlus*, *Scarthus*; af de stærktbøjede er der *forholdsvis* flere undtagelser: *Skioldus*, *Scalculus*, *Bous*, *Dagus*, *Uluus*, *Plogus*, *Rafnus*, *Bracus*. Mærkeligt er det indskudte *i* i *Hoginrus*, *Atylo* (*Hogni*, *Atli*). Enkelte ender på *-a* (*Thola*, *Ella*, *Hama*, de to sidste fremmednavne), et enkelt på *-ias*: *Thorias*, gen. *Thorie* (to forskellige, vel Þórir). Længere navne får, når de latiniseres, undtagelsesløst endelsen *-us*, de stærke: *Guthormus*, *Asmundus*, *Hadingus*, *Suarinus*, *Regnerus*, *Uggerus*, *Hithinus* osv., så vel som de svage: *Handwanus*, *Amlethus*, *Bemonus*, *Wesetus*. Man kan altså af Saksers form ikke med sikkerhed slutte til den nordiske form. Dog taler sandsynligheden for, at det på to steder forkommende *Colo* svarer til

Lundebøgernes *Coly* og ikke til *Kollr*. Formen *Karlshefni* kan være ægte, da den er lettere forståelig end den norrøne *Karlsefni*.

De geografiske navne behandles forskelligt. Undertiden oversættes de helt til latin (*Thorstani villa* = Thorstensthorp, *Tyle* for Island; mærk den kostelige misforståelse af *Ulleraker* som *uldageren*, *campus laneus*), undertiden gives de i rent nordisk form (*Lessø*, *Stangby*, *Kialby*, *Gølerdal*), undertiden i mere eller mindre latiniserede former (*Lymica sinus* = *Lymfiorthinum fretum*, *Slaglosa* el. *Slaglosia*, *Falstria*, *fluuium Helgam*). Mærkeligst er folkenavnene, som undertiden er uddragne af landskabernes navne, som *Iarnberi* (Jarnberaland) = *Wermi*, *Nitheri* (Niðaróss) = *Thronði*, *Finnenses* (Finnheiðr); men de fleste er let latiniserede former af de nordiske navne.

Der bliver nok, efter en omhyggelig gennemgang, en halv til en hel snes navne, som er ukendelige og må efterlades til senere tiders skarpsindighed. Resten kan med sikkerhed identificeres med nordiske navne i kendt nordisk form.

EVALD TANG KRISTENSEN

24. JANUAR 1843 — 8. APRIL 1929

AF

MARIUS KRISTENSEN

Et lævnedsløb som Evald Tang Kristensens eller H. F. Feilbergs selv ved, hvad der er bedst for det. De hører bægge til dem, der blev slået ud af deres vej, men netop derved kom de ind i et arbejde af en sådan art og en sådan betydning, at det er tvivlsomt, om de på en anden plads kunde have udrettet noget, der havde en lignende værdi. Det er jo i virkeligheden to hårde slag, som fører Evald Tang Kristensen ind på hans samlergærning. Han fik ikke lov at studere, fordi hans stedfader satte sig bestemt derimod. Der var ikke råd dertil, sagde han. Det er ikke let at sige, hvad følgen var blevet, om han havde fået lov at studere. Han var vel blevet præst, eller måske han var blevet Svend Grundtvigs arvtager som folkemindeudgiver, skönt det er nok ikke så rimeligt. Snarest var han blevet en lærd præst af Holger Rørdams art. Han havde sikkert gjort et godt og forsvarligt arbejde, men han var ikke blevet den mester i indsamlingskunsten, som han blev.

Om han var blevet det, hvis ikke et nyt slag havde ramt ham, er også usikkert. Han var 23 år gammel kommen i fast embede i Gellerup, hovedsognet i det fattige Hammerum herred, og havde giftet sig. Skolerne kunde nok trænge til hans arbejde, og da han var gået ind i lærergæringen, var det hans mening at gøre noget ud af den. Den og hjemmet kunde nok fylde hans tid, og blev der tid til overs, lå det nær at tænke sig, at han vilde være blevet revet med af de bevægelser, den stærke religiøse vækkelse og hedeopdyrkningen, som i de tider gik over egnen. Men hans unge hustrus død et halvt år efter brylluppet gjorde ham til en ensom mand, som fik anledning til at besøge de gamle i sognet og lære

deres rige sangskat at kende. Dermed var hans fremtidsgærning bestemt. I Sidsel Sjællænders elendige hytte mødte han sin skæbne, mens han hørte den gamle kvinde synge den ene vise efter den anden og så hendes hårde ansigtstræk smelte ved mindet om moderen, som havde lært hende viserne.

„Det bød sig så mærkeligt, at jeg i min første manddom kom til at bo i det sang- og sagnrige Hammerum herred, og dær gjorde jeg da mine første indsamlinger. Det var en styrelse, tör jeg nok sige, ti når man skal til at begynde på et sligt arbejde, så er det bedst at blive sat på det sted, hvor der er mest at tage hænderne til, uøvet som man er med at opsøge de ejendommelige kilder, og upraktisk tillige i al sin færd. Den begyndende samler må have opmuntring ved straks at få en nogenlunde rig og nogenlunde let tilgængelig høst. Kommer han bedre ind i sagerne, får han så stor interesse for gærningen, at han vil sætte betydelig kraft ind derpå, døje savn og udholde store anstrængelser, kan gå i længere tid uden noget virkelig lönnende udbytte og dog uden at svækkes i interessen for indsamlingen, ti han er allerede begyndt at få lön ud af selve sin system med arbejdet. Men begynderen slappes snarere, han mistvivler lettere.“

Han blev grebet af samlerlysten, så den aldrig slap sit tag i ham. Gennem godt og ondt vejr, i kulde og hede, vandrede han på de lange jyske veje og opsøgte dem, der kunde give ham bidrag til hans samlinger. Han begyndte med viserne, men snart omspændte han alle sider af folkedigtning og folkeliv. Og op i sin høje alderdom blev han ved med sit indsamlingsarbejde, som efterhånden strakte sig over hele Danmark, det danske Nordslesvig medregnet. Som samler er Evald Tang Kristensen enestående her i landet og har få ligemænd i hele verden. Hans utrættelige flid, store omhu og nöjagtighed, hurtige fatteævne og læselige skrift — også denne fortjæner at nævnes — har sat ham i stand til at yde det overordentlige. Hans samlinger, som nu går ind i Dansk Folke-mindesamling, gör denne til en af de rigeste i sin art.

Men han var jo kun et menneske og vilde gärne se noget udbytte af sit arbejde også på anden måde. Han vilde gärne have noget af sin rigdom ud blandt det folk, hvor han havde indhøstet den. Evald Tang Kristensen blev ikke blot indsamler, han blev også en stor udgiver. Det er beundringsværdigt, hvad han nåede at få udgivet, den lange række bind af „Jyske folkeminder“, „Danske

sagn“, „Almueliv“ osv., som det lykkedes ham at få råd til at lade trykke. Det lod sig kun gøre ved en gennemført sparsommelighed, som man sjældent har set mage til, men han var mand for at gennemføre det. Hans nøjsomhed, kun ikke med hensyn til arbejde, har været stor, og hans idealitet ikke mindre. Vist kan der indvendes et og andet mod hans udgivelsesmåde, men det skal ikke glemmes, at han mere end de fleste har givet, hvad han har fået, i uforvansket form. Han har undertiden medtaget ting, som uden større skade kunde været udeladt, og det vilde have været til gavn for udbredelsen af hans bøger, om han i så henseende havde været mere kræsen. Men der kan både videnskabeligt og moralsk gives grunde, som taler for hans fremgangsmåde. De vedføjede oplysninger har undertiden et noget tilfældigt og ufuldstændigt præg, som let kunde have været undgået, hvis han havde givet sig tid til at udarbejde dem med større omhu. Men tiden havde han, ialfald i mange år, brug for til vigtigere ting, til selve det store indsamlingsarbejde. Manglerne ved hans udgivne skrifter er i det hele sådanne, som på det nøjeste hænger sammen med det bedste i hans gærning, så det vilde være uskønsomt at gå hårdt i rette med ham af den grund.

Da dette tidsskrift begyndte, var det Axel Olrik en særlig glæde allerede i første hæfte at kunne bringe også et bidrag af Evald Tang Kristensen, et udbytte af en af hans rejser på de sydlige øer. Det har ikke været ofte, vi har kunnet regne Evald Tang Kristensen som vor medarbejder, men mangfoldige gange har hans værker dannet et af de vigtigste grundlag for, hvad andre har skrevet om folkeminder her. Vi har høstet, hvor han har sået, og således vil det blive ved at gå også efter hans død. Ikke mindst „Danske Studier“ har derfor grund til at mindes hans gærning med tak og ærbødighed.

J. W. S. JOHANSSON

FØDT 22. AUGUST 1868. — DØD 2. FEBRUAR 1929

John William Schibbye Johnsson var født i København 22. August 1868; hans Fader, Partikulier Jøns Johnsson, var af svensk Afstamning, og hans Moder var født Schibbye. Han gennemgik den sædvanlige Lægeuddannelse og tog 1893 medicinsk Eksamen, og han var derefter Reservelæge ved Garnisons Sygehus 1896—97, i Hæren 1900—02 og ved Skt. Josephs Hospital 1902—04. Samtidig hermed havde han fra 1900 haft privat Lægepraksis, og denne fortsatte han saa længe han levede; under Influenzaepidemien sidste Vinter faldt han selv som Offer.

Dr. Johnsson havde allerede fra sin Ungdom næret kulturhistoriske Interesser. Han fortalte, at han havde arvet disse Interesser fra sin Bedstefar, en svensk Bondespillemand, der selv havde optegnet Folkeminder. Baade i sin Ungdom og senere rejste Dr. Johnsson meget, han kendte af Selvsyn det meste af Europa; han var en fortrinlig Iagttager, og det var en Oplevelse at høre til, naar han fortalte om sine Rejser. Paa den anden Side er der ingen Tvivl om, at disse Rejser har haft en afgørende Betydning for hans egen Udvikling; de medicinalhistoriske Studier fortsatte han i Udlandet, og han knyttede Forbindelser med fremmede Videnskabsmænd. Det bragte ham til den Opfattelse, at Lægekunstens Historie var et Udsnit af den almindelige Kulturhistorie; Medicinalhistorien var derfor, naar alt kom til alt, nøje knyttet til Folke-mindeforskningen.

Han var i den modne Alder, 40 Aar, da hans første medicinalhistoriske Arbejder saa Lyset, og da han kun naaede at blive 60 Aar gammel, er det næsten ikke til at forstaa, at han har kunnet naa at faa udrettet saa meget. Forklaringen er den, at han var ganske umaadelig flittig. Al den Tid, hans Lægepraksis levede ham, ofrede han paa sine Studier. Særlig interesserede de middelalderlige Forfattere ham; flere udmærkede Tekstudgaver foreligger

fra hans Haand. Han havde systematisk gennemgaaet de medicinske Haandskrifter paa det kgl. Bibliotek og forfattet en beskrivende Katalog over dem, hvorved han havde vundet et indgaaende førstehaands Kendskab til dette omfattende lidet bearbejdede Stof. Men ikke mindre interesserede han sig for Grænseomraaderne mellem Medicin og Folketro; en Del af hans banebrydende Afhandlinger paa dette Felt har set Lyset her i „Danske Studier“. Ogsaa Lægevidenskabens Historie i nyere Tid beherskede han — fra Bartholinerne og Sperling til Tode — og Linien fortsættes op til vore Dage, idet han som Medudgiver af „Den danske Lægestand“ og „Medicinsk Vejviser“ havde vist indgaaende Kendskab til moderne Lægeforhold; et meget stort Arbejde har han desuden lagt i de talrige Artikler om Medicinalhistorie og Læger i Salmonsens Leksikon.

Dr. Johnssons Virksomhed satte paa mange Maader Spor herhjemme. Han var 1907 Medstifter af Medicinsk-historisk Museum i København, i 1908 deltog han i Arbejdet for at stifte Foreningen Danmarks Folkeminder, og i 1917 var han med til at oprette Dansk medicinsk-historisk Selskab. Fra 1912 var han Medlem af Bestyrelsen af Dansk Folkemuseum, indtil dette i 1920 blev indlemmet i Nationalmuseet. Men hans Ry som Medicinalhistoriker gik dog langt ud over Danmarks Grænser; han blev korresponderende Medlem af talrige fremmede videnskabelige Selskaber, Medlem af internationale Kommissioner og Medstifter af Société d'histoire de la pharmacie i Paris 1912 og af det amerikanske History of science Society 1924.

I Dr. Johnsson besad vi en Forsker af europæisk Format, der paa sin Vis har kastet Glans over Danmarks Navn. Saadanne Mænd har vi ikke Overflod paa, og hans Bortgang føler vi derfor som et meget stort Tab; vi havde haabet at kunne beholde ham blandt os endnu i mange Aar. Vi, der har kendt ham personlig, havde lært at sætte stor Pris paa ham, altid var han hjælpsom, altid fuld af Energi og Virkelyst, naar det gjaldt en god Sag, der havde hans Interesse; han var gerne den, der fandt paa Udveje, naar der var store Vanskeligheder at overvinde. Hans Venner har sikkert alle meget at sige ham Tak for. Ogsaa „Danske Studier“ henregner sig til hans Venner og siger ham Tak for de mange værdifulde Artikler, han i Aarenes Løb har skrevet, og mindes hans Virksomhed ved nedenfor at aftrykke en kronologisk ordnet Fortegnelse over hans Værker og Afhandlinger, udarbejdet af Fru

Lina Johnsson, der godhedsfuldt har overladt os den til Offentliggørelse, ligesom vi i næste Hæfte bringer hans efterladte Arbejde om „Sejrsskjorten“, den sidste Afhandling, han har skrevet.

Gunnar Knudsen.

1. 1903. Det fri Lægevalg i Berlin. U. f. L.¹ S. 298—307.
2. 1907. Den danske Lægestand 1901—1907. 8. Udg. udg. i Forb. med Karl Delholm. Kbhvn. (Jacob Lund), 462 S. 4°.
3. 1907. Medicinsk Vejviser. En Haandbog for Læger 1908. Udg. i Forb. m. H. Weitemeyer. Kbhvn. (Schubotho), 291 S. 8°.
4. 1908. Et Par Medicinsk-historiske Udstillinger. Nyt Tidsskrift for Abnormvæsen, S. 34—39.
5. 1909. Lidt om Medicinsk-historiske Museer. Gads danske Magasin, S. 158—165.
6. 1909. Et lille Bidrag til Kendskabet til Skarpretternes medicinske Virksomhed. Nordisk Tidsskrift for Terapi, Aarg. 7, S. 233—241.
7. 1909. Deux documents français. Janus, S. 789—793.
8. 1909. Renseignements sur les moyens thérapeutiques des bourreaux au XVIIe siècle. Janus, S. 533—541.
9. 1910. Det Wiltfangske Manuskript. Fra Arkiv og Museum, S. 229—249.
10. 1910. En dansk adelig Dames Baderejse til Aachen og Spaa. Dansk Klinik, S. 225—237.
11. 1910. En Sygehistorie fra 1487. Dansk Klinik, S. 805—809.
12. 1910. Liber Ecclesiae sancti Lucii Roskildensis. Dansk Kliniks Festskrift til Professor Jul. Petersens 70. Aars Fødselsdag 29. Dec. 1910, S. 121—143.
13. 1910. Dansk Folkemedicin: Om Tandpine. Danmarks Folkeminder Nr. 6, S. 19—32.
14. 1910. Zur Kenntnis des süddeutschen Examenwesens im XVI. Jahrhundert. Janus, S. 129—142.
15. 1910. Assistance publique et privée aux malades. Publié dans: „Assistance et prévoyance sociale en Danemarck“ de la commission préparatoire du congrès international d'assistance publique et privée à Copenhague Août 1910. S. 433—445.
16. 1911. Smaastykker: 7. Udsalg af Drikkevand i København 1850. 8. En samtidig Beretning om Byens Brand 1728. 9. Sabbatens Helligholdelse i Kristian IV. Tid. Historiske Meddelelser om Kbhvn., III, S. 539—544.
17. 1911. Hygiejneudstillingen i Dresden. U. f. L., S. 856—860.
18. 1911. Hvorledes Fortidens Læger beskyttede sig mod Pest. U. f. L., S. 168—171.
19. 1911. Italiensk Folketro vedrørende Placenta. U. f. L., S. 1831—1832.

¹ U. f. L. = Ugeskrift for Læger.

20. 1911. Kvaksalveri. U. f. L., S. 1263—1267.
21. 1911. St. Blasius. U. f. L., S. 1831—1832.
22. 1911. Theisterne. U. f. L., S. 1331—1332.
23. 1911. Aus. Ms. Gaml. kgl. Samling 1687 4° der kgl. Bibliothek zu Kopenhagen Bl. 11^v. Von einer ungehörten Krankheit, die unter das Kriegsvolck von Ingolstadt kam, als der Kurfürst zu Sachsen Johan Friderich den Keyser mitsambt seinem Anhange bekriegte. Mitt. z. Gesch. d. Med. u. Naturw. Bd. 10, S. 240.
24. 1911. Badekurverordnungen im. 16. Jahrhundert. Archiv f. Gesch. d. Med. Bd. V, S. 121—128.
25. 1911. Documents iconographiques relatifs à la peste du XVe au XVIIIe siècle. Bull. de la soc. franç. d'hist. d. l. méd., S. 227—236.
26. 1911. Les Experimenta Magistri Nicolai publiés pour la 1ère fois. Bull. de la soc. franç. d'hist. d. l. méd., S. 269—290.
27. 1911. Relations médicales entre la France et le Danemarc. Bull. de la soc. franç. d'hist. d. l. méd., S. 412—436.
28. 1912. Smaa Bidrag til dansk Medicinal-Historie: I. Kvaksalveri i 1638. II. En Jægeramulet, Fra Arkiv og Museum, S. 59—67.
29. 1912. Balsamering. U. f. L., S. 1865—1867.
30. 1912. De gode gamle Ægypteres Sygdomme. U. f. L., S. 114—116.
31. 1912. En Amulet (Rævetunge). U. f. L., S. 714—716.
32. 1912. Julius Petersen (Nekrolog). U. f. L., S. 859—861.
33. 1912. Smaa Bidrag til dansk Medicinalhistorie: Kvaksalveri 1638. (se Nr. 28. I.) U. f. L., S. 1163—1166, 1330—1333.
34. 1912. Nogle Bemærkninger i Anledning af „Sta. Claras Øjenpulver“. U. f. L., S. 1163—1166.
35. 1912. Problemet Syfilis-Amerika løst. U. f. L., S. 1124—1125.
36. 1912. Jacob Julius Petersen 29. Dec. 1840—28. Mai 1912. Janus, S. 357—359.
37. 1912. Weitere Beiträge zur Kenntnis des süddeutschen Examenwesens im XVI. Jahrhundert. Janus, S. 532—534.
38. 1912. Säuglingsfürsorge und Kinderschutz in den europäischen Staaten. Dänemark. Berlin, (Julius Springer), Bd. 1, S. 49—59.
39. 1912. Une Amulette de chasseur. (Oversættelse af Nr. 31). Bull. de la soc. franç. d'hist. d. l. méd., S. 197—202.
40. 1913. Fra Pesten i Helsingør 1638. U. f. L., S. 1350—1352.
41. 1913. Lidt Bartholiniana. U. f. L., S. 134—135.
42. 1913. Balsameringen. II. U. f. L., S. 77—78.
43. 1913. Fra den internationale Lægekongres. U. f. L., S. 1312—1313.
44. 1913. Fistula ani observeret af den hl. Augustinus. (Feuilleton). U. f. L., S. 1170—1172.
45. 1913. Jens Baggesens Sygdom og Død. U. f. L., S. 549—550.
46. 1913. En Retssag. U. f. L., S. 1312—1313.
47. 1913. Spørgsmaalet Syfilis-Amerika. U. f. L., S. 946—947.
48. 1913. Nyere Fund vedrørende den danske Lægekunst i Middelalderen. U. f. L., S. 1212—1213.

49. 1913. Smaa Bidrag til dansk Medicinalhistorie. IV. Vortebreve. U. f. L., S. 427—428.
50. 1913. Neuere Funde betreffend die dänische Medizin im Mittelalter. Mitteil. zur Gesch. d. Med. u. Naturw., Bd. 12, S. 582—583.
51. 1913. Les Experimenta duodecim Joannis Paulini. Bull. de la soc. franç. d'hist. d. l. méd., S. 257—267.
52. 1913. Un sermont sur la petite vérole. Janus, S. 635—642.
53. 1914. Henricus Dacus. (Henrik Harpestreng): De simplicibus medicinis laxativis. Kbhvn. (Wilh. Prior). 98 S. 4°.
54. 1914. Lidt om Landefarernes og Lægernes Reklame i ældre Tid. Med.-hist. Smaaskrifter Nr. 7, 94 S. 8°.
55. 1914. En mystisk Genstand. Fra Arkiv og Museum, Bd. V, S. 311—321.
56. 1914. Adolph Hannover 1814—24. Nov.—1914. U. f. L., S. 2014—2019.
57. 1914. Armenisk Folkemedicin. U. f. L., S. 1205—1206.
58. 1914. Det røde Kors i Storbritannien. U. f. L., S. 352—354.
59. 1914. En lille Beretning om en Krigsepidemi 1546. U. f. L., S. 1829.
60. 1914. En romersk Ligstens Indskrift. U. f. L., S. 305—306.
61. 1914. Johann Warwicks danske Pestbog udgivet efter Ms. Thott 696—4° i det kgl. Bibliotek. U. f. L., S. 2039—2048.
62. 1914. Krigsovertro. U. f. L., S. 1796—1797.
63. 1914. Medicinsk-historisk Musæum 1913. U. f. L., S. 1074—1075.
64. 1914. Om en Særtrykcentral. U. f. L., S. 76.
65. 1914. Smaa Bidrag til dansk Medicinalhistorie. V. Af Helsingørs Retsprotokol 1624 og 1664. U. f. L., S. 1414—1415.
66. 1914. Terkel Eskildsen. U. f. L., S. 1073—1074.
67. 1914. Deutsche Kurverordnungen gegen Syphilis um 1550. Archiv f. Gesch. d. Med., S. 53—70.
68. 1914. Les origines de la Syphilis en Danemarc. Bull. de la soc. franç. d'hist. d. l. méd., S. 122—126.
69. 1914. Un antico Bassorilievo votivo della Glyptoteca di Copenhagen. Rivista delle scienze med. e nat., S. 281—283.
70. 1915. Den danske Lægestand 1907—1915. 9. Udg. Udg. i Forb. med V. Christoffersen. Kbhvn. (Jacob Lund), 758 S. 4°.
71. 1915. Et Brev fra Niels Peter Møller, Læge ved den 1. Hvalfanger-ekspedition til Sydhavet. Fra Arkiv og Museum, Bd. 5, S. 591—602.
72. 1915. Om Ædelstene. Danske Studier, S. 108—110.
73. 1915. Apoteker Dam, Taarbæk, f. 1863, d. 1915 (Nekrolog). U. f. L., S. 189.
74. 1915. Brødkort, Brødmærker, (Feuilleton). U. f. L., S. 963—964.
75. 1915. Danske Læger i Middelalderen. U. f. L., S. 1194—1196.
76. 1915. Det østerrigske Røde Kors Virksomhed under Krigen. U. f. L., S. 720—722.
77. 1915. Kvaksalverilovgivning i Sverige. U. f. L., S. 1535—1538.
78. 1915. Skrivelse om en venerisk Patient, (Feuilleton). U. f. L., S. 1501—1502.

79. 1915. Adolph Hannover. (1814—24. Nov.—1914). Mitt. z. Gesch. d. Med. u. Naturw., S. 109—111.
80. 1915. Landfahrer in Dänemark. (Se Nr. 54). Janus, S. 236—268.
81. 1916. Det lave Fødselstal i Tyskland. U. f. L., S. 450—451.
82. 1916. Det østerrigske Epidemilog Nr. 112. U. f. L., S. 319—320.
83. 1916. Et Par Ord i Anledning af det forestaaende Salg af kgl. Frederiks Hospital. U. f. L., S. 2066—2067.
84. 1916. Lidt Pestikonografi. U. f. L., S. 772—776.
85. 1916. Lægekunsten i Holland. U. f. L., S. 916.
86. 1916. Meddelelser fra med.-hist. Museum: I. Lidt om Abestenen. II. En Gave fra det indre Kina. U. f. L., S. 869—870, 1274—1275.
87. 1916. Nogle Breve fra Thomas Bartholin til Ole Worm. U. f. L., S. 1820—1835.
88. 1916. Ove Gustav Høegh-Guldberg Ingerslev. U. f. L., S. 719—721.
89. 1916. Dr. Báránys Oplevelser. U. f. L., S. 1109—1110.
90. 1916. Marcus Sergius Silus. U. f. L., S. 487—488.
91. 1916. Nostradamus (Læge, Astrolog 1503—1566). U. f. L., S. 1513—1514.
92. 1916. Quelques lettres de Thomas Bartholin à Olaus Worm. Janus, S. 302—324.
93. 1917. Lidt om Landefarere i Anledning af to nyfundne Reklame-tekster. Fra Arkiv og Museum, S. 117—126.
94. 1917. Sagnene om den sorte Død i Nutids Streifyls. Festskrift til Evald Tang Kristensen paa hans 50 Aarsdag som Folkemindesamler den 31. Dec. 1916. Danmarks Folkeminder Nr. 17, S. 36—51.
95. 1917. Et Dueslag i Helsingør 1663. U. f. L., S. 1028—1030.
96. 1917. Et Tilfælde af Børnehysteri i 1838. U. f. L., S. 1151—1153.
97. 1917. En Hjærtestyrrkning (Recept for Sindsyge fra ca. 1690). U. f. L., S. 1921—1923.
98. 1917. Fra ægyptiske Papyri. U. f. L., S. 704—706.
99. 1917. Lidt Historie om en Nytte- og Brugsgenstand (Kondomer). U. f. L., S. 1966—1967.
100. 1917. De simplicibus medicinis laxativis. Avant propos. Janus, S. 27—55. Commentaire. Janus, S. 61—114.
101. 1918. Johann Clemens Tode, hans Liv og et Afsnit af hans medicinske Virksomhed. Kbhvn. (Henrik Koppel), 95 S. 8°.
102. 1918. Den galliske Syge i Danmark før 1550 og Litteraturen om den. Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie, S. 90—136.
103. 1918. Trylleformler. Danske Studier, S. 81—84.
104. 1918. Københavner Tobak. Hist. Meddelelser om Kbhvn., Bd. 6, S. 611—612.
105. 1918. A propos den spanske Syge. U. f. L., S. 1161—1163.
106. 1918. Hermann Boerhave. U. f. L., S. 2144—2146.
107. 1918. Johann Vilhelm Christian Ingerslev. U. f. L., S. 1779—1780.
108. 1918. Ignaz Semmelweis. U. f. L., S. 1362—1363.
109. 1918. Kondomen. U. f. L., S. 65—66.

110. 1918. Herman Schelenz 9. April 1848—9. April 1918. Janus, S. 1—4.
111. 1919. En Forgænger for I. M. Thiele. (Gerhard Kempe, norsk Folklorist). Danske Studier, S. 104—110.
112. 1919. Københavner Tobak — en Tilføjelse. Hist. Meddelelser om Kbhvn., Bd. 7, S. 80.
113. 1918. De Glemte. (Nogle Ord i Anledning af Salget af det kgl. Frederiks Hospital.) U. f. L., S. 1193—1194.
114. 1919. Influenza og dramatisk Kunst. (Influenza omtalt i et Skue-spil fra det 18. og 19. Aarhundrede.) U. f. L., S. 112—113.
115. 1919. Influenzaepidemien 1782 beskrevet af I. C. Tode. U. f. L., S. 1738—1741.
116. 1919. Tysk Videnskabs Stilling under Vaabenhvilen. U. f. L., S. 408—410.
117. 1920. Folkemedicinske Undersøgelser: I. Forseglet Jord. II. Det helbredende Skridt. Danske Studier, S. 1—20.
118. 1920. Gamle Bonderegler. Danske Studier, S. 48.
119. 1920. Diegivende Mandfolk. U. f. L., S. 437—439.
120. 1920. Folkemedicinske Anskuelse i Nutidsbelysning. U. f. L., S. 769—770.
121. 1920. Peter Ludvig Panum. U. f. L., S. 1581—1582.
122. 1920. Tarmundersøgelser paa Mumier (efter Tysk). U. f. L., S. 326—327.
123. 1920. Wienerbrev. U. f. L., S. 820—824.
124. 1920. Øjenspejlets Indførelse i Danmark. U. f. L., S. 1299—1301.
125. 1920. Otto Sperlings Studienjahre. Nach dem Manuskript der kgl. Bibliothek zu Kopenhagen herausgegeben in Verbindung mit Walter G. Brieger. Kbhvn. (Henrik Koppel), 133 S. 4°.
126. 1921. Om Nicolaus de Polonia, hans Liv og hans Skrifter. (Oversigtsartikel af R. Ganszyniec, Lwow og J. Johnson.) Bibliotek for Læger, S. 280—288.
127. 1921. Gerhard Kempe, (jf. Nr. 112.) Danske Studier, S. 48.
128. 1921. Lidt om Renovationsforholdene i København 1849. Hist. Meddelelser om Kbhvn., Bd. 8, S. 226—231.
129. 1921. Israel Brandes. U. f. L., S. 1359—1360.
130. 1921. Kristian Carøe 1851—8. Okt.—1921. U. f. L., S. 1299—1300.
131. 1921. Kristian Carøe † 10. Nov. 1921. U. f. L., S. 1530.
132. 1921. Walter Georg Brieger. In memoriam. U. f. L., S. 731—732.
133. 1921. Notice sur quelques objets de terre sigillée prétendus antitoxiques. Comptes rendus du 2e Congrès Inter. d'hist. de la méd., S. 282—289.
134. 1921. Henrik Harpestreng, a danish Salernitan. Isis, Bd. 4, S. 13—16.
135. 1922. Københavnske medicinske Selskaber. Festskrift i Anledning af Medicinsk Selskabs Jubilæum 1772—1922. Avec un résumé français. Kbhvn. (Linds Eft.) 283 S. 4°.

136. 1922. Muscatnødden, kosmetisk-erotisk Amulet. Folkemedicinske Undersøgelser. Bibliotek f. Læger, S. 138—149.
137. 1922. Fra Barnekamret: Ranglen. Tidsskrift f. Jordemødre, Aarg. 32, S. 129—134.
138. 1922. Karl Ludwig Schleich. U. f. L., S. 494—495.
139. 1922. Johann Frederik Struensee. U. f. L., S. 423—425.
140. 1922. Kristian Frederik Carøe. Festskrift udg. af Kbhvn. Universitet. Nov. 1922, S. 148—152.
141. 1922. Die Muscatnuss, ein kosmetisch-erotisches Amulett. Proceedings of the 3. int. congress of the history of medicine. S. 225—232.
142. 1922. Sociétés médicales en Danemarc. Janus, S. 354—362.
143. 1923. Lægebøger. Danske Studier, S. 186—188.
144. 1923. Mennekefedtets Brug i ældre Lægekunst. Danmarks Folke-minder Nr. 28, S. 120—122.
145. 1923. Om Herman Treskow Gartner og Opdagelsen af de „Gartnerske Gange“. Naturens Verden, S. 277—280.
146. 1923. Max Neuburger. U. f. L., S. 113—114.
147. 1924. Personalhistoriske Smaating: I. Caspar Salomon von Saldern, Kirurg. II. Johan Carl Ripamunti, Landefarer og Kemiker fra Milano. Bibliotek f. Læger, S. 491—495.
148. 1924. Det Folkemedicinske Grundlag for N. R. Finsens Rødt Lys Behandling. (Foredrag ved 3. nordiske Folkemindeforsker-Møde i København.) Danske Studier, S. 135—147.
149. 1924. Om Muldvarpen. Naturens Verden, S. 316—321.
150. 1924. Om Pesten i Norditalien 1630. Nær og Fjært, S. 379—390.
151. 1924. Jordemoderen i Kina. Tidsskrift for Jordemødre, Aargang 34, S. 21—24.
152. 1924. Meddelelser om Grønland. U. f. L., S. 753—755.
153. 1924. Storia della peste avvenuta nel borgo di Busto Arsizio 1630. Copenhagen (Henrik Koppel), 213 S. 4°.
154. 1924. The gynecological and obstetrical society of Copenhagen 1898—1923. (I Forb. med S. A. Gammeltoft.) Acta gynecologica scandinavica, Bd. 2, S. 205—215.
155. 1925. Den danske Lægestand 1915—1925. 10. Udg. Udg. i Forb. med V. Christoffersen. Kbhvn. (Jacob Lund), 871 S. 4°.
156. 1925. Kloge Folk. Danske Studier, S. 174—177.
157. 1925. Husdyrene i nordisk Folketro. Danske Studier, S. 178—179.
158. 1925. Kokainets 40-aarige Jubilæum som Øjenanæstheticum. U. f. L., S. 77—78.
159. 1925. Om Gerolamo Fracastoro som Læge og som Digter. (Foredrag ved den 5. int. med. hist. Kongres i Genf 1925.) U. f. L., S. 1051—1055.
160. 1925. Briefwechsel zwischen I. R. Glauber und Otto Sperling nach den Originalen in der kgl. Bibliothek zu Kopenhagen. Gaml. kgl. Saml. 1110. 2° Hersg. in Verbindung mit Ad. Clément. Janus, S. 208—234.

161. 1925. A case of Ischiopagy. *Acta gynæcologica scandinavica*, Bd. 3, S. 119—121.
 162. 1926. Darstellung einer Augenoperation auf einem Grabmal. *Acta ophthalmologica*, Bd. 3, S. 356—357.
 163. 1926. Une lettre de Girolamo Fracastoro sur la poésie. Kongressbericht vom 5. int. med. hist. Kongress in Genf 1925. S. 66—72.
 164. 1926. Contributo alla conoscenza della cosi della Peste di San Carlo. Udg. i Forb. med Andrea Corsini. *Rivista delle scienze med. e nat.*, S. 1—8.
 165. 1927. Den internationale medicinsk-historiske Kongres i Holland. *U. f. L.*, S. 775—776.
 166. 1927. Zur Geschichte des rothaarigen Mannes. *Janus*, S. 304—317.
 167. 1928. Valdemar Atterdag Litteratur. *U. f. L.*, S. 810—811.
 168. 1928. Fester og Højtider. *Danske Studier*, S. 93—95.
 169. 1928. Kejsersnittets Historie. *U. f. L.*, S. 937—938.
 170. 1928. Medicinsk-historisk Museum. *U. f. L.*, S. 563—564.
 171. 1928. Menneskeskind paa Kirkedøre. *U. f. L.*, S. 829—830.
 172. 1928. Die erste Spezialistengesellschaft Dänemarks. Festschrift für Professor Max Neuburger, Wien 1928, S. 203—208.
 173. 1928. L'anatomie Mandchoue et les figures de Th. Bartholin. Etude d'iconographie comparée. Det kgl. danske Videnskabernes Selskab. *Biologiske Meddelelser VII*. 42 S.
 174. 1928. Notes on the Black Death in danish Folklore and Tradition. *Janus*, S. 365—377.
 175. 1929. Ikonografiske Studier over Th. Bartholin og hans Forhold til Anatomie Mandchoue. *Nord. med. Tidsskrift Bd. I*, S. 95—97.
 176. 1929. Om Sejersskjorten. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, S. 47—50.
 177. 1929. Danmarks første Specialistforening. *U. f. L.*, S. 173—177.
 178. 1929. En Pestbog. *U. f. L.*, S. 197—198.
 179. 1928—29. La Peste de 1763 en Dalmatie. *Isis*, Bd. 11 1928, S. 343—363, Bd. 12 1929, S. 47—87, Bd. 12 (2) 1929, S. 255—286.
-

KULTUR OG FOLKEMINDER

TRE SÆRE HELGENER

1. **Ylinus**, ca. 1350. Een af de ældste kendte danske Signelser (i Dalby Kirkes „Evangeliarium“, Skaane, Ark. f. nord. Filologi XII 370) begynder:

„Ylinus, Kosmas, Damianus gingæ thre gothe brøther aat een vegh“.

De søger et Lægemedel mod Saar og møder Jesus, som vejleder dem. Medens Kosmas og Damianus, Brødre, *Læger* og Martyrer, er vel kendte (herhjemme førte f. Eks. Københavns Barber- og Kirurglav deres Billeder i sit Segl), saa findes Ylinus ikke paa nogen Helgenliste, og han optræder aldrig i nogen anden Opskrift af Signelsen. Derimod møder vi aabenbart de tre Navne sammen henved 100 Aar efter i en svensk Signelse mod Orm (Klemming, *Läke- och Örteböcker* s. 42). Her fortælles, at Job plagedes af Orm; „then första matken bort signadhe Sanctus Cosmas“ (den anden S. Damianus), „then tridia matken bort signadhe sanctus Elidas“ (den fjerde S. Peter osv.). Men en Helgen Elidas er ligeledes ukendt.

Bag Ylinus og Elidas ligger vel Elinus. Han er ikke Helgen, men er een af de fire, nærmest mytiske Stiftere af den navnkundige *Lægeskole* i Salerno i Syditalien; den naar tilbage til 9de Hundrebaar e. K. Dens fire første „Magistri“ skal have været en Italiener, en Græker, en Jøde, en Araber — den forenede altsaa alle gamle Nationers Lægekunst. Jøden var Elinus; Navnet forekommer ogsaa som Helinus og Elias (Ebers i *Zschr. f. ägyptische Sprache u. Alterthumskunde* XXXIII 7f). Maaske prætenderer da den Bearbejder der føjede Navnet ind i vor Signelse, at have denne som Overlevering fra selveste Salernoskolen.

2. **Buldrian**, c. 1693 og 1793. Underadmiralitetens Protokol for 1692—94 (fol. 12 ff, Rigsarkivet) fortæller¹: Gundelle Andersdatter, to andre Kvinder og Sergeanten Claus Mortensen lod Soldet løbe for at finde en Tyv; flere Gange udsiges at G. herved nævnte en forunderlig Trehed. „Quinden Gundelle nefnte imidlertid Ste Peder, Ste Povel og Buldrian“. „Gundelle sagde: Jeg svær ved Ste Peder, Ste Povel og Buldrian“. „Imidlertid de holdte saadant, raabte Gundelle Anders Daater paa Ste Peder, Ste Povel och Buldrian.“

Det „Sankte“ som Gundel ikke vovede at tildele Buldrian, finder vi 100 Aar senere rask væk søjet til, vistnok i Odsherred. Kapellanen i Vig og Asmindrup, P. D. Faber, meddeler (*Iris* III (1793) 151) en Signelse over en syg Ko. Indholdet er os uvedkommende; den slutter „i Navn St. Peder og St. Povel og St. Buldrian“. Faber tilføjer bl. a.: „Naar

¹ Underarkivar Sv. Aakjær har henledet min Opmærksomhed paa Teksten.

enhver Avlsmand haver selv denne Recept tilligemed St. Buldrians Extrakt, kan en Koe kureres for 2 Sk.“

Det rette Forhold her kan jeg ikke klare. Det ligger nær at holde sig til Meddelelsen af 1793, hvor vi møder Baldrian ogsaa udenfor Sig-nelsen, i Lægemedlets Navn. Baldrians-Ekstrakt (Extractum Valerianae) er, som Cand. pharm. P. Hauberg meddeler mig, fra ældre Tid en yndet Apotekervare — ligesom Urten Baldrian (Boldrian) i Folketroen er virk-som mod Troldtøj ogsaa overfor Kær. Men hvorledes kommer denne „St. B.“ i en Kosignelse sammen med Peder og Povl? Disse to Helgener har nemlig en fast Plads i *Tyvsmaninger*, saaledes herhjemme ret ofte fra 15de Hdr. af til Nutiden (tildels netop naar Soldet løber), ligesaa i tysk (fra c. 1400) og engelsk¹; udenfor Tyvsmaninger optræder de to kun nu og da sammen, omend fra tidlig Tid. Dette vilde tyde paa, at vi skal holde os til Procesakten og søge at forklare Baldrian i Sammen-hæng med Peder og Povl. Til Nød kunde man her tænke paa en For-drejelse af „Uldrik“; vor ældste danske Tekst af denne Art paakalder S. Maria, S. Petrus, S. Paulus og S. Ulrik (en i Sydtyskland yndet Helgen og stræng Værner af sin Helligdom). Men det *bagved* liggende Ord maatte da vel ogsaa her være Baldrian, opfattet som Person udfra „B.'s Urt“ e. l. Tyvsmeningen skulde da være paavirket af Folkemedicinen, og Kosignelsen af Tyvsmaninger!²

3. **Sveder**, Aar 1723. I Holbergs „Uden Hoved og Hale“ læser Gunild af den sorte Bog: „Jeg dig maner og beder — ved hellig Gertrud og St. Sveder“. Saa lidt som Gertrud, har nogen Helgen hvis Navn ligner Sveder, Plads i Fremmaninger af Djævelen; det hele er kon-strueret, men Navnet er vel dog hørt af Holberg, ikke lavet (f. Eks. istedetfor Peder). Schweder er et nedertysk Fornavn; sweter, neder-tysk, betyder een som sveder; i dansk har vi (først senere?) Udtrykket „en (sølle) Sveder“, i tysk allerede tidligt et omtrent tilsvarende „der gut Schweiss“ (Grimms Ordbog). Men snarest kunde Udtrykket maaske forklares som (tilfældig? spøgefuld?) Omlavning af hvad der paa Latin hedder „Sanctum Sudarium“ (fransk „Le saint suaire“), den hel-lige Svededug, Jesu Ligklæde, der som en Art Helgen har sin særlige Mindefest (2den Fredag i Fasten); Udtrykket bruges iøvrigt ogsaa om Veronicas Slør med Jesu Billede paa.

F. Ohrt.

FESTER OG HØJTIDER

J. S. Møller, *Fester og Højtider i gamle Dage. Skildringer fra Nord-vestsjælland, med Forsøg paa Tydninger.* (2. Levering: Død og Begravelse). I Kommission hos P. Haase & Søn. 1929.

Med dette 2. Hæfte er første Bind af Kredslæge Møllers store Værk om Fester og Højtider i gamle Dage afsluttet. Det omhandler de egent-

¹ Om Petrus-Paulus og om Baldrian i Folketro, jfr. Forf., Danm. Trfml. I Reg. s. 529 og Da signed Krist, s. 187f. 200f.

² Sancte Baldrian nævnes ogsaa i Th. Kingos Digt: Nævetud og Knud herud (Red.).

lige Familiefester, knyttede til de tre Hovedskel i Menneskelivet: Fødsel, Bryllup og Død; et senere Bind tænkes at skulle omfatte de Fester og Højtider, der refererer sig til Aarets Kredsløb. Det foreliggende Bind er for det første præget af Forfatterens store Omhu ved Indsamlingen af selve Stoffet, og han har herved haft den Lykke ikke at behøve at nøjes med en Sammenstilling af andres skriftlige Optegnelser, men har selv haft Lejlighed til at iagttage det gammeldags Almueliv paa sin Hjemegn i dettes sidste Faser, hvad der giver Fremstillingen en egen Farve og et ejendommeligt Troværdighedspræg. Kredslæge Møller, der selv er af Bondeslægt, har til dette Arbejde medbragt en intim Føling med Almuen, en Samhu med dens af Skæbnetroen bestemte inderste Tankegang, som mangen Skribent kunde misunde ham, og som giver Læseren en betryggende Følelse af Tillid til Skildringen. Ogsaa Fremstillingens Tilknytning til de i Museerne bevarede haandgribelige Minder om gammel Sæd og Skik bidrager sit til at give Bogen dens Præg af lodig Virkelighedsskildring.

Det betydningsfuldeste ved Bogen, og det som især betegner en ny og ejendommelig Indsats af Forfatteren, er dog de Afsnit, som han selv beskedent kalder Forsøg paa Tydninger. Det er første Gang i vor nyere Litteratur, at et saa stort og omfattende Æmne af vor gamle Folkekultur er skildret ud fra indgaaende Kendskab til den nyere kultur- og religions-historiske Forskning og med Inddragelse af den arkæologiske Forsknings Resultater. Man beundrer her ikke alene Forfatterens omfattende Belæsthed, men ogsaa den gennemgaaende Forening af sund Sans og Skarp-sindighed, hvormed han overalt søger at trænge tilbunds for at finde de dybere liggende Aarsager til de ofte ved første Øjekast uforstaaelige (og sikkert af Almuen selv tit uforstaaede) ydre Forteelser. Hans Værk kommer herved til at forme sig næsten som en Art Haandbog i disse Sider af Almuens Kultur, svarende til de herhen hørende Afsnit i H. F. Feilbergs Dansk Bondeliv; og ejer hans Skildringer end ikke helt den sjælfulde Poesi, som udgør den ejendommelige Tiltrækningskraft ved den gamle Præsts Skildringer, saa har man paa den anden Side en tydelig Følelse af, at han ofte i sine Forklaringer og Tydninger kommer den videnskabelige Forskning adskillige Streger nærmere. Alt i alt er Kredslæge Møllers Bog en sjælden Gave til den danske Læseverden, Frugten af en ualmindelig kyndig og indsigtfuld Mands modne Forskning, redeligt og ædrueligt skrevet og dog overalt fængslende Læseren ved den Klarhed, hvormed Problemerne fremsættes og Udviklingslinjerne drages.

Jørgen Olrik.

PALLASKEN I SOLBJERG

Fra næsten alle Egne af vort Land er der overleveret Sagn om Røvere, der under Udførelsen af deres lovstridige Handlinger på en eller anden snedig Måde bliver fangede; man erindre blot St. St. Blichers Noveller: „Jydske Røverhistorier“ (1823) og „De tre Helligaftener“ (1841)

for at have Hovedtrækkene nærværende af sådanne Røverfangsthistorier, som forhen verserede i Folkemunde. Et af de hyppigst gentagne Træk i disse Røversagn, er det, at Røveren — eller én af Røverbanden — fanges i en stor Kiste ved, at en Kone, Dreng o. s. v. får Ildgerningsmennesket til at bøje sig ned i den Kiste, hvor Kostbarhederne findes, Røveren vippes helt ned i Kisten, Låget smækkes i og låses — eller Røveren får Hovedet i Klemme mellem Kiste og Låg, hvorpå den snedige sætter sig og venter, til der kommer Hjælp. I Evald Tang Kristensens mange Bøger, især dog i „Danske Sagn“ IV, findes talrige Sagn om Røvere, der fanges i en Kiste.¹ Vi står her overfor et Vandresagn, hvis historiske Sandhed man i de specielle Tilfælde ikke kan fæste nogen Lid til. En enkelt Begivenhed af Slagsen kan være tilstrækkelig til, at den stedfæstes mange forskellige Steder, hvortil der måske også på anden Måde er knyttet Sagn om Røvere, som er blevet fangede. For at stedfæste et Sagn om en kistefanget Røver behøves ikke andet end en gammel Kiste i en Gård, hvor der i ældre Tid har huseret Røvere.

Fra Øen Mors er overleveret et Sagn om en svensk Soldat, der under sin Plyndringsfærd blev fanget og klemte til Døde i en Kiste af en gammel Kone. Grunden til at betræffende Sagn har Varianten: fjendtlig Soldat fremfor Røver er den, at der i Gården, hvortil Sagnet er knyttet, til 1901 har været opbevaret en gammel Sabel, der ifølge Traditionen har tilhørt en svensk Soldat, som vilde plyndre. Vi skal nu høre nærmere herom.

Sagnet er stedfæstet til en Gård i Øst-Solbjerg, Morsø Nørreherred, og det er første Gang meddelt på Tryk i 1811 af C. Schade, der i sin „Beskrivelse over Øen Mors“, 83 anfører følgende: „Som Reliquie fra denne [o: Svenskekrigen 1657—60], eller maaske fra en ældre Føjdetid, bevares hos Selvejer-Gaardmand Laurids Poulsen i Solbjerg en gammel Pallask, som er gaaet fra Mand til Mand der i Gaarden, tilligemed følgende Fortælling: En Dag kom en Svensker i samme Gaard for at plyndre; kun en aldrende Kone var tilstede, som, i det den Fremmede er i Færd med at randsage en Kiste, bemægtigede sig hans Pallask og dermed kløvede hans Hoved. — Den samme Pallask blev i Aaret 1801 fremdragen, for i paakommende Tilfælde, at gjøre Tjeneste i en Veterans Haand imod den da truende Fiende.“² I de senere Optegnelser af Sagnet findes Vandremotivet: Soldaten fanget i Kisten. Konsul A. H. Schade, Nykøbing, har følgende Optegnelse, som findes i E. Tang Kristensens utrykte Samlinger i Dansk Folkemindesamling:³

I én af de østligste Gårde i Solbjerg gemmes en svensk Pallask, hvorom fortælles: En Gang kom en Fjende hertil og traf kun en gammel Kone hjemme. Han truede hende på Livet, hvis han ikke fik deres Sølv

¹ Se Henvisningerne (også til udenlandske Paralleler) i H. F. Feilbergs Ordbog over jyske Almuesmål, Artiklerne *kiste* og *røver*.

² Sagnet er optrykt i J. M. Thieles Danmarks Folkesagn² I, 86; jfr. Kbhvn's Skilderi 1807, 120.

³ D. S.² IV 12, Topografi 1437.

og Guld, så hun måtte vise ham op i deres Østerstue, hvor der stod flere Ørker [ø: Kister] med Jernbeslag. Her begyndte Svensken at rode op i én, men som han bukkede sig derned, slog hun det svære Låg over ham og stak ham derpå med Pallasken. Længere hen kom hans Kammerater til Gården og spurgte om ham, men fik det Svar, at han var reden væk for længe siden med alt deres Sølv og Guld, hvorpå de bortfjernede sig. Svenskeren med Hest og hele Dragten på Pallasken nær, blev nedgravet i et Kær lige neden for Gården. Denne er siden den Tid gået i Arv fra Fader til Søn, og dens Beboere har alle været velhavende. Sværdet er 34 Tommer langt med en fin bøjelig Klinge og med et simpelt Træhåndfang.¹

Af to andre Optegnelser skal hidsættes følgende Udtog.

1) . . . „Det var en Klat Dragoner, der kom, og Løjtnanten tog ind i en Gård tæt ved, trak hans Hest ind i Stalden og gik så hen med hans Sabel og stak deres Lænkehund ihjæl. Dragonerne blev imidlertid holdende på Bakken oppe ved Kirken. Der var ikke andre Folk end den gamle Kone hjemme, de andre var i Kirke. Så var der et lille Barn, der græd, og Løjtnanten sagde så, om den Hvalp kunde ikke tie. Ja, så tog hun det og smed det ind i deres Bagerovn og lukkede for det.“ Dernæst befaler han Konen at finde Sølv og Penge frem . . . De går til Kisten . . . Han var kvalt, da de tog Låget i Vejret. Folkene slog hans Hest ud. „Da de andre Svenskere så, at Hesten kom, så flyede de, og man så dem aldrig siden. Løjtnantens Sabel beholdt de i Gården, og den er der endnu.“² 2) . . . „Da Folkene så kom hjem, måtte de til at hjælpe hende at få ham væk, inden Kammeraterne kom, og han blev begravet ude i deres Have. Ellers havde det gået rent galt. Hun var jo så fortunlet, da de kom. Hans Sabel hænger endnu i Anders Hovmøllers Gård“³ —

og der blev den hængende indtil Gårdens nuværende Ejer, Poul Jensen, gav den til det i 1901 oprettede Morslands historiske Museum på Dueholm i Nykøbing. På dette Museum findes også en gammel Kiste, som udgives for at være den, hvori Svenskeren blev kvalt. Det er dog mere end tvivlsomt, om Kisten på Museet er identisk med den eventuelle Kiste fra Svenskekrigstiden, idet hin er bleven givet til Museet af en Sidegren af Familjen (boende i Skallerup på Mors) på Gården i Solbjerg. At Kisten på Museet er bleven sat i Forbindelse med Sagnet fra Øst-Solbjerg beror på et Skøn fra en geschæfflig Indsamler til Museet.

I et Mosefund gjort i Forsommeren 1907 har man ment at finde det endelige Bevis på Traditionens Ægthed. Mosefundet skildres således: Nogle Tørvegravere, som arbejdede i Mosen udfor det Sted, hvor Gården nu, som den Gang, ligger, stødte under Arbejdet på to Skeletter, som de opgravede — et af et Menneske og et af en Hund. Hundehovedet lå mellem Mandens Ribben. Den lyse Tørv, som fandtes lige over

¹ Jfr. E. T. Kristensen: Danske Sagn IV, Nr. 340.

² Danske Sagn IV, Nr. 339.

³ Danske Sagn IV, Nr. 341.

Skelettet, og som var af langt yngre Beskaffenhed end den anden Tørv i samme Dybde, viste tydeligt, at den måtte være skåren af foroven og smidt ned i et gravet Hul. Kranierne til de to Skeletter blev udstillede i Dagbladet „Politiken“s Telegramhal.¹ Nu findes de sammen med Pallasken og Kisten i Museet på Dueholm.

Menneskekraniet er ikke stort, og fra sagkyndig Side er det blevet mig meddelt, at det ligeså godt kan være et Kvindekranium som et Mandskranium; men andet end et Skøn kan Anatomerne ikke give angående dette Spørgsmål.

Da ingen sagkyndig var til Stede ved Opgravningen, blev de øvrige Skeletdele, der nu er borte, ikke undersøgte. Forøvrigt er der tidligere blevet opgravet Menneskeskeletter i Mosen meddeler Poul Jensen, som under Tørvegravning for en Arrække siden selv gravede et Skelet op.

Ingen af Sagnformerne indeholder Oplysninger om, at Hunden, som Soldaten dræbte (se Udtog 1) blev begravet sammen med ham i Mosen. Dette viser os, at Traditionen enten har glemt et vigtigt Træk af Begivenheden — hvis man tør tro på, at Skeletfundet er en Dokumentation af denne, — eller også har Skeletterne intet med Pallasksagnet at gøre, hvad også ganske sikkert er Tilfældet.

Det eneste sikre, der er os overleveret i omtalte Gård om Krigsforhold, er Pallasken, og det er den, der er Årsag i, at Sagnet har holdt sig levende til vor Tid. Provst C. Schades enkle Optegnelse fra 1811 indeholder måske den historiske Sandhed.

De senere til Sagnet føjede Vandremotiver, den gamle Kiste og Skeletfundet, har udformet et handlingsrigt Sagn, der jævnlig har været meddelt i Øens Dagblade. Museumsopstillingen, suppleret med en virkningsfuld Illustration (Svenskeren i Klemme, Konen siddende på Kistelåget), repeterer Sagnet for enhver museumsbesøgende Morsingbo.

Historiske Sagns Betydning skal man ikke søge i nøjagtige Genfortællinger af skete Begivenheder, thi så kommer de oftest til kort, men i det digteriske Udtryk, de giver for Folkets Hu til at mindes svundne Tiders Hændelser.

August F. Schmidt.

¹ Politiken 12. Juli 1907.

FRA SPROG OG LITTERATUR

STEDNAVNE I DANELAGEN

A. H. Smith, *The Place-Names of the North Riding of Yorkshire*. English Place-Name Society, vol. V. Cambridge 1928.

Som en Del af Danelagen er Yorkshire en Egn, hvis Stednavne det har stor Interesse for os Danske at studere. Vi maa derfor være det energisk arbejdende English Place-Name Society taknemlig, fordi det har taget Arbejdet med Udgivelsen af denne Egns Stednavne op og allerede nu er i Stand til at fremvise saa betydelige Resultater.

I en Indledning gøres Rede for Landskabets Natur og Historie i større Træk. North Riding er den nordlige Trediedel (*Riding* kommer af oldn. þriðjungr) af Yorkshire. Egnen indeholder saa godt som ikke keltiske Stednavne, kun 8 sikre Eksempler, men derimod adskillige, som Navnene paa *-ing* og *-ingaham*, der skyldes Anglernes Bosættelse, som begyndte ca. 500. I sidste Halvdel af 9. Aarh. kom de danske Vikinger, der efter gentagne Krigstog omkr. 876 begyndte at kolonisere Landet. Ifølge Stednavnene skal dog den danske Bosættelse i Yorkshire væsentlig have indskrænket sig til den frugtbareste Del, East Riding, den østl. Del af West Riding samt den midterste og sydl. Del af North Riding. I Begyndelsen af 10. Aarh. kom en norsk Invasion fra Irland; efter Stednavnene at dømme kom Nordmændene til Yorkshire fra Nordvest og slog sig navnlig ned i de Egne, som Danskerne ikke havde besat, i North Riding i Klippedalene mod Vest i Lower-Teesdale og Cleveland-Distriktet; i disse Egne findes ogsaa adskillige Kors fra Vikingetiden med irskpræget Ornamentering. Udgiveren anser Navne paa *-by* og *-thorp* for at skyldes den danske Bosættelse; af Navne paa *-by* er behandlet ca. 150, hvoraf de 100 antages at være sammensatte med Personnavne.

Med Hensyn til Navnetolkningerne kunde jeg føle mig foranlediget til at gøre enkelte, væsentlig principielle Indvendinger. I mange Tilfælde tolkes Navne udfra oldnorsk-islandske Ord og Personnavne eller de sammenstilles med norske eller svenske Stednavne, hvor man med lige saa stor — og historisk set større — Ret kunde have anført danske Ord, Navne eller Paralleller. For Danelagens Vedkommende maatte Sammenligningsstoffet jo i første Række hentes fra dansk Omraade, men en dansk Forsker vil Gang paa Gang finde, at dette ikke i tilstrækkelig Grad har fundet Sted. Jeg skal anføre nogle Eksempler.

Ved *Ayton* p. 100 anføres som Parallel et norsk Aaby. Men vi har i Danmark en hel Række Aaby'er. Ved *Dalby* p. 29 er Parallellen et svensk

Dalby, men ogsaa denne Type er meget udbredt i Danmark. *Fornthorpe* p. 30 tolkes af et Personnavn Forni, som indgaar i et norsk Stednavn Fornebu; her kunde lige saa godt være nævnt dansk Fornerup (se Frederiksborg Amts Stednavne p. 95) eller Forlev. *Skelbæk*, 1170-5 Schelbec, der p. 17 sammen med nogle andre Navne med samme Forled antydningssvis sættes i Forbindelse med norsk Elvenavn Skjellaen, af oldn. skellr „Slag, Smæld“, minder meget stærkt om det hyppige danske Stednavn Skelbæk „Grænsbæk“. *Sowerby* p. 128 sammenstilles med norsk Sørby „sumpet Gaard“, men ogsaa paa Dansk kender vi Sørbymagle og Sørbylille. Med *Braithwaite* p. 250 sammenlignes norsk Bredtvedt, men vi har det ogsaa paa Dansk, nemlig Bredetved i Aagerup Sogn, Merløse Herred (1422 Brethetwet). *Swinthwaite* p. 256 sættes i Forbindelse med Stednavnene gl. svensk Swiningæ eller gl. norsk Svinningen, men vi har ganske tilsvarende Svinninge-Navne paa Dansk. *Solberghe* p. 275 skal være „ON solberg „sunny hill“, common in Norway in the form Solberg“ — men vi har ligeledes paa Dansk en Række Solbjærg-Navne. Det samme gælder *Smørber* p. 272, der sammenstilles med det hyppige norske Stednavn Smørbergh — vi har ogsaa adskillige af dem i Danmark, væsentlig som Naturnavne. *Borrowby* p. 136, 1186 Bergebi, sammenholdes med norsk Berby og svensk Bergby, men hvorfor ikke med vore mange danske Bjærgby'er? *Ness* p. 51, en Højderyg imellem to sammenstødende Vandløb, sammenstilles med norsk nes i Betydn. „headland“, men det samme betyder Ordet ogsaa i danske Stednavne. *Taksyk* p. 92 afledes af oldn. þak „thatch“, hvilket ganske vist i etymologisk Henseende er rigtigt, men her kunde have været sammenlignet med Tagsig, Mygdal S., og de talrige danske Tagsøer og Tagmoser; Rørtækning er jo mere en dansk end en norsk Skik. *Basdale* p. 134 oversættes ved „Cow-shed valley“, af gl. svensk bās, men hvorfor anføres ikke gl. da. Baas? *Pott Hall* p. 234 afledes af gl. svensk putt „Water hole“, men samme Ord findes ogsaa i Dansk. *Skovsby* p. 30, der sættes i Forbindelse med Ordet Skov, jævnføres med svensk Skogsby og Skogby — hvorfor ikke med dansk Skovsby og Skovby? Udgiveren bemærker, at Genitiv Singularis af oldn. skógr var skógar, men at en s-Genitiv ofte findes i gl. svensk og gl. islandsk Digting. Den findes imidlertid ogsaa tit i gl. danske Stednavne, som Skovsbo (⁶/₇ 1404 Schousbo), Skovsgaard (²⁹/₁₁ 1402 Scowsgaard) og Skovshoved (²⁹/₁ 1294 Scogshowæth); 1310 nævnes Skovslothe (Scriptores rerum Danicarum IV, 507) og 1370 Skousrwth (sst. VII, 61). *Nidderminne* p. 20 udledes af oldn. mynni, men Ordet er ogsaa velkendt i gl. Dansk og findes i talrige Stednavne, f. Eks. Kerteminde og Norsminde.

Hvad specielt angaar de Stednavne, der er sammensatte med Personnavne, savner man ofte Angivelse af den Mulighed, at Personnavnet kunde være dansk, selv om det findes i O. Nielsens „Olddanske Personnavne“. Saaledes ved *Brandsby* p. 28, hvor vi har æ. da. Brand, som indgaar i Stednavnene Brandstrup og Brandsmark, ved *Ravensthorpe* p. 198, hvor vi har æ. da. Rawn, Rafn, som indgaar i Stednavnene Ravnstrup og Ravnshjærg, ved *Marderby* p. 199, æ. da. Marth, ved *Carthorpe* p. 226, æ. da.

Kari, som findes i Stednavnet Karæthorp (Karup), ved *Bollebi* p. 140, æ. da. Bolli, ved *Bilsdale* p. 67, æ. da. Bild, og ved *Scalby* p. 108 æ. da. Skalli, som findes i Stednavnene Skallerup og Skallerød — for blot at nævne nogle Eksempler.

Der er vel ogsaa et og andet Navn, ved hvis Folkning man studser lidt. *Malton* p. 43, 1130 Maaltun, 1086 Maltune, udledes af oldeng. *mædel* „speech“. Formelt maatte det være mere nærliggende at tænke paa oldn. *mål* i samme Betydning, et Ord som man antager indgaar i danske Stednavne som Maaløv og Maale. *Swinacle* p. 63, 1282 Swinkelis, sættes i Forbindelse med et norsk Stednavn *Svinekle*, som Rygh tolker af *svin* og *ekla* „Mangel“, altsaa et Sted, hvor der mangler Svin. Bedre synes det mig at være at tænke paa gl. da. *egel* „Svinesti“, ogsaa af den Grund, at Mangelen paa Svin vanskeligt vil give Anledning til et Stednavn. *Elliker* p. 69, 1335 Helaghker, tolkes som „Marsh near the high forest clearing“, altsaa et treleddet Navn, men hvorfor dog ikke snarere tænke paa Forleddet *hellig*, oldn. *heilagr*? *Rabec* p. 184 afledes af oldn. *rá* „Raabuk“; snarere foreligger vel Betydningen „Grænse“, eftersom Bækkeløbene ofte danner Grænser, jvfr. Skelbæk foran; paa samme Maade har vi et dansk Rabæk; det skulde altsaa være samme Ord som i eng. *Raby*, se Ekwall, Introduction to the Survey of Engl. Place-Names p. 59. *Busby* p. 169, 1086 Buschebi, tolkes af et oldn. Personnavn *Buski*, mon ikke snarere af *Busk* „Krat“? *Aysdale* p. 147, 1119 Asadale, udledes af et Personnavn oldn. *Asi*. Vi har Stednavnet Asdal i Vendsyssel svarende hertil, og det vilde jeg snarere udlede af Ordet *Aas*, oldn. *áss*, „Højderyg“. *Skeeby* p. 288 udledes af Personnavnet oldn. *Skjó*, men det synes at være samme Navn som Skiby i Horns Herred (se Frederiksborg Amts Stednavne p. 140), der antagelig maa tolkes af *skjð* „udspaltet Træstykke“, d. v. s. en By, der er hegnet med saadanne flækkede Træstammer. I det hele taget forekommer det mig, at Udgiveren for ofte tolker ud fra Personnavne. F. Eks. Stednavnene paa -tved, der næsten altid forekommer med andre Forled end Personnavne. Mon ikke *Mouthwaite* p. 258 skulde indeholde Ordet Mus, *Gristhwaite* Ordet Gris og *Hunderthwaite* Ordet Hundred, trods Forsøgene paa at tolke Personnavne ind i dem?

Det vrimler med Navne, hvor iøjnefaldende danske Paralleler kunde anføres; jeg skal blot nævne enkelte. *Holebec* p. 151, da. Holbæk. *Kaldekilde* p. 145, da. Koldekilde. *Mickleby* p. 137, da. Magleby. *Mosebeck* p. 133, da. Mosbæk. *Helwath* p. 117, 291, da. Hellevad. *Flaskes* „Water pools“ p. 95, da. Flask. *Klak* p. 37, da. Klak. *Cringle Carr* p. 73, da. Kringelkær. *Horneby* p. 240, da. Horneby. *Helebec* p. 259, da. Hellebæk. *Skyrbec* p. 309, da. Skærbæk. *Colebi* p. 170, da. Kolby. Ogsaa *Wiganthorp* p. 35, der udledes af oldn. Mandsnavn *Vikingr*, har muligvis noget af et Sidestykke paa Dansk, idet vi i Frederiksborg Amt har Bynavnet *Vejenbrød*, der i Frederiksborg Amts Stednavne p. 25 er sat i Forbindelse med en Verbalstamme og skulde betyde „den knækkede Vej“; efter at have set Udviklingen i de eng. Navne Wiganthorpe og Wigginton forekommer det mig rimeligere at antage, at Vejenbrød er et **Vikingabraut*, idet det lange í er blevet forkortet i Sammensætning, noget der oftere

sker ikke blot i Stednavne, men ogsaa i andre Ord, jvfr. Udviklingen oldn. lfk(h)amr > Legem, der maa være gaaet over et forkortet f. Navnet skulde derfor kunne tolkes som „Vikingerens Vej.“

Kommer vi til det interessante Afsnit „Field and other minor names“, der dog kun bringer enkelte Eksempler, træffer vi en Mængde Navne, der lyder ganske hjemlige for os. Vi finder Leddene Ager, Banke, Bjærg, Dal, Del, Eng, Gaard, Gade, Gren, Hals, Hoved, Holm, Horn, Kilde, Kær, Klint, Krog, Land, Lund, Muld, Pyt, Sand, Sig, Skaar, Skov, Tved, Toft, Vad, Vraa o. fl.; man faar Indtrykket af, at det vilde være lønnende at foretage en sammenlignende Opstilling af Marknavne i Danelagen og Marknavne i Danmark, ikke mindst fordi man herigennem kunde kaste Lys over det danske Marknavnestof og dets Alder.

Det vilde være urimeligt at stille det Krav, at Udgiveren i hvert enkelt Tilfælde skulde afgøre, om et Navn var givet af Danske eller af Nordmænd; ad rent lingvistisk Vej naar man ikke langt, da Dialektforskellighederne i Vikingetiden næppe har været store, end ikke Overgangen fra Tvelyd til Enkeltlyd i Østnordisk tør anses for fuldbyrdet ved 875, derimod kan man vel nok antage Bevaringen af v foran r (f. Eks. i det hyppigt forekommende Navn *Wra* „Vraa“) for at være et Indicium for Østnordisk, hvortil man i dette Tilfælde ogsaa maa henregne Østnorsk. Bedre Resultater vil det sikkert give at undersøge, hvilke Ord der indgaar i Navnene, og i hvilken Grad saavel disse Ord som de deraf dannede Sætningsstøtter er almindelige saavel i norske som danske Stednavne, samt at undersøge, om visse nordiske Personnavne, der indgaar i Stednavnene, kan skønnes at høre hjemme eller dog fortrinsvis høre hjemme indenfor bestemte Omraader af Norden. Nu har Udgiveren ofte indskrænket sig til at betegne et Navn som „skandinavisk“ og til Tolkningen anvendt vestnorsk-islandsk Ord- og Navnemateriale, og som Sammenligningsstof mest norske Stednavne. Det er ganske vist undskyldeligt, fordi Ordbogsstof, Person- og Stednavne fra det vestnorsk-islandske Omraade foreligger i gode Udgaver, men det giver let Læseren det Indtryk, at det norske Element i Danelagen har været aldeles overvejende. Udgiveren har ikke udnyttet det danske Ordbogsstof; for Personnavnenes Vedkommende har han kun haft O. Nielsens lille Bog, men heller ikke denne er, som foran paavist, udnyttet helt; den er jo endda desværre langt fra udtømmende, men man er iøvrigt fra dansk Side i Færd med at raade Bod paa denne Mangel, idet Carlsbergfondet har bevilget Penge til Udarbejdelse af en ny Ordbog over danske Personnavne (udgivet af Dr. Marius Kristensen og undertegnede); hvad Stednavnestoffet angaar, er Skriftserien „Danmarks Stednavne“, udgivet af Stednavneudvalget, jo endnu kun i sin Begyndelse. Naar det danske Element i Danelagens Stednavne derfor staar i Fare for at blive overset, bærer vi selv Skylden for det; Stoffet burde forlængst have været udgivet.

Imidlertid maa vi hilse Fremkomsten af disse engelske Stednavneværker med allerstørste Glæde, fordi vi netop herved kommer i Besiddelse af et yderst værdifuldt Sammenligningsmateriale, der vil faa en enestaaende Betydning for Behandlingen af vore egne Navne. Vi har for

saa vidt ikke været blinde for det, siden Worsaae paapegede dets Betydning, men særlig indgaaende er det ikke blevet dyrket fra dansk Side, langt mere fra svensk. Imidlertid har Stednavneudvalget i Fjor med Understøttelse fra Rask-Ørsted Fondet dannet en særlig Afdeling „Stednavne i Vikingebygderne“, hvori de skandinaviske Navne i England og Normandiet registreres efter Forled og Endelser for at tjene som direkte Studiemateriale ved sammenlignende Studier, og hvor der tilvejebringes en Samling af den vigtigste Speciallitteratur. samt en Samling Kort i stor Maalestok over de tidligere skandinaviske Kolonier. Naar man saaledes nu, støttet paa dette Materiale, vil kunne drive mere systematiske, sammenlignende Studier over de Minder om gammel nordisk Kultur, der skjuler sig i Vikingebygdernes Stednavne, er det først og fremmest fordi Grundlaget er blevet saa udmærket lagt fra engelsk Side ved Udgivelsen af Bøger som denne. Maatte den snart blive efterfulgt af flere!

Gunnar Knudsen.

OM SEJRSSKJORTEN

AF

J. W. S. JOHNSON

I et Forord til den lille Afhandling om Sejrsskjorten, som Læge *Johnson* skrev i „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ 1929, oplyser Udgiveren, at den er et kort Uddrag af en større Undersøgelse om samme Emne. Ved sin altfor tidlige Død efterlod den udmærkede og utroligt kundskabsrige Medicinalhistoriker og Folkemindeforsker da ogsaa et Manuskript til denne større Afhandling, som Fru Johnson har anmodet mig om at besørge udgivet, hvis det maatte egne sig hertil.

Manuskriptet bestaar af tre Udkast, hvoraf det ældste er ført længst, mulig helt, til Afslutningen; det næstældste mangler en Del heri, og med det sidste og øjensynligt trykfærdige Manuskript er Forf. kun naaet godt Halvvejen, da Døden indhentede ham d. 2. Febr. 1929.

Selvom Forf. nok vilde have filet og ændret i samt mulig tilføjet lidt til den sidste Halvdel, tror jeg dog efter Gennemlæsningen af alt det foreliggende, at nogen afgørende Betydning for Afhandlingens Værdi vilde denne yderligere Bearbejdelse ikke have kunnet faa. Og denne er i sig selv saa god og saa karakteristisk for Forfatteren, at jeg ikke har betænkt mig paa at ordne Stoffet til Udgivelse.

Jeg har ved Udgivelsen intet ændret i Teksten. Derimod har jeg under Teksten tilføjet nogle Noter (betegnet med U. A.). Forf. havde nemlig før Jul anmodet mig om om muligt at fremskaffe noget Stof til Afhandlingen fra Folkeoverleveringen paa denne Egn. Meget af Værdi fik jeg ikke, og dette havde jeg endnu ikke faaet sendt. Men af det saaledes indsamlede Stof har jeg da tilføjet noget som Noter paa de Steder, hvor det hørte hjemme.

Kalundborg i Juni 1929.

J. S. MØLLER.

Fra Barneaarenes Eventyrbøger kender vi alle Begrebet en Sejrsskjorte, men faa har set en saadan, selv om vi medregner Læger og Jordemødre¹. Selve Betegnelsen for den mystiske Genstand er noget usikker, snart taler den folkelige Tradition om en

¹ I Kalundborg lever en Mand, der endnu er i Besiddelse af sin Sejrsskjorte. (U. A.).

Sejrsskjorte eller *Sejrssærk*, snart om en *Lykkeskjorte*, men tillige om en *Sejrshue* eller *Sejrshætte*. Betegnelserne er langt fra nye; 1648 omtales i den ældste Kirkebog for Gunderup Fødslen af et Misfoster i sine Hinder, „som gamle Folk kalder det en Sejrsskjorte“.¹ At de folkelige Overleveringer peger meget længere tilbage, endog til primitiv Tid, vil det følgende vise.

Sejrsskjorten omtales dels som en lidt større Ting, som man gemmer hen, dels som en saa lille Genstand, at den kan være i en „bitte“ Æske.² Traditionen taler altsaa om to Ting af samme Art, en større og en mindre, og tager man Lægevidenskaben til Hjælp, for at faa en Forklaring, faar man at vide, at Barnet i sjældne Tilfælde fødes helt omgivet af Fødselshinderne, idet disse ikke er bristede, saaledes som det almindeligt sker. Dette svarer altsaa til Fødsel i Sejrsskjorte eller Sejrssærk. Dog sker det ogsaa, at Hinderne brister paa en saadan Maade, at en Del af dem lægger sig hen over Barnehovedet og fødes med dette; man har da en Sejrshue for sig.

I en Mængde evropæiske Lande, og desuden en Del andre Steder, opfatter man Sejrsskjorten som lykkebringende, og denne Anskuelse har trængt andre Sider af de folkelige Overleveringer tilbage. I Tyskland taler man saaledes om en *Glückshaube*, men andre Navne findes ogsaa (*Westerhaube*, *Westerhembdlein* og *Kinderpelglin* = bälglein). I Italien taler man om Gudsmoderssærk (*la camicia della Madonna*); Franskændene kalder Sejrsskjorten *coiffe* og siger, at Barnet fødes *coiffé*. Hver Nation omtrent har sit Navn; paa Island kaldes den *Sigurkufl*.

Eventyrhelten, der er født med Sejrsskjorte, gaar uskadt ud af alle Farer, hvor mange der end dynges op paa hans Vej, og i den Henseende er der, som bekendt, ingen Grænse for, hvad Eventyret har at byde paa: Lindorme og Drager, Kæmper og Trolde, alle besejres af ham, og tilsidst vinder han Prinsessen, faar Kongeriget i Medgift og kommer til at staa som Ejer af uendelige Rigdomme.

Den folkelige Overlevering, der ikke er knyttet til Eventyrene, siger omtrent det samme, men meget er blevet ændret gennem Aarhundrederne. Lindormenes og Dragernes Tid er forbi, og mere

¹ Jydske Samlinger I p. 335.

² E. Tang Kristensen: *Danske Sagn* VI, 2 Nr. 1486. En Sølvæske, prydet med Frelserens Billede indeholdende *Vincens Steensens* (1592—1659) Sejrsskjorte, findes paa Steensgaard, Langeland.

moderne Synspunkter anlægges, dog selvfølgelig ganske ubevidst. Ser man Optegnelserne igennem, saaledes som de foreligger fra *Thieles, Kampe, E. T. Kristensens* og *H. F. Feilbergs Side*¹, finder vi, at Sejrsskjorten gør skudsikker, dens Ejer er ikke til at overmande, han kan ikke komme til Skade, og han bliver rig. I Lande, og for Danmarks Vedkommende Landsdele, med rig Adgang til Havet kan han ikke drukne². Faremomentet er blevet omformet, om man vil moderniseret, men Eventyrets Skema følges, selv om der nok kan paavises Spor af en nationalitetsmæssig Indstilling, naar Folketradition fra andre Lande tages med. Ogsaa Lykkesmomentet varieres noget efter Lokaliteten. I skovrige Lande (f. Eks. Norge og Sverige) kan Ejeren af en Sejrshue slukke Brand, baade Vaadeild, Brand ved Lynnedslag og Husbrand, men i Danmark synes denne Tro kun lidet udbredt og er vist neppe optegnet udenfor Øerne.³

Ganske selvfølgeligt er det egentlig, at de nationale Helte udstyres med en Sejrshætte eller Sejrsskjorte. Lykken, Heldet og forskellige personlige Egenskaber, deriblandt Tapperhed (Usaarbarhed), skaber Personens Ry som Helt. Al Danskheds mest fremragende Repræsentant, *Holger Danske*⁴, siges at være født med Sejrshætte, hvis man da tør tro et Udsagn fra Lendum, og i Udby-ovre tillagde man endog ikke en Sagnfigur, men selveste Kong *Frederik VII* Fødsel i Sejrsskjorte, siden Heldet og Lykken var med ham ved enhver Lejlighed⁵; man kan neppe undlade at tænke paa, om der ikke er sket en Forbytning med Kærlighedens Kaabe. For Sveriges Vedkommende indtræder *Karl XII* i de ovennævntes Sted.

¹ Arkivar Grüner-Nielsen skylder jeg Tak for at have stillet Dr. Feilbergs utrykte Noter til min Raadighed.

² Refsnæs; se J. S. Møller: Fester og Højtider 1929, p. 57.

³ Materialet er samlet af *F. Burjam* (Brages Aarsskrift 1917—20 p. 93). I *Feilbergs* utrykte Noter findes: Ildebrand ved Löfsta, Åre, 1901, slukkedes ved, at en Mand bar en 7-Aars Dreng omkring Brandstedet, efterfulgt af en Karl, der bar Drengens Hue. „Gossan var född med segerhufva och skulle elden slockna där han färdades fram.“ (Jämtlands Tidningen). Smlgn. Sparbu II, 214: (norsk) Barn med Sejrshue bæres omkring Ildebrand.

⁴ E. Tang Kristensen: Danske Sagn VI, 2, 1482.

⁵ ibidem 1488. — Fra Lolland fortælles, at *Valdemar Sejr* var født i Sejrsskjorte; denne kaldes i Maribo ogsaa Valdemarsskjorte. Det er vel Navnefællesskabet, der har knyttet ham til denne Tro, ligesom naar man i Nordvestsjælland fortæller, at en Gaardmand i Odsherred, der som et af sine Navne ogsaa har Navnet „Sejr“, har faaet dette, fordi han var født i Sejrsskjorte. (U. A.).

Han var født med Sejrshue og kunde kun skydes med en Sølvkugle¹, og i Kamp faldt Kuglerne ned i hans store Kravestøvler uden at gøre ham Fortræd². Andre Lande, andre Idealer! Om den sidste Røverhøvding paa den ungarnske Steppe, *Josef Savanyó*, der endte med at blive henrettet, fortælles det, at han var født med 'en Sejrshue, som han altid førte med sig, og som han tog paa, naar han blev forfulgt. Han gjorde sig derved usynlig³. Tyskland har ogsaa en meget populær Mand med Sejrshue, nemlig Digteren og Skomageren *Hans Sachs*. Den opbevaredes længe i *Zacharias Goetzes* Naturaliesamling i Osnabrück, og den viste Sachs's Ansigtstræk i naturlig Størrelse.⁴

Om hvorledes Sejrsskjorten ser ud, ved den folkelige Overlevering meget lidt at fortælle. Der tales almindeligt om en Hinde⁵, og det turde vel være selvfølgeligt, at den beskrives som værende af Form som en Skjorte, thi de, der taler om den, har som Regel aldrig set den. Den beskrives ogsaa som en Soldaterfrakke med nogle Knopper der, hvor Knapperne skulde have siddet⁶. Om disse „Knopper“ har været nogle Rester af Moderkagen, er vel ikke til at sige. Man ved jo, at dennes Lapper (Kotyledonerne) kan være samlede i større eller mindre Grupper, og at disse ogsaa har været Genstand for folkelig Observation. Den Amulet, der i det sydlige Østrig er kendt som „Stachelkugel“ eller „Bärmutter“, og som bruges mod Kvindesygdomme, menes netop at repræsentere Kotyledonerne.⁷

¹ Traditionen om Sølvkuglerne, der overvinder Skudfrihed, kendes ogsaa fra Syd-Europa.

² F. Burjam l. c. p. 85. — Noget lignende fortælles i Nordvestsjælland om General *Schlepppegrell*, der ogsaa var født i Sejrsskjorte, og som efter den voldsomste Kugleregn kunde knappe Kappen op og vise, at de var prellet af paa ham, ligesom det her fortælles, at selvom et helt Kompagni fyrede paa en, der var født i Sejrsskorte, trillede Kuglerne ned i hans Støvler. (U. A.).

³ Wlislöcki, H. von: Aus dem Volksleben der Magyaren 1893, p. 80.

⁴ Lammert, Volksmedizin in Bayern 1869, p. 114 med Henviisning til Celeberrimor. uror epist. ad Zach. Goetz acced. museum Goetzianum. Vtbg. 1716, 269, og Ranisch: Lebensbeschr. d. Hans Sachs 1765, 274. Amnion h. e. interior membrana, qua Hans Sachs, sutor et poeta, in utero inclusus obtectus fuit, ita laborata, ut imaginem ejus justae magnitudinis ad pectus usque summa arte factam representit, etc.

⁵ E. T. Kristensen: D. S. VI, 2, 1483, 1486. ⁶ ibidem 1487.

⁷ Afbildning af en „Bärmutter“ fra Syd-Tyrol findes i Føreren gennem Museum für oesterreichische Volkskunde i Wien. (Udg. 1908 p. 22, fig. 11).

Inden vi gaar over til at omtale Anvendelsen af Sejrsskjorten og til at søge en Forklaring paa den, skal der ganske kort gøres Rede for den Tro om den, som er optegnet paa Balkanhalvøen. I Almindelighed vil det være forbundet med ikke ringe Risiko at drage Sammenligninger mellem folkloristisk Materiale fra Norden og fra saa fjærntliggende Lande, men da Overleveringen har holdt sig rigere dernede og paa forskellig Maade belyser Forholdene andet Steds, bør de ikke forbigaaes helt her¹. Dog vil de sproglige Betegnelser ikke blive nævnt.

Hos Serberne skelner man imellem hvide og sorte Sejrsskjorter. Den hvide bringer Lykke, den sorte gør Drengebarnet til en Troldmand, Pigen til en Heks. Naar Ulykken forkyndes i rette Tid, indtræder den ikke. Pigerne bruger deres Sejrshætte til at fremtrylle Elskov, idet de bringer den i Berøring med den tilbedtes nøgne Hud paa Halsen, Hænderne eller Ansigtet. De serbiske Kvinder bærer stadig Sejrsskjorten paa sig.

En ganske lignende Folketro findes i Dalmatien, kun er det der en rød Sejrshætte, der giver Hekse eller Troldmænd. De, der fødes med en saadan, kaldes Repatsch, o: Folk med Hale, og kendes som vredagtige og stærkere end andre Mennesker.

Hos Græko-Walacherne i Monastir løsner Jordemoderen Sejrsskjorten og klæber den op paa et Stykke Papir, for at den kan tørre, men da hun jevnlige gør Forsøg paa at stjæle den, for at vise den frem ved andre Fødsler, sørger Moderen for ikke at tabe den af Syne. Hun gemmer den under Hovedpuden, til Kirkegangen er overstaet og hun har faaet Velsignelsen. Saa bæres det kostbare Stykke ind i Kirken og anbringes 40 Dage i Rad under Alteret. Efter at det er blevet indviet paa denne Maade, afventer man, at en Metropolit, Statholderen, Dommeren eller en anden Standsperson kommer til Egnen, for saa lægges Sejrsskjorten under en Sten eller under en Bro, saa at han kan komme til at træde over den. Er dette sket, bringes den i Sikkerhed og vil nu i Fremtiden kunne vise sin fulde Kraft. Naar en med Urette anklaget kommer for Retten, behøver han ikke at være bange, hvis han bærer Sejrsskjorten paa sig. Lader han under Anklagerens Tale Armen hænge ned, afkræftes Beviserne. Taler den anklagede selv,

¹ Stern, Bernhard: Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei, mit Berücksichtigung der moslemischen Nachbarländer und der ehemaligen Vasallenstaaten. Berlin 1903, II p. 330.

presser han blot Armen ind mod Sejrsskjorten, og han bliver vis og hans Udlægninger gaar af med Sejren. Ofte bærer man det magiske Stykke i Skulderhulen eller i den højre Sko. Bærer en Vandringsmand sin Sejrsskjorte paa sig, bliver den blind, som vil angribe ham. Er der Spektakler i Huset, skyldes det Trolddom, og den ophæves ved, at man skærer et lille Stykke af Sejrsskjorten, brænder det til Aske og kommer det i Maden.

Hos Bosniakerne ridser man Huden i Skulderhulen op paa det med Sejrsskjorte fødte Barn og implanterer den i det friske Saar, saa den vokser fast. Barnet bliver da fast mod Trolddom og skudsikker. I Syrien tørres Sejrhætten og bæres som Amulet, dog ikke af Barnet selv, men af Faderen.

Skal vi nu se lidt paa det Rituel, der følges, vedrørende Sejrs-hætten, saa er det første iøjnefaldende Punkt, der ovenfor er omtalt mange Gange, at man skulde bære den paa sig, ofte den hele, andre Gange kun et Stykke af den; i mange Tilfælde gøres Sejrs-skjortens magiske Kraft afhængig netop af, at den blev baaret paa Personen. Vi har lige set det for Græko-Wallachernes Vedkommende, men denne Betingelse kendes ogsaa fra de nordiske Lande, deriblandt fra Danmark. Skudfriheden gøres saaledes af og til afhængig af, at man bærer Sejrsskjorten paa sig¹. Den skal efter alt at dømme være i saa intim Berøring med det menneskelige Legeme som blot mulig. Derfor søger man — ved Implantation — at gøre den til en Del af Personen selv, saaledes som det anførtes for Bosniakerne. Men denne Skik har sikkert i længst forsvunden Tid haft almen Gyldighed. Den antræffes saaledes i Norge², men den synes ikke at være kendt her i Landet. Tanken, der ligger bag, er den, at Sejrhætten sidder inde med visse magiske Kræfter, som overføres ved Implantation paa Personen, idet den bliver en Del af denne selv. Men netop dette, at den regnedes som en Del af det menneskelige Legeme, forklarer en anden Bestemmelse: at den skulde følge sin Ejer i Graven. *Peder Tordenskjolds* Broder, *Caspar von Wessel*, der døde 1768 og blev begravet i Gudme

¹ E. T. Kristensen, l. c. 1480, 1484. — Dette fortælles ogsaa paa Kalundborg-egnen. Det siges saaledes, at naar et Barn var født i Sejrsskjorte, skulde denne rulles sammen, ombindes med en Silkesnor og saaledes hænges om Barnets Hals, naar dette var ude; da vilde ingen Ulykke kunne ramme det. (U. A.).

² Burjam p. 90 (efter Storakers Samlinger X og XIII c (F.)).

Kirke paa Fyn, havde befalet, at han vilde have sin Sejrsskjorte med sig i Graven, men det blev glemt. Senere kom man i Tanker om det, og man lagde den da sammenfoldet under Navnepladen paa Kisten, hvor den senere blev fundet¹. I alleregentligste Forstand fik han den altsaa ikke med i Graven, men den bragtes dog tilbage til sin Ejers Legeme.

Almindeligt udbredt over store Dele af Evropa er Troen paa Sejrsskjortens magiske Egenskaber, der navnlig gaar ud paa to Ting, 1) at den kan tjene som Orakel og 2) at den forlener med overnaturlige Egenskaber.

Beretningerne om Sejrsskjorten som Orakel lyder noget forskelligt, idet dels Barnet selv kan spaa sin Fremtid, dels kan andre forudsige Barnets Skæbne ved at betragte Sejrsskjortens Udseende. *Addy*² siger saaledes, at Barnet, der er født med Sejrsskjorte, kan ved Hjælp af den sige, naar Ulykke rammer det, eller naar Held træffer ind. Er Ulykke i Anmarsch, vil Sejrsskjorten være blød og bøjelig, men Held vil følge, saalænge den holder sig tør, haard og stiv. Noget lignende, saa vi, havde sin Gyldighed hos Serberne og i Dalmatien, kun spaaede man der Barnets Skæbne af Sejrshættens Farve, idet de hvide Hinder gav Lykke, medens sorte eller røde (d. v. s. blodige) Hinder voldte Ulykke. Dette er ganske øjensynligt en Røst eller Overlevering fra det gamle Romerrige. Jordemødrene i den antike Tid havde nemlig ogsaa lagt Mærke til, at der kunde være en Forskel i Farven, og de havde udviklet en hel Spaametode efter Fosterhindernes Udseende (*Amniomanci* af *amnion*, Fosterhinde); var de rødlige, blev den paagældendes Liv lykkeligt, var Farven derimod graalig, skulde Sorg og Ulykke strømme ind³.

Hvad nu de overnaturlige Egenskaber angaar, som Sejrshætten forlener sin Ejer med, saa er de i Reglen kun, at han, foruden visse fysiske Egenskaber som Styrke, Uovervindelighed, Skudfasthed og lignende, fik den Gave at være fremsynet, synsk eller vis, det er klogere end alle andre. Dette sidste begrundet et Forhold, vi senere skal komme tilbage til, at visse kloge Folk er født med Sejrshætte.

¹ Kirkehistoriske Samlinger 3 R. II, 619.

² Addy: Household Tales . . . collected in the counties of York, Lincoln etc. London 1895.

³ Collin de Planey: Dictionnaire infernal, Bruxelles 1845. Artiklerne *amniomancie* og *coiffe*. — (Jfr. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Bd. I, 1927. S. 369. [Artiklen *Amniomantie*]). (U. A.).

Hvis man ved en Amulet forstaar en Ting, der paa magisk Maade værner og beskytter den, der bærer den, og ved en Talisman det, der kun er til Værn for en enkelt Person (og i sjældnere Tilfælde dennes nære Slægt), staar Sejrsskjorten midt mellem begge Begreber. I Almindelighed beskytter den kun den, der er født med den, men den kan dog gives bort eller sælges, uden derfor at tabe sin Kraft. Som nævnt ovenfor, kan Faderen ogsaa bære den, men dette Forhold kendes kun fra et enkelt Sted og er maaske begrundet i en lokal, endnu ikke oplyst Tradition. Oprindeligt var en Strimmel af Hinderne det Materiale, som Moderen benyttede til at binde den lykkebringende Amulet om Halsen paa Børnene, for at værne dem mod Sygdomsdæmonerne¹, men efterhaanden som Troen paa dens Egenskaber blev almindelig, blev den ønsket og efterstræbt ikke blot af den nærmeste Familie, og saa søgte man at skaffe sig den ved Køb. Der foreligger da ogsaa fra ret gammel Tid Beretninger om Salg af Sejrhætter. Allerede Kirkefaderen *Chrysostomus* taler om, at Jordemødrene paa hans Tid (347—407) handlede med Sejrhætter², og det samme kendes fra det antike Rom. *Aelius Spartianus* (c. 300 e. Kr.) taler om den til Sejrsskjorten knyttede Tro i sin Beskrivelse af Kejser *Augustins* Liv, og han fortæller, at Jordemødrene den Gang solgte Hætteerne, mærkeligt nok til Sagførerne, der, ved at faa dem i Hænde, var sikre paa at faa straalende Resultater ud af selv tvivlsomme Retssager, da Sejrhætten satte dem i Stand til at vinde en hvilken som helst Sag. Man ser, hvorledes den oprindelige romerske Tro er blevet omformet i de ovenfor nævnte Beretninger fra Græko-Wallacherne. Iøvrigt har disse Anskuelser om Sejrhætten som juridisk Hjælpemiddel ogsaa fundet Vej til Danmark; i det mindste nævnes de hos Th. Bartholin³, men han siger intet om, at denne Tro har været gængs i Danmark. At derimod Handelen med Sejrsskjorter har holdt sig til vore Dage, er derimod sikkert nok. Velkendte — og ofte citerede — er de mange Annoncer, Dagbladet *The Times*

¹ Höfler, M., Volksmedizin und Aberglaube in Oberbayern. 1893, p. 204.

² Websters Dictionary; Art. caul. Chrysostomus dadler i en af sine Prækenere en Præst, der, for at skaffe sig Lykke, købte en Sejrhætte. Han har iøvrigt et helt Kapitel om Overtro vedrørende Børn.

³ Th. Bartholini Antiquitatum veteris puerperii synopsis. Amstelodami MDCLXXVI, p. 111 (Hafniae 1675). Faye: Oplysninger om Forhold og Skikke vedrørende Svangerskab og Fødsel hos de gamle Nordboere. Norsk Mag. for Lægevidenskaben XV B., 10 H. p. 758.

har haft derom, og Prisen har ligget mellem 20 Guinéer i 1779 og 6 Guinéer i 1848¹. *Charles Dickens* siger selv, at han blev født med Sejrshætte, og den blev budt ud til Salg for den lave Pris af 15 Guinéer (1812)². Prisen sank senere til et Minimum af 2 shilling, men Verdenskrigen fik den atter til at stige³. Beretninger om Jordemødrenes Handel med denne ejendommelige Vare faar en til at mindes Bøddelen, der ogsaa købslog om de professionelle Efterladenskaber.

Inden vi nu skal til at undersøge, hvad der ligger til Grund for de folkelige Anskuelse om Sejrsskjorten, skal det fremhæves, at den langt fra altid fører Lykke med sig, men tværtimod ofte bringer det modsatte, ja endog Kummer og Død. Vi bringer det grelleste Eksempel først, et fra den klassiske Tid, nemlig den Søn, som blev født inden Kejser *Macrinus* besteg Tronen. Da han var født med Sejrshætte paa, spaaede man ham straks, at han skulde blive Kejser ligesom Faderen, og han blev kaldt *Diadematus* med Henblik dels paa Tegnet for den kejserlige Værdighed, dels paa Sejrshætten. Men det gik helt anderledes, end man ventede det. *Macrinus* blev dræbt, og samme Skæbne ramte Sønnen, efter at han var bleven landsforvist⁴. Lignende Beretninger kendes der flere af, fra Ungarn (Szilagy Komitatet) hedder det endog ordsprogs-mæssigt, at „den, der fødes i Sejrsskjorte, skal dø for Strikken“. Her i Danmark, hvor Livet flyder roligere hen, har man Fortællinger om Folk, der var født i Sejrsskjorte, men som blev ved at være fattige⁵. Optegnelserne fra Folkemunde, navnlig naar de samles fra mange Lande, viser gennemgaaende, at Skæbnen kunde lægge sit Lod snart i den ene, snart i den anden Vægtskaal. Mulighed for baade det ene og det andet kunde der i alt Fald være, og naar Lykkemomentet overalt er blevet saa fremherskende, som det i Virkeligheden er, saa har det den naturlige Grund, at man nu en Gang hører mere om den, der vinder Lotteriets største Gevinst, end om de mange, der trak en Nitte. Men netop denne Usikkerhed i Chancerne maa have været saa kendt af alle, at en Spaaning, som den ovenfor nævnte, var begrundet.

¹ Ploss: *Das Weib*. II. ² *Websters Dictionary*. ³ J. S. Møller, I. c. p. 128.

⁴ *Dictionnaire infernal*, I. c. — *Macrinus* var Kejser Aar 217—218 e. Kr. Sønnen kaldtes senere *Diadumenos* (*Handwörterbuch*, I. c.). (U. A.).

⁵ E. T. Kristensen: *D. S.* VI, 2, Nr. 1481. — Det er dog ogsaa fortalt, at Kong *Kristian II* var født i Sejrsskjorte. (U. A.).

Først og fremmest kunde Ulykken ramme Barnet selv, om man vil, i dets oprindelige Anlæg. Vi saa ovenfor, at Hindernes Farve betingede, om Barnet skulde blive en Troldkarl eller Heks; ganske vist stammede disse Anskuelse fra Balkanhalvøen, men noget lignende kendes fra Tyskland. Der mener man, at Barnet bliver en Vampyr, hvis Sejrsskjorten ikke brændes og Asken indgives Barnet.¹ En anden Optegnelse siger, at Barnet bliver Vampyr, hvis Sejrsskjorten ikke bliver brændt inden det syvende Aar. Ilden er naturligvis her det dæmonfordrivende Middel, der hører de meget gamle, primitive Forestillinger til, og vi rykker ogsaa tilbage til disse meget fjærne Tider, naar vi ser, som det nævnes ovenfor, at de græko-wallachiske Kvinder lægger Sejrsskjorten under en Sten og lader Præsten eller en anden Standsperson træde over den. Det er det ældgamle „magiske Skridt“, der genfindes her², det, der indvier Genstanden, en Ceremoni, der senere erstattes af kirkelige Bønner (Messer) og endog af Daab³.

Nu er Sejrhætten en Del af Efterbyrden, og det vilde derfor være rimeligt at fortolke den førstes magiske Virkninger paa Grundlag af, hvad man ved om den sidste⁴, især fordi Efterbyrden mange Steder regnes som noget helligt, fordi den mentes at gemme en Del af Barnets Sjæl. Denne Anskuelse opretholdtes blandt andet, fordi Efterbyrden ligesom ogsaa Skytsaanden paa Islandsk hedder *fylgia*. Desuden ogsaa fordi Efterbyrden paa Island regnes som noget helligt, der ikke paa nogen Maade maa ødelægges. Helst skulde den graves ned under den Dørtærskel, som Moderen jævnligt gik over. Brændte man den eller kastede den bort, kom Barnet til at mangle sin Skytsaand. Alt dette overførtes saa paa Sejrsskjorten.

Faye paaviser imidlertid, at denne Teori ikke har Fodfæste i sproglig Henseende⁵. Ordet *fylgia* betyder overhovedet alt, hvad der følger efter⁶, og forskellige andre Forhold viser ogsaa, at man her har tolket forkert, ikke mindst, da man fra mange Lande ved, deriblandt ogsaa fra Nutidens Island, at Efterbyrden skal brændes

¹ H. F. Feilbergs utrykte Noter henviser herom til Wh. Vlk. IV, 136, VI, 253 (Mähren); Meyer Vlk. 103, Baden 18 og P. Vlk. IX, 83. Smlgn. ogsaa Tempe P. m. 307.

² J. W. S. Johnson: Det helbredende Skridt. Danske Studier 1921 p. 14.

³ H. F. Feilbergs utrykte Noter med Henviisning til Wh. Vlk. XXII, 234, 235.

⁴ jfr. J. S. Møller, l. c. p. 129. (U. A.) ⁵ Faye l. c.

⁶ Mundtlig Meddelelse fra Prof. Finnur Jónsson.

op, hvis Barnet ikke skal komme til at lide under Dæmonernes Plagerier eller selv blive en Vampyr.

Skønt Troen om Sejrsskjorten samler sig sammen om ganske faa Momenter og vel nok kunde rides op med ganske enkelte Linjer, varierer Beretningerne dog saa meget, at de strejfer ind paa mange folkloristiske Omraader, flere end vi tør forfølge her. Holder vi os imidlertid til det rent primitive, at Sejrsskjorten i det overvejende Antal Tilfælde bringer Lykke, i andre Ulykke, saa er Besvarelsen af Spørgsmaalet, hvorfor den gør det, nogenlunde nærliggende. En Fødsel af et Barn i usprængte Hinder er nemlig noget usædvanligt og langt fra et dagligdags Tilfælde¹, og netop derfor noget, der maatte have Betydning for Barnets senere Skæbne. Den berømte „Kalv med Falbelader“ var jo ogsaa et Fingerpeg om kommende Begivenheder. Sejrsskjorten faar altsaa sin Betydning med *det usædvanliges Ret*, men netop det usædvanlige kan — for det primitive Sind — bringe baade Lykke og Ulykke, eller under visse Betingelser lidt af hvert.

Man er endda i det Tilfælde, at man kan føre et Bevis herfor. Herhjemme som andet Steds er den, der er født i Sejrs-hætte, synsk eller fremsynet, d. v. s. ejer den „kloge“ Mands fornemste Egenskab. Men de kloge faar netop deres Egenskaber og Evner i Kraft af det usædvanlige. Vi ser her bort fra de sære Dragter, mange af dem har brugt, og som nok har forøget Tilliden, som mange af andre Grunde viste dem; her holder vi os kun til de rent legemlige Fænomener. Blandt disse noteres Varulvebryn, onde \odot : stikkende Øjne og rene Misdannelser som: en kroget Fod (*Jens Aggesen*), to Tommelfingre paa samme Haand (*Rasmus Kræmmer*), en vissen Arm med en forkert vendende Haand (*Maren Haaning*). Desuden forskellige andre patologiske Tilstande: *Kjæn Pies* manglede saaledes Næsen og en Del af Ansigtet, der var ædt bort af Lupus. Der kunde fortsættes længe med disse den normale Befolknings Undtagelsestilfælde, men vi skal nøjes med et eneste Eksempel endnu, Kapellanen *Bertel Ufødt*, der regnedes for „klog“, fordi han var skaarer ud af Moderens Side, d. v. s. født ved et Kejsersnit.

Desuden, ligesom Sejrs-hætten kan bringe Lykke og Ulykke, godt og ondt, saaledes har man ogsaa kloge Folk, Mænd og Kvin-

¹ Sættes Antallet af Fødsler i København til ca. 10,000 aarligt, vil Fødsel med Sejrsskjorte indtræde én Gang af 7000. Dette er dog en skønsmæssig Beregning (mundtlig Meddelelse fra dr. med. V. Esmann).

der, der virker hinanden modsat. Hvad den ene gør godt, søger den anden at afværge ved at gøre ondt, og omvendt. Det er det, der hos Naturfolkene kaldes for sort og hvid Shamanisme. Der er ogsaa fra Danmark Beretninger om dette forunderlige Forhold; om *Bertel Vandborg*, *Jørgen Sperup* og *Jens Silkeborg* siger Overleveringen, at de virkelig var Hekse, men de var mod hverandre; hvad den ene gjorde af ondt, gjorde de andre godt¹. Hos disse kloge Folk har den magiske Evne givet sig Udslag paa to Maader, ganske som ved Sejrsskjorten.

Betragter vi nu de ovenfor anførte Traditioner om Sejrsskjorten eller Sejrsætten, saa genfindes i dem en Del Fortællinger, der med større eller mindre Ret er knyttet til enkelte navngivne Personer. Disse Beretninger er et sent Islæt i den oprindelige Tro, der opstod om disse sjældne Fødsler. Sene Omformninger af denne er ogsaa de Beretninger, der er farvede af Lokaliteten (Kystsagnene om Redning fra Drukning og de tilsvarende om Brand, stammende fra skovrige Egne med Huse af Træ). At Traditionen siger, at Sejrsskjorten skulde gemmes, hentyder sikkert til, at den skulde opbevares, indtil Besidderen døde; det siges jo ogsaa en og anden Gang, at den skulde følge ham i Graven, altsaa folkloristisk set graves ned i den Jord, der gav alt og alle Styrke, Kraft og Næring. Ganske det samme Forhold kender man fra Moderkagen. Den blev ogsaa gravet ned, i Regel under den Dørtærskel, som Moderen hyppigt traadte over. Der boede nemlig Husets Vætter, og traadte man over Dørtrinet, forlørnedes de og paaførte Sygdom eller Ulykke. Trinet var i Romertiden det uheldsvangre Sted — locus infaustus —, men samme Forestilling genfindes ogsaa i Bibelen (Tobias VIII, Matthæus XII, 43, Lucas XI, 24). Der er altsaa her Tale om et Offer for at forsones Dæmonerne, Ofre, der sikkert hentyder til Opnaelse af Frugtbarhed. I de romanske Lande kastes Moderkagen i Brønden eller i en Strøm, men der hentes Børnene netop, hvis de da ikke, som i Frankrig, fødes i et Kaalhoved eller under en Kaalplante, den Vækst, der holder sig grøn Sommer og Vinter og derfor symboliserer Naturens Kraft. I disse Lande betegner Børnerigdommen ogsaa en Form for Lykke.

Der kan mod dette indvendes, at *Caspar v. Wessel* ikke fik sin Sejrsskjorte med sig i Graven, saaledes som det ovenfor er fortalt.

¹ Jfr. Gordon Norrie: En Heksehistorie fra 1924. Bibl. f. Læger 1826, p. 168 ff. (U. A.)

Paa hvad Maade det forholder sig med hans Begravelse, vides i Øjeblikket ikke. Der kan jo være Tale om en Henstilling i et muret Gravkammer, over eller under Kirkegulvet, maaske ogsaa om en almindelig Begravelse, men saa meget er vist, at man har søgt at omgaa den Vanskelighed, det har været, at den afdøde ikke kunde faa sin Sejrsskjorte med sig i Graven, ved at lægge den under Navnepladen paa Kisten, altsaa at knytte den saa intimt som muligt til det, der repræsenterede Manden selv i hans Forhold til Omverdenen.

OEHLENSCHLÆGERS »HELGE«

BEMÆRKNINGER TIL KOMPOSITIONEN

AF

H. G. TOPSØE-JENSEN

OEHLENSCHLÆGER-LITTERATUREN er blevet forøget med et smukt og værdigt Bidrag fra svensk Side i den store Bog, som Prof. Albert Nilsson 1928 udsendte om „*Tre fornordiska gestalter. Helge, Frithiof och Kung Fjalar*“. Værkets første 90 Sider indeholder en udførlig og paa mange Maader træffende Analyse af Oehlenschlägers Hovedværk, som vidner om Forfatterens Skarp-sindighed og om hans Fortrolighed med den danske „Helge“-Litteratur fra Hauch til Hans Brix. Men en enkelt Bemærkning synes mig at indbyde til nærmere Drøftelse. Efter at Forf. har gennemgaaet Digtets fortællende Partier „*Frodes Drapa*“ og „*Helges Eventyr*“ og er naaet frem til Tragedien „*Yrsa*“, skriver han: „Ingenting hade varit lättare för Oehlenschläger än att framställa även detta ämne i romansform. Han hade icke behövt att dikta mer än tre nya romanser; *Helge* hade då haft lika många sånger som de homeriska dikterna och varit ett enhetligt konstverk“ (S.83).

Naar man reagerer overfor disse Ord, skyldes det først Sætningens Formulering. Havde Prof. Nilsson hævdet som en almindelig Paastand, at det maatte være en let Sag for en Digter at behandle hele Helges Historie i Romancer, vilde man ikke paa Forhaand turde benægte det, selv om den nærmere Udførelse nok skulde komme til at berede bemeldte Digter adskillige Vanskeligheder. Naar Talen derimod gælder Oehlenschläger, maa vi dog vist have Lov til at tro, at han ikke har handlet i et Lune,

Albert Nilsson: „*Tre fornordiska gestalter. Helge, Frithiof och Kung Fjalar*.“ Lund 1928, C. W. K. Gleerup.

under Indflydelse af en løs Flyvegrille, naar han har valgt den dramatiske Form for Værkets sidste Afsnit, men har sluttet med en Tragedie, fordi hans kunstneriske Overbevisning sagde ham, at denne Udgang var den eneste forsvarlige, ja den eneste mulige. Naar Albert Nilsson dernæst antyder den Mulighed, at Tragedien kunde være erstattet med kun tre Romancer, hvorved det klassiske Tal 24 var naaet, maa vi med Fare for at synes lidt pedantiske gøre opmærksom paa, at „Yrsa“ allerede i Omfang er den største af Værkets tre Dele, hvoraf „Frodes Drapa“ indeholder syv, „Helges Eventyr“ ikke mindre end fjorten Romancer, og at Digtets Konstruktion vilde mærkeligt forrykkes, hvis den Kæde af Begivenheder, som udgør Tragedien, skulde klemmes ind i tre korte fortællende Digte. Olufs og Tangkiærs Møde; Yrsa kommer til Borgen og træffer sin Moder; Kong Helges Ankomst til Saxland; hans Møde med Tangkær og med Yrsa; hans afgørende Sammentræf med Oluf, som bereder Vej for det skæbnesvangre Bryllup mellem Far og Datter; endelig Olufs Samvittighedskvaler; Afsløringen af den frygtelige Hemmelighed; Helges og Olufs Død — alt dette vilde kræve en vid Plads, ikke mindst naar man betænker, at hver Romance ifølge Genrens Natur som Regel maa indskrænke sig til at behandle en enkelt, afsluttet Begivenhed.

Vigtigere er det dog, at den citerede Bemærkning intet Hensyn tager til de fundamentale Stilmodsatninger mellem Epos og Drama, der vel maa antages at have spillet en væsentlig Rolle for Digterens Overvejelser. I Romancerne er Hovedsagen Skildringen af Begivenheder, ydre Optrin. Med ganske faa og sikre Streger anskueliggøres Hovedpersonerne: Helge, Hroar, Havfruen og Oluf, men et virkelig sammensat Sjælebillede tillader de snævre Rammer ikke Digteren at give. Hovedvægten ligger paa de prægtige Skildringer af ægte episke Episoder som f. Ex.: Julerejsen; Frodes Drab; de tre Mænd i Vinternatten, som bringer Skulde til Lejre; Helges Besøg hos Oluf; Jagten; Nedfarten til Havfruens Rige. I „Yrsa“-Afsnittet maatte det uhyggelige, oprørende Emne kræve en anden Behandlingsmaade. Blodskamshistorien kan ikke udenvidere gaa ind i Rækken som en Begivenhed blandt andre Begivenheder; for at kunne akcepteres af en moderne Læser og for at kunne virke efter hele sin Hensigt kræver den et dybere Indblik i Personernes Sjæleliv. Vi kan ikke blot nøjes med Tilfældet selv, men vil forstaa de psykologiske Aarsager, der muliggør det, og de

sjælelige Virkninger, det fremkalder, vil kende hele det sammensatte Komplex af menneskelige Følelser, som danner Baggrunden for den store Katastrofe. Og Emnet forlanger dernæst, at Interessen holdes fast om et enkelt Brændpunkt: de Begivenheder, som direkte fremkalder og følger Katastrofen; den maa ikke spredes ved, at Handlingen udstykkes i en Række enkelte Sange af relativt afsluttende Selvstændighed. Akcenten flyttes fra de ydre Hændelser til de indre Oplevelser; de spredte Episoder viger for det store patetiske Øjeblik, om hvilket Handlingen koncentrerer sig. Forskellen mellem „Helges“ to første og dets sidste Afsnit er naturligt begrundet i den væsentlige Forskel mellem Epos og Drama.

For at komme Kompositionens Hemmelighed tættere ind paa Livet vil det maaske lønne sig at se hele Problemet under en ny Synsvinkel. I Stedet for den almindelige Anskuelse, som ogsaa Albert Nilsson synes at dele, der gaar ud fra, at Oehlenschläger paa et bestemt Tidspunkt under Udarbejdelsen af sit episke Digt har foretrukket at gøre Springet over i Dramaet, lad os saa sætte den Mulighed, at Ideen til Tragedien er det primære, og at de episke Partier kun maa tænkes som Indledningen til det Skuespil, som for Digteren har været Hovedsagen.

Lad os opstille denne Hypotese og prøve paa, hvilke litteraturhistoriske Argumenter der kan føres i Marken for den.

Stoffet har været Oehlenschläger bekendt fra hans Ungdomslæsning i Bjørners „Nordiska Kämpa Dater“, som indeholder en fuldstændig Oversættelse af „Hrolf Krakes Saga“. Men den ydre Impuls til at behandle det i digterisk Form har han efter min Mening faaet under sit Arbejde paa Universitetsforelæsningerne over Ewald og Schiller i Aarene 1810—1812.

I Vintersemestret 1810—11 (Semestret begyndte efter Universitetsfesten i November) læste Oehlenschläger over Ewalds Værker. I tredje Bind af den Profftske Udgave (1787), der bl. a. indeholder „Balders Død“, efterlyser Udgiveren i sin Fortale forskellige utrykte Værker af Ewald: „I Besynderlighed ønsker Hr. Udgiveren, at hos nogen maatte findes de Fragmenter, han har seet hos Digteren, af de tre originale Skuespil: Helge eller den nordiske Ødip, Frode og Hamlet“. Nu skete der det mærkelige, at umiddelbart før Oehlenschläger udarbejdede sin Forelæsning over „Balders Død“, kom virkelig et af disse Fragmenter for Dagen, idet Rahbek i femte

Hefte af sit Tidsskrift „Sandsigeren“, Onsdagen den 6. Marts 1811, kunde offentliggøre første Akt af Alexandrinertragedien „Frode“. Stykket var skrevet 1772; den bevarede Førsteakt skildrer den svage Konge som et viljesløst Redskab i Hænderne paa sine hensynsløse og brutale Raadgivere, paa en saadan Maade, at man ikke kan undgaa at tænke paa Christian den Syvende og Struensee. Men Skuespillet skulde derefter have behandlet Erik og Roller-Episoden, hvorfra Oehlenschlæger havde hentet Emnet til sit første Prosaarbejde, der endnu laa som Fragment i hans Skrivebordsskuffe, og som han faa Aar efter — 1817 — vendte tilbage til i „Hroars Saga“.

Hvorvidt Rahbek har erindret noget om sin Svogers tidligere Interesse for de to Brødrers Historie, er ikke godt at sige. Men han har forsynet Udgivelsen af Ewald-Fragmentet med en meget sigende Indledning og Efterskrift. Mottoet — „Den store Raphael Sancio var min Mester“ — er taget fra „Correggio“, og Rahbeks Introduktion, der ogsaa indeholder en Hentydning til Oehlenschlægers Ewald-Forelæsninger, former sig som en højstemt Opfordring til denne Ewalds Arvtager og nærmeste Aandsbeslægtede til at fuldføre det foreliggende Brudstykke: „det er den største Lovtale, jeg nogensinde har holdt, og den største, jeg venter nogentid at komme til at holde Hakon Jarls, og Palnatokes, og Axel og Valdborgs, og Corregios Digter, at jeg gaaer til ham, som hans Giulio Romano til Corregio:

For atter der at see min Raphael“.¹

Selv om Rahbek véd, at Oehlenschlæger vil afslutte Værket helt anderledes, end Ewald har begyndt det, saa trøster han sig med, at Resultatet nok alligevel skal blive saaledes, „at der . . . naar man ikke havde saa sikre historiske Data at gaae efter, skulde et ved flittigt Studium af begge Mesteres Arbejder og Maaener dannet Øie til at skiælne det restaurerende fra den antike Torso“ (S. 110).

Samtidig nævner Rahbek, at han til Brug for Forarbejder til en paatænkt ny Ewald-Udgave for K. H. Seidelin i flere Aar havde haft en Pakke vigtige Ewald-Papirer i Hænde, hvorimellem „fandtes betydelige Fragmenter saavel af hans Helge (hvoraf imidlertid det væsentligste forekom mig at have fundet Plads i hans senere Balder) som af hans Hamlet“ (S. 108). Rahbek haaber, at en

¹ „Sandsigeren“, I, 1813, S. 109.

saadan ny Udgave maa blive til Virkelighed, „paa det hine uska-teerlige Fragmenter deri maatte blive opbevarede, hvoraf enhver Linie er for mig, som Apells berømte Linie, hvori hans Medbeilere ved første Øiekast kunde erkiænde de grædske Maleres Øverste“ (smst.).

Oehlenschlægers Svar paa denne meget indtrængende Invitation staar at læse i Indledningen til hans Forelæsning over „Balders Død“.¹ Det er alt andet end imødekommende. Han paa-viser først, hvorledes „Frode“ litterært set betegner et Tilbagefald til et ellers af Digteren passeret Udviklingsstadium indenfor Ewalds Produktion, Alexandrinetragedien, og kommer til det Resultat, at da vi især beundrer Ewald som Banebryderen, „kan ikke et Fragment synderligt tiltrække sig vor Beundring, hvis høieste Ros dog unægtelig kan være, at det ligner en efter Reglerne sammensat første Act af en fransk Tragødie“ (S. 101). Karaktererne kritiseres; de er „ikke udmærkede, ikke store“: Frode er for svag, Grib for bulldrende, mere Praler end Uhyre; Gotvare hører hjemme i det borgerlige Lystspil. Ennet er ikke blot utragisk, men udramatisk. Stykket savner historisk Illusion, stærk objektiv Natur, stor subjektiv Fremstilling. „Dette er min Mening om dette blandt Ewalds Papirer fundne Fragment“ (S. 102).

Oehlenschlæger har altsaa bestemt taget Afstand fra Rahbeks Opfordring til at gøre „Frode“ færdig. Men man tør ikke benægte, at den varmhjertede Appel til Ewalds aandelige Arvtager: „O! at ogsaa denne Telemachos vilde sætte sig i Besiddelse af Ulyssis efterladte Bue, som han ene kan spænde o. s. v.“ (S. 66), kan have saaet et Tankefrø i hans Sjæl. At skrive en „Hamlet“ har paa denne Tid hans Shakespeare-Beundring sikkert forbudt ham, men maaske er Titlen „Helge eller den nordiske Ødip“ blevet siddende et Sted i hans Hukommelse. Her havde han tilmed den Fordel at være fuldstændig frit stillet; Ewalds Fragment blev først efter Oehlenschlægers Død trykt i Thaarups og Liebenbergs Udgave. Under Omtalen af „Frode“ i Ewald-Forelæsningerne nævner han ganske vist ikke „Helge“ og „Hamlet“, men i den Ewald-Biografi, han i November 1813 lod trykke i første Bind af Molbechs „Athene“, hedder det: „Ogsaa en Helge havde han [Ewald] i sinde at skrive“ (S. 396).

Hvis Beskæftigelsen med Ewalds Skrifter har givet den første

¹ „Om Ewald og Schiller“, I, 1854, S. 97—103.

Impuls, saa har Ideen faaet ny Næring det følgende Aar, da Oehlenschlæger holdt sine Forelæsninger over Schiller (1811—12).¹ I „Braut von Messina“ havde Schiller søgt at forny „Oidipus“-Tekniken i et moderne Stof, og Oehlenschlægers Betragtninger over dette Værk former sig som et Opgør med Schillers nyklassicistiske Tendenser. Antagelig er det ogsaa i disse Aar, at han har studeret Sophokles i Solgers Oversættelse. Den Tanke ligger derfor ikke fjernt, at Oehlenschlæger, da han to Aar senere skrev „Helge“, har villet vise, under hvilke Forudsætninger det var muligt og tiladeligt for en moderne Digter at benytte det antike Dramas Formler. Det fortjener samtidig at erindres, at „Helge“ efter Digterens eget Sigende er skrevet umiddelbart efter „Hagbarth og Signe“ (som iøvrigt udkom senere). Oehlenschlæger har altsaa paa denne Tid syslet med dramatiske Eksperimenter, akkurat som det var Tilfældet under den store Udenlandsrejse. Som han dengang gjorde en Afstikker fra den historiske Tragedie i Schillers Aand til græske og franske Forbilleder („Baldur hin Gode“, „Axel og Valborg“), saaledes følger nu den græske „Yrsa“ efter den franske „Hagbarth og Signe“.

Paa to Punkter satte Oehlenschlægers Kritik ind overfor „Braut von Messina“, og paa begge disse Punkter ser vi ham drage Konsekvenserne i sin digteriske Praksis i „Yrsa“. Først det antike Skæbnebegreb. Den haarde Skæbne, som rammer Kong Oidipus i Sophokles' Tragedie, er ikke en Straf for en Brøde. Kongen er absolut uskyldig. Ikke misundelige Guder, men den selvfølgelige og uforanderlige Natur er det, der volder hans Ulykke, og med Aarsagssammenhængen kan man ikke gaa i Rette. Hos Sophokles er Skæbnen blind. Men hvad der var en naturlig Konsekvens af Grækerens filosofiske og religiøse Indstilling overfor Tilværelsen, maatte virke mærkeligt fremmed hos en moderne Digter som Schiller, hvis Verdensopfattelse var den stikmodsatte; og Forestillingen blev drevet ud i den rene Karikatur af Skæbnetragikens nyeste Repræsentanter, Zacharias Werners „24. Februar“ (1810) og A. Müllners „Die Schuld“ (1813), hvor Menneskene var forvandlet til Marionetdukker i en vilkaarlig Skæbnes Haand.

For Oehlenschlæger var en saadan Opfattelse, der ikke blot

¹ Smign. for det følgende Afsnits Vedkommende Kapitlet „Sophokles — Schiller — Oehlenschlæger“ i min Afhandling „Schiller og Oehlenschlæger“ („Edda“, XVI, 1921, S. 74—89).

satte Viljen ud af Spillet, men som tillige borteliminerede ethvert Element af Skyld hos Dramaets Personer, baade i moralsk og æstetisk Henseende forkastelig. Vi ser ham da ogsaa vende sig, ikke blot mod Schiller, men ogsaa mod sin egen „Baldur“, som han nu kort og godt betegnede som en Vildfarelse, selv om han mente, at hans Fejlgreb ikke var saa iøjnefaldende som Schillers: „fordi det [Baldur] maaskee er mere naivt, og mindre filosofisk slutter sig blot phantastisk til den gamle Tro. Men just den skønne, humane Aand, som der lever i Schillers Stykke, gør denne Overtro saameget mere paafaldende og skrigende.“¹ Vil man endelig „skrive et Skuespil, hvori Fatum skal regiére“, er det vigtigste, „at man saameget som muligt sætter sig ind i den gamle Tænkemaade, og betragter det Hele som et sindrigt Billed af en hedensk Tids Poesi. For filosofisk maa det ikke være; det maa være, som i ethvert Skuespil, lidenskabelige menneskelige Handlinger, og ikke allegoriske Personer, som i min Balder“ (smst.). Man sammenligne hermed Afsnittet om „Baldur hin Gode“ i Fortællingen til „Nordiske Digte“, 1807; den radikale Ændring i Digterens Kunstopfattelse er ganske tydelig.

Oehlenschlæger vælger altsaa et Emne fra den graa Oldtid til sit Skæbnedrama, medens Schillers foregaar i den kristne Middelalder. Og det adskiller sig paa to afgørende Punkter fra den sædvanlige Type.

For det første savnes Oraklet, som ellers er en absolut nødvendig Ingrediens i Skæbnetragedien (man tænke paa „Kong Oidipus“, „Braut von Messina“, „Baldur hin Gode“, „24. Februar“, senere Grillparzers „Die Ahnfrau“). Som bekendt skildrer det „rigtige“ Skæbnedrama jo netop, hvorledes Personerne af al Magt søger at modarbejde Opfyldelsen af en skæbnesvanger Spaadom, medens deres Handlinger i Virkeligheden Skridt for Skridt fører netop til det Resultat, som de for enhver Pris søgte at undgaa.

For det andet er Skæbnen blind hos Sophokles og hos Schiller. Hos Oehlenschlæger er den fjendtlig. Indførelsen af Havfruen i Digtet tjener til at kaste helt nyt Lys over Kong Helges Skæbne.

Oehlenschlægers Kilde, den islandske Hrolf Krakes Saga, fortæller i første Del, Fróða Þáttr, Hroars og Helges Barndom og deres Hævn over Farbroderen, Kong Frode. De næste Kapitler skildrer Helges formædelige Frierrejse til Olufs Hof og hans der-

¹ „Om Evald og Schiller“, II, 1854, S. 182.

paa følgende Hævn. Videre fortælles der, hvorledes Helge sytten Aar senere tilfældigt møder sin og Olufs Datter Yrsa, hvorledes han forelsker sig i den fremmede Hyrdepige, tager hende med hjem og holder Bryllup med hende. Endelig — kort før Skildringen af Helges Død — indføres i 15. Kapitel den mærkelige Beretning om, at en Huldrekone Juleaften i ondt Vejr frysende bliver lukket ind af Kongen, forvandles til den dejligste Kvinde, han nogensinde har set, og daarer ham med sin Skønhed. Næstkommende Vinter paa samme Tid, siger hun, skal han søge efter sit og hendes Barn i sit Skibsnøst (den svenske Oversættelse hos Bjørner har *båthus*, og det er vel dette Ord, som uvilkaarligt har fremkaldt den berømte *Badehusscene* hos Digteren). Efterkommer han ikke hendes Bud, vil han komme til at undgælde derfor. Han gør det imidlertid ikke. Men den tredje Vinter kommer Huldren og to andre (Sagaen: *þrjú menn* 3: tre Personer; Oehl.: tre Mænd) ridende med Barnet til Helge, og hun siger: Det skal du vide, Konge, at din Slægt skal undgælde, fordi du ikke har agtet paa, hvad jeg har sagt dig; men dig regnes det tilgode, at du frelste mig i Nøden, og du maa vide, at denne Mø er vor Datter, og hun hedder Skuld.

Historien er et almindeligt Folkeeventyr om den dejlige unge Kvinde, der er fortryllet af den onde Stedmoder. Men Oehlenschläger omtyder den med genial Sikkerhed: nu har han fundet Krystalliseringspunktet, der faar hele Værket til at samle sig til en Enhed.

Paa sidste Blad af Originaludgaven af „Helge“ læses denne Anmærkning: „Af dette Digt haaber Forfatteren at give en Fortsættelse, som vil indeholde Hrolf Krakes Historie“. For at forstaa Kompositionen i „Helge“ tilbunds, maa vi stadig tænke paa Værket som en Indledning til en Digtning om Hrolf Krake.

Og det er derfor let at fatte, hvorfor just Havfruen kommer til at repræsentere den fjendtlige Magt i Digtet. Det store Skjoldungedrama ender jo med, at Søsteren, Skulde, overfalder og fælder sin Broder Hrolf. At Spiren til Ættens Undergang lægges ved Skuldes Fødsel, er allerede Sagaen klar over; det hedder saaledes i Kap. 47: „Skuld war en arg trollkona, och på sitt möderne af Älfwa slächtet, hvilket Konung Hrolf och hans kiämper wäl hafwa måst umgälla“.¹ Hendes Moder Havfruen skaber da i Oehlen-

¹ *Erik Julius Bjørner*: „Nordiska Kämpa Dater“, 1737. (Konung Hrolf Krakes Saga, S, 113).

schlægers Digtning den store Sammenhæng, som rækker fra Frodes Død til Hrolfs Fald. Det centrale Parti i hele Værket er derfor Havfruens vilde Sang paa Dybet. Her er dets Program givet: Frode skal hævnnes med Ættens fuldstændige Udslettelse — Vellysten skal fælde Helge, Hrolfs Søster skal volde sin Broders Død. Og naar *Älfkvinman* hos Björner forvandles til Oehlenschlægers Havfrue, bliver hun samtidig det stolte Symbol paa Søkongens Verden og Genspejlingen af hans urolige, ustyrlige Sind. Handlingen faar derved sin sælsomme og betagende Dobbeltthed: Helges Vanskæbne er vel Tangkiærs Hævn for Frodes Drab; men det er ogsaa Kongens egen stormende Higen, hans tøjlesløse Elskov og hans blinde Ubesindighed, der fører ham i Ulykken. Hans Skæbne har faaet den dybere psykologiske Motivering, som kun i utilstrækkelig Grad var givet Schillers fjendtlige Brødre, og som Oidipus ikke behøvede.

Dette vigtige Fund af en ny Centralfigur medfører nu en Omstilling af Begivenhedernes Rækkefølge. Havfruens Besøg hos Helge flyttes frem foran Oluf-Episoden; Toget til Oluf er Havfruens Værk; Helges Hævn over Oluf giver Tangkiær en ny Forbunds-fælle mod Helge. Og vi ser i „Yrsas“ afgørende Hovedscene paany den bevidste Forskel fra Sophokles' Tragik. Havfruen har lagt Hævnen tilrette for Oluf, har truet og fristet hende. Da Helge beder om Yrsas Haand, forstaar Oluf gysende Hævnnens frygtelige Omfang. Afgørelsen, Valget, beror paa hende.

Med Skadefryd i Stemmen siger hun:

En Dronning fandt da Danmarks Drot i Saxens Træl?

Rapt falder Helges Svar:

Til Løn for hvad i Saxers Dronning først han fandt.

Og nu er Loddet kastet; denne Forhaanelse aftvinger hende Beslutningen:

Nu, ved min Faders mosbegrøede Bautasteen,

Nu er hun din!

Viljen har fremkaldt Katastrofen. Oehlenschlæger har paa dette Punkt fulgt Saxo, hvis Jomfru Thora med Vidende og Vilje styrter sin Datter Urse i Ulykke og Skændsel for at ramme Helge.

Fordi Oehlenschlæger har indført Viljen i det afgørende Øjeblik i sit Drama, har han brudt med selve Principet for „Oidipus-Tekniken“: den tragiske Analyse. I „Kong Oidipus“ ligger

alle afgørende Begivenheder forud for Stykket; Handlingen er kun en gradvis Afsløring; Katastrofen indtræder, naar det sidste Slør er faldet for den frygtelige Hemmelighed. Sagaens Fremstilling rummede Muligheder for en lignende digterisk Udformning¹; den fortæller i Kap. 13, at Helge og Yrsa elskede hinanden højt og levede vel sammen; da opsøgte Dronning Oluf sin Datter og sagde hende, at hun havde ægtet sin egen Far. Saaledes havde Ewald, hvad hans „Helgo“-Fragment viser, tænkt sig at føre Handlingen i sit Stykke. Men det er let at se, hvorfor Oehlenschläger ikke kunde følge Sagaen her. For hans Opfattelse af det tragiske maatte denne Moder, der i flere Aar har kendt den virkelige Sammenhæng, og som nu koldblodigt bryder ind mellem Ægtefællerne, ikke drevet af Samvittighedsnag, men af Hævntørst og Skadefryd, kun forekomme oprørende modbydelig. Ondskaben, der kun vækker Afsky, hører ikke hjemme i hans Teater.

Hos Oehlenschläger reagerer Moderfølelsen hos Oluf derfor omgaaende mod det hæslige Overgreb mod Naturen, som hendes Hævnløst har lokket hende til at begaa. Samvittighedens Rædsel driver hende til Bekendelse — men for sent. Oehlenschlägers Storhed som Dramatiker naar maaske sit højeste i den vældige Opgørscene mellem Forældrene, hvor Oluf med fortvivlet Kvinde-logik klynger sig til, at Skylden er hans og Skylden er Skæbnens, og hvor Helge med Foragt vender sig fra hende og roligt gør op med sig selv og med sit Liv. Det er et af de mægtigste Optrin i nordisk dramatisk Litteratur.

Anvendelsen af det antike Fatum var det første Punkt, hvor Oehlenschläger satte sin Kritik ind overfor Schiller, og vi ser nu i „Yrsa“, hvor afgørende han bryder med Skæbnedramaet i dets „rene“ Type, som just i disse Aar havde Vind i Sejlene i tysk Skuespildigtning.

Det næste Punkt, Kritiken gjaldt, var Schillers Forsøg paa at genindføre det antike Kor i Dramaet. Schiller har med dette Experiment villet føre et Hovedslag mod Naturalismen, hvis dramatiske Maal var den fuldstændige Virkelighedsillusion, og han søgte at naa denne Hensigt ved Hjælp af Koret, der stadig ledsager Handlingen med sine Betragtninger og derved hindrer, at Begivenhederne paa Scenen kommer til at virke som en direkte Kopi af Livet. Overfor denne radikale Idealisme tog Oehlenschläger ener-

¹ Vilh. Andersen: „Tider og Typer. Goethe“, I, 1915, S. 122.

gisk til Genmæle. Enkelthederne i hans Argumentation er i denne Forbindelse uden Interesse; kun skal det nævnes, at han ser rent historisk paa Koret som et Rudiment fra Dramaets Barndom og siger med den sunde Snusfornuft, som udmærker hans Forelæsninger: „For modne, dannede Mennesker synes mig ogsaa det var underligt, om vi midt i en Handling behøvede en Trup ørkesløse Væsener, som sagde os, hvad vi skulde tænke og mene om ethvert Forhold i Fabelen. Saamegen Forstand maa man dog forudsætte hos en Læser, at han kan forstaae Digterens Mening, uden at den bliver stavet ham for i selve Kunstværket“.¹

Atter her ser vi tydeligt Udviklingen i Kunstopfattelse fra „Baldur hin Gode“ til „Yrsa“. Og i det nye Værk drages Konsekvenserne af det teoretiske Standpunkt. Det rummer kun et eneste Kor, men dette Kor indgaar som et organisk Led i Kompositionen. Det tjener for det første til at udfylde den eneste nødvendige Pavse i Handlingen — Helges og Yrsas Bryllup paa Skibet. Men dernæst løfter det med sin dunkle Billedtale — mægtige Syner af Verdens Skabelse og af Verdens Undergang — Værkets centrale Idé op i den højeste Plan. Axel Olrik har udtrykt den i et Par bemærkelsesværdige Sider om Oehlenschlægers „Helge“ i første Bind af „Danmarks Heltedigtning“: „Det er selve jetteverdenen, der rejser sig som en stormflod og vælter ind for at tilintetgøre det i menneskeverdenen, der hører de lyse guder til. Der er noget dybt og ægte nordisk i Oehlenschlægers digtning, vel det af hans værker hvor oldtidens ånd mest er blevet levende. Tanken om en uhyre og langsommelig kamp — guder, helte og mennesker overfor jetteverdenens mængde af væsner, og ført ikke blot med sværd, men med kløgt og svig af mange slags, — det er den nordiske folkestammes gamle opfattelse af livet“.²

Saaledes tjener Tragediens eneste Kor til at fuldende Indtrykket. Dets mytiske Vælde følger sig naturligt ind i dette Billede af en oldfjern Fortid, hvor guddommelige Væsner færdes mellem Menneskene, lokker dem, daarer dem, styrer og øder deres Skæbne.

Endnu en tredie Indvending mod Schillers Værk kunde tænkes besvaret i „Helge“. Oehlenschlæger har ikke direkte fremsat den, men dens Formulering kan støttes paa en vigtig Udtalelse af ham.

I Forelæsningerne over Schillers „Maria Stuart“ anstiller Oehlen-

¹ „Om Evald og Schiller“, II, S. 178.

² „Danmarks Heltedigtning“, I, 1903, S. 162. Sammenlign Hauch i „Athene“, VIII, 1817, S. 432.

schlæger følgende Betragtninger over Forskellen mellem den antike og den moderne Tragedie:

„Femte Act af Maria Stuart er stor og herlig. Hendes Strid er endt — hendes Bane er udløben — vi veed alt hvad der vil træffe hende — Kabalen og alle jordiske Forviklinger ere opløste — vor medlidende Opmærksomhed er henvendt paa det vigtige Øieblik — vi ere spændte efter at see, *hvorledes* hun vil bære sin Skiæbne. Dette er den sande tragiske Situation; thi Dramaet vil ikke som et Eventyr overraske ved uventede Optrin, det vil meget mere i store Scener vise os det bekjendte Optrins skønne moralske og æsthetiske Form; og saaledes, som Aristoteles siger, vække vor Frygt og Medlidenhed, og rense vor Lidenskab. — Tage vi Maria Stuarts Scener i femte Act, saa ere de en ægte græsk Tragødie, det vil sige: et eneste stort Forhold med sit rystende Udfald. Men den nyere Kunst er gaaet videre, den forbinder flere slige Scener til et Heelt. Det er ikke længer blot vor pathetiske Følelse, som vil vækkes og beskæftiges; vor philosophiske Opmærksomhed har forbundet sig dermed — den vil indsee Forholdene i deres indviklede Kiæde — og saaledes forbinder Charaktertegning og Udslagets Præmisses sig i den nyere Tragødie med det store pathetiske Øieblik, som den deler med den gamle.“¹

Naar Sophokles fremstillede Kong Oidipus' tragiske Skæbne paa Skuepladsen, kunde han med Sikkerhed regne med, at Forhistorien var hans græske Publikum bekendt. Stykket kan derfor uden Svinkeærender forme sig som den rene tragiske Analyse — eller, som Oehlenschlæger sagde det, som et eneste stort Forhold med sit rystende Udfald. Folk skulde ikke først have Besked om hvorfor og hvordan.

I Schillers „Braut“ svækkes Virkningen føleligt, fordi Digteren samtidig skal lade den ubønhørlige Skæbne gaa sin Gang og dog faa Tid til at sætte os ind i den meget indviklede „Vorfaabel“. Nu arbejder Oehlenschlæger paa sin „Helge eller den nordiske Ødip“. Ligger den Tanke saa ikke — for nu at vende tilbage til vor Udviklings Udgangspunkt — temmelig nær, at Værkets ejendommelige Konstruktion er et dristigt Forsøg paa at indstille Digterens danske Publikum paa samme Maade overfor hans Skæbnedrama, som Oldtidens Grækere var indstillede overfor Sophokles' Mesterværk? Oehlenschlæger kan ikke regne med, at Skjoldungernes

¹ „Om Evald og Schiller“, II, S. 135.

Skæbne for danske Læsere er en saa levende Virkelighed, som Kong Oidipus' for græske Tilskuere. Nu vel! som Sophokles forudsætter de gamle Sagn og Sange om Labdakideætten, saaledes forudskikker Oehlenschläger i to Romancekredse hele Forhistorien. Og paa samme Maade som „Nordiske Digte“, 1807, illustrerede Udviklingen fra Epos over antik Tragedie med store episke Islæt til det nyere historiske Drama, saaledes kan „Helge“ med sine Romancer, der i flere Tilfælde kun er dialogiserede Enkelt-scener, digterisk belyse Overgangen fra episk til dramatisk Digtning. Ved saaledes at skaffe sig Forhistorien fra Haanden, opnaar Digteren at kunne fatte sig kortere, holde sig mere til Sagen, give sig mere hen i Emnet, end Schiller formaaede det. Forholdet kan oplyses ved en Sammenligning mellem de tre Tragediers Versetal: „Yrsa“ 1092, „Kong Oidipus“ 1530, „Die Braut von Messina“ 2840.

Ser vi fra dette Synspunkt: Tragedien som det primære — tilbage paa Digtet, vil vi yderligere kunne besvare en af Albert Nilssons Indvendinger. Han klager over, at man bestandig hører Helge omtalt som Helt, men — bortset fra Drabet paa Farbroderen — ikke ser ham udføre en eneste Heltebedrift.¹ Men denne Bebrejdelse vil kunne rettes mod en lang Række episke Størværker; ifølge Genrens egne uskrevne Love gaar Digteren i de fleste Tilfælde ud fra Helten som det givne, og Læseren gaar gerne ind paa denne Tanke uden først at kræve Bevis for, at den paastaaede Helt nu ogsaa virkelig er en Helt. J. L. Heiberg har engang rammende udtrykt Forholdet saaledes: „Naar den episke Digter siger: denne Mand var stor og viis og god, saa tror vi ham paa hans Ord, thi da det episke Digt har en Uendelighed saavel til Forudsætning som til Eftersætning, saa kan Præmisserne til Resultatet ligge udenfor Digtet.“² Et hjemligt Exempel har Interesse i denne Sammenhæng: Hrolf Krake har ned gennem Tiderne staaet for Folkebevidstheden som den ypperste Helt. Men Saxo, hans varme Beundrer, anfører kun et eneste, og det endda kun et „passivt“ Eksempel paa hans Heltemod: hans taalmodige Udholdenhed under Ildprøven. Paa samme Maade akcepterer vi Helge som Helt alene paa Oehlenschlägers pragtfulde Skildringer (ikke mindst i „Yrsa“) af Vikingefyrsten og Søkongen uden at behøve en nærmere Redegørelse for hans Bedrifter og Oplevelser.

¹ „Tre fornordiska gestalter“, S. 46, 88—89.

² „Prosaiske Skrifter“, III, S. 293.

Men Albert Nilsson har i Virkeligheden udfra „Frithiofs saga“ forset sig paa Kompositionen i „Helge“. Det har ikke været Oehlenschlægers Hensigt at levere en fuldstændig versificeret Biografi. Han har haft en ganske bestemt Hensigt med sit Værk og har derfor af Sagaens Beretning udskudt adskilligt Stof som uvedkommende for Emnet: saaledes Sagaens Kap. 9—12, hvor Helge hævner sin Broder Hroar paa hans Banemand Hroker, samt naturligtvis Kapitlerne om Helges senere Skæbne, som i Sagaen former sig ganske anderledes end i Digtet. Her har Oehlenschlæger bygget videre paa en Bemærkning hos Saxo om, at Kong Helge af Skam over det ulykkelige Bryllup endte sine Dage øst paa; man siger, tilføjer Saxo, for egen Haand; da man engang lod ham høre for hans Skændsel, faldt han i sit Sværd.

Oehlenschlæger elsker ellers at proppe sine Værker med overflødig Kundskabsstof. Men her, i „Helge“, viser han en sjælden Sans for sand digterisk Økonomi. Digtets stærke kunstneriske Virkning beror ikke mindst derpaa, at ingen overflødige Episoder er taget med, intet unødvendigt fylder op. Og vi vil ved nøje Gennemlæsning se, at der intet forekommer i Værkets to første Dele, uden at det peger hen mod Tragedien som en nødvendig Forudsætning for denne — eller ud over den til Hrolf Krake, hvis „Dyd og Mandoms ærlige Gierninger“, som Saxo siger, skal aftvætte Skampletten paa hans Fødsel. Han er den, som skal forene Hroars og Helges bedste Egenskaber, som det varsles i Romancen „Roskilde bygges“, og hvis Fald skal ende den lange Strid, der begyndte, da Jættedyrkeren Frode blev Flammernes Bytte i Gudehuset. Havfruens vigtige Plads straks i den første Romancekreds — her staar Digteren ganske uafhængigt af sine Kilder — er Beviset for, at der forud for Udarbejdelsen maa have foreligget en fuldstændig, i Enkeltheder gennemtænkt Plan. Og at denne Plan er opstaaet „bagfra“, med Tragedien som Kærnepunkt, føler jeg mig overbevist om. Hermed er der selvfølgelig intet sagt om den Rækkefølge, hvori de enkelte Afsnit af „Helge“ er skrevet.

De to første Dele af „Helge“: „Frodes Drapa“ og „Helges Eventyr“ betyder som bekendt allerede ved deres Form: en episk Digting, sammensat af ganske korte fortællende Digte i skiftende Versemaal („Romancer“), en Nyindsats, som blev Forbilledet for en lang Række Efterfølgere med Tegnér's stolte „Frithiof“ i Spidsen.

Hvordan er Oehlenschläger faldet paa denne betydningsfulde Tanke? Herpaa har Dr. Marius Kristensen søgt at give Svaret i en Afhandling i „Danske Studier“ 1918: „Om Oehlenschlägers Helge“. Han henviser til, at Oehlenschlägers første store episke Digt, „Thors Rejse“, helt igennem er skrevet i Hildebrands-Strofen, og at intet tyder paa, at han havde tænkt paa at ændre Verse-maalet i det følgende, om han skulde have fortalt flere Æventyr om Nordens Guder. Dernæst gør han skarpsindigt og overbevisende Rede for, at den metriske Idé til „Harald Hildetand“ (fra „Digt-ninger“, 1811) er hentet fra den dengang eneste kendte af de islandske Rimer, nemlig Rime-Rækken om Grim og Hjalmar, som Oehlenschläger kendte fra Bjørners „Kämpa Dater“.¹ Som „Grim-lur“ bestaar af fire forskellige Afsnit, hvert i sit Versemaal, saaledes „Harald Hildetand“ af tre, der alle er byggede over metriske Ske-maer fra det islandske Digt. Herfra skulde saa Ideen til „Helges“ Romancekredse være opstaaet.

Hypotesen er sindrig, men sandsynlig er den ikke. Til Paa-standen om, at Oehlenschläger vilde have fortsat i samme Verse-maal, ifald han allerede 1806 havde udvidet „Thors Reise“ til „Nordens Guder“, kan følgende Bemærkning gøres: Det er rigtigt, at den oprindelige Plan til det store Værk, hvoraf Rahbeks „Charis“ for 1804 bragte „Første Sang af Edda, Epopee i 24 Sange“, forudsætter et ensartet Versemaal. Men fra Halle skriver Oehlenschläger hjem til Christiane, 2. November 1805, at han opgiver Tanken om et Edda-Digt i 24 Sange til Fordel for „Thors Drapa“, hvor Heldenbuch-Tonen „passer sig vel til et Digt i 5 Sange; om Sielen derimod ikke vilde blive overmæt af 24, er et andet Spørgs-maal, og det troer jeg. Dette Digt bliver da, som Du veed, Thors Tog til Utgard og Tilbagereise, og dermed Punktum. Hvad jeg i sin Tid mere vil behandle af Edda, skal skee paa andre Maader“.² Med de sidste Ord sigtes naturligvis først og fremmest til Planerne om „Baldur hin Gode“, men det staar vel fast af dette Sted, at

¹ At dette virkelig forholder sig saaledes, har vi Oehl.'s egne Ord for. I sit Exemplar af Bjørner (paa Frederiksborg-Musæet) har han skrevet: „Af denne Bog lærte jeg først at kiende de islandske Sagaer. Efter den har jeg senere især digtet Helge, Hroff Krake og Harald Hildetand efter Versene i „Karla og Grym“. A. Oehl.“ Se „Ude og hjemme“, IV, 1880—81, S. 68.

² „Mindeblade om Oehlenschläger, udgivne af C. L. N. Mynster“, 1879, S. 31—32.

Oehlenschlæger i hvert Tilfælde ikke kunde tænke sig at fortsætte med Hildebrandsstrofen. Dette er ganske vist kun et negativt Bevis. Men vi kan videre overfor Marius Kristensen anføre, at „Harald Hildetand“ er et ganske kort Digt, og selv om „Grimlur“ tæller adskilligt flere Verslinier (ialt 252), er det ikke let at se, hvorledes Vejen skulde føre derfra til store episke Komplexer som „Frodes Drapa“ og „Helges Eventyr“. Fremdeles er det dog af ikke ringe Betydning, at der ikke er anvendt et eneste Rimevers i Digtet.¹ Og endelig maa det nævnes, at „Harald Hildetand“ (som sit islandske Forbillede) vel er skrevet i tre forskellige Versemaal, men at de er saa nær beslægtede, at større Afveksling i Tone og Stemning paa Forhaand er udelukket. Læg heroverfor „Helge“, hvor det rent musikalske spiller en saa vigtig Rolle for Digteren, at han maa operere med Versemaal hentede alle Vegne fra for allerede gennem Rytme og Rim at kunne karakterisere og understøtte Handlingen i dens forskellige Faser.

Sandsynligere forekommer Teorier, der er opstillet fra andet Hold, mig at være. Albert Nilsson peger i sin Bog (S. 25) paa „Rosmer Havmand“ fra „Digte“, 1803, der bestaar af seks mindre Digte, altsaa allerede en lille Romancecyklus. Paul V. Rubow har gjort opmærksom paa, at Oehlenschlæger i en af sine Yndlingsbøger, Syvs Folkevisebog, har kunnet finde et Forbillede paa Romancecyklen i de fem Viser om Marsk Stig, som Vedel har sammenstillet til en Digtkreds.² Hos Goethe kunde han læse den lille Kreds af Digte om den smukke Møllerske, som staar i Samlingen fra 1800, og som begynder med „Der Edelknabe und die Müllerin“. Goethe kaldte den i et Brev til Schiller for en ny Genre, „Gespräche in Liedern“, og dens smaa Dialogdigte kan maaske have betydet noget for Romancer som „Hroar og Helge i Jordhuset“, „Hroar og Helge ved Faarestien“, „Helge og Hroars Afsked“, „Helge seiler atter til Saxland“.

Hvorfra Oehlenschlæger i sidste Instans har hentet Ideen, vil det sikkert være meget vanskeligt at afgøre, men for „Helges“ Vedkommende synes Forklaringen mig at ligge netop dér, hvor Dr. Marius Kristensen ikke vil søge den. I Fortalen til Hrolf Krake skriver Digteren: „I Helge bragte mig de romantiske, fra hinanden

¹ Albert Nilsson: „Tre fornordiska gestalter“, S. 25.

² Anders Sørensen Vedels Folkevisebog, udg. af Paul V. Rubow, 1926, S. V.

i Tid og Rum hyppigt adskilte Begivenheder, til at udmale disse i en Række af Billeder; i Viser, hvortil Romancetonen forekom mig mest passende; indtil den tragiske Katastrofe, med Yrsa, fordrede en Tragødie“. Heri ligger en teknisk set fuldt ud forsvarlig Forklaring paa, hvorfor Oehlenschläger ikke kunde benytte den „rene“ episke Form: fordi han, som allerede før nævnt og her bekræftet med hans egne Ord, kun havde Brug for enkelte Punkter i Handlingen. Fastholder vi dette Synspunkt: adskilte Begivenheder; en Række af Billeder; har vi endvidere i Erindring den lyriske Karakter i de to første Dele af „Helge“ med den rige Afveksling af skiftende Versemaal, saa ligger den Tanke snubjende nær, at Oehlenschläger her kun har ført videre ud, hvad han allerede begyndte i „Langelandsreisen“ og i „Jesus i Naturen“. Begge disse Digtkredse giver en Række Billeder, og selv om det lyriske Element har Overtaget, er der dog i dem begge en episk Traad, især i det sidste Digt, som følger Aaret fra Vugge til Grav.

Jeg tror derfor, at Oehlenschläger blot har ført en Tanke videre, som allerede laa gemt i hans Ungdomsdigtning. Jeg tror, at vi ikke skal rundt ad Island for at finde Forbilledet for de episke Partier af „Helge“, men kan finde det hos Digteren selv.

TRE DANSKE MELLEMSPILE

FRA „RANDERSHÅNDSKRIFTET“, GL. KGL. SAML. 794 FOL.

AF

JOHS. PEDERSEN

I skolekomediens oprindelige form er hensynet til religiøs og moralsk belæring det altovervejende, og de oplivende momenter, som stykkerne krydres med, er ligesom i de middelalderlige mysterier sådanne, som kan finde plads indenfor selve handlingen, navnlig djævlenscener og scener, hvor bipersoner som bønder, tjenere o. s. v. optræder. I „Dorothea Komædie“ ca. 1530 findes der ikke andet „underholdende“ end udmalningen af hedningenes forgæves forsøg på at omvende Dorothea og hendes tilhængere. I to utrykte skuespil fra „Randershåndskriftet“ (Gl. kgl. Samling 794 Fol.), „Maria Magdalena“ og „Nabal“, er tonen lidt mere verdslig. I det første, som er det alvorligste og vist det ældste af de to¹, har det mere publikum at se farisæernes forbløffelse, når Jesus forsvinder i det øjeblik, da de tror at have omringet ham og vil til at stene ham, og der er et par korte replikker af djævelen, som med sin „puster“ indgiver personerne onde tanker, men egentlig morsomme scener findes ikke. I „Nabal“² forekommer efter de bedste klassiske mønstre en snyltegæst med det betegnende navn Glycylogus, og der gøres en del ud af skildringen af Nabals svirebrødre og drikkelaget i hans hus samt af skænderiet med Davids mænd, ligesom tjener-scenerne spiller en stor rolle. Med begge disse stykker er vi endvidere nået til det trin indenfor skolekomædien, hvor der findes

¹ Det er sikkert ikke rigtigt som Birket Smith og Paludan at henlægge M. M. til tiden efter 1600. Det må være ældre, og jeg anser det for sandsynligt, som jeg håber andensteds at kunne vise, at det er det samme stykke, som er opført i Ribe 1572 („Lazari a Christo resuscitati comedia, Danice“, se Birket Smith Studier II s. 3), altså før Hegelunds og Ranchs skuespil. Stykket er forøvrigt heller ikke ufuldendt, selv om slutningen er lidt brat.

² Opført 1578 i Ribe (se Birket Smith: Studier II s. 5) og 1607 i Randers.

tilløb til karaktertegnning, undertiden ret vellykkede. Man ser den husmoderlige Martha overfor den fromme Maria, den gode og trofaste tjener eller tjenestepige overfor de løstagne og misfornøjede, en rolig og besindig feltherre sammen med en hidsig og fremfusende o. s. v. Dette hænger bl. a. sammen med, at den rent sædelige belæring nu spiller en ligeså stor rolle som den religiøse. I de to nævnte danske stykker forekommer en del meget gode levendegørende og anskuelige småtræk, som når Maria gør undskyldning for, at hendes brev til Jesus om Lazarus's sygdom er skrevet „bode hastig och ilde“, eller når Martha forklarer, at hun ikke har kunnet passe Lazarus så godt, fordi hun havde travlt med at hænge sin vask til tørring i haven. Da Lazarus efter opvækkelsen kommer ud af graven i sine ligklæder, siger hun som en ægte husmoder: „Disse kleder skal hand icke lenge beholde! | Han haffuer dennem vel bedre y volde, | Naar hand nu komer thil husen hiem, | Dog han stander her arm och slem“, og hun slutter sin replik til Jesus således: „Kom ind med os och faa dig mad, | Och gjør dig med min broder glad, | Som du nu haffuer reyst op aff døde | Och hagdt for hanem slig gang och møde“ (!).

Selv om stykkerne således bliver mere levende for tilskuerne, går man dog videre endnu, og der tages stedse mere hensyn til det underholdende. I de første latinske skolekomedier i Tyskland findes der som regel et kor efter hver akt i ret løs tilknytning til handlingen¹ (vel optaget i komedien fra tragedien), og i de lidt senere skolekomedier på tysk antager koret karakter af mellemaktsmusik, som regel uden direkte forbindelse med stykkets handling. Der er nu også tit instrumentalmusik i mellemakterne. Herhjemme efterlignes dette, og i Hegelunds „Susanna“ (opf. 1576, omarbejdet og trykt 1578—79) forekommer for første gang et kor i rimede sapphiske vers efter V akts 4. scene („Nogle gudfrygtige menneskers aff Almuen deris ord oc loffsang“). I Ranchs „Salomons Hylding“ (1584) slutter IV akt med et „Engle oc Planeter Chor“ med dans og ifølge sceneanvisningen flot udstyr, og i „Samsons Fængsel“ (i Randershåndskriftet dateret 1599) er der som bekendt indlagt en række fortræffelige sange i forskellige versemaal. Det samme er tilfældet i „Comedia de Mundo et Paupere“ (opf. 1607 i Randers) og i den rimeligvis omtrent samtidige „Tobiæ Comedia“, som slutter med tre danse: „1) Pygmer dantz, 2) Rytter dantz, 3) Daare dantz“.

¹ Creizenach: *Gesch. des Neueren Dramas* 2. udg. II s. 89

Narre- og bondescener bliver almindelige (f. eks. bondescenerne i „De Mundo et Paupere“), og endelig indlægges der undertiden hele mellemspill, som ikke har det mindste med selve handlingen at gøre, således „Calumnia“ i Hegelunds „Susanna“, eller en selvstændig bondekomedie, som er fordelt mellem akterne i Jens Kjeldsens „Joseph“ fra 1630 (omtalt af Wandal i Gyldendals Samlinger af nye originale danske Skuespil II). At mellemspill var almindelige, og hvad formålet var med dem, oplyser Hegelund os selv om i sin fortale til „Susanna“ (Birket Smiths udg. s. 15), hvor han siger om „Calumnia“, at han har indlagt det „vt Epitasin¹ iam ad tristiciam et luctum plane conuersam festiuitate aliqua et punctionibus illa erigeret excitaretque. In eum enim vsum adhiberi inter actus solent non musici solum concentus et saltationes peregrinæ: sed poëmatia quædam ludicra et iocosa, quæ inde iam Exodia² appellant autores actoresque, tanquam diverticula, respirationis gratia ipsam actionem interpolantia“. Hvad han her siger om mellemspillene, passer rigtignok bedre om de tre fra Randershåndskriftet end om det langtrukne og for os svært læselige „Calumnia“.

Især i de latinske skolekomedier, hvor ikke latinkyndige tilskuere måtte nøjes med en dansk prolog og epilog og et dansk „argumentum“ (Indholdsoversigt) og i øvrigt følge med, så godt de kunde uden at forstå sproget, har sådanne mellemspill været velkomne og sikkert hyppigt anvendt. J. Paludan siger („Om Dramets Udvikling i Danmark mellem Skolekomedien og Holberg“ i Historisk Tidsskrift 5. R. II bd. s. 14), at ballet- og operaagtige mellemspill allerede blev indlagt i de latinske skolekomedier, endog i klassikerne, både i Tyskland og her, og gør opmærksom på en slags latinske mellemspill, som P. Jensen Roeskilde omtaler i „Prosodia danicæ lingvæ 1627, „bestående i udførelsen af visse horatsiske oder mellem akterne ved kor af Apollo og de ni muser, i firstemmig sang ledsaget af dans og hornmusik“. Ved festlighederne i anledning af Chr. IV's døb 1577 (Se Birket Smith: Studier II s. 69) blev der sammen med Sixtus Birchs latinske „Susanna“ opført „en merkelig Morianske Daare-Dantz“, og efter det tyske stykke om David og Goliath blev der „bestillet en merkelig Pigmeeers Krijg med Tranerne“ (altså muligvis de samme danse, som „Tobiæ Comedia“ slutter med). Den 7 maj 1607 opførtes i Randers Plautus's

¹ Knuden; peripetien.

² Bruges om lystige efterspill, især efter atellanerne.

„Aulularia“ „Cum chorejs vnic. d. declinatis (?), ludentibus tubis & buc[cinis], mimis jnter actus etc., cum vocalj mu[sica]“ (cit. efter Birket Smith: Studier II s. 27).

De tre mellemspill, som her for første gang trykkes, er, som Birket Smith har påvist (Studier II s. 30, fodnoten), indlagt i Terents's „Eunuchus“ ved en opførelse i Randers ca. 1600. Jeg aftrykker stykkerne efter håndskriftet efter de samme principper, som Birket Smith har anvendt i sine skolekomedieudgaver: Små begyndelsesbogstaver gennemført, undtagen i linjernes begyndelse, forkortelser opløst, moderniseret tegnsætning. (Brugen af stort begyndelsesbogstav og skilletegn er i hdskr. ganske inkonsekvent, og der er kun ret få forkortelser. „mz“ er gengivet som „med“, da ordet i dets fulde form staves således. Pronominet „I“ er overalt trykt med stort I, der er den hyppigste form i hdskr.; ligeledes har jeg gennemført v, da w kun bruges ganske enkelte gange. ß og fß trykkes „ss“. Hvor et ords læsning er usikker, angiver jeg det udtrykkeligt i fodnoten).

**I den lattinske læg
Bleff indførtt trende slags ordener,
Som dantzendis fremginge.**

**Først
Aarens fire Tider.**

VAAR	SOMMER
HØST	VINTER

VAAREN haffuer i haand en stor horn.

Den lystige Vaar,
 Eller for aar,
 Jeg kommer her
 Eder gott at bær,
 Min thiener med,
 Sielff see I det,
 Med græss hin grønne
 Och løff saa skønne,
 Med fogels lye
 Saa høit y skye.
 Naar I mig seer,
 Er Sommer nær.

MORIO :

Med varm i veier,
 Med kløe i leir,
 Med hagel och frost,
 Med¹ fiert och host,
 Med lerceke och star
 Och frøe knar.
 Da galer gøg,
 Da fliffuer møg,
 Dør gammel øg.
 Ja, naar I hører horsegummer²
 Da maa I tenck, nu kommer sommer.
 Naar der komer tørrebassi³,
 Da fryder sig baade andrick och gassi.

VER :

Naar dag och natten de ere lige,
 Och solen ind y verden gaar,
 Vinteren faar for mig att vige,
 Begyndis min thid, men verden staar.
 Jeg haffuer med Vinter møgett at gjøre,
 Med Vinters frøst, haggel och kuld.
 Før jeg hanem noget til side kand kiøre,
 Hand gjør mig ofte sorgefuld.
 Beskoer min thiener! See vell till!
 De er her och tillstede.
 Med dennem driffuer ieg all min spill,
 Deris redskab er och rede.

SOMMER haffuer vrter y sin haand.

Naar dagen er lengst, begyndis min tid.
 Med diss tre driffuer ieg min ijd.
 Deris haanduereck kund I sielf forstaa,
 Och huorleng ieg regiere maa.
 A, maatte ieg altid hoss eder bliffue,
 Kunde vi den Vinter slett fordriffue!
 Om vi skønt bruger all vor konst,
 Vor arbeid bliffuer dog omsonst.
 Vinter er saa haard en hund,
 Vi qualler ham slett for ingenlund.
 Huad kand det hielpe, att ieg mon stride,
 Med all min mact mod Vinter ride,

¹ Hdskr. har, vel ved fejlskrivning, „mest“.

² Dobbelt bekkasin.

³ Skarnbasse.

Och spild der med baade mand oc heste,
 Och miste min krigsfolcke de beste!
 Vinter kommer ligevel igen
 Och giør diss større skade oc meen.
 De siu krigsførster fordrog den sag:
 Huer skall beholde sin tid i mag,
 Naar tiden er vdj att drage til side,
 Och icke lenger i landen at bide.

MORIO :

Det holder Sommer, det mest hand kand,
 Men Vinter er en forrædisch mand.
 Hand lader sig icke saa forrabe,
 Før hand sin kuoste kand sammen schrabe!

HØSTEN haffuer kuorn bunden om hoffuedit.

Ieg kaldis Høst!
 Med glæde och lyst
 Och stor Rigdom
 Mon ieg fremkom.
 Ieg holder thillraade
 I kelder och lade.
 At førre flux hiem
 Ieg ey forglem.
 Paa thre maanidtz thid
 Giør ieg min flid.

MORIO :

Sammill thillhobe
 I vinckell och krobe¹,
 Fyll større huusse,
 Du karffue lus!
 Hand samler føde,
 Den Vinther schall øde!
 Vinther, her schaalland²,
 Temkrus³ och ødeland,
 De kommer paa staand.

WINTER med itt lang scheeg i en lang peeldtz bunden om lifvuet
 staar med sin hender i sin barm.

Iaa, Podtzfelten! Her kommer ieg!
 Her Vinther schall och vere paa leg.

¹ = vrå, krog. Ranch har s. 38 formen kraabe.

² Skadeland; Peder Syvs ordsprog I 328 „Ødeland og skadeland bo i by sammen“.

³ Hdskr. har ø-streg over e'et.

Men¹ der nogen ville mig forsmåa,
 At ieg thillfodtz paa legen vill gaa?
 Haal ieg pleir at ride stattelig noch
 Med mine guode mend i større floch!

MORIO :

Saa sandt faa du di hors pock²!

HIJEMS :

Ieg frøs mit sadell øg ihuell,
 Mit lifff øg, I kiende dit vel?
 Men Sommer gaar, daa gaar ieg med;
 Dit er albest, mand følger seed!
 Hand schall icke lade Vinther hørre,
 Huor stattelig hand sit glauin føre!
 Endog ieg er en gamil mand,
 Ieg er dog rasch thill fod och haand.
 Sommir kiender vell min handuerch.
 Hand veed, min seener di er sterk!
 Ha ha! Schulle Sommir mig slet fordriffue,
 Daa maathe ieg vere møgit schrøbelige!
 Ney, helsot och Vinther bliffuer icke henn!
 Vj pleir gjerne at komme igien!
 Effterdj den sag fordragen er
 Mellem mig och Sommer, maa det saa ver.
 Min thid och pladtz myster ieg ey.
 Schier mig forkuort, ieg siger neij!
 Tre maneder er mit regiment,
 Dog haffuer ieg alle land bespendt
 Med frost och kuld, med haffuel och sne,
 Saa icke mange schulle der ad lee!
 Der med schulle ieg laade mig nøye
 Och mig aff landit strax henføye?
 Ney, Vinther haffuer³ saadant fart,
 Hand fløtter icke hen for snart.
 Vinther kommer vell snart igen,
 Om hand indschønt schulle drage lit hen.
 En vnder icke gjerne en anden sit,
 Min naabooss thager ieg heller thill mit.
 Saa thager ieg med di andre thillrams,
 At somme haffuer lit, och somme løber ganss⁴.

¹ Skrivefejl for „mon“.

² Således i hdskr. Man venter jo formen „hore pock“ = syfflis.

³ Der er åbenbart glemt „ey“ eller „icke“.

⁴ Skrivefejl for „gams“ = forgæves. sml. Ranch s. 44: „Naar tuenne hunde tager til ramss, Vacker gaar fore, men snill løber gamss“. „tage til rams“ = kappes.

Ieg kalder Vaar min beste frende,
 Der med ieg hanom snart kand vende.
 Høst hand er och min søschin barn;
 Vinther forthørner hand icke giern.
 Ieg fryder Sommir med faur ord,
 Med hanom sidder ieg thit offuer bord.
 Saa haffuer her Vinther stor fordiell.
 Ieg er en herre, — di er min threll!
 Nu well, min thienere sider smuct i rad, —
 Podtzfelten! Seer, huor dit kan lad!
 Her er min thiener, dieris haandverck ochsaa,
 Huad di bemercke, kand I forstaa.
 Vor schioll och hielm see I nu her.
 Disse vaben bær vj med ærre.
 Nu vill ieg eder guod nat giffue!
 Ieg kommer igien, om ieg er i lifvue.

Actus V Scena VIII

indførdis den anden selskab med denn kempæ Hercule och
 Omphale, hans boelskab.

HERCULES:

Ieg er Hercules, en kiempe sterck.
 Al verden kiender min hoffuerck.
 Konger, førster, folck, stad och bye
 Schieller for min store redtzell och ry.
 Hin grume bester slair ieg thill döde,
 Vatter och throlle liger ieg øde,
 Ietter och kiemper felder ieg,
 Naar ieg dem thagir i min leg.
 Min kølle, min suer, mit bue och pylle
 Dj er vell kient saa mange mille.
 Dit er vell det, sandt maa ieg sige,
 For Amor faar ieg dog at vige.
 For Amor thør ieg selle mig bort
 At slæbe och threlle passer ey hort.

OMPHALE:

Huem haffuer vj der for fremmed giest?
 Mig thyckis, hand haffuer megit frest.
 Mig thyckis hand er stiff och bøøes¹,
 Dit schall vell vere en vnderlig knøs.

¹ Ordet er rettet i hdskr., men der står saaledes.

Kunde ieg hanom fange vdi mit gar[n]¹
 ieg ville ham affue som it barnn!

HERCULES:

See der en iomfru deilig och bold!
 Ach haffde ieg hinde i villie och vold!
 Dit er en drottning, kand ieg see,
 Dit er hin deilig Omphale.
 Hun er den deiligst, i verden er;
 See hindis lader och alle gebær!
 See øyne, hender,
 Hin huide thender!
 See, small som røer!
 For hinder ieg døer!
 O see, se, se, den deilig Nuoss!
 Ach maathe ieg hinde bliffue huoss!
 Dit er mig spaad, det er mig ød,
 At ieg schall thienne for Iphidi død.
 Ieg thienner icke for guld saa rød; —
 Ieg haabes at ssoffue vdi jomfruens schød.
 Mit naffn vill ieg forglemme nu.
 Håå, Hercules kommir ieg mindst i huo!

Ad Spectatores:

I schulle ey sige, ieg heder saa!
 Røbir mig icke, ieg bæde maa!
 Ieg faar at haffue it ymyg mod
 Och falde hinde nu thill fod.

Accedit:

Hellsell jomfru, droning ven!

OMPHALE:

Velkommen! Huad est du for en?
 Mig thyckis, du est møgit bøes!

HERCULES:

Ney, jomfru, ieg er thienisteløss.
 Ieg er hidkommen aff fremmede land,
 Min vaaben och verie er her for haand,
 At thienne for min føde och klede.

OMPHALE:

En thieneste schall dig bliffue rede,
 Om du vill giøre, huad ieg vill.

¹ n mangler i randen af hdskr.

HERCULES:

Min thieniste siger¹ ieg eder thill.

OMPHALE:

Ieg vill dig løne, som det sig bør.
Set dig huoss disse piger och møer.
Nu, sette dig neder! Din kølfue faa hid!
Den saabell løss fraa din sid!

HERCULES:

Huad nu, jomfru? Huad nu? Huad nu?
I bøyer min maect och mod ithu.
Min kølle kand ieg ey vell miste.
See, huad er for en jomfru liste!

OMPHALE:

Din pøjle kaabe løss aff, løss aff!
Ieg schall dig lære en ny bogstaff!
Faa hid din schud! Faa hid din bue!
Du schalt nu thiene i fruuerstue.

HERCULES:

Sant maa ieg sige, jomfru kiære,
Min bue vill ieg icke ombære.
Indnu saa ieg aldrig den mand,
Min bue thorde mig thage aff haand!
Huor vill ieg hen? Ieg er eders thræl!
Alt huad I gjør, dit gjør I vell!

OMPHALE:

Huad schulle du gjøre med køl och bue?
Du schalt bliffue i min fruuerstue
Før aff dit pandtzer, dit schind aff løffue!
Her schal du ingen mandom præffue.
Før aff, før aff din løffue ham!
Her thienet icke saadann bram.
Kaaste dene jomfru kaabe om dig!
Din kempe klæder følger nu mig.
Dem ville ieg bære thill ditte sinde.

HERCULES:

A, mig thyckis, I er en vnderlig quinde!

¹ Endelsen utydelig; der står nærmest „sige“.

OMPHALE:

Jaa, min ny thienne, saa er dit fat.
 Faa hid din schiønne feder hatt!
 Set paa igjen¹ see denne lue!
 Saa klæder vj oss i fruerstuffue.

HERCULES:

Vell er I en jomfru deilig och bold,
 Dog giffuer I vnderlig hielm och schiold.
 Skulle ieg nu vere i kempers lag,
 Ieg schulle vell thaalle en schermerslag
 Paa denne pandtzer och storme lue.
 I monstrier mig som en frue.

OMPHALE:

Ver stille du! Ieg vill nu raade!
 Her brugis ingen kempe lade.
 Nu schalt du vide, du thienir en quinde;
 Thag denne roch, du schalt nu spinde.
 Ieg schall dig føre i kempers floch!
 Nu spind, lad see, paa dene roch!
 Huor taabelig bær hand sig adt;
 Spind vell! Ellers her bliffuer it bad!

HERCULES:

Ieg ville, ieg haffde min kølle igjen!

OMPHALE:

Spind vell! Elers² du faar meen!
 Seer, huor hans øyen løber omkring!
 Thag vaare paa din rocke ring!

HERCULES:

I slar mig icke, kiere møe!
 Ieg faar at spinde i denne nød!
 Ieg nøddis thill att spinde thraa.
 Dit prackeri vill icke herfra!
 Huad schall ieg spinde?
 Dit vill icke rinde!

OMPHALE:

Spind vell, din knøes!
 Din bonde thøøss!

¹ Hdskr. har „igiem“.

² Utydeligt. Ordet er rettet i hdskr.

HERCULES :

Ieg mindis aldrig, aldrig den dag,
 Ieg fick enthen hug eller slag,
 Siden ieg var et lidet barn.
 Dit volder dit forbandit gaarn!
 Ieg ville ey heller lide slag
 Aff nogen kempe denne dag!
 Vaar eders buxer, som mine ere,
 Ieg ville dit ey lide, ville ieg suere!

OMPHALE :

Min buxer er, som dj nu er!
 Spind vell! Brug dig! Det vill saa vær!

HERCULES :

Min kølle! Min kølle! Min bue! Min bue!

OMPHALE :

Ieg schall den brende i ild och lue!

HERCULES :

O ney, ney, min kierre iomfru!

OMPHALE :

Du schall ey thaalle om køl och bue!

HERCULES :

Min guode kølle, min stercke bue,
 Min scharpe pille haffuer ieg i huo!
 Ville ickund¹ den forbandit thraa
 Saa rede mig fra haande gaa,
 Som ieg kand schiude med dj pille,
 Daa ville ieg spind och icke huille.

OMPHALE :

Mig thyckis, din groffue finger er thret!

HERCULES :

Ô jomfru, eders er saa let!
 Ieg pleir at spinde paa kaaber och jer[n]²,
 Dit ieg nu gjør, gjør ieg ey gierne.
 Ieg pleir at spinde en thraa saa lang
 Med min kølle och jernestang!
 Sou drømmer om drau!
 Hin kølle! Hin stau!

¹ Fejlskrevet i hdskr. og rettet utydeligt.

² „n“ bortfaldet i randen af papiret.

OMPHALE:

Nu spinder du vell! Dit er thilltack!
Om køllen schal du inthit snack.

HERCULES:

Min kølle och bue maa vere i fred,
Indthill ieg thør dem bædre vid.

OMPHALE:

Noch er spunden! Nu schalt du søy
Paa ditte leert saa huid och ny.

HERCULES:

Aldrig haffde ieg søynaall i hende!
En stallstang vid ieg vell at vende!

OMPHALE:

See, flanj¹, søy! Saa schalt du sticke!

HERCULES:

Med glaffuind och spiud vid ieg at pricke.
Smaa slag, smaa slag, kiere jomfrue!
En kempe thør faa andit i huo!

OMPHALE:

Ieg raader, du haffuer din gierning i act!
Dig hielper inge[n] kempe mact!

HERCULES:

Forthørnis icke! Ieg vill søy,
Saa vell som nogen her i by.

OMPHALE:

Du schalt och sprange², knipell och knytte,
Du schall och veffue mig thill nytte.

HERCULES:

Iaa, gierne, jaa kierre iomfru gierne,
Som eders allerbeste terne!
Ieg vill eder thienne med roch och thien!
Nu vid I iomfru, huad ieg meen.
Aldrig haffde I saa duelig en dreng,
Skulle ieg end lige for eders seng!

¹ Nar. (findes også hos Ranch. s. 99).

² Hdskr. har nærmest „sprangte“. Muligvis er dog kun et bogstav (1?) overstreget. sprange forklæres af Kalkar som: „Udsy i takker og mønster“.

OMPHALE:

Du schalt nu vere min lifknect.

HERCULES:

Ach lieber jomfru, das ist rect!

Den tridle Aarden
Var di fire versens alder
Och regiment.

DEN GYLD-
DEN ALDERDEN
SÖLFF-
ALDERDEN KAA-
BER ALDERDEN JERN-
OCH LEER-
ALDER

AUREA ÆTAS med jomfruer i gule klæder omkring dantzendis.

Hid skulle I vende baade øre och øye,

Och see vell till oc acte nøje!

Vi fire personer giffuer for,

Huor det i verdens kredz tilstaar

Aff første tid thill denne dag.

Giffuer oss ickun rom oc mag!

Vi træde frem i vor guldklæde

Och viser verdens¹ første glæde,

Hin gylden alder och monarchi,

Ald fryd, all ære, al lyst der i,

Aff verdens første rindelse rod,

Huor alting sprang paa lystig fod,

I huort mand saae

I vinckel² och vraa.

Saliunt: Alting var paa sin lystig plån,

Ia paa sin deilig lige bån,

Lige som it barn i vngdoms flør.

Da stod all verden i høye chør.

Vden arbeid, vden stor møde,

Haffde en huer sin klæde och føde.

Iorden var rig, haffuet lige saa,

Huad en begeredt, ald rede mon' staa.

¹ „verdens“ er fejlagtigt skrevet to gange i hdskr.² Hdskr. har „vrinckel“.

ARGENTEA ÆTAS med bønder omkring dantzendis.

Den anden alder ieg kommer frem
 Saa huid som sølff med sølffuer brem.
 Det er den anden monarchi,
 Mine bønder ere och send fri.
 Endog de bruger græb och spade,
 Dog kand det dennem møget bade.
 Thill klæde, føde, korn och kjerne,
 Thill dette hielper trældom gierne.
 Vi tacker Gud for vortt haanduerck,
 Simpel, taalmodig, duelig, sterck.
 Den første alders glæde och lyst
 Begynder her att bliffue tyst.
 Min tiener bruger huer sin konst,
 Vor arbeid bliffuer icke omsonst.
 Vi leffuer i vor ansictes suedt,
 I god taalmodighed och fred.
 En ærlig næring bruger vi
 Som flittige myrer och som bi.

ÆNEA ÆTAS med krigsfolk omkring dantzindis.

Den tridie alder her er ieg,
 Her er forhaand en hadings leeg!
 Viger I bønder, I simpel faar!
 Min knechte i kaaber oc iern gaar.
 I min tid bruges vold och mact,
 Tyranners mact och herre pract.
 Huem først er rede, hand tager till,
 Huem mest formaa, hand vinder spil!
 I loffuen kand vi kiøre oc vende!
 See, retten staar i spiudzstage ende!
 All kierlighed er iaget¹ hen,
 Krig, orlog och fæd² er kommen igen,
 Rett, vrett, loug, vloug thillige,
 Hou minst formaa, maa altid vig.

Vibrant

FERREA ÆTAS med munck, nunder, bisper, cardinaler omkring dantzindis.

A voch, a væ!
 Vill I nu lee?
 Ieg er den fierde och siste alder,
 Der guld, sølff och iern henfalder.

¹ Slutningen af ordet utydelig.² Kalkar har „fejde“ i formen „feede“ (1523).

Det guld bleff messings pauiment¹,
 Det sølff till kaaber foruent.
 Mit iern med læret er omspendt.
 Nu gaar verden paa faldinde fode,
 Ah, falden er versens herlige mod!
 Alting er aff sin gamle skick,
 Kagen er edt langt offuer prick.
 Verden vill falle hen paa raffue,
 Hun haffuer den enne fod y grassue.
 I min tid kommer muncker op,
 De springe froer² med raget top,
 Den cardinale
 Med lange hale,
 Den bisp der dandzer,
 Den nunde der suandtzer.
 En satans grøde, thil at foruende
 Ald jorderig til verdsens ende.

Umiddelbart efter mellemspillene følger „Epilogus paa den latinske leeg“, nl. Terents's Eunuchus (på dansk), og efter denne står der:

„Finis
 τω θεῷ μονῶ δόξα

Æterno Deo sit gloria, laus & honor per omnia secula seculorum. Amen“. Nedenunder er tilføjet (med en anden skrift og andet blæk): Amen 1629.

Det har ikke været mig muligt at finde fremmede originaler til mellemspillene, og de er netop interessante derved, at de gør indtryk af at være danske. Navnlig gælder dette vel „Aarets fire Tider“. En studiefælle har engang i et brev gjort mig opmærksom paa, at der lyder gode jyske toner i narrens første replik til For-aarets indledningsord, og henvist til et vers i Kvolsgårds: Spredte Træk af Landbolivet s. 29, der lyder således:

*„nær frøer knorær,
 å tørøbasir snorær,
 å wijbør slå bøwt,
 så ka boæn so byg i hans tōwt“.*

I Fejlbergs jyske ordbog har jeg under „læder“ fundet verset: „næ dæ komø grø i vej.ærøt, så komø dæ klø i lej.ærøt“ ο: kroppen. Det ser altså ud, som om det er jyske rømsere, der er brugt.

¹ Kalkar: pagement, mnt. pagiment = blanding af sølv og kobber til udmøntning. ² Der står således i hdskr.

Også de ordsprog og ordsprogsagtige talemåder, der forekommer, giver stykkerne et hjemligt præg. Hvor Hercules længes efter at få fat i sin kølle og jernstang i stedet for „den forbandede tråd“, udbryder han: „Sou drømmer om drau! Hin kølle! Hin stau!“ (s. 138). Forfatteren har åbenbart tænkt på Per Laales ordsprog: „Ee drømmer saa om draff och kierling om sijn krogstaff“.

Et dansk præg får stykkerne ligeledes ved den hyppige brug af toarsiske kortvers, som er karakteristiske for den danske skolekomedie fra Hegelunds og Ranchs tid. Sådanne kortvers forekommer i den tyske skolekomedie, men dog sjældent (Creizenach: *Gesch. des Neueren Dramas* III s. 298). I de tyske skolekomedier, jeg har læst, forekommer de ikke. Hyppigere findes de ifølge Creizenach i de schweiziske skolekomedier (Sm. Dr. Mortensens behandling af skolekomediens versemål i „Studier over ældre danske Versbygning I s. 153 ff), og det er åbenbart Hegelund, som efter schweizisk mønster indfører dem herhjemme og bliver efterlignet af Ranch og de følgende forfattere. Kortversene forekommer i alle daterede danske skolekomedier efter Hegelund, selv i Randershåndskriftets danske epilog til Terents's *Eunuchus*, men omvendt ikke i en eneste skolekomedie før Hegelund, og de bliver ligefrem et karakteristisk træk for de danske stykker. I de svenske skolekomedier forekommer de overhovedet ikke i den halve snes skuespil, jeg har læst, og de findes ikke et eneste sted i de mange citater i Ljunggrens: *Svenska Dramat intill Slutet af sjuttonde Århundredet*.

Hvad enten mellemspillene nu er originale danske eller ej, så forekommer de mig i hvert fald at være så kvikt skrevet, når man sammenligner dem med tidens øvrige danske „poesi“, at de fortjener at fremdrages, og det gælder iøvrigt hele den danske skolekomedie, at den har gennemgået en rask og ejendommelig udvikling, som lader den indtage en meget hæderlig plads indenfor denne genre. N. M. Pedersens affejende dom om skolekomedierne (citeres af Paludan i *Danmarks Litteratur mellem Reformationen og Holberg* s. 164): „Naar de ville være rørende, blive de komiske, og naar de ville være komiske, blive de grove“, kan ikke stå uimodsagt, og vore tre mellemspillene gør dem også til skamme. De hæver sig i virkeligheden betydeligt over de sædvanlige former for blot forlystelse i skolekomedierne — både danske og udenlandske — og vidner om en ikke ringe opfindsomhed og skønsomhed med hensyn

til at more deres publikum. At se vinteren, den gamle buldre-basse, stavre frem og brumme over de andre „fjerdingsfyrster“ eller Hercules trættes ved det uvante arbejde blandt pigerne og oven i købet få prygl af Omphale, har nok været noget, folk kunde påskønne. Og de har sikkert været „udstyrsstykker“ og frydet øjet så vel som øret. Små hentydninger i dem kan give en ide om dette. Hver af de fire årstider har åbenbart været fulgt af tre ledsagere (de tre måneder?) med redskaber og udstyr, som har været symbolske for vedkommende årstid. Den mere udførlige beskrivelse af vinteren lader formode, at også de øvrige årstider har optrådt i karakteristiske kostumer, og at man har kunnet anvende noget på udstyret, kan billedet af Hegelunds Calumnia vel vise os. Også i „Hercules“ og „Verdensaldrene“ omtales personernes udstyr, og i det sidste findes et par sceneanvisninger, som kan bidrage til at give os en ide om stykkernes fremførelse på scenen. Hvor Aurea ætas taler om, at „Alting sprang paa lystig fod, Ihuort mand saa, I vinckel och vraa“, er der i marginen tilføjet: „saliant“, og krigsfolkene svinger deres våben („vibrant“), idet Kobberalderen udtaler sin replik om retten i spydstagens ende. Man fejler næppe ved at antage, at munkene, nonnerne o. s. v. ligeledes ved deres dans har givet udtryk for jernalderens ord om deres dårlige levned.

Også sprogligt og metrisk set hører mellemspillene til det bedste af skolekomedien. Forfatteren eller forfatterne udtrykker sig frisk og naturligt uden at være generet af versemålet, der jo rigtignok også er det sædvanlige frie knittelvers. De før omtalte kortvers er på en meget god måde brugt til at bringe afveksling og fart i dialogen. I det hele taget betegner de sammen med Hegelunds og Ranchs stykker og den anonyme Tobix Comedia højdepunktet indenfor den danske skolekomedie.

OEHLENSCHLÄGER-LITTERATUR

AF

PAUL V. RUBOW

DET er meget med Urette at Nogle har knurret over at Litteraturforskerne ikke har „gjort nok“ for Oehenschläger nu i denne sidste Tid op ad 150-Aars Dagen for hans Fødsel. Vel er der ikke udsendt Billed- og Pragtværker, heller ikke (hvad man gerne havde ønsket) en Brevsamling, men der er fra dansk Side kommet Udgiverarbejder af meget høj Værdi og sande Desiderata. Ogsaa fra svensk Side er der jo for nylig givet et værdifuldt Bidrag til Oehenschläger-Studiet, Prof. Albert Nilssons Tre fornordiska gestalter, Helge, Frithiof och Kung Fjalar (Lund 1928).

Mangelen af tekstkritisk forsvarlige Udgaver af vor store nationale Digter var ved at udarte til en Skandale, indtil for nogle Aar siden Magister H. G. Topsøe-Jensen og Lektor C. M. Rosenberg hver paa sin Vis tog Sagen op, den første ved at give et fyldigt Udvalg af Tragedierne og Digterværkerne i fem store Bind (det femte endnu ikke udkommet) med Originaludgavernes Text, den anden gennem et minutiøst og lærerigt Studium af et enkelt Hovedværks Textforhold.

Topsøe-Jensens Udgave (1926 ff.), som altsaa er Standard-udgaven og det selvfølgelige Udgangspunkt baade for folkelig Læsning og videnskabeligt Studium af Digteren, udmærker sig ikke blot ved sine paalidelige Optryk af editiones principes, men ogsaa ved de udførlige Indledninger til hvert Bind, og ved det store Noteapparat. Indledningerne udgør tilsammen et omfattende Værk om Oehenschläger, hvori Topsøe-Jensen kodificerer Resultaterne af et Aarhundredes Forskning, udskyder det meget forkerte som fra forskellige Sider har indsneget sig i Opfattelsen af det store Forfatterskab, og føjer en Række nye og interessante Iagttagelser og Ræsonnementer til. Fra den omhyggelige Redegørelse for hvert Værks Forudsætninger hæver han sig til mere almene Synspunkter.

Saaledes fremstiller han i første Bind Oehlenschlägers digteriske Gennembrud og Grundtrækkene af hans Poetik, i andet Bind hans Forhold til Romantikken, i tredje Bind karakteriseres hans nordiske Digtning, i det fjerde og sidst udkomne gøres Rede for Sørgespildigterens *pratique du théâtre*, en indgaaende dramaturgisk Analyse, som for en Del hviler paa Topsøe-Jensens egne tidligere Arbejder.

I Noteapparatet er samlet en Skat af litterær, sproglig og real Viden. Litteraturfortegnelserne er udførte med den erfarne Biblioteksmands Kyndighed og med usædvanlig Sporsans, de vil indeholde Overraskelser selv for drevne Oehlenschlägerianere. Som Kommentator hører Topsøe-Jensen til den prisværdige Slags der lader Konversationslexikon-Stoffet ligge og gaar løs paa de vanskelige Steder, navnlig fortjener han Anerkendelse hvor det er usynlige Vanskeligheder han afdækker. Thi det er ikke rigtigt at en Kommentator kun skal behandle de Steder en almindelig dannet Læser studser ved. Endnu vigtigere er det at oplyse Steder som Alle vil læse hen over eller de Fleste misforstaa. Selv paa Omraader hvor der i Forvejen er udført noget Ypperligt og Grundigt, har denne Udgiver Noget at føje til, det gælder endog Arbejder som Gigas' til St. Hansaftenspil, Elberlings til Aladdin, Rosenbergs til Hakon Jarl. Som noget særlig Fortræffeligt tør man vel fremhæve Fortolkningen af de tre Tragedier fra Udenlandsrejsen, Palnatoke, Axel og Valborg, Correggio. Her er gennemforsket Kilderne ikke blot til Stoffet, men ogsaa til Sprogpræget saa at sige i hver Enkelthed, ogsaa Paavirkningen fra tysk dramatisk Litteratur er eftervist i prægnante Citater.

Hermed er der da endelig vundet det, at Oehlenschläger, 80 Aar efter sin Død og 150 Aar efter sin Fødsel, er kommet i en værdig og lettilgængelig Udgave.

Rosenbergs tekstkritiske Paralleludgave (1928) af Hakon Jarl er det tredje Skrift om denne Tragedie han udgiver i Løbet af faa Aar. Saa tidlig som 1924 offentliggjorde han paa samme Tid en ganske fortræffelig Haandudgave med Indledning og Kommentarer (nyt revideret Optryk 1927) i Dansk Lærereforeningens kendte Serie, og en lille Bog om Textens Historie fra Hjemsendelsen 1806 indtil Opførelsen 1808 i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning (Nr. 130). Det er i dette Skrift lykkedes ham at følge Tragedien i dens for-

skellige Faser, ved omhyggelig Granskning saavel af de bevarede Textformer som af det ikke ubetydelige Materiale af Aktstykker til den oehlenschlägerske Litteraturs Historie fra disse Aar. Sammenligner man hans Overvejelser og Resultater i Afhandlingen og Udgaverne med Liebenbergs i hans Afhandling i Nordisk Universitets-Tidsskrift 1857 og Udgave i tredje Bind af Poetiske Skrifter 1858, da er det videnskabelige Fremskridt haandgribeligt.

Det prægtige Exemplar af Tragedien, som Oehlenschläger renskrev Januar 1806 og sendte til sin Velynderinde Grevinde Schimmelmann, og som hundrede Aar efter blev udsendt i fotolitografisk Udgave, har aldrig tjent til Trykmanuskript. Det blev strax afskrevet i København, og Afskriften blev først overrakt Grevinden tillige med Originalen, saa returneret til Ørsted, derpaa indleveret til Teatret, derfra sendt Oehlenschläger til Omarbejdelse med Opførelsen for Øje, endelig af Digteren igen sendt til København og anvendt af Rahbek ved Trykningen af Nordiske Digte 1807 og ved Redaktionen af Textbøgerne til Teatret. Men denne Afskrift var allerede i Aaret 1806 bleven mangfoldiggjort i mindst to Exemplarer, eet til Brug for Brødrene Ørsted og eet til Kamra Rahbek. Det sidste findes endnu paa det kongelige Bibliotek i København, det andet har været anvendt til Trykningen af Tragediens første Blade, men blev skudt til Side til Fordel for den af Oehlenschläger gennearbejdede ældre Kopi, da den omsider kom Rahbek i Hænde. Saaledes kan, i Følge Rosenbergs taalmodige og skarpsindige Undersøgelser, Originaludgavens Afvigelser fra Manuskriptet skyldes fem forskellige Personer: den tidligste Afskriver, Ørstedernes Afskriver, Oehlenschläger, Rahbek og Sætteren. Rent textkritisk set er denne dyrebare gamle Udgave Rahbeks Værk, han har haft den ansvarsfulde Opgave at afgøre hvad der skulde medtages af Oehlenschlägers ændrede Text i Trykken, og hvad der blot var nødtvungne Rettelser beregnede paa at imødekomme Teaterdirektørernes Ønske. Hans Skøn har i de fleste Tilfælde været rigtigt, men paa ikke faa Punkter har Rosenberg kunnet komme Digterens Intentioner nærmere paa Livet. For Beskyldningen for at have tildigtet Vers og Vendinger (som det navnkundige „Den bæere Kronen, som er Kronen voxen“) frikendes Rahbek pure efter denne nye Udgivers overbevisende Deduktioner.

I Rosenbergs synoptiske Udgave læser man paa venstre Side den oprindelige Texts Historie. Over Stregen staar Manuskriptet

aftrykt, underneden Varianter fra Originaludgaven og Teaterexemplarerne samt Paralleler fra den tyske Udgave. Paa højre Side læses over Stregen den af Heibergs Kritik paavirkede anden Udgave 1831 med alle Afvigelser fra Førstetrykket markerede ved typografiske Kunstgreb. Under Stregen er sat Varianterne fra tredje og fjerde Udgave. Opstillingen er i stort og smaat saa sindrig som belærende.

Rosenberg kommer i en Række Tilfælde ind paa Rekonstruktion af Koncepten af November 1805. Specielt slutter han fra den tyske Ovs. af 1808 tilbage til denne tabte Urtext. Men her savner hans Slutninger Beviskraft. V 171 har Manuskriptet:

Da *reed* jeg just din Gaard forbi, min Thora!

efter at Hakon akkurat i de nærmest foregaaende Vers har fortalt hvordan han nylig har dræbt sin Hest. Aabenbart er denne *Ganger* bleven siddende i Hovedet paa Digteren og har trukket det fast associerede Verbun *ride* med sig. Men om denne Fejl allerede fandtes i Koncepten, eller om den først stammer fra Afskriften, lader sig ikke afgøre, det første forekommer dog paa Forhaand sandsynligere. Fru Rahbeks Afskrift og Originaludgaven har, ligesom senere den tredje Udgave *kom* for *reed*, men Udg. 1831 har *gik*, den tyske Oversættelse *ging*. Heraf slutter Rosenberg at Koncepten har haft *gik*. Men dersom man ikke kan acceptere *reed*, og enhver Læser maa jo forkaste denne Læsemaade, da bliver der kun *gik* eller *kom* tilbage at indsætte, og det er hip som hap. Paa saa karakterløse Varianter lader der sig ikke bygge nogen Karakteristik eller Klassifikation af Textformerne.

Noget lignende gælder Manuskriptets V 182:

Vil Du gjemme mig
For Olafs og hans *Fienders* Efterstræben,

hvor Fru Rahbeks Afskrift og Nordiske Digte har *Fienders*, men Udgaven 1831 *Venners*. Ogsaa her er det vanskeligt at lade sig overbevise af Rosenbergs sindrige Gisninger til Fordel for at Koncepten skulde have haft *Venners*; det er mere sandsynligt, at den har haft samme Læsemaade som Manuskriptet. Rosenberg regner, ligesom vist de fleste klassiske Filologer, ikke tilstrækkeligt med Fejl der „retter sig selv“.

Og nu I 275, Gudruns Ord til Hakon:

Jeg vilde smykke *din* Gudindes Isse.

Det er atter et blødt Punkt i Texten, som altsaa inviterer til Ret-telse lige fra Begyndelsen af (skønt det ret vel overvejet ikke var aldeles nødvendigt at rette her, da Guderne jo dog er Hakons, og den unge Piges Indtrængen i Offerlunden en utilladelig Handling). Men Rosenberg mener at Koncepten har haft *min*, og henviser til den tyske Oversættelses *meiner Göttin*; ligeledes støtter han herpaa sin Gisning, at Udg. 1831, der læser *min Gudindes*, gaar tilbage til Koncepten. Jeg kan ikke se bedre, end at det her er et Stykke klassisk filologisk og mekanisk Haandskriftteknik som spiller ind. Man maa snarere antage, at Oehlenschläger har studset over det lidt paafaldende Pronomen *din*, enten det nu virkelig staar der med Rette eller Urette, og forandret det til den nærmest liggende Forbedring.

Efter III 472 mangler et *Gaaer* „exit“, da Hakon i næste Vers forudsætter Karker gaet og begynder en Monolog. Denne Regissørbemærkning er først indsat i Udg. 1831, men om den har staaet eller ikke i Koncepten, kan vist ingen menneskelig Forstand afgøre. Det samme gælder Audens Ord til Olaf IV 342:

hvis du saae hans Daad,
Hvad vilde du da kalde *den*?

hvor 1831 har *ham*, som ogsaa passer bedre. I begge Tilfælde mener Rosenberg at Koncepten har haft den bedre Læsemaade — men gaar for vidt.

De Varianter, hvorpaa man bygger et Stemma eller rekonstruerer en Textkilde, maa vise en bestemt Vej, og maa ikke være af den Art, at de inviterer Afskriveren til en Konjektur lige saa god som den bedste Textkritiker kan lave den. En særlig Gruppe afvigende Læsemaader udgør de der findes i Citater paa fremmede Sprog. Rosenberg har netop vovet sig ud i Slutninger hentede fra den latinske Hymne der afsynges i tredje Akt. Her kan man med Bestemthed sige, at der intet er at stille op. Latinske eller franske Brudstykker i danske eller tyske Skrifter lever deres eget Liv, korrigeres efter bedste Evne af hvem der blot faar med dem at gøre.

Vers 140 skal der staa

Infunde nunc piissime
Donum *perennis* gratiæ

(„udgyd nu, du meget Fromme, din uendelige Naades Gave“) — men i Manuskriptet staar *perenni* og i Udg. 1807 staar *perenne*. Manuskriptets Læsemaade findes ogsaa i Oehlenschlägers sidste Udgave fra 1849. Den tyske Udgave og de fra 1831 og 1842 har det rigtige. Rosenberg mener i Henhold hertil, 1° at Koncepten har haft det rette, og 2° at Udg. 1849 paa dette Punkt gaar tilbage til Manuskriptet. Jeg kan ikke faa andet ud af disse variæ lectiones, end at mer og mindre latindygtige Folk til forskellige Tider har haft fat paa Texten. Ligesaa Vers 148, hvor Manuskriptet og alle Oehlenschlägers Tryk har

Et balsamo *suavior*,

og alene den tyske Udgave den med Skansionen mere passende Ortografi *suavior*. Hvorfor skal Koncepten netop have haft det rette? Kan ikke den latinkyndige Korrekturlæser paa Tübingerudgaven 1809 have redigeret Texten til disse Vers med god Samvittighed?

I det Hele taget synes jeg ikke denne tyske Oversættelse er saa særlig værdifuld til Forstaaelse af den danske Texts Historie. Den har tre slemme Skavanker, at være foretaget i to Tempa (Sommer 1806 og Begyndelsen af Aar 1808), at hidrøre fra Digteren selv, og at være — en Oversættelse. Oversættelser kræver særlige Forsigtighedsregler, naar de anvendes til textkritisk Brug. Maa jeg som Exempel paa en vellykket Benyttelse henvise til Joseph Bédiers skarpsindige Anvendelse af de fremmede Versioner af Rolandskvadet (i hans *La Chanson de Roland, Commentaires*, Paris 1927). Det er for Resten ikke blot Gendigtninger i fremmede Sprog der forlanger deres egen Behandling, men ogsaa f. Ex. Omarbejdelser af Digte i en anden Form. Endnu i Bédiers Behandling af Rolandskvadet sættes de rimede Texter og den makaroniske italienske Version i Stemma med Assonansdigtet; jeg tror der vil være meget vundet den Dag man med al skyldig Respekt viser saadanne Textkilder ud af Stamtræerne. Meningen med et stemma codicum er at give en Oversigt over Afskrivnings- eller Tryk-Forholdene, ikke at belyse enhver Art af litterært Slægtskab. Den som opstiller et Stamtræ, maa være paa det Rene med, at han blot tegner en Illustration til sin Tankegang; Stamtræer er symbolske og bør være saa entydige som overhovedet muligt.

Det Stamtræ hvormed Rosenbergs knappe klare Indledning

slutter som et Korollarium af alle hans Undersøgelser, er med disse Forbehold ganske fortræffeligt; kun hvor det gælder sekundære Textpaavirkninger, som egentlig burde være mærkede paa en særlig Maade, er der som allerede antydet, Grund til at fremhæve det efter Sagens Natur temmelig usikre ved Materialet. Det er en levende Text, som Vulgataen eller Folkeviserne i Middelalderen, og Livet kommer fra Forfatteren selv. Rosenberg er paa det Rene hermed. Han mener at Oehlenschläger ved Redaktionen af Udgaven fra 1831 („B“) ikke har nøjedes med at korrigere et Exemplar af Nordiske Digte („A“) paa fri Haand, men at han af og til har laant fra Koncepten, hvori Rosenberg antager han har indført Teaterrettelserne. Det er noget af en Svikmølle, thi denne omarbejdede Koncept maa jo have haft en Text, der stod A's nær og paa alle afgørende Punkter stemte overens med de til Teaterbrug rettede Exemplarer af A. Det Interessante og ene Sikre bliver da, at Oehlenschlägers Text for anden Gang bliver paavirket af de Ændringer som han nødtvungent havde foretaget et kvart Aarhundrede forinden paa den mægtige Direktions Tilskyndelse eller Befaling. Om Vejen ad hvilken veed vi ikke Besked.

For 1842-Udgavens („C's“) Vedkommende har man Oehlenschlägers egne Ord at holde sig til: „I en tredie Udgave, som her, har man den Fordeel, at man kan veie det Ene mod det Andet og vælge det Bedste“, hvilket i Praxis vil sige, at han lægger B til Grund, men i en Række Tilfælde vender tilbage til A.

Tilsvarende er Udgaven 1849 („D“) en Overarbejdelse af C's Text. Her først mener Rosenberg, der kan være Tale om at Oehlenschläger igen har kigget i Manuskriptet, som han dog sandsynligvis fik tilbage allerede 1816. Men Beviserne er tynde, og det eneste som efter Udgiverens Mening ikke lige saa godt kan føres tilbage til Koncepten, er det irrelevante *perenni* III 140. Efter den Undersøgelse jeg har foretaget af Rosenbergs Variantapparat, er der imidlertid Intet der binder os til at antage at Oehlenschläger over Hovedet har haft denne Koncept med hjem fra Udenlandsrejsen. Alle de Læsemaader han vil føre tilbage hertil, kan lige saa godt stamme fra Manuskriptet eller fra et Teaterexemplar. Og den „omarbejdede Koncept“ forsvinder som en overflødig Hypotese. Oehlenschläger har benyttet sit pragtfuldt indbundne og kalligrafiske Manuskript (der rimeligvis blev ham tilbagegivet allerede

1816) til alle de senere Udgaver. Efter hans Død fandtes Manuskriptet, men af Koncepten var der ikke Spor.

Det forstaar sig, at disse Indvendinger mod Udenværkerne i Rosenbergs Stamtræ i ingen Henseende anfægter hverken hans Opfattelse af det egentlige Textproblem, Rahbeks Redaktion af „Nordiske Digte“, eller den sammenlignende Udgave af Tragedien.

Rosenbergs forstandige Opstilling af Texten i to Kolonner, der sparer os for et Vildnis af afvigende Læsemaader, tillader os bl. A. paa den mageligste Maade at sammenligne den gamle og den nye Text, Oehlenschlägers poetiske Stil i hans unge Dage og femogtyve Aar senere. Paa Versosiden kan man læse Værkets Tilblivelses-historie, paa Rectosiden dets Opløsning. Rettelserne rammer alene Diktionen, men det er jo ogsaa noget nær det Vigtigste i en oehlenschlägersk Tragedie. Oehlenschlägers Angrebsvilje mod Originalen var meget stærk, han var for opsat paa at rette, han huggede pietetsløst og ubarmhjertigt ind paa sit Ungdomsværk. Man mærker sig i saa Henseende den indledende Scene i fjerde Akt, specielt Vers 72 ff., Hakons Sorg over Erlands Død, inspireret af den bibelske Beretning om Davids Sorg over Absalom. Hvor kunde han gribe ind og afbryde dette dybt musikalske Foredrag og denne visionært sikre Billedrække:

Og du blev vred
 Fordi du ikke trafst mig Olaf? Ha
 Du kunde aldrig truffet bedre — Ham,
 Ham trafst du ey; min Erland trafst du ey.
 Ran tog ham i sin moderlige Favn
 Og hæved ham, den fagre Ungersvend,
 Til Valhal. Men hans Fader har du truffet.
 Dybt har du truffet Hakon i sit Hierte.
 O, Erland! Erland! O min Søn, min Søn

Fem af disse Vers er i anden Udgave omstøbte, og eet udeladt!

Oehlenschläger havde i Virkeligheden ingen Chancer for sig, da han gik til denne Omkalfatring af sin Diktion. Den var fuldkommen i sig selv, et stort og pragtfuldt vævet Mønster, som ikke behøvede og ikke taalte Reparationer, selv af saa kyndig Haand. Hans Versbehandling og Stil var desuden helt hans eget Arbejde, en Frugt af overdaadig ungdommelig Inspiration. Blankversdiktionens Historie i det nittende Aarhundredes danske Litteratur er den triste Beretning om et Vers's Forvitring og Forfla-

digelse. Oehlenschläger korrigerer sig selv som det galdt om at opnaa et mekanisk „Jambetrav“ à la Hauch eller C. J. Boye. Man maa huske paa, at Blankversets Formel var den fattigste af alle, tekniske Regler og Erfaringer fattedes ganske. Ewalds Ellevestavelser havde faste Konventioner at holde sig til, deres monotone Fald (koriambiske Variationer, mandlige Udgange og Enjambement var udelukkede), deres kantateagtige Værdighed, gjorde deres Behandling til en begrænset og overskuelig Opgave. Men de frie femfødde Jamber efter Aar 1800 overlod Alt til Digterens Geni, kun den almindelige jambiske Gang og de gennemsnitlig (ikke penibelt overholdte) fem pedes var forudsat. Efter den første Opbrusen i Oehlenschlägers Ungdomsdigtning og Foersoms Shakespearoversættelse ser man da ogsaa Digterne i Vildrede med hvordan de skal affinde sig med en saa frit stillet Opgave. Grundtvig prøvede i Kæmpelivets Undergang paa at lade mandlige og kvindelige Udgange vexle, hvilket faldt meget uskønt ud; man venter bestandig Rim og faar i Stedet for det frie Vers' Bølgebevægelse en Slags Strofer. Senere gik Guldalderens dramatiske Digtere længere og længere i Retning af at indskrænke Enjambementer og foretrække mandlige Udgange, d. v. s. Diktionen blev stadig mere staccato.

Uagtet omtrent hvert andet Vers i den store Tragedie senere blev ændret af Forfatteren, er det forholdsvis let at danne sig et Skøn over Forandringernes Karakter. De falder i følgende Grupper (idet vi ser bort fra de sekundære Rettelser, der trækkes med af de principale):

Oehlenschläger udrydder i stor Udstrækning Ord som han ikke finder tilstrækkelig lødige, indholdsmættede, karakteristiske. Nu er det sandelig det Sidste der kan siges om hans Sprog, at det er karakterløst. Allerede i den første Nedskrift staar Ordene for ham med lykkelig Selvfølgelighed, han var af de sjeldne Faa hvem Gulddalerne falder ud af Munden saa saare de oplader den. Men det forstaar sig, ikke Alt kan være lige prægnant, man maa undgaa Hypertrofi. Der bliver da alligevel nok at rette ved Omarbejdelsen, men den store Digters Stileretteri havde været bedre anvendt paa en Boyes Tragedier end paa hans egne. Hvorfor maa Karker ikke sige: „Nu har jeg *gode* Klæder“, I 47 rettet til *bløde*? Eller I 58:

Fandt han mig saadan som jeg burde være

saadan rettet til *netop*? Princippet er fortræffeligt, at sky Sprogets slidte Gloser, men ligefrem at udrydde dem gaar dog ikke an, de er paa deres Plads hvor Digteren ikke ønsker at insistere.

Af en noget forskellig Art er de meget hyppige Ændringer der tilsigter at gøre Talen tydeligere. Originalen lider just ikke af Uklarhed, og dog har den maattet taale en skarp Examination i saa Henseende. Hvad siger man til Akt I Vers 231 ff.

 skulde nu
Den vilde Sværmer, denne Landsforræder
Bestige Thronen? — Landsforræder, Herre?
. . . . — Olaf stod
Paa Fiendens Side; hialp den christne Otto
At brænde Nordens Fæstning. — Landsforræder!
Det undres dig? Og er da den ei saa,
Som bliver sine Fædreguder troløs?

Oehlenschläger har frygtet, at man ikke skulde forstaa de fremhævede Ord ret, og retter til:

Det Ord mishager dig? Og er da Den
Ei sligt, som vorder sine Guder troløs?

Hvis Værket havde været skrevet i rimede Vers, vilde han ikke saaledes have grebet ind alle Vegne. Men det var Ulykken, han tænkte det var en let Sag at bringe de faldne Jamber paa Fode igen. Alene i første Akt er der otte store Indhug, som har metriske og prosodiske Følger. Hvem uden en Pedant vilde tage Anstød af disse Vers (I 382 ff.)

Ved Hjøringsvang, da Jomsborgs Vælde sank,
Da Bue styrted sig fortvivlet ud
Med Armestumperne i Pengeskrinet.

Det bliver til:

Ved Hjøringsvaag, da Jomsborgs Vælde svandt,
Da Bue sprang fortvivlet over Bord
Med Armens Stump i Pengeskrinets Hank.

Det Sidste er unægtelig præcisere, men i begge Tilfælde maa man dog kende den Hændelse der sigtes til.

Eller f. Ex. III 130 ff.:

 de række ham
Det røde Banner med det hvide Kors.
— *Det røde skal betyde Heltemodet,*
Det hvide Christendommens Fred og Uskyld.

Ændret til:

Den røde Grund betyder Heltemodet, etc.

Eller dette (IV 42 f.):

Han troede du varst selv hvor Erland var
Og bød enhver af sine Mænd, roe flink.

I 2. Udgave:

Han tog din Søn for dig, Herr Jarl, og bød
Roerfolket Aareslaget at forstærke.

Digteren var sandelig bleven nøjeregnende. Han har læst sit Stykke grundigt igennem og trukket Meningen unødvendigt tykt op.

Til saadanne Korrektheds-Indgreb hører den lille halve Snøs Tilfælde, hvor der sigtes paa saglig Nøjagtighed: I 302 er *Morgengaven* rettet til *Brudegaven* (nemlig Jarlens til Gudruns Bryllup); I 564 siges der nemligt, at Kronen er *af nyt, af drevet Guld*, det forbedres til *af drevet, ægte Guld*. I 586: Saa lægger Stormen sig igien, og Himlen Er *blaae*, forbedres meteorologisk til: Er *klar*. (Lignende IV 298). II 131 rettes en Hyperbel med et Pennestrøg, det gælder Jomsvikingerne, som havde *Jorden* fyldt med Skræk, *Norden* er forsigtigere. IV 321 omtales Malerier paa *strammlet Lærred*, i 2. Udg. hedder det: *paa glatte Bræt*.

En umaadelig Mængde, dog mest ubetydelige Ændringer skyldes Hensyn til Sprogrigtighed og grammatisk Korrekthed. Saaledes ændres Entalsformerne af Verber efter Flertalsord alle Vegne, undtagen nogle Steder hvor Hiater undgaas ved at -r'et bevares; Liebenberg plejer her at følge de senere Udgaver. -st i anden Person Ental, hvorpaa Originalen ingen Mangel havde, er fjernet, efter at Oehenschläger har hørt ilde af de nye oldnordisk kyndige Grammatikere for denne ham oprindelig saa kære Germanisme.

Meget falder her smaaligt og er af ringe litterær Interesse, men sproghistorisk var her Forskelligt at iagttage. Det siger sig selv, at en Del er tilfældigt, som naar Oehenschläger retter *erindre* (II 59) til *erindre sig*, sikkert fordi en Grammatiker har foreholdt ham at Verbet (NB.: paa Tysk) var reflexivt. Enkelte Ting skal fremhæves, især fordi Liebenberg oftest følger de senere Udgaver, naar Digteren har rettet en Sprogbrug der var bleven forældet uden at være brugbar som Arkaisme, til noget mere moderne (hvorfor Et og Andet ikke er kommet med i Dahlerups Ordbogs-samling).

I 41 den *fornémste* Jarl > förnemst; I 182 Til *Jarlen* er jeg født og baaren > Jarlemagten; I 341 Hvad der har længe *lagt* mig svart paa Hiertet > ligget; II 435 Bedre Kæmper *end som du* > end; II 542 *Ene kun* hans Hielmusk > blot; III 378 At *bløde* [ɔ: tilsøle med Blod] sine Hænder > at myrde dig Med egne Hænder; III 595 *overilet* af den sledske Munk > ført bag Lyset; IV 128 *strax ved* Stranden > nær ved.

Som gennemgaaende Rettelser finder man *éndnu* til endnu, *saa* til da i Eftersætninger, *vakker* i Bet. 'flink' til bold eller synonyme Adjektiver.

En Gruppe Rettelser, hvis Antal og Betydning Liebenberg overdrev meget i sin gamle Afhandling, er de som tilstræber at gøre Diktionen mere „nordisk“, f. Ex. naar II 170 *Slavelænke* rettes til Trællelænke, IV 507 *bange* til ræd, V 219^s *Dunkelhed* til Ravnemørke, V 298 *triumferer* til taler lystig, *Krønike* et Par Steder til Saga. Der er egentlig ikke ret meget af den Slags, og det er ikke en Gang tydeligt at Oehlenschläger havde Ønske om at skandinavisere sin Stil, de fleste Exempler kan tydes paa mere end een Maade. I enkelte Tilfælde er, naturligvis uden Hensigt, Rettelserne gaaet den modsatte Vej: *Æt* forandres som oftest til Slægt (fordi det er bleven sagt Oehlenschläger, at det var et Hesteopdrætter-Ord?) og *Sæd* til Skik (fordi Oehlenschläger har troet det var laant fra tysk Sitte?).

Anderledes uomtvistelige er den Hoben Ændringer som er foretagne af Etikettehensyn. Der var ved at gaa Anstand i den tragiske Diktion, saaledes er dens Skæbne i alle Litteraturer. Derfor rettes saa vidt muligt *see* til skue, *hvem* i Nominativ til hvo, *blive* til vorde, *synes* til tykkes, *faa høre* til erfare, *passer paa dig* til vogte dig, *gjort* til dannet, *Livet kært* til dyrebart (II 352), *Herre* til Høvding (mange Exempler), *Bryst* til Barm, *lægge ind i Fjorden* til sejle, et *velbrugt Udtryk* til heldigt, *Hjerne* til Hoved, *Maade* til Vis, *paastaaer* til siger, *trække op* til drage osv. osv. Der er gennemsnitlig paa hver Side eet Exempel paa at normalt Tale- eller Skriftsprog er afløst af heroisk Stil, at Fagsprog eller alt for haandgribelige Vendinger er blevne erstattede af loci communes, at uædle Ord og Forbindelser er blevne lutrede. Man siger ikke længere mir nix dir nix: *Er Vandet reent* som staaer i dette Bæger? men: Siig, er det Vand osv. (V 164).

Særlig skrappt er der naturligvis gaaet til Værks over for Ord

der i Originalen heller ikke er ment *decente*. Allerede Theaterbestyrelsen forlangte de navnkundige *Pæreskuder* paa det første Blad forandret (det blev i Trykfejlslisten bag i Bogen forbedret til Handelspramme), og III 84 at blive befriet for den Talemaade: Hvo spørger Tiærebøtten om Vognen kiøre maa? Navnlig Karkers Replikker havde jo et rigt Forraad af Vulgarismer, og de forsvinder ogsaa for Størstedelen (dog finder man II 472 ff. pludselig en ny Serie Platituder indførte til Erstatning i Trællens Tale). Saaledes bliver *stange Møg* til Hø, *Sove mangen Nat i Svinestien* til Faarestien, *gaae af* til skee osv.

Et enkelt Træk af Stilens Rhetorisering har Liebenberg heftet sig ved, det er Indførelsen af den Figur der kaldes Anafor, den nøjagtige Gentagelse af Begyndelsesordene i parallelle Led. Exemplerne er just ikke mange, men de falder jo stærkt i Øjnene, og føles til Hobe som kunstige og overflødige. I 83 f.:

Nu maa jeg ind at rødde Bordene
Og have Opsigt med de andre Trælle

rettes til: Maa have Opsigt osv. Andre Exempler I 292, II 285, 371 f., 503 f., III 156, IV 173, 478, 506, 582, V 261. Det kan i denne Forbindelse mærkes, at Digteren til Gengæld har strøget en Del tilfældige Gentagelser uden rhetorisk Hensigt, ved sit Pertentlighedseftersyn, nemlig II 1:

Nu, Thorer! nu det kalder jeg et Venskabs,
Et Landsmands Stykke,

rettet til: ha det kalder jeg etc. Endvidere II 197 f., 236, 274 f., 314, 434 ff., ff., III 211, V 26.

Hvor strengt der i saa Henseende er gaaet til Værks, kan ses af et Par Tilfælde af Fjercensur: I 421 forandres Verset:

Fortæller ham, som Ven, *hvadhelst du vil*,

fordi der saa langt borte som i det berømte Vers IV 124 staaer:

Da kræv et Offer! kræv, hvad helst du vil.

Og V 30 ændres de skønne Ord:

Hvo der vinder,
Saa har *den arme* Thora tabt,

fordi der V 114 staaer det ikke mindre berømte:

Hellige Guder! til hvad rædsom Skiebne
Har I bestemt den arme Thora.

Det følger næsten af sig selv, at ved denne saa nærgaaende

Optrævling af Sprog og Diktion, dette haardhændede og nøjereg-
nende Eftersyn af det gamle Mesterværk gaar mangan specielt
oehlenschlägersk Vending tabt. Hans karakteristiske lange sammen-
satte Adjektiver reduceres i Antal: *blodneddypte Teigner* I 493, *den*
sparsomtgiivne, Indhegnete Fryd IV 313 o. fl. forsvinder. Til Gengæld
er et nyt smuttet ind IV 277, der oprindeligt havde:

det usynlige, det store Udspring,

hvilket blev til:

Livets Ophav, det *Usynligstore*,

men atter ændredes i C. Ligesaa i Regien til IV 531.

Af andre Epitheser, som i Virkeligheden er karakteristiske for
Oehlenschläger, nævner jeg II 302 *O gode Gud*, saaledes had
nemlig Digteren selv, det er forandret til hellige Christ.

Samme Akt Vers 405: *utallig Troløshed* > gientagen. V 593
ændres *bænkom* til Bænken rundt. Et sammensat oehlenschlägersk
Verbum V 106:

Ved Gaulaae skal vi atter *sammensamles*

er ændret til træffes.

De Forandringer der er foretagne med Hensyn til Versifika-
tionen er ikke meget færre og sætter ikke mindre deres Præg paa
B-Udgaven. De falder mestendels inden for følgende syv Grupper:

1° Vers der er for lange eller for korte, laves om („det er for
at faae de fem fornødne Fødder“). Det drejer sig om 10 firfods
eller sexfods Vers i Originalen (desuden har V 82 i A faaet en Op-
takt for meget, vist ved en Trykfejl; V 163 „Af Ildtørst har jeg
længe *alt været* plaget“ — alt mangler i MS. og B, C, D — kan
have sit alt fra Rahbek, der nok udtalte væ't for været).

2° Skansionen er i nogle Tilfælde bleven standardiseret; spe-
cielt kan mærkes, at Digteren gerne vil af med de trykløse -e'er i
Proparoxytona, f. Ex.: *Da svulmede mit Bryst* > svulmed høit II 57.
Ord af Typen *υυυ* er han ikke længere absolut sikker paa skal
skanderes *υυυ*, efter at baade Heiberg og Peder Hjort har for-
langt at man skal læse dem — *υυ*, derfor vist I 439 *Og en Hær-
fårer* > Og paa en tapper Drot.

3° Enjambementer fjernes ret ofte, f. Ex. II 649:

Hvad er det for en Larm derude? — Sikkert
Fleer Venner, som vil giestes ved dit Bryllup,

bliver til:

Hvad er det for en Larm derudenfor? —
Fleer Venner, flere Giester til dit Bryllup.

Eller III 256:

Han bad os følge Thorer hid, for at
Opholde dig, til selv med Magt han kom,

som justeres til:

Han bad os følge Thorer Klake hid,
For at opholde dig, til selv han kom.

Exemplerne er ikke faa, og Fænomenet er højst karakteristisk. Ganske modsat Shakespeare, der Aar for Aar brugte flere og flere Enjambementer¹, har Oehlenschläger med Tiden Brug for færre og færre. Og saa er det Oehlenschläger selv og ingen Anden, der har indført det hyppige Enjambement som et væsentligt Træk ved de frie Vers! Milton, som var en Kender af den Slags, nævner som Kriterier paa „true musical delight“ tre: „apt numbers, fit quantity of syllables, and the sense variously drawn out from one verse into another“. Oehlenschläger havde efterhaanden glemt disse Hemmeligheder.

4° Mandlige Udgange indføres i en Mængde Vers der før havde kvindelig Udgang. Denne Rettelse er ganske parallel med den forrige (og ogsaa her gaar kuriøst nok Oehlenschlägers „Udvikling“ i den modsatte Retning af Shakespeares, men Dansk og Engelsk ligner i denne Henseende ikke hinanden, da Dansk jo har mangefold flere Ord som ender paa trykløse Stavelser). Det er et uhyre Indgreb i den gamle Tragedies Rytmi Digteren her har foretaget, ja man kan sige at ved denne og den forrige Gruppe Rettelser er det lykkedes ham aldeles at forstemme sit Instrument. Man mærker ikke mere til den hemmelighedsfulde Melodi, som var vævet ind i de langtspundne Rækker af Vers, der bevægede sig efter Digterens Pust som Bladene paa et Træ, alle ulige hverandre i deres Lighed. Af de meget talrige Exempler skal her kun citeres eet, II 219 ff.

1806:

Den stod for langt fra Haanden, Thorer! den
Var alt besat; og andre Tanker dengang
Indtog mit Hierte. Hiertets fromme Roe
Er mere værd end alle Jordens Troner.

¹ I *Love's Labours Lost* er Forholdet mellem Enjambement og sluttet Vers 1 til 18, i *A Winter's Tale* 1 til 2, d. v. s. at i det sidste Stykke ikke tre Vers i Træk slutter med en Pause.

Min Higen drev mig hidindtil til Syden,
 Til Steder hvor den christne Troe blev lært.
 Dog har ey Lykken hidindtil forfulgt mig.
 Alt anden Gang jeg hersker i et Rige.

1831:

Den stod for langt fra Haanden, Thorer! den
 Var alt besat, og andre Tanker da
 Indtog mit Hierte. Sielens fromme Ro
 Er mere værd, end alle Jordens Throner.
 Min Higen drev mig hidindtil til Syd,
 Til Steder, hvor den christne Tro blev lært,
 Dog har ei Lykken derfor svigtet mig.
 Alt anden Gang jeg hersker i et Land.

Andre grelle Exempler kan læses II 236 ff., III 284, 398, IV 70.
 Der er gennemsnitligt et Par Stykker paa Siden, færrest i første Akt.

5° I nogle, dog ikke mange Vers kan spores en Tendens til at give noget Fyldigere end i Originalen; her er altsaa en Bestræbelse parallel med den vi nævnede først under Behandlingen af de stilistiske Ejendommeligheder ved den nye Version. Jeg tænker paa saadanne Vers som I 532:

De milde Guder være takket, at . . .

rettet til

De milde Valhals Guder være takket,

eller det allerede citerede III 256:

Han bad os følge Thorer hid, for at . . .

ændret 1831 til

Han bad os følge Thorer Klake hid,

For at

Disse Vers er ikke nemme at opspore, da andre Motiver, nemlig de under 1—4 og 6—7 omtalte, oftest kan underskydes.

6° Egentlige Vellydsrettelser — af saadanne findes mange, og de er ofte heldige, men rigtignok sjældent paakrævede, thi som Oehlenschlägers Vers i deres første Støbning er fyldige, saaledes er de ogsaa vellydende. Her er de vigtigste:

I 452 Kom Olaf, som kan være, for at hæрге

> som er muligt:

I 574 Det lover jeg jer > Det loves Eder.

III 177 at erhverve sig sin tabte Magt > sig den.

IV 23 øyeblikligt Mod, som svinder bort > der.

V 409 han hindrer ham hans Daad > Kongens Daad:

7° Ingen af Oehlenschlägers Ændringer i Versbehandlingen i den første samlede Udgave af hans dramatiske Værker har været saa omtalt som hans Udryddelseskrig med Hiaterne. Det var som bekendt Heiberg der forvoldte Ulykken. I sin berømte Kritik af Væringerne gjorde han opmærksom paa at der var flere Hiater i Oehlenschlägers Nye poetiske Skrifter end i de gamle. Heri havde han vel ikke Uret, men meget generet af den Mislyd som kan opstaa ved for mange Vokalsammenstød bliver man dog ikke af at læse den angrebne Tragedie. Oehlenschläger skelnede i sit Svar til Heiberg mellem daarlige og gode Hiater, til de første regnede han navnlig dem der opstaaer efter det trykløse *-e*, i nogle Tilfælde, saasom Sammenstød mellem spidse Fortungevokaler og Bagtungevokaler, mente han Hiater kunde lyde „behageligt“ (f. Ex. „O! i Aften“). Heiberg, der i øvrigt indrømmede at man ikke ganske kunde undgaa Hiater, mindede den store Digter om, at det var ham, Oehlenschläger, som i sin Tid havde gjort ham, Heiberg, opmærksom paa Hiaters Mislyd. Og i Virkeligheden havde Oehlenschläger aldrig været nogen stor Hiatorbruger. Hans Svar til Heiberg lader sig læse ud af den følgende Revision af Tragedierne. Det er en kedelig og overflødig Indrømmelse. Deraf saadanne Ændringer som III 54:

Fortvivle er ey Jarlens Sag, det veed man
 > Fortvivle kan ei Jarlen, veed man vel.

Eller III 300:

Ham, som vil rødde Odins Lære ud
 > Den, som vil rydde Valhalslæren ud.

Eller III 604:

Den skalst Du ikke slukke Ungersvend
 > Den, Ungersvend, den slukker Du kun slet.

Eller naar Pronomenet *I*, der byder paa Hiatalmuligheder til begge Sider, ofte forandres til *Du*, der kun er ensidigt hiatisk (uanset hvordan Tiltalen ellers kan falde).

Antallet af Vers der er udtagne og omstøbte, til Tider mærkelig omstøbte, for Hiaternes Skyld, mest uden finere Iagttagelse af Diktionens eller Rytmens Bevægelse, er eethundredeogtoogtres.

BLUSGRÆNSER I DANMARK

AF

AUGUST F. SCHMIDT

BLUSBRÆNDINGEN Valborg-, Pinse- og St. Hansaften er de sidste Minder om en Ilddyrkelse, der engang har haft stor Betydning for vore agerdyrkende Fædres Tro og Liv. Fra næsten alle Jordklodens Egne træffes Blusbrændingen som Led i en Højkultur.¹ Bålet ved de nordiske Forårsfester menes egentlig at svare til Bålet ved den hedenske romerske Hyrdefest: *Palilia* 21. April. Hertil svarer Blusbrændingen i Tyskland, Georgsdag 23. April eller Valborgdag 1. Maj, i Wilstermarsch og Østholsten Påskeaften; i Vest-sverige om Påsken, i det øvrige Sverig og Østjylland Valborgaften. Måske der også har været Blusbrænding Aftenen før Skærtorsdag i det nordvestlige Sjælland; thi denne Aften red Heksene derfra til Troms Kirke, „og dette peger sandsynligvis på, at der i de egne har været brændt blus den aften, hvilket imidlertid i tidens løb er gået af brug“ (E. Tang Kristensen).² St. Hansblus brændes udenfor Danmark i Tyskland, navnlig i Sydtyskland; ligeså brændtes St. Hansblus i visse Egne af Sudeterne, Schwaben, Schweiz og Østrig. „Midsommerilden“ findes endvidere i Rusland, England, de romanske Lande og i Marokko; Spanierne tog den med til Amerika.³

Blusskikkene ved Forårstid og Midsommertid er nøjere betragtet kun Varianter knyttet til forskellige Fester, og det må vist bero på en Tilfældighed, når Almuen i Østjylland så absolut har foretrukket Valborgblus fremfor St. Hansblus og samtidig dermed fejret Forårsfesterne (f. Eks. med Udvælgelse af Gadebasse og

¹ F. V. Adrian: Der Höhencultus 1891. H. Grüner Nielsen: Danse paa Høj (Danske Studier 1918, 119 ff.). ² Danske Sagn VII (1901) S. 114.

³ Martin P. Nilsson: Årets folkliga Fester, 106. Se iøvrigt min Bog: Danmarks Helligkilder 1926, 60 ff.

Gadelam, Ride Sommer i By o. s. v.) i større Udstrækning end andre danske Egnes Almue. Men derfor kan Martin P. Nilssons Resultat¹, at Midsommerilden er Lån fra Blusbrændingen om Foråret ved Majdagstide (Valborgblus), godt være rigtigt. Her i Norden er det ved 1. Maj lovlige koldt at holde Fest under åben Himmel, og der findes Oplysninger som tyder på, at Majfesten af klimatiske Grunde ret hurtigt flyttedes over til Midsommerfesten. En Del af de særlige Fester med Majgreve og Majbrud o. s. v. nævnes også som udførte ved Midsommerfesten o. 1775 i Bara Herred, og endnu findes lignende Festligheder i Albo Herred i det østlige Skåne. Som Grund til Festflytningen nævner Martin P. Nilsson (foruden Klimaet) Arbejdshensyn. Maj er en travl Måned for Agerdyrkeren, medens Juni er den Måned, hvori der forhen var mindst Arbejde at udføre, det var Tiden mellem Sæd og Høslæt. Det nærmere Tidspunkt for Festens Fastlæggelse beroede på den kirkelige Kalenders Festsdage. Her var kun to at vælge imellem, Pinse og Johannes Døbers Dag, „St. Hans“. Pinsen har draget enkelte Festligheder til sig; i Danmark: Pinsevæk-ilden og Hyrdedrengenes Pinsefest, (se ndf.), men ellers blev Midsommerfesten ved St. Hans en stor og smuk Fest for Folket i de nordiske Lande.

Efter disse indledende Bemærkninger skal der gives Oplysninger om, hvornår (i Datofølge) og hvor der brændtes Blus i Danmarks forskellige Egne.

Pers Pig (²²/₂) er Navnet på én af de stedlige Erhvervsforhold tidsbestemt, lidlig Forårsfest i Vestslesvig (hollandsk Indflydelse?). *Pers Pig* brændtes i Sæd, Hostrup, Emmerske, Romø, Sild, Amrum o. s. v. H. Grüner Nielsen formoder², at „*Pers Pig*“ brændtes som et „Surrogat“ for St. Hans Blusset, fordi de fleste Mænd (på Romø) kun var hjemme om Vinteren. På Amrum tændtes „Biaken“ på Højene Petridags Aften. Det var Offer til Wodan eller Weed. Denne Aften var Afskedsfest for Sømændene; St. Petridag stak de i Søen igen. Efter den Dag tændtes ikke Lys, og der måtte ikke være Fenstren og Nattesværmen. St. Peder stod denne Aften ude med Rimfrost i Skægget. Når Blussene tændtes, blev hans lange Skæg svedet af. Det passede ham. Han kastede så en varm Sten i Havet, så det tøde og Foråret kunde begynde

¹ I Festskriftet: *Folkeminnesstudier tillägnade Hilding Celander* (Göteborg 1926), 39 ff. ² Fortid og Nutid III (1920), 27.

(„Pieder smat an warman Stian uun't Weedar“).¹ Af en Række Optegnelser² om Pers Pig fra nyere Tid (1898—1922) ses det, at denne Blusfest især samlede Drengene. Oprindeligt har Pers Pig vistnok skullet markere, at den værste Vintertid nu var omme og Foråret nærmede sig.

Navnet Pers Pig („Peripik“, Fris., Sild) er den folkelige Benævnelse på et Stjernebillede: de tre Stjerner, der danner Orions Bælte; det stilles gerne sammen med Mari-Rok. Pik betyder Stok, Kæp. Forøvrigt var der megen Skik og Tro knyttet til Pedersdag d. 22. Februar.³

Valborgblus (^{30/4}) brændtes i det midterste Østjylland, fra Vejle Fjord til Mariager Fjord; men det brændtes også i den sydligste Del af Himmerland og helt ind forbi Viborg og så Syd på — en Strækning er Karup Å Blusgrænsen — over Hedestrøget Vest for Silkeborg og ad Sønder-Omme; i Øst udgør Vejledalen i det væsentlige Sydgrænsen. Evald Tang Kristensen meddeler følgende Fortegnelse på Steder, hvor der brændtes Valborgblus. I Himmerland: Als, Astrup, Hellum. I Fjends Herred: Smollerup, Haderup, Karup. I Hedegnen: Sønder-Omme, Brande, Tyregod, Ejstrup, Nørre-Snede, Vester-Nykirke, Kollemorten. I Vejleegnen: Grejs, Vindelev, Kollerup, Jelling, Lindeballe, Give, Gadbjerg, Nørup, Randbøl, Ringgive — og længere mod Sydvest: Bække og Vorbasse. Nordlig for Vejle: Uldum, Tørring, Hvirring, Hornborg og Lundum. Dernæst Øerne Tunø og Samsø.⁴ Hertil kan føjes, at der også brændes Valborgblus i Sletterød ved Middelfart og i forskellige sønderjyske Egne: Bov, Frøslev, Klipleve Vestsogn, Holbøl, Branderup og Agerskov.⁵ Man kaldte det Gadeild, fordi det

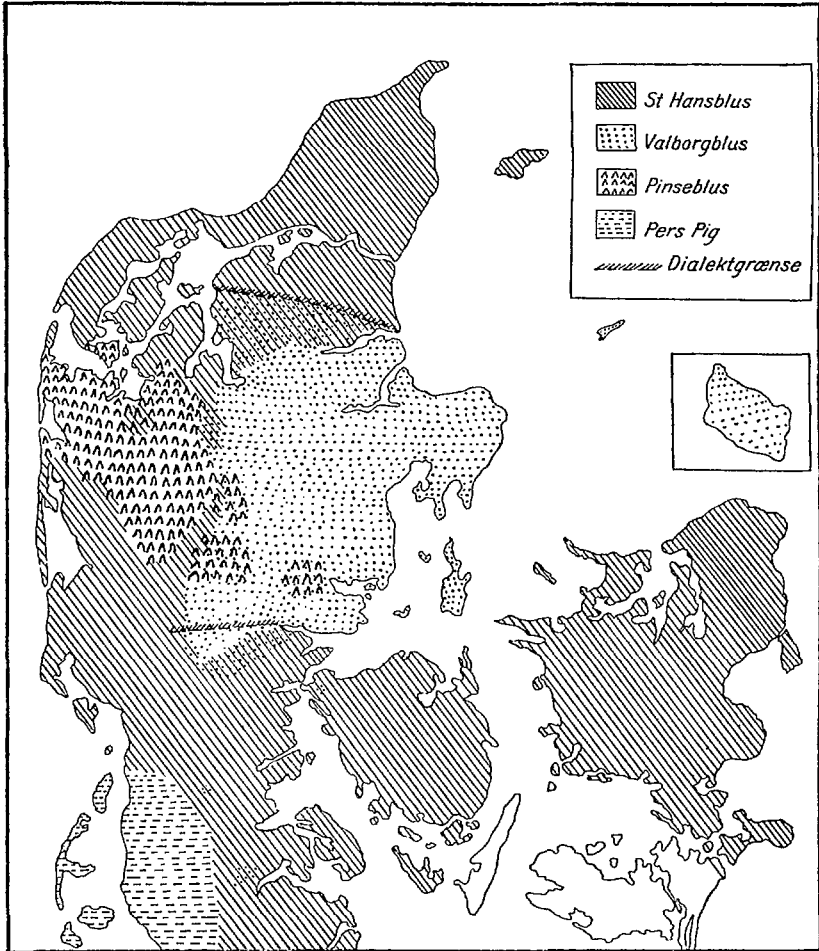
¹ Jahrb. f. d. Landeskunde V (1862), 270 ff., X (1869), 51, IV (1861), 180, 246; jfr. Kamp: Folkeminder (1876), Nr. 1355.

² Samlede i min Afhandling: Blusfester i Sønderjylland (Sønderjydske Månedsskrift II 1925, 52 ff.).

³ Feilbergs Ordbog Art. Pedersdag, Pederspig.

⁴ Danske Sagn VII, Nr. 418, 413. Jfr. E. T. Kr. i Vejle Amts Folkeblad d. 6/8 1909. En Meddeler i Højskolebladet 1879, Sp. 532 oplyser, at der brændtes Blus på Højderne 1. Maj omkring Nibe og i Hanherrederne og flere Steder omkring Limfjorden. „I Aar blev det forbudt af Borgmesteren i Nibe i hans Distrikt, men der saas paa begge Sider af Limfjorden en Mængde Blus paa Højderne.“ — Denne Oplysning betegner Evald Tang Kristensen (D. S. VII, S. 115) som ganske urigtig, idet han selv har overbevist sig om, at der ikke brændtes Valborgblus i disse Egne. Jfr. isvrigt Højskolebladet 1879, Sp. 350, 362, 396, 436, 452 (Oplysninger om Blusbrænding). ⁵ Fortid og Nutid III, 27.

tændtes på Byernes Gader eller ved Korsveje. I Agerskov brugte man også Udtryk som „svid Heks a“ eller „brænd æ Trold a“,

hvormed Skikkens Formål tydeligt betegnedes. Fra Holbøl Sogn meddeles 1905: „Om end den gamle Skik at afbrænde Valborg Blus er noget i Aftagende — for Aar tilbage kunde Blussene tælles i Snesevis — saa' man i Søndags talrige Blus i den smukke, milde Foraarsaften. Nogle af de lysende Pletter var helt nær, andre længere borte, og atter andre saas kun som smaa lysende

Stjerner¹. Valborgblus har naturligvis været brændt i flere sønderjyske Landsbyer end de få nævnte, som der tilfældigt er indsamlet Stof fra. Det kan tilføjes, at man brænder Valborgblus både i Ditmarsken, Østholsten og på Femern.²

Valborgblus findes også i de skånske Provinser (ligesom i store Dele af det egentlige Sverige), og i Flg. Meddelelse fra Mag. Rohmann lever også på Bornholm Mindet om tidligere Valborgblus, men Skikken er for længst gået af Brug.

Valborg var en kristen engelsk Kongedatter, død 780. Hun har tilfældigt samme Navn som en hedensk Heks, kendt som Sibyllen *Valuburg* på en ægyptisk Indskrift fra Oldtiden. Valuburg er formodentlig blot det „kristne“ Navn på Nerthus, der jo også dyrkedes ved Forårstid.³ I Tyskland troede man, at Heksene red til Bloksbjerg i Valborgs Følge „Walpurgisnacht“. Ved Kalenderforandringen År 1700 afskaffedes den julianske Kalender, der var elleve Dage bagefter den gregorianske. Før 1700 var Valborgaften altså samme Dag som vor nuværende 10. Maj. Vejret er som Regel lunere den 10. Maj end 30. April. Denne Datoforandring kan have haft Betydning for den stedvis forekommende Henlæggelse af Forårsfesten til Pinsen som i Vestjylland,⁴ hvor

Pinseblus (*Pinsevæk-ild*) brændtes i Egnene Nord for Stadil helt op til Limfjorden og mod Øst forbi Holstebro, Herning samt mod Syd til Skernådalen og derfra i skrå Retning op til Tim; dernæst i Sydvestsalling. I følgende Sogne brændes Pinseblus: Ulfborg, Vedersø, Nørre-Felding, Avlum, Davbjerg, Mønsted, Smollerup, Haderup, Gellerup, Ikast, Rind ved Herning, Fjilstervang, Assing. I Salling: Håsum, Oddense, Hindborg. Hele Thyholm, Struer.⁵ I 1913

¹ Hejmdal ³/₆ 1905.

² Müllenhoff² 1921, 175. G. F. Meyer: Das Bakenbrennen (Maifeuer) in Ostholstein (Die Heimat, Kiel 39 [1929], 107 ff.).

³ Jfr. Erik Arup: Danmarks Historie I (1925), 147 f.

⁴ Danmarks Helligkilder 1926, 60.

⁵ Danske Sagn VII, S. 114 f. Et litterært Minde fra Pinseblussenes sydøstligste Hjørne har vi i Grundtvigs Salme „Herrens Røst, som aldrig brister“, hvor 3. Vers lyder:

Var kun altid Sjælens Øje
stadig til Vor Herre vendt,
da på Evighedens Høje
Pinseblus for mig var tændt.

Grundtvig har kendt Pinseblussene fra Tyregod, som kun ved ét Sogn er skilt fra Rind og Ikast.

brændtes der overalt i Hedeegnene Syd for Skive Pinsevækild og endnu i 1929 så man enkelte Blus Pinseaften i disse Egne. Denne gamle Skik synes ikke at uddø, som så mange andre af Hedens gamle Skikke og Sædvaner.¹ Mange Steder var det især Hyrde-drengene, der festede og holdt Gilde i Pinsen. Eksempler herpå fra Næsborg, (Slet H., Vesthimmerland), Voldby (Djurslands Nrh.), Tors-ager (Ø. Lisbjerg H.), Brande (Nørvang H.), Hove (Vandfuld H.), Staby (Ulfborg H.), Tim (Hind H.), Vedersø (Hind H.), Ølgod (Ø. Horne H.) er samlede i min Bog: Hyrdedrenge og Hyrdeliv 1926, 122 ff.

St. Hansblus (²³/₆) brændes i langt den største Del af Dan-mark.² På Øerne brændes der udelukkende den Aften med Und-tagelse af Lolland-Falster, Langeland og nogle Småøer deromkring. På Bornholm er Skikken indført i nyere Tid. Der blusses *St. Hans-*aften over hele Vendsyssel, Thy, Mors og den allerstørste Del af Salling samt i den overvejende Del af Himmerland. Fremdeles i Sønderjylland og på Als, og Skikken strækker sig helt op til Vejle for det østlige Jyllands Vedkommende, og endnu meget længere op i Vestjylland, til Stadil Nord for Ringkøbing. Det må dog be-mærkes, at nogle Sogne omkring Varde, særlig Øst og Syd for denne By, ikke lader til at have nogen som helst Blusbrænding, således i Vester-Nebel³ og i Læborgegnen.⁴ I Alslev er *St. Hans-*blus ihvertfald nu helt gået af Brug.⁵

Mod disse Tang Kristensens Oplysninger⁶ om, at der ikke brændtes Blus i Vardeegnen, protesterer en „Hedebo“, der med-deler, at „fra mit Hjem i Nærheden af Varde har jeg i flere Aar talt henimod 20 Blus denne Aften, og saa kan man dog ikke sige, at den gamle Skik at brænde Blus er ganske ukendt.“⁷ Hertil svarer E. T. Kristensen,⁸ at han har udspurgt en hel Del Vidner, både unge og gamle, og de havde alle erklæret ikke at kende noget til den Skik i deres Egn. E. T. Kr. tror dog „indtil videre“ på, at det er rigtigt, hvad en Hedebo oplyser om de 20 Blus.

¹ Jfr. min Skildring af Vækildsfesten på Davbjerg Dås i Skivebogen 1929.

² Danske Sagn VII, S. 112 ff. ³ Danske Sagn VII, Nr. 417.

⁴ Smsts. Nr. 414. ⁵ Smsts. Nr. 416.

⁶ Vejle Amts Folkeblad ⁹/₆ 1909 og D. S. VII. ⁷ Vejle A. Flkbl. ¹⁰/₆ 1909.

⁸ Vejle A. Flkbl. ¹³/₆ 1909. — Digteren Harry Søiberg omtaler i sin Bog: „Folket ved Havet“ (1908), at Fiskerbefolkningen (et Sted på Jyllands Vestkyst) Juleaften brænder *Julebål*. Hvis dette er rigtigt, er denne Skik dog næppe fast, da Blus Juleaften ellers er mig ganske ukendt fra alle andre danske Egne (jfr. Dansk Udsyn 1926, 314).

I Danske Sagn VII, Nr. 418 nævner E. T. Kr. en Række Sogne i Jylland, hvor der blusses St. Hansaften:

Jebjærg i Salling. Stadil, Lem v. Ringkøbing, Stavning, Lønborg, Borris, Skern, Vium, Sædding, Hanning, Vorgod, Ølgod, Lyne, Strellev, N.-Nebel, Henne, Lydum, Torstrup, Tistrup, Hodde, Næsborg, Grimstrup, Varde Landsogn, Esbjærg, Øse, Brørup, Hundstrup v. Bramminge, Jærnvad, Hjortlund, V.-Vedsted, Mandø, Stepping, Spandet i Sønderjylland. — Optegnelser om St. Hansblus i Sønderjylland kendes endvidere fra Viby, Kejnæs (Als), Åbenråegnen, Branderup, Arrild, Mandbjærg, Jels, Klipleve, hele Sundeved, Sæd, Genner, Døstrup, Frøslev, Hanved.¹

Om Blusgrænserne bemærker E. Tang Kristensen, at de selvfølgelig ikke kan være skarpt afstukne, „tvært imod må der i følge sagens natur absolut værre større blandede bæltter, hvor de forskellige skikke mødes, d. v. s. der må være grænsedistrikter, hvor der brændes begge aftener, altså visse steder Valborg og Pintse, atter andre St. Hans og Pintse“.² Som Grænsedistrikt for Valborg og St. Hans nævner Tang Kristensen mod Nord: Sønder Onsild Sønderfjords (her dog mest Valborg), Vive, Ove, Valsgård Nordenfjords; Hørby, Stenild, Øls, Ravnkilde, Brorstrup, Døstrup, Hvam, Simsted, Hvilsum (i disse tre Sogne mest St. Hans). Farsø, Gedsted. Mod Syd: Hornstrup ved Vejle. Jelling (Bække, Vorbasse³) Gadbjærg, Lindballe (Jelling, Gadbjærg, Lindballe har dog forhen udelukkende haft Valborg) og Hover v. Vejle. Grænsedistrikt for St. Hans- og Pinseblus: Stadil, Vedersø, Tim, N.-Omme, S.-Felding, Snejbjærg (her dog mest Pinseblus), Davbjærg, Mønsted. I Hardsyssel: Ejsing, Ryde, Egebjærg. I Sydvestsalling: Lem, Lime, Rødding, Otting, Balling.

Grænsedistrikt for Pinse- og Valborgblus. Karup, Borning, Nørre-Snede, Sønder-Omme, Hoven, Ringgive.⁴

Oplysningerne om Blusgrænserne er samlede af Evald Tang Kristensen „efter afhøring af mangfoldige vidner . . . og tillige af selvsyn“⁴. Han giver tillige den meget interessante Oplysning, at i mange Tilfælde følger Blusbrændingens Grænser også

¹ Sdj. Mdskr. II (1925), 66 ff. Smsts. er også givet Oplysninger om *Kongeblus*, en i Fremmedherredømmets Tid fremstået dansk Skik, idet Kongeblus brændtes på den danske Konges Fødselsdag. Tyskerne forbød at blusse den Dag.

² Danske Sagn VII, S. 115. ³ Smsts. Nr. 413.

⁴ Danske Sagn VII, Nr. 418. Vejle Amts Flkbl. 9/8 1909.

Dialektgrænserne. Dette er især kendeligt langs Vejledalen og i Himmerland og vist også langs Karup Å. Det Dialektskel i Himmerland, der er Tale om, er det mellem w og v i Forlyd. Mod Nord er w overalt (svarende til alm. dansk v i Forlyd forved Selvlyd) og w forved Bagtungelyd samt v foran Fortungelyd mod Syd. I Østhimmerland har Tang Kristensen nærmere undersøgt Grænsen, der ude mod Vest går mellem Bjørnsholm og Strandby, lidt Sonden for Trende Å og følger omtrent denne til Års, så østpå til Sortemose mellem Årestrup (w) og Ravnkilde (v), og gennem Rold Skov, mellem Astrup og Terndrup, mod Sydøst til Mariager Fjord lidt Østen for Havnsø.¹

Når både Dialekt- og Blusgrænser falder sammen i Himmerland, viser det os, at der på den pågældende Strækning i ældre Tid har været et særligt stort Isolationsbælte, hvad et Blik på Generalstabens Kort også hurtigt overbeviser om. Himmerland deles fra Vest mod Øst i en nordlig og sydlig Del ved følgende Lokalteter: Trendå med Enge, Borremose, Sønderup Å, Sortemose, Rold Skov, Skeldalen, Madum Sø, Nørskov, Enge og Skove ved Nye og Gl. Viffertsholm; imellem Veddum og Skelufn på Vestsiden af de sydlige Partier af Lille Vildmose løber Målskellet i Sydøst ned Vest om Als Odde, så Byen der er den sydligste østjyske, hvor man har w. Als ligger Øst for et bredt Isolationsbælte.

Det andet Sted, hvor Tang Kristensen nævner, at Blus- og Dialektgrænse kendeligt falder sammen, er i Vejledalen, hvor den dybe Dal med Åen og høje Bakker på Nord- og Sydsiden har gjort Skel.²

Så meget er sikkert, at når både Grænsen for en Dialekt-ejendommelighed og en Skik følges ad, hænger det sammen med et gammelt Isolationsbælte, der har haft afgørende Indflydelse på den betræffende Egn's gamle Bebyggelse.³ Man må i høj Grad regne med disse Bælter, når man undersøger Dialektfænomenernes Udbredelse og Målskellenes Løb.⁴

¹ E. T. Kristensen: *Jyske Flkm.* IX (1888), S. 163 f. og i *Jyllandsposten* ½ 1920 (Mandagstillæg). Aage Houken i *Jyllp.* 19/6 1926. Bennike og Kristensen: *Kort &c.* S. 90 og *Kort Nr.* 45. Johs. Brøndum-Nielsen: *Dialekter og Dialektforskning* (1927) S. 106 f. og *Kort Nr.* 17.

² Dialektskel i Vejledalen se *Kort &c.* Nr. 3, 12, 22, 45, 87, 88, 89 og *Særkort* til § 28, 94, 108 og til § 29, 94, 103.

³ Jfr. G. F. Meyer i *Die Heimat* 39 (1929), 107 ff.

⁴ Jfr. Johs. Brøndum-Nielsen: *Dialekter og Dialektforskning* (1927), 106 f.

Ligesom der findes et stort Antal Dialektgrænser i Danmark, således findes der også en Mængde Folkemindegrænser. I det ovenstående er givet Meddelelser — suppleret med et Kort tegnet af Johs. E. T. Kristensen — om de Grænser, der alene er knyttet til Blusbrændingen i vort Land. Der er ingen Tvivl om, at også fremtidige Undersøgelser over Folkeskikkens geografiske Udbredelse vil vise Sammenfald med Dialektejendommelighedens Udbredelse; thi Folkemål og Folkeskikke er i topografisk Henseende underkastede de samme Hindringer og Betingelser for Udbredelse.

FRA SPROG OG LITTERATUR

OM VOKALISERINGEN AF ÆLDRE DANSK GH

I sin artikel „Skriftsprog“ (Salmonsens Konversationsleksikon 1. Udg. XVI s. 150 flg., optrykt i Afh. og Breve II s. 177) siger P. K. Thorsen: „Overgangen *gh* til *w* træffes i Navne endnu tidligere end Aar 1300. Et latinsk Diplom fra Sorø fra 1228 har *øxneschou*. Sakse skriver *Suibdavus* (Svibdag). Kan Sjællænderen paa Saksens Tid have sagt *daw* (Dag), saa kan Skaaningen ogsaa have sagt *da*.“

Dertil kunde være en del at sige. Man antager almindeligt, at skånsk har været den mest konservative af de danske dialekter, medens sjællandsk i behandlingen af konsonant i efterlyd er en af de mest ændrede; det er derfor dristigt at slutte fra sjællandsk til skånsk, adskilligt dristigere, end hvis man slutter den modsatte vej. Jeg vilde ialfald ikke være så dristig, og jeg tror næppe Thorsen vilde have fastholdt det, om han var blevet gjort opmærksom på forholdet. Noget andet er, at muligheden for en så tidlig skånsk udvikling ikke ligefræm kan nægtes, da den sjællandske form jo godt kan være ældre endnu.

Men hvoraf ved man, at Sakse skrev *Suibdavus* (*v* er i alle tilfælde en uhistorisk bogstavbrug)? Vi finder denne form i Pariserudgaven og — dog med usikker form i første stavelse — i Lassens fragment, og dette tyder på, at mindst to gamle håndskrifter har haft *-davus*, men der er ingen som helst vished for, at denne skrivemåde alligevel ikke er en senere modernisering af et *Suibdagus* (andensteds i Sakse skrives *Suibdagerus*). Det er ret dristigt at bygge noget på denne form. Men naturligvis, kan den sandsynliggøres ad anden vej, så vil dens troværdighed derved styrkes.

Og her kommer så *øxneschou* til hjælp. Det brev, Thorsen hentyder til, er et pavebrev af 22. febr. 1228, som findes afskrevet i Sorøbogen (AM 290 fol., bl. 19 flg.) og derefter (upålideligt) trykt i Thorkelins Diplomatarium I s. 104 flg., uddrag (lidt pålideligere) i SRD IV. s. 563. Originalen er delvis bevaret (Rigsark. Sorø 26), men har lidt meget ved at benyttes som bogbind.

Vil man danne sig en mening om originalens værdi som dansk sprogkilde (pavebrevene er ikke altid lige pålidelige i deres gengivelse af danske navne), må man se bort fra afskriften, som ret gennemgående moderniserer formerne, og endnu mere fra aftrykkene. Det må da siges, at formerne, så vidt de endnu er sikkert læselige, ser ægte ud. Former som *de Solbiargi*, *de Walbu*, . . . *de Athorp*, *de As*, *de Starstada* . . . *de Twaacre* . . . *Sufethorp* . . . *Alexstada* er netop som vi kunde vente dem,

måske med én undtagelse, men det er ganske vist en vigtig, nemlig *Siarftada*, hvor Sakse har *Sigari oppidum*. Her er altså et *gh* faldet ud (vokaliseret) efter *i*.

Derfor undres man ikke så meget over *Øxneschou*, som jo er et andet udtryk for den samme lydudvikling i dansk, vokaliseringen af *gh*, i dette tilfælde til *u* efter en rundet bagtungevokal. Det eneste, der kan volde nogen betænkelighed, er *ø*-tegnet. Hvorledes har det pavelige kanselli fået dette danske tegn ind i sin tekst? Det ser for øvrigt også ud, som om de tre første bogstaver *æxn* var opriskede med andet blæk, men deres form ligner ganske de øvrige bogstavers, og deres noget stærkere brunlige farve kan måske skyldes tilfældige omstændigheder ved opbevaringen. Som brevet nu foreligger, er *ø*-tegnet sikkert, skønt afskriften i Sorøbogen har *æxneschou*.

Skulde der have været en dansk skriver ansat i det pavelige kanselli? Der er en anden ting i brevet, som tyder derpå. I *Walbu* bruges det danske *w*-tegn, og hvad der er endnu mere påfaldende, det bruges også i [*Bren*]thweh; brugen af *th* er fuldstændig sikker (afskriften har her i reglen *t*), og disse ting tyder på, at den pavelige skriver enten har kunnet dansk eller har skrevet nøjagtigt af efter et pålideligt og læseligt dansk grundskrift. Men så er *æxneschou* vel også i slutningen rigtigt afskrevet, og så har vi her vidnesbyrdet om overgangen *gh* > *u*.

Der har vist været et eksempel mere, men pergamentets tildannelse til bogbind har kun lævnet det meste af første bogstav, vistnok *B*. Afskriften har, så vidt jeg kan læse, *biaforthon* (ikke *Brasorthon* Thork., el. *Biarsothon* SRD). Jeg skulde tro, at det tilsigtede navn har været *Biaforschou*, som ikke afviger ret mange tøddeler fra afskriften. Sorø kloster havde netop besiddelser i Bjæverskov, så reelt er der ingenting i vejen.

Pavebrevet har de samme ejendommeligheder, som vi kender fra de ældre dele af Lundeboerne og fra Sakse. Det bruger endnu *g* for det senere *gh*, *d* for den stemte åbne [ð]-lyd er almindelig om end ikke enerådende som her i brevet, og *y* betegnes ved *u* (*Walbu*; afskr. *muretorp*, afskåret i orig.), ligesom *æ* ikke bruges (*Crenkethorp*, begyndelsen ulæselig i orig.). Men det har altså *Siarftada*, *Øxneschou* og formodentlig **Biaforschou* med vokaliseret *gh* så tidlig som 1228.

Det kan ikke nægtes, at vor tiltro til *Suibdauus* vokser, når vi ser disse vidnesbyrd fra en tid, der ligger så nær op ad Saksen; men helt må vi ikke glemme, at vokalisationen formodentlig er begyndt efter høj vokal, og at *Suibdauus* derfor betegner et skridt videre end *-schou* og *Siar-*. At muligheden for *dagh* > *dau* på Saksens tid findes, må vi dog indrømme.

Marius Kristensen.

GEORG MOHR

EN DANSK MATEMATIKER OG SPROGRENSENER FRA 17. AARHUNDREDE

I Fjor blev der af det kgl. danske Videnskabernes Selskab ved Prof. Johannes Hjelmslev udgivet i Faksimile et lille Skrift af den danske Matematiker Georg Mohr med Titlen *Euclides danicus*, hvoraf Originalen udkom i Amsterdam 1672. For Bogens matematiske Værdi har Prof. Hjelmslev redegjort i sin Indledning til Udgaven; hvad disse Linier skal bringe, er enkelte historiske og sproglige Betragtninger foranlediget af den.

Det er saare lidet, man ved om Georg Mohrs personlige Forhold. I Jens Worms Forfatterleksikon fra 1773 opgives hans Fødselsdag til d. 1. April 1640 og hans Fødested til København, men desværre ved man ikke, hvor Worm har disse Oplysninger fra. Navnet Mohr var ikke ualmindeligt i København i 17. Aarh. Lengnick har saaledes udgivet en Stamtavle over Efterkommerne af en anset københavnsk Vinhandler David Mohr († 1669), men Georg Mohr hører ikke til disse.

Han synes ikke at have haft hverken lærd Velyndere ved Universitetet her eller mægtige Velyndere blandt Adelen; thi han nævner ingen saadanne i sin Fortale — hvad Skik ellers var, — men henvender sig til Christian V, alene fordi han er hans rette „Arffue Konning og Herre“, ikke for tillige at takke for Understøttelse. — Georg Mohr har heller ikke været indskrevet som Student ved Københavns Universitet; i alt Fald findes han ikke opført med sit Slægtsnavn i Universitetets Matrikel. Sandsynligvis har han da udelukkende i Holland søgt sin videnskabelige Uddannelse.

At han har opnødt sig længe i Holland fremgaar af den stærke Paavirkning fra Hollandsk, som findes i hans Sprog. Han skriver saaledes overalt *en retstaande* (∴ vinkelret), *det foregaande* i Overensstemmelse med hollandske Participiumsformer af Verberne staa og gaa. Ligeledes er han usikker i Adjektivernes Bøjning og skriver ikke sjældent svag Bøjningsform efter ubestemt Artikel f. Eks. *en indbildede rette Linie*, hvad der er hollandsk Sprogbrug; men Usikkerhed i Adjektivernes Bøjningsendelser er forøvrigt ikke ualmindeligt hos hans Samtids danske Skribenter. En Vending som „om nu at finde“ ∴ for nu at finde er ogsaa hollandsk („om te“), ikke dansk. Hollandske Gloser findes der adskillige af hos Mohr f. Eks. *anrøre* (holl. aanroeren — berøre) *anføyelse* (holl. aanvoezel — Tilføjelse) *skinbar Tegenkonst* (schijnbaar Tekenkonst — Perspektivtegning) *begynsel* (holl. beginzel — Element) *Stijl* (holl. stijl — Pæl), hvilket Ord kendes fra Dansk især i Forbindelsen „Hjul og Stejle“, men Mohr bruger det helt i den hollandske Form, *viskunst* (holl. viskonst — Matematik) o. fl. Mange Ord som findes (eller fandtes) baade i Hollandsk og Dansk, men med forskellig Betydning, bruger Mohr tydeligt med den Betydning, de har i det første, f. Eks. *anvise* — betegne (holl. aanwijzen) *befatte* — indeholde (holl. bevatten) *forestillet* — fremstillet (holl. voorstelt) o. s. v.; men disse Ord og andre med Forstavelserne *an-* o. fl. har ganske vist ret vekslende Betydninger i Dansk i 17. Aarh.

Mohrs Forfatterskab er først nu blevet vurderet efter Fortjeneste;

man forbavses unægtelig over, at et Skrift, der nu af Prof. Hjelmslev karakteriseres som et af Geometriens klassiske Skrifter, har efterladt saa faa — eller ingen — Spor i sin Samtids Videnskab herhjemme. I Tyskland synes han at have været mere anerkendt; saaledes nævner Prof. Hjelmslev, at Leibniz i 1676 nævner ham med megen Anerkendelse i et Brev. Herhjemme er han aabenbart blevet fuldstændig negligeret af Bartolinerne og de andre lærde Slægter, som dengang dominerede ved vort Universitet. Han har ikke hørt til „Kredsen“.

I Ziegenbalgs Fordanskning af Euclids Elementer fra 1744 skriver den daværende Professor i Matematik ved Københavns Universitet J. F. Ramus i en Note til sin Indledning, at Euclid ikke har været fordansket før; „thi Georg Mohrs Euclides danicus, som i det Danske Sprog er udgaaen i Amsterdam 1672 in 4to uden Figurer, indeholder alleeneste nogle faa Problemata uden Demonstration og Connexion, og Euclidis Navn er føyet dertil for derved at give dette lidet Skrift en Anseelse“. — Denne affærdigende Dom, at Skriftet mangler Beviser og Sammenhæng og har villet tilsnige sig Anseelse ved Benyttelsen af Euclids Navn, har sagtens været den traditionelle ved Københavns Universitet, og her har vi sikkert Forklaringen paa, at Mohr blev saa fuldstændig glemt herhjemme, som han blev. Han er nemlig blevet i den Grad glemt, at naar han nævnes baade i lidt ældre og de allernyeste Arbejder over Matematikkens Historie, synes kun Titlen paa hans Bog at være kendt; thi, som Prof. Hjelmslev skriver, viser de sparsomme Antydninger, der findes, at den er blevet opfattet som Oversættelse eller Kompilation af Euclid. N. M. Petersen maa dog vist have haft fat i Bogen og studeret dens Titelblad; thi han skriver i sin Litteraturhistorie 3. Bd.: „I andre theoretiske Forsøg som de geometriske af Jørgen Mohr . . . ligger den praktiske Tendens til Grund“. Udtalelsen synes bygget paa Titelbladets Inddeling af Bogen i 2 Dele, hvoraf 1ste Del er Studier over Euclid, medens 2den fører videre til Perspektivtegning og Indretning af Solure.

At et videnskabeligt Værk som Georg Mohrs er skrevet paa Dansk, er i det 17. Aarh. en Mærkværdighed. Latinen var dengang som bekendt næsten eneraadende i Videnskaben. Mohr har dog som danskskrivende Matematiker haft en kendt Forgænger i Christoffer Jørgensen Dibvad, der 1602 i Leyden udgav en lille Bog om Decimalregning paa Dansk. Det lyder rørende — men ogsaa beskæmmende, — at en saa lærd og begavet Mand som Dibvad i sin Fortale maa gøre Undskyldning for „Vildfarelser i vores Sprogs Staven og andre Egenskaber“; men naar selv en Modersmaalsdyrker som Peder Syv i sin danske Grammatik maa gribe til Latinen for bedre at udtrykke sin Mening, er det jo ikke saa underligt, at det kan knibe for en Matematiker at udtrykke sig tydeligt og rigtigt paa Dansk; men Dibvad kommer egentlig ganske godt fra sit Experiment. Trods Ubehjælpssomhed paa visse Punkter er der Kraft og Oprindelighed i hans Sprog; det virker djærvt med sit jyske Præg, og der er ægte dansk Kerne i det. Man glæder sig derfor kun over, at han har villet „forsøge voris Danske sprogx rigdom eller arremod“ og derved har mærket, „at i voris sprog skulle al saa vel kunne alle skarpe paafinder

blive beskrevet som i noget andit“. — Georg Mohrs Sprog kan ikke i Kraft og Oprindelighed staa Maal med Dibvads; der er noget vist af-dæmpet — man kunde næsten sige akademisk — over det. Han udtrykker sig klart og tydeligt, — som Matematiker noget kort og knapt („sæt AB tre gange ud af B, kommer udi H . . . gjør ligesaa med flere“), — og bortset fra de hollandske Ord og Vendinger omtrent som de bedste danske Prosaskribenter paa hans Tid. Han synes ogsaa at føle sig ret sikker i det danske Sprog og gør ingen Undskyldninger for mulige Fejl i det. —

Han har ligesom Dibvad haft Forstaaelse af Modersmaalets Ret og tillige været noget af en Sprogrenser, maaske paa virket af de hollandske. Den danske Udgave af hans Bog kom før den hollandske og betegnedes derved som Hovedudgaven; han vil, som han skriver, ikke efterlade „dette lidet Wiskunstig werck som min Første Grede af Wiskunsten udi wores Danske Fædernes Sprock at forfærdige“.

Han føler i det hele sit Ansvar og Forpligtelsen over for Fædrelandet; der er noget af Rasmus Rask's Aand i hans Ord til Kongen: „Dend indfødde (o: medfødte) Kierlighed, som et Menniske hafver til sitt Fæderneland, lader sigh icke lettelligen Forglemme, mens trackter altiit det samme sin Tieneste at betee, were sigh paa huad maade det schee kand, og synderlig med det, som mand enten best forstaa eller oc best ynder“.

Naar man nu ser paa, hvorledes han i Enkelthederne benytter sit „Fædernesprog“, opdager man, at han ligesom Dibvad vil udgaa at bruge Fremmedord eller nærmere bestemt de faglige latinske Fremmedord; af disse er der i Mohrs Bog neppe andre end Ordene Cirkel (i Betydningen Passer), Linie („linne“) og Lineal. I sin Fordanskning eller formodede Fordanskning af de latinske „Kunstord“ minder han noget om Eilschow i dennes første Skrift, idet han dels ligefrem oversætter dem, dels gengiver dem med Ord, han selv danner — for sit Vedkommende med Hollandsk som Forbillede.

En Del af sine Ord har han aabenbart fra Dibvad, hvis før omtalte Bog han sikkert maa have kendt, saaledes f. Eks. *ligewidig* (parallel, holl. gelijkwijdig) *trehjørne* (Trekant, holl. driehoek) *retfærhjørne* (Rektangel) og *wiskunst*; men de fleste er hans egne. Han gengiver geometrisk med *maalkunstig* (holl. meetkunst — Geometri), en Cirkel med *et Rund* (holl. rond), et Cirkeludsnit bliver derved til et *Rundstycke*. I Peder Syvs Ord-sprogssamling staa der: „En rosenobel bedre paa rejsen end 100 Svenske rundstycker“. Her betyder det sidste Ord ikke Cirkelstycke som hos Mohr, heller ikke Hvedebrød som nu, men derimod en lille Kobbermønt. En Proportion kalder Mohr en *ligforholdening* og proportional *ligforholdend* eller et Par Gange *ligholdend*, der kunde se ud som en Trykfejl, men neppe er det, da Dibvad benytter Udtryk som „derfor holder a sig til b som . . .“; mellemproportional gengives ved *mülligforholdend*. Af Ord, der endnu bruges i Geometrien, findes hos Mohr *ligebenet* (Oversættelse af græsk-latinsk isosceles) og *ligedanned*. En Trekant med ligestore Sider kaldes derimod lidt forskellig fra nu *ligesidig* (holl. gelijkszijdig). Andre Betegnelser, der ogsaa er dannet efter hollandsk Mønster, er *halv-*

maaler for Radius (holl. halfmeeter) og *helmaaler* for Diameter. Mere hjemligt lyder det, naar han kalder et Punkt for *et prick* eller *en pricke* — dog med lidt Vekslen af en og et, — Centrum for *mitpricken* og Tyngdepunkt for *tungheds mitpricke*. En Figur eller *skikning*, som han siger, med lige store Vinkler kaldes *lighjørnet*, og hvad vi kalder en Opgave, benævnes et *werckstycke*. Foruden det før nævnte „ligebenet“ har Mohr ogsaa en anden ordret Oversættelse fra Latin i Udtrykket *ligenatted linne* (*linea æquinoctialis*).

Dette Ordudvalg vil vist være tilstrækkeligt til at vise, at det er berettiget at kalde Georg Mohr „noget af en Sprogrenser“.

Mohr har været sig sit Arbejdes Værdi fuldt ud bevidst; det fremgaar bl. a. af Indledningen, hvor han hævder, at han vel bygger paa Euclid og andre, men Problemerne er „paa en hel anden wijs opløst, huilket icke formoder af nogen denne Manneer udi noget Tungemaal til liuset at were Fremdkommit“. Videnskabeligt Hovmod og Selvovervurdering tager han derimod Afstand fra i sin Slutningsbemærkning, hvor han beder „dend godvillige Læser, at hand dette efter Kierlighed til beste vil antage, Synderlig der som herudi noget monne være forseet tænckende at alle wores Gierninger ere Ufuldkommene“.

Det Billede af Georg Mohr, der for mig har dannet sig ved hele Tonen i hans Bog og ved de smukke Indlednings- og Afslutningsord, er af en fin og fornem afdæmpet Forskerpersonlighed, maaske nærmest en Enspændernatur og Autodidakt, naar man ser hen til Universitetets Negligeren af hans Arbejde; tillige af en Mand, der dybt og ærligt følte sig som dansk. Dette Billede kan imidlertid med de faa Oplysninger, der haves om Mohr, kun blive ubestemt og utydeligt, og det vilde derfor være ønskeligt, om der ved Forsken i Arkiver og Biblioteker kunde skaffes udførligere og sikrere Oplysninger om ham.

Johs. Lollesgaard.

FREDERIKSBØRG AMTS STEDNAVNE

Danmarks Stednavne Nr. 2. Frederiksborg Amts Stednavne. Udgivet af Stednavneudvalget. I Kommission hos G. E. C. Gad. København 1929.

I 1922 udsendte Stednavneudvalget som nr. 1 af en række publikationer om Danmarks stednavne bogen „Samsøs Stednavne“. Først nu 7 år efter udkommer nr. 2 i rækken, en offentliggørelse af og redegørelse for Frederiksborg amts stednavne. Man må oprigtigt håbe, at arbejdet med behandlingen af landets øvrige stednavne, hvortil Stednavneudvalget i årenes løb har samlet et uhyre stort stof, i de kommende år vil få en sådan finansiel understøttelse, at den fortsatte offentliggørelse vil kunne foregå i et hurtigere tempo. Når forholdet nu er dette, at materialet foreligger, og den nødvendige og habile videnskabelige arbejdskraft er til stede, bør udgivelsen ikke trækkes i langdrag, thi derved fremkommer en uensartet og ujævn behandling, til skade for værket som helhed og

til ærgrelse for brugerne, for ikke at tale om den utilfredshed, det vil kunne skabe hos udgiverne, hvis de ikke tør håbe på eller ikke vil kunne se hen til en jævn, forholdsvis hurtigt fremadskridende publikation med resultaterne af deres ufortrødne arbejde.

Det falder naturligt, når man vil forsøge at danne sig et skøn over dette arbejde, til en begyndelse at sammenholde det med nr. 1, Samsøs Stednavne. Manuskriptet er udarbejdet som forhen af Stednavneudvalgets sekretær og samlingernes leder, Gunnar Knudsen, i forbindelse med kontorets øvrige videnskabeligt uddannede kræfter, denne gang Kr. Hald og Knud B. Jensen, og tilsynet med udgivelsen er ført af professor Brøndum-Nielsen, dr. Marius Kristensen og dr. Henrik Ussing. Og der er i lighed med nr. 1 i indledningen gjort rede for kilder og lydbetegnelser ligesom der også for sig er behandlet en række hyppigt forekommende endelser, hvorved der spares plads i de enkelte stednavnefortolkninger i selve fremstillingen.

Sådanne oversigtsartikler over de enkelte stednavneled (endelser) er endvidere af overordentlig stor interesse for alle stednavneforskere. Blot burde det måske have været understreget, at disse oversigtsartikler er af en foreløbig, orienterende art — for en væsentlig del baseret på det foreliggende, lokalt ret begrænsede materiale. De gælder ikke ubetinget — eller generelt for hele landet. Det er ganske vist tiltalende såvel for udgivere som brugere at få så mange som muligt af sådanne oversigtsartikler, men det er tillige en såre vanskelig sag at forme disse artikler, så der hverken siges for meget eller for lidt. Nu fx. den første artikel: *Ager*. Der siges, at det i bebyggelsesnavne ofte har fået betydningen „helligt Område, Kultplads“ (Torsager, Bollesager), men umiddelbart derefter fortsættes: „I Natur- og Marknavne, hvori det meget hyppigt indgaar, spores ingen Bibetydninger i denne Retning, men Ager betegner blot den dyrkede Jord i Modsætning til Eng, Overdrev og Skov“. Der er lidt uklart i denne affattelse. Man kunde tro, at udtalelsen gik udelukkende på Frederiksborg amt, men dette afkræftes vel af den følgende sætning: „I Frederiksborg Amt forekommer Ordet næsten kun paa den Maade, som i Harager Hegn 26, Sølager 52; det eneste ældre Bebyggelsesnavn paa -ager synes at være Højsager 14“. Det må altså gælde Danmark. Men er det så ikke lidt dristigt at udtale sig således, før hele naturnavnestoffet er gennemgået. Dog, lad os sætte, at der i de overleverede naturnavne nu ikke fandtes ssgr. af gudenavn + ager. Er Torsager da ikke lige fuldt oprindelig den ager, som er viet til Tor, og som (tilfældigt) ligger ved gudehuset eller lignende? Altså Torsager er et naturnavn, der tilfældigvis er blevet bebyggelsesnavn (stednavn i indskrænket betydning). Hvis det virkelig er tilfældet, at Torsager nu kun findes som bebyggelsesnavn (der er 5 i Postadressebogen), må vi enten slutte, at traditionen har haft en endog usædvanlig grusom skæbne (og det synes utroligt, tænk på alle de andre ssgr. med Tor-), eller også var det rimeligt at slutte, at de 4 Torsager-navne (gårdnavne) er opkaldelse og det femte, sognenavnet, fremkommet ved fremmed — ikke-autokton — navnegivning. Dette får nu stå hen, men eksemplet skulde blot påpege

det farlige der kan være ved på et tidligt tidspunkt at udtale sig generelt om navnegivningen. — Der kunde endvidere i denne artikel vistnok være grund til en præcisere definition af *-ager* i senere (o: nyere) navnestof. Det betegner ikke blot „den dyrkede Jord i Modsætning til Eng, Overdrev og Skov“. Et vigtigt moment er dog, at ageren har en ganske bestemt størrelse, at ageren er den mindste flade-enhed man regner (og regnede) med ved udmåling af dyrket jord. I de danske dialekter, som jeg har nogen kendskab til, kan *ager* ikke bruges i alm. om den dyrkede jord (det hedder „mark“), men kun specielt om dyrket jordstykke mellem 2 furer (med nogenlunde ensartet bredde, men med forskellig længde), og jeg skulde tro — uden at have undersøgt forholdet — at dette er den primære betydning på dansk område. Den anden udvikler sig jo let fra ssg. som *ager-fred*, *ager-ran*, *ager-gæld* oln. Der er andre betegnelser for dyrket jord i modsætning til udyrket jord (således vel især *mark*, men vist også *jord*), men *ager* hører til den store gruppe betegnelser, hvor det centrale (tillige) går på dimension eller form.

Den samme indvending som ovenfor ved *Ager* fristes man til at gøre ved artiklen *Høj*. Det ser også her ud, som der søges gennemført en adskillelse mellem bebyggelsesnavne og naturnavne. Givet at *høj* i alm. anvendtes som betegnelse for en af menneskehånd opkastet jorddyng, en gravhøj, må alle navne jo have samme oprindelse. At der så i tidernes løb har hersket forskellige navnegivningsmoder på de forskellige steder, så vi især i Skåne og Østsjælland finder bebyggelsesnavne på *høj*, medens de forekommer mere spredt i det øvrige land, er en sag for sig. Mens man i Skåne og Østsjælland på en given tid har brugt denne navnegivning og samtidig fået den nuværende faste bebyggelse på disse steder, der naturligt overtog naturnavnet (o: højnavnet), har man i det øvrige land på tilsvarende tid haft andre navnegivningsmoder — og derfor kun sporadisk senere haft brug for den skånsk-østsjællandske navneskik. Dette forhindrer dog ikke, at naturnavne på *-høj* i det øvrige land kan være lige så gamle (thi selv om de måske nok — indrømmet — gennemgående er yngre, kan ingen vide, hvor ofte traditionen på stedet er bristet og ny navnegivning har fundet sted).

Enkelte af artiklerne er (mutatis mutandis) gentagelser fra nr. 1 og kunde vel — med henvisning til nr. 1 — være sparet (Dam, Holm, Løkke), andre er ret stærkt omarbejdede (Tange, Toft, Tved, Vang), men de fleste er ny, og gennemgående synes der at være den forskel, at udgaverne i Frederiksborg Amts Stednavne har voget sig i kast med større og vanskeligere problemer (-by, -inge, -lev, -løse, -sted, -torp, -um), der vel næppe kan klares ålene ud fra nord-sjællandske stednavne, men som man formentlig på grund af deres hyppighed har ment at måtte forklare så godt som det på grundlag af hidtidige arbejder har kunnet lade sig gøre, og som i forbindelse med de i Nordsjælland hyppigt forekommende endelser *-rød*, *-holt* og *-løb* har givet stof til „Træk af Frederiksborg Amts Bebyggelseshistorie“ (med kort) p. VI—VII. Dette forsøg, som jeg forøvrigt ikke skal komme ind på, er noget helt nyt i publikationer af denne art. Jeg vilde dog mene, at netop bebyggelseshistorie ikke bør

medtages i navneværker. Disse kan kun udgøre en ganske vist meget væsentlig del af grundlaget for en fremstilling af bebyggelseshistorien. Når man her har forsøgt en lille oversigt, skyldes det vel også navnlig de foreliggende grundige undersøgelser af H. V. Clausen og la Cour — samt de tilsyneladende ret iøjnefaldende bebyggelsestræk, som disse stednavneendelser her viser.

Efter disse indledende afsnit følger selve hoveddelen: navnestoffet og navnetolkningerne, sognevis ordnet (indenfor herredet) som i nr. 1 (her dog således at naturnavnene anføres samlet sidst i herredet). Men som nævnt i forordet er der her den store forskel mellem nr. 2 og nr. 1, at mens man i nr. 1 (Samsø) tog alle navne med, har man her i nr. 2 (Frederiksborg Amt) kun medtaget 1. „de vigtigste Bebyggelsesnavne, d. v. s. Navne paa Købstæder og Landsbyer, paa Enkeltgaarde over 20 Tdr. Hartkorn, samt paa Samlinger af Gaarde og Huse“. Kun for så vidt andre bebyggelsesnavne fandtes overleverede fra tiden før 1700 er de kommet med. Denne indskrænkning spiller nu i virkeligheden ikke nogen større rolle. De allerfleste gårdnavne findes nemlig overleveret fra før 1700, men ulige værre er det, at man 2. af naturnavne kun har medtaget „det allervigtigste, som Navne paa større Skove, Søer, Aaløb og større Bakker“. — En sådan beskæring af navnestoffet forekommer i al fald anm. såre beklagelig. Hvad det rent stofligt betyder viser en sammenligning mellem sidetallet i nr. 1 og nr. 2. Medens der i nr. 1 (Samsø) behandlede 5 sogne på 116 sider, behandles der i nr. 2 (Frederiksborg Amt) 62 sogne på 154 sider!! Og sprogvidenskabeligt og kulturhistorisk går vi glip af et uhyre rigt og vigtigt materiale. — At nr. 2 i anlæg er mere overensstemmende med de svenske og norske publikationer, er ikke noget forsvar — højst en undskyldning. Hvorfor skulde vi her i Danmark — når vi nu endelig er kommet i gang — ikke kunne gøre det bedre? Vi har de uhyre store samlinger liggende parat (i de senere åringer netop hvad naturnavnene angår fuldt ud suppleret gennem den store indsamling ved hjælp af lærerne og andre, — de resterende huller vilde let kunne udfyldes og en effektiv udnyttelse af Markbøger osv. uden vanskelighed iværksættes), vi har en fortrinlig stab af videnskabsmænd med særlige evner og erfaring netop på dette område — derom vidner både nr. 1 og nr. 2. Hvorfor dog så resignere med det næstbedste. Man må inderligt håbe, at nr. 2 bliver den eneste „beskårne“ i rækken, og glædeligt er det at se, at de kommende numre 3—7, „Sønderjyllands Stednavne“ ikke skal beskæres, men udkomme med det hele navnestof. — Den eneste virkelige grund til et mindre format (som her i nr. 2) kan kun være af økonomisk art, og den bør man ikke lade sig hindre af. Kan tilstrækkelige bevillinger ikke skaffes, må der — som i tilfældet her — kunne fås støtte fra de historiske amtssamfund, der i allerhøjeste grad må være interesserede i at hele navnestoffet kommer med.

Er denne beskæring saaledes et stort minus i forhold til nr. 1, kan udgiverne til gengæld i slutningen af værket notere sig et stort plus for de der tilføjede registre. Mens det i nr. 1 var temmelig håbløst at finde

et bestemt navn, med mindre man vidste sognenavnet, er det her ved den første, alfabetiske navneliste gjort brugeren overordentligt let at finde frem. Den sidste liste giver gode oversigter over efterleddene i bebyggelsesnavnene.

Jeg skal nu gå over til nogle enkelte bemærkninger vedrørende navnestof og navnetolkning i de første herreder, — bemærkninger, der fremsættes med al forbehold, idet det selvsagt er umuligt for en udenforstående at have den føling med stoffet, som udgiverne ved deres større kendskab til emnerne i almindelighed og stoffet her i særdeleshed tydeligt er i besiddelse af.

De specielle hovedkilder for egnen er Esrombogen og Æbelholtbogen, af hvilke navnlig den første er sørgelig bekendt for sine dårlige afskrifter, der her træder frem på så godt som hver side. Af diplomstoffet har det været muligt at udnytte brevene indtil 1513 (se forordet). Dog er trykte brevsamlinger og registranter (som Kronens Skøder, Kancelliregistranter osv.) fra den følgende tid også konsulert. Mærkeligt nok synes brevsamlingen Helsingør vedrørende i Aarsberetn. fra Geheimeark. III. og IV. ikke benyttede. Af navneformer fra disse Breve kunde der have været grund til at anføre: (²⁰/₁ 1514) Nybeaa, om åen, Hornbæk. ⁷/₃ 1516 Hornbeck. (¹¹/₁₂ 1547) Lyungo sognen (fra denne regist — ¹¹/₁₂ 1547 — synes ellers formerne medtaget fra KancReg., dog anføres kun selve formen Frederssløff, skønt det nok kunde have interesse at anføre forbindelsen: Frederssløff sognen; sognet senere nedlagt, se Trap). ²⁸/₈ 1566 Syndbyeferge, Sundbye ferrige. ⁵/₄ 1536 Weillings becks fiskeleye. — Endvidere følgende navneformer ældre end nogen af dem, der er anført i Frederiksborg Amt: ⁷/₃ 1516 Hwmlebeck, ⁵/₄ 1536 Gyldeleye, Gildeleye. — Ligeledes kunde brevet ¹⁹/₃ 1598 give et par senere former på nu forsvundne navne: Klipstruppe och Wlstrupe, som er serdelis thuende eyendom, som støde paa Skihye søe, dog dett nu kalldis tillhaabe vnder jth Krogstruppe oldt. Hvilken passus muligt kan hjælpe til nøjagtigere stedfæstelse af de 2 forsvundne stednavne. Dette er dog selvfølgelig kun småting.

Hvorledes forholder det sig med gadenavne? Burde disse ikke medtages (i Helsingør fx. ²⁴/₃ 1440 thet søndræ herstrædhe, ²⁹/₇ 1483 Færi-strædet, osv.)? — I al fald må vel selvstændige gårdnavne i byerne medtages: ²⁴/₃ 1572 Wedegaard, i Helsingør (Aarsberetn. fra Geh. III. Till. 52). — Et par trykfejl har jeg noteret: ²/₆ 1426 — Ørekrook, skal være: ²/₆ 1426 — Ørekroek. — ¹⁴/₃ 1308 Helsingøør, skal være: ¹⁴/₂ 1308 Helsingøør.

Enkelte steder havde det været rart, om udtalen var angivet: Holgestrup, Dagerød (mærkeligt om sammensat med davre — så skulde man vel tænke på et persontilnavn), Søbækshus (udtales det med ø? Det skrevne ø kunde grafisk forklares af oe; æstetiske grunde til slige ændringer i så gammel tid vist sjældne) ofl. — S. 13 under Borsholm står at ø er blevet o foran r, s og l i Nordøstsjæll., der bør vel stå: kort ø er blevet o.

Forsigtigt fremsættes ofte til frit valg flere tydinge, undertiden

også — synes man — hvor der næppe er grund til vaklen. *Aalsgaarde* (p. 14) kan ikke være sammensat med „ål“, *Ørsholt* (p. 12) næppe med „ørs“ (= hest). Fra Vid. Selsk. Ordb. (og andre værker) anføres her og der definitioner, der i vore ører lyder som et gammelt ABC-rim à la: Et Næshorn findes ej hos os; Man kalder det Rinoceros! Således fra Vid. Selsk. Ordb. definitionen på *Hammermølle*: „En Indretning, hvor visse Metaller, især Kobber og Jern, bearbejdes med store Hamre, der drives af Vand. Kaldes og Hammerværk“. Synderligt klogere bliver man jo ikke deraf. Ligeså *Stampemølle*. — Under *Kladderet* (p. 36) kunde der have været grund til en henvisning til Dahlerups Ordbog u. *Kløver*, hvor de forskellige former af ordet (*Kledder*, nordsjæll. *Klyd(d)er*, *Klødder*) er medtaget. — Under *Ferle* en af de typiske Fritznere-definitioner. Ordet er sikkert rigtigt tolket som hørende til oldn. *ferill* (til *fara*), mens den anden antydede mulighed (forled: fire) i alle henseender er dubiøs. Ordet synes at være alm. udbredt over hele Norden. På grænsen mellem Salling og Hardsyssel forekommer *Fælen* (æ *fæ'l*), navn på et vanskeligt, smalt overkørselssted (der går over en lav mose) mellem Venø Bugt og Sønderlem Vig. *Fælsted*, S.-Nissum sogn (i Postadr. mindre heldigt *Felsted*), ligger mellem Nissum Fjord og mosen indenfor. *Fælhus* (æ *fæ'lhus*) hed et nu forsvundet hus, Hodsager sogn. Naturforholdene her synes alle steder at give betydningen: (besværlig) vej over moseagtigt, lavtliggende land (strimmel). Hvorvidt sådanne naturforhold kan tænkes at foreligge ved *Ferle* (som følgelig burde skrives *Færte*) tør jeg ikke på grundlag af målebordsbladet bestemt afgøre.

En lidt fyldigere indvending nødes jeg til at gøre ved *Grubbemølle* (p. 67). Udgiverne tager her standpunkt til en tolkning, som jeg har fremsat i Danske Folkmaal I. p. 87. Min forklaring gik ud på, at verbet *grubbe*, der først er attesteret i dansk fra 1821, er subtraheret af sammensætninger som *Grub(b)e(n)-mølle*, -kværn, -gryn olgn. Disse ord kan nemlig forfølges tilbage til c. 1750 og er lånt fra tilsvarende nty. sammensætninger med *Gruppen*, der svarer til højtyisk *Graupen* (-mühle osv.). Derimod tolkede jeg det her omtalte *Grubbemølle* som indeholdende familienavnet *Grubbe* i lighed med *Grubbeworthorp* (Ordrup i Voldborg hrd.) og *Grubbæhastorp* (et forsvundet Hastorp i Tune hrd.). Udgiverne anfører heroverfor, at „Imidlertid nævnes ¹⁴/₆ 1508 . . . Grubbe Mølle, nuv. Grubbe ml., Svanninge S., Sallinge H., og Sandsynligheden taler dermed for, at Verbet *grubbe* har været i Brug allerede paa et tidligere Tidspunkt og at de i det 16. Aarh. optrædende *Grubbemøller* har samme Oprindelse som de fra 18. Aarh.“ — Men dette kan ikke være rigtigt. Hvis man går ind på min forklaring på oprindelsen til verbet *grubbe*, kan ordet ikke være dannet før c. 1800. Og vil man -- hvad Udgiverne ikke synes at betvivle — sætte de i det 16. årh. optrædende *grubbemøller* = møller, hvorpå man (*grubber* o:) afskaller korn, laver gryn, så er dette en umulighed — og det af følgende grunde. Ordet ty. *Graupe* findes ikke i middelhøjtyisk, det trænger fra slavisk ind på østtyisk område (Schlesien) og findes i betydningen „afskallet korn“ først 1542 hos Luther. Hvornår man har opfundet afskalningsmekanismen, som kunde installeres

i en mølle (Graupenmühle), har jeg desværre ikke med sikkerhed kunnet konstatere. I første udg. af Brockhaus' konversationslexikon siges, at Graupenmühlen først fandtes i det 16. årh. Grynfabrikationen synes i begyndelsen navnlig at have hørt hjemme i Sydtyskland og Nederlandene, hvorfra man indførte grynene (således ifølge Oeconomische Encyclopädie. 1773 ff. under Graupe), indtil man i det 18. årh. fik grynmøller i Nordtyskland (Hamburg og andre steder). I Ernst: Mühlenbau IV. (1818) p. 31 siges udtrykkeligt, at „In Holland sollén die Graupenmühlen nicht früher als ums Jahr 1660 gebaut worden seyn und zwar am ersten zu Saardam“. Ganske vist må forfatteren sammesteds hævde: Man bezweifelt nicht, daz in Deutschland die erzte Graupenmühle erfunden sey*! Er det rigtigt, har det været i Sydtyskland. Det er da således indlysende, at der ikke allerede 1508 kan findes grubbemøller (= graupenmühlen) her i Danmark. Man kan ikke samtidig hævde, at grubbe (= afskalle, pille) er „lånt“ fra tysk Grupen-, Graupen-, og så påstå at det indgår i navnet Grubbemølle 1508. *Enten* er grubbe på *danske grund* subtraheret fra Grub(b)je(n)mølle osv. c. 1800, og Grub(b)je(n)mølle, -værk osv. kan kun være lånt fra nordty. i det 18. årh., efter som selve indretningen først da kom til Nordtyskland fra Sydtyskland og Holland, hvor indretningen kendtes i det 17. (eventuelt det 16.) årh. *Eller* også — hvis man vil hævde, at det er et verbum, der indgår — har vi i Grubbemølle 1508 et *gammelt dansk verbum* *grubbe, der 1. er ukendt, 2. ikke betød „afskalle, pille korn til gryn i en mølle“, for man kendte ikke slige indretninger dengang, og 3. ikke kan forklares tilfredsstillende etymologisk (jf. Danske Folkemaal I). — At Grubbemølle i Svanninge sogn skulde være afgørende, ser jeg heller ikke. Dette navn må retfærdigvis tolkes i nøje sammenhæng med den oplysning, som Trap anfører: „Ved Grubbe Mølle ligger paa lavt Terræn det stærkt udpløjede Voldsted Grubbesholm eller Grubbeslot, en c. 35 m bred, afrundet Højning, omgiven af en Grav og en Vold“. Og denne tyder just ikke på, at første led skulde være et verbum, men støtter snarere min tolkning af 1. led som et personnavn (familienavn). Selve navnedannelsen kan der intet indvendes imod. Men kan man endelig ikke gå med dertil, er der jo også andre muligheder. Det kan være et substantiv *grubbe med bet.: hulrum i jorden“, jf. no. grubba, sv. dial. grubbu. Fra slutn. af det 15. årh. nævnes således i mange breve et marknavn: *Voldbjærg Grobbe* ell. *Grubbe* (i He sogn, Hing hrd.), der kan høre herhen.

Ovenstående spredte bemærkninger til de første 2 herreder i Frederiksborg Amts Stednavne skal selvfølgelig kun tages for hvad de er: huskud, som har meldt sig under læsningen, og de rækker ikke det almindelige indtryk man får: en god og forsigtig fremstilling og tolkning af navnestoffet, der — blot ikke i „beskåret“ form (se ovf.) — vil blive en uvurderlig kilde for fremtidig forskning såvel på det sproglige som på det historiske og kulturhistoriske område, og hvis fortsættelse vi alle inderligt håber ikke må hæmmes eller hindres af økonomiske vanskeligheder — thi andre er der ikke.

Peter Skautrup.

LILLE EFTERHØST AF JENS' SPROG

Det morede mig *altsaa noget saa gammeldags* (vel at forstaa som: ægte, solidt, godt, i Modsætning til den nyere Tids tarvelige Ersatz) at læse hvad min ubekendte *Kammersjukker*, ham *Gister*, skrev i DS 1918 og 1920.

Jeg faar nu Lyst til at *øse lidt op af samme Tønde* fra den Tid jeg var i *Trøjen* som *Tudsetræder* (= Fodtudse = Knoldesparker) for se *det er jeg jo stolt af*, for der er ellers saa *umanerlig mange* af disse hersens studerede Folk som *har lært i Bogense* (= ikke været Soldat, altsaa en Eufemisme) eller ogsaa bliver de taget til *Trandunk* (= Arbejdssoldat, smilign Sandfeld: Sprogvidenskaben 2. Udg. S. 39) eller de kommer til at høre til *Familien Telle* (= *Tellekompagniet*, Oppassere, Sygebærere og lign. Nonkombattanter, som plejer at marchere i *et Bundt* for sig selv bagefter Hovedstyrken) eller de bliver *Lystmordere* (= akademisk Skytte), men jeg har nu lært i *Viborg* ved *6. Afdeling* (= Bataillon; Bataillon og Kompagni hedder i det officielle Militærsprog henholdsvis Afdeling og Underafdeling, men dette lyder højtideligt, smager ligefrem af *Befalingen* (= Regimentsbefalingen) og bruges ikke af Jens undtagen netop her hvor Ordenstallet frister til en billig Allusion). Det hed i vor Slagsang, vi er en gammel Bataljon, vi er ikke født igaar, det gamle jyske Jægerkorps har væ't i mange Aar, vi skal lære selv Japannerne, de ska ta sig vel i Agt, de skal ikke tro at *sjette* har glem't at gaa paa Jagt. Det var før at Krigen kom og degenererede *Mønstrene* og jeg har aldrig *lagt paa Sygehus* saa jeg har *vel nok* været rigtig Soldat, 22 Md. ialt, *hva gir i*. Ja nu er det *jo snart* mange Aar siden vi havde *Klutene* paa, men jeg ku ellers godt li at faa *Kanderne paa Stikkerne* igen og saa *Kommoden* (= Stærekassen) paa Ryggen, ja og saa *Spadserstokken* (= *Kanonen* = *Krykken* = *Støttestaven* = *Blæserøret*) med og saa ud og gi *Basserne* (= de menige) en *rekommanderlig Gyngetur* (= *Tippetur* = *Stroppetur*) saa de ku *faa det dovne Sved ud*, saa var der jo noget at gøre med at *jævne Skidtet i Ansigtet* (= vaske sig) naar man kom hjem, ja for jeg var *jo General*, altsaa af *de smaa* (= Korporal), men *illirumveller* (= alligevel) kan jeg godt huske min *Slof* (= Kontubernal), (ham har *Gister* nok helt glem't) fra *Kruddtiden* (= Rekruttiden) og saa *ham 63*, som vi kaldte *Oberst Krølle* (fordi han havde krøllet Haar). Vi spurgte *jo* gerne: „hvor er din Oppasser idag, Oberst Krølle“, og saa sa han *jo* gerne „han har Orlov idag“, og saa sa vi *jo* altid: „det ka vi li dig for at du gir din Oppasser Orlov hver Dag“ (det er lige det Jens gerne vilde ha) og saa var der ham *Stomageren* som forstod at skaffe sig *Dækspost* (= Tjans); og naar vi saa mødte *de gamle Svingere* (= Soldater) saa var det jo ikke *Kjestenfuttmælk* (= Centrifugemælk) vi drak, men *saa var det med at smage paa deres Akkevitter* (= *Aalborgere*) og *Gallopvand* (= Brændevin) de forstod jo rigtig at *kæve den* for *Kommunepilsner* og *Gassevin* (= Vand) havde vi jo nok af *sæl* og saa spurgte vi jo altid *Strædderen* (= 74) „naa hvad *skod* du saa igaar“ (saadan en lille sproglig Ejendommelighed glemmes ikke

saa let, Staklen skal stadig spiddes paa den). *De gamle Svingere* spurgte jo ogsaa, hvorfor vi vilde gaa og lade os kommandere af saadanne *Løjtepetere*, „vi ka holde os“, sa de, „vi har Patronerne nummererede“ (sikken Orden — i Krigstid (naar man altsaa har skarpe Patroner (= gaar med skarp)) — saa bruger vi f. Eks. Patron Nr. 1 til at skyde vor nærmeste Plageaand *Korporal Skrap*, han har jo *Fnat paa Hjernen* (= han har den store Dille) og Patron Nr. 2 bruger vi til at skyde *General Krog* (= Korporal Fogh) o. s. v.) og skulde vi møde *det røde Aftenblad* (saadan hed *voreses Løjtepeter* ogsaa) en mørk Aften saa vil vi raade ham til at ha sine *Knogler nummererede* (ellers kan han ikke finde dem igen — saadan vil han blive slaaget i Stykker) — ja saa var det jo dengang vi læssede Faskiner ved *Bærkerød* da var det *jo med at tælle rask* (f. Eks. tælle 1, 2, 4, 5, 8, 9 o. s. v. for at dække over det Snyderi der var præsteret af dem, der havde haft Akkord paa at lave et vist Antal) — jo det var ellers noget *med Hiv og Sving*; og det var jo ogsaa helt grinagtig naar ham den hellige *Savskærer* (= Skjærsant = Sergent) skulde hejse Flaget og raabe „*Honnør for Fanen*“ (deri ser Jens en kær Bekræftelse af at han gerne maa bande — og det er jo et *Principipspørgsmaal*); ja vi maatte jo ogsaa sommetider løbe *med Tungen nede ved tredje Knap*, og hvis en af os tabte *Kanonen*, saa hed det gerne: *smid dig selv ved Siden af*; og var der nogen der gerne vilde sidde ned saa sa man: *spyt en Klat og sæt dig paa* — det var jo ogsaa vældig *Skæg* naar 84 „*anmoder Hr. Løjtnanten om at træde af paa Naturens Vegne*“ (i St. f. „*anmode Hr. Løjtnanten om Tilladelse til . . .*) „nej jeg vil sku ikke“. sa Løjtnanten, „det trænger jeg ikke til“, saa stod 84 der *med Haaret ned ad Nakken*, den ku han ikke *ta* (= *grade*) (dette var et Eks. paa hvordan det gaar en som er kommen lidt udenfor sit sædvanlige sproglige Omraade, saml. Koas for Kaos, en Kone: Eksistensen for Tilværelsen = Kampen for Tilværelsen) og saa sku i se hvor vi ku marchere og gøre *Honnør* naar vi mødte *Hans Madsens Kone* (= Hans Majestæt Kongen), ja vi sku jo osse passe paa de Biler hvorpaa der stod: „*Hjem til Konen*“ (= H. t. K.) — ja vi har jo *lagt i Gentofte*, da var vi tit paa Vagt ved *Sværmelunden* (= Ermelunden) og naar vi saa var ude som *Natmænd* (havde Felttjeneste om Natten) saa var det jo *med at holde Øje med Karlsbergvognen. Ta Hatten u og hvil Ørerne!*

Saadan omtrent vilde en gammel Soldat fortælle sine spændt lytende (ungdommelige) Omgivelser, fraregnet Parenteserne som kun er for *det civile Rak*.

Gister nævnes som Eks. paa Soldaternes *Vrøvl* „med Lektioner Hiv og Sving“ — jeg gør opmærksom paa at det rigtige og det forkerte dog har „h“ *fælles* og det nye Udtryk er fornøjeligere end det „reglementerede“ saml.: Jens kommer ind i en Kupe for Ikke-Rygere — han klarer den straks: „der staar ganske vist Ikke-Rygere, men saa staar der jo nedenunder, „men man maa *nok smøje den alligevel*“ (= no smoking allowed)“. Dette turde være typisk „Soldatervrøvl“. Hos Børn kan lig-

nende iagttages saml. Jespersen Nutidssprog S. 195: Gudrun Sludrun Pudrun m. m.

Eks. paa karakteristisk Navnegivning: Min *Stof* Korporal *Rævrød* (saa kaldet fordi han engang havde sagt om en Menigs Gevær „den er jo rævrød“ (af Rust) saml. ovenfor om ham der sa „*skød*“) spørger mig: „savnede *Fanden torske mig* mig idag da han skulde ha *Styrken* (Opgørelse over udkommanderede, syge o. s. v.). Det var *Staben* vi kaldte *Fanden torske mig* efter hans Ynglingsed — *h. c. p.* han *hænger kronisk paa den*.

Holger Madsen.

TIL „SMEDEN OG BAGEREN“.

Der fortælles i anden Del af „Don Quijote“ (Kapitel 25 og 27) en Historie om to Byer, der kommer i Strid, fordi den enes Indbyggere altid driller den andens med en Episode, der var forefaldet: den anden Bys to Fogeder var gaaet ud at søge efter et bortkommet Æsel; da gik hver sin Vej og skrydede nu hver for sig saa livagtigt for at hidkalde Dyret, at den anden paa Afstand troede, det var Æslet. Det er jo et bekendt Forhold, at Nabobyer og Nabofolk gerne har „et godt Øje“ til hinanden, og i den sidste Kommentar til Cervantes' store Roman har den bekendte Cervantist, Nationalbibliothekets Chef Francisco Rodríguez Marín i Madrid, meddelt adskilligt *Stof* vedrørende denne Ting. (Det er i 7. Bind af hans nyeste Udgave, Madrid 1928, Side 313—324).

Her fortælles ogsaa et Mellemværende mellem Byerne Almudévar og Zuera (nærvæd Zaragoza), der først optegnes i Correas' gamle „Vocabulario de refranes“. Zueranerne opdigtede nemlig følgende Historie for at ærgre Almudévar-Folkene: „at Smeden begik en Forbrydelse, som fortjente Dødsstraf, og Pedro Zapato gav dem dette Raad: at da de havde to Vævere og ikke mere end een Smed, skulde de hænge den ene Væver, thi den anden var nok, og slippe Smeden løs, som de vilde komme til at savne. De gjorde det saaledes, og hvad mere er: endnu den Dag idag beder man Almisser sammen til Messer for hin Uskyldige. Derfra blev staaende som Talemaade: „Almudévars Vismand Pedro Zapato“ for at betegne en Dumrian og „Almudévars Retfærdighed“ om en taabelig og daarlig Retfærdighedsudøvelse.“

Man skulde jo synes, at det snarere var den syndefulde Smed end den uskyldige Væver, der trængte til Messerne. Men i altfald viser jo denne Historie (udtrykkelig betegnet som Opdigtelse) Motivet til „Smeden og Bageren“ i Spanien allerede i Begyndelsen af 17. Aarhundrede (da Correas skrev sin Vocabulario, først trykt i 1906). Det vil sige over 150 Aar før Wessel og saavidt vides tidligere end hidtil bekendt i nogen Kommentar til Digtet.

Hans Aage Paludan.

KULTUR OG FOLKEMINDER

H. F. FEILBERGS HENVISNINGSSEDLER

Nachschlageregister zu H. F. Feilbergs ungedrucktem Wörterbuch über Volksglauben in Dansk Folkemindesamling, Kopenhagen. Herausgegeben von Hans Ellekilde. (FF Communications Nr. 85). Helsinki 1929. 240 Sider. 40 Fmk.

Da dr. Feilberg i 1914 havde udsendt Tillægsbindet til sit enestaaende, vældige Storværk „Jysk Ordbog“, der har universel Betydning og navnlig er skattet og benyttet af enhver skandinavisk Folkemindeforsker, fortsatte han til sin Død i 1921 med at skrive Henvisningssedler. Disse var da voksede til det uhyre Antal af 60,448 med ialt ca. 250,000 Henvisninger.

Før sin Død havde han bestemt, at disse som hans øvrige Samlinger og hele hans store Bibliotek af Folkemindelitteratur som Arv skulde tilfalde Dansk Folkemindesamling.

Da han modtog Efterretningen om Axel Olriks Død, greb den ham dybt; han søgde baade over Vennen og Forskeren, der saa uventet og tidligt var gaaet bort. Han havde jo ogsaa tænkt sig, at det var bleven denne, der, som Leder af Dansk Folkemindesamling, skulde bruge hans utrykte Samlinger og sørge for, at de kunde komme ogsaa andre Forskere til Nytte. Dette gav han Udtryk for i et Brev til nærværende Bogs Forfatter, hvori han samtidig tilføjede, at det i hans Sorg var ham en Trøst, at det vilde blive denne der ansattes som den ene fremtidige Leder af Samlingerne.

Naar Ellekilde da nu har udsendt dette Register over den utrykte jyske Ordbog paa et Hovedsprog, har han derved ikke blot opfyldt en embedsmæssig Pligt, saa sandt som det paahviler ham som Leder at sørge for, at „Haandskrifter og Optegnelser foreligger i velordnet og katalogiseret Stand“, men ogsaa en hellig Pligt til at gøre Feilbergs utrykte Supplement til Ordbogen tilgængelig ikke blot for Landsmænd men ogsaa for Forskere i andre Lande. Derfor er Registret trykt paa et Hovedsprog, og som det foreligger, kan det tillige tjene den Forsker, der ikke kan Dansk, som Hjælpemiddel ved Benyttelsen af den trykte Ordbog.

Hovedindholdet af Bogen, der er udgivet med Understøttelse af Rask-Ørsted Fondet, udgøres, som Titlen viser, af et Stikordregister til de ca. 60,000 Henvisningssedler samt til over 6000 Bladudklip. Ved Stikordene er Feilbergs egne, danske Stikord vedføjede i Parentes. Ved Hjælp af et gennemført Forkortelsessystem giver Registret saa mange Oplysninger om Art, Hjemsted m. m., som nødvendigt er, ligesom der ved hvert Stikord angives, hvormange Sedler der hører her til. Den

Redegørelse i Indledningen, som Forf. har fremsat for sine Principer vedrørende Udarbejdelsen, maa Brugeren selvfølgelig nøje sætte sig ind i. Af den fremgaar det endvidere, at man kan faa Sedler afskrevne, som maatte ønskes, mod en Betaling af 1,50 pr. Time, ligesom man kan faa nærmere Oplysninger om paagældende Kilde, hvortil Sedlen henviser, eventuelt afskrevet, hvis man ikke selv kan skaffe sig Bogen. Hertil hjælper det Supplement til Bogfortegnelsen i Jysk Ordbogs IV Bd. som ligeledes findes som et særskilt Afsnit i Bogen.

Forf.' Indledning indeholder tillige en kort og fortræffelig Biografi af Feilberg med adskilligt nyt Stof samt en Indholdsfortegnelse over dennes større, selvstændigt udgivne Værker. Desuden indeholder Bogen en Redegørelse for Arten og Ordningen af Feilbergs hele, store Haandskriftsamling i Dansk Folkemindesamling, hvor den fylder 135 Kapsler, hvoraf Ordbogen optager de 26, samt en meget værdifuld Bibliografi over Feilbergs samtlige trykte Afhandlinger og Artikler vedrørende Folke-minder — ordnet efter Emneord.

„Jysk Ordbog“ har den Skæbne at være skrevet paa et lille Lands Sprog og er derfor næppe vurderet og benyttet nok af de store Landes Forskere. Registret har da ogsaa den Mission delvis at kunne afhjælpe dette for den internationale Forskning beklagelige Forhold.

Forfatteren fortjener da stor Tak for dette Register, der selvfølgelig er udført med hans kendte Omhyggelighed og Paalidelighed. Han fortjener saameget mere Tak, som Arbejdet hermed har maattet være uhyre stort, uhyre tidsrøvende, uhyre træls — uden den Opmuntring som et videnskabeligt Arbejde ellers kan være for en Forfatter. De mange, der med Længsel har ventet paa Fortsættelsen af „Nordens Gudeverden“, kan begynde at forstaa, at der har været tunge Sten, der først har maattet ryddes af Vejen. En af de tungeste har nok været „Nachschlageregister“.

J. S. Møller.

FYNSK HJEMSTAVN

Det er et meget fortjenstfuldt Maanedsskrift, der under Navnet *Fynsk Hjemstavn* udgives af Lærer H. C. Frydendahl, Krarup ved Espe. Tolv Gange om Aaret kommer der et smukt lille Hefte og bringer Bud om gammelt fynsk Folkeliv. Billeder af gamle Huse, Gadepartier og Redskaber eller af særprægede fynske Landskaber veksler med Vers, hvori Øen og dens Mennesker prises; men Hovedparten optages af korte lokalhistoriske Bidrag og særlig af Folkelivsskildringer og Folkemindesoptegnelser, adskillige af Bidragene er skrevet i letlæselig Lydskrift. — Bortset fra den Interesse dette smagfulde lille Skrift kan have for den særlig fynske Hjemstavnsfølelse, har det ogsaa almen Betydning ved at fremdrage og bevare en Række Træk og Minder, som maaske ellers gik tabt. Der er Lægedomsraad baade for Engelsksyge, Rosen og for Orm og Møl i Tænderne; der er Beskrivelser af Hjemmebrygning og Hørdyrkning, af Huggehusarbejde og Havearbejde. Der er længere Af-

handlinge om Bønderbygninger, om Plantenavne samt derhenhørende Folkeminder, og om Sagn og Tro, knyttet til Sten. Der er gamle Folkesagnsoptegnelser af Rasmus Hansen og af Vedel Simonsen, saavel som en Mængde nyoptegnede Sagn, Remser o. s. v. Paa en smuk Maade gives her Fynboerne en Tilskyndelse til at optegne alle ejendommelige Træk vedrørende gammelt Folkeliv og Folketro. Hvert Hefte bringer et frisk Pust fra den dejlige Ø, hvor Oldtids Kæmpegrave staar mellem Æblegaard og Humlehave, den Ø, der sammen med de omliggende Smaaøer har udviklet den højeste Skønhedssands i vort Land, hvad Husbygning og Haveanlæg angaar.

Henrik Ussing.

OVERTRO

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, udg. af E. Hoffmann-Krayer og H. Bächtold-Stäubli. Bd. 1. Hefte 6—11. Berlin & Leipzig 1928, Walter de Gruyter & Co.

Med disse Hæfter er 1. Bind af dette stort anlagte Værk afsluttet, omfattende A-Butzenmann, ialt 1764 Spalter. Det er nu klart, at Værket vil blive betydelig større end oprindelig anslaaet, i Stedet for 4 Bind regner Forlaget nu med 5 à 6 Bind. Enkelte Artikler er af meget stort Omfang, saaledes fylder Brot 70 Spalter, Butter 30 Spalter og Bier 26 Spalter, men saa er det ogsaa overmaade grundige Redegørelser, man faar, med et Væld af Litteraturhenvisninger. Hoffmann-Krayer er uden Tvivl den Mand, der er bedst fortrolig med Folkemindelitteraturen i sin Helhed; siden 1917 har han staaet som Udgiver af det fortjenstfulde Værk „Volkskundliche Bibliographic“, som jeg senere skal omtale her i Tidsskriftet; Frugterne af dette Samlearbejde kommer i høj Grad nærværende Værk til Gode. En medvirkende Aarsag til, at Værket bliver større, er den Omstændighed, at mange af Forfatterne tillige tager Hensyn til Forholdene i den antikke Verden og til Forhold udenfor det særlig tyske Omraade, men dette er afgjort en stor Vinding for Værket, set fra skandinavisk Synsvinkel. Undertiden finder man dog, at der kunde være givet noget mere, som naar der under Belemnit savnes Henvisning til Prof. Blinkenbergs Afhandling om Tordenvaabenet. Men Fuldstændighed er en vanskelig Sag, og som Helhed maa det siges, at Værket tegner til at blive en særdeles nyttig Haandbog.

Gunnar Knudsen.